

การบริหารภาชีอกรโนสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

ปริญญานิพนธ์

ของ
สมจิต ศรีสิงห์

เสนอต่อวิทยาดัษวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
10 มีนาคม 2515

24 ก.ค. 2515

Taxation in Early
Bangkok period

An Abstract
Somkid Srisingh

Presented in Partial fulfilment of the requirements
for the Master of Education degree (Higher Education:- History)
at the College of Education
10 March, 1972

TAXATION IN EARLY

BANGKOK PERIOD

The purpos of this study is to examine four main issues of taxation:-

1. Introduction of new types of taxes.
2. Tariffs & Rates.
3. System of tax collection & its supervision.
4. Improvement of taxation to meet immediate needs of the country.

This study is based on both published & unpublished documents of the first four reigns.

In the reigns of Rama I & II an old Ayudhya system of taxation was adopted. There were very few types of duties during this period of restoration. Under King Rama III, however various new **taxes** were introduced, but taxation was largely farmed out. the few remaining taxes collected by the government were thos on rice fields, orchards, shipping dues which brought in high revenues. It would have been more profitables however for the government to collect its own taxes.

King Rama IV though followed his brother's system of taxation introduced yet more taxes and improved thos taxes that highly **distance** the **people** and withdrew thos which were **not** very profitable.

In sum tax system in **this** early Bangkok period was an improvement upon the former system. It gave rise to new **ideas** in tax reform in later reigns.

การบริหารภาชีอากร
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทคัดย่อ

ของ
สมนึก ศรีสิงห์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

10 มีนาคม 2515

บทคัดย่อ

การบริหารภาษีอากรในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

--

ปฏิญานิพนธ์เรื่องนี้ ได้ศึกษาปัญหาใหญ่ๆ ๔ ประการคือ

๑. การจัดตั้งชนิดของภาษีอากรเพิ่มขึ้น
๒. พิกัดอัตราของภาษีอากร
๓. วิธีจัดเก็บ และการควบคุม
๔. การปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับภาวะการณ

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสาร ประเภทจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๔ ที่ยังมีได้ตีพิมพ์ รวมทั้งเอกสารต่างๆที่ได้ตีพิมพ์แล้ว โดยการศึกษาในแง่ของความรู้ใหม่ๆ เนื้อหาที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๒ การบริหารภาษีอากรยังคงเป็นแบบครั้งกรุงศรีอยุธยา มีชนิดของอากรไม่กี่ชนิด เพราะเป็นสมัยที่กำลังก่อร่างสร้างประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ระบบการบริหารภาษีอากรได้เปลี่ยนแปลงไป มีการจัดตั้งชนิดของอากรเพิ่มขึ้น รวมทั้งจัดตั้งภาษีต่างๆขึ้น ภาษีอากรส่วนใหญ่ได้เปิดให้เอกชนประมูลผูกขาดไปเก็บ รัฐบาลเป็นผู้ควบคุมดูแลและรวบรวมผลประโยชน์จากการประมูลนั้น แต่ก็ยังคงมีภาษีอากรบางชนิดที่รัฐบาลยังจัดเก็บเอง ได้แก่อากรคานา อากรสวน และภาษีปากเรือ ภาษีอากรเหล่านี้รัฐบาลยังคงควบคุมอย่างใกล้ชิด เนื่องจากเป็นภาษีอากรที่มีเงินรายได้สูง การจัดเก็บเองได้ผลประโยชน์มากกว่าให้มีผู้ประมูลผูกขาด กับทั้งมีส่วนสัมพันธ์กับส่วนได้ส่วนเสียของประเทศเป็นอย่างยิ่ง

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ระเบียบวิธีการบริหารคงใช้แบบอย่างสมัย ร. ๑ ทุกประการ ทั้งยังได้จัดเพิ่มชนิดภาษีอากรมากขึ้น ภาษีอากรใดที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินก็อนุญาตให้เอกชนคิดจัดประมูลผูกขาด ภาษีอากรใดที่เห็นว่าเมื่อจัดตั้งขึ้นแล้วจะหาไพร่ราษฎรเดือดร้อน และ

ได้รับประโยชน์น้อยที่ไม่อนุญาตให้จัดตั้ง หรือล้มเลิกเสีย รวมทั้งได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีการจัดเก็บให้รัดกุมขึ้น

การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับว่าได้เป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการเก็บ ในสมัยก่อนมาสู่สมัยใหม่เป็นครั้งแรก และทำให้เกิดมีความคิดที่จะปรับปรุงทางด้านการบริหารภาษีอากรในสมัยหลังๆต่อมา

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำคณะ ได้พิจารณาปฏิญานพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้

รองศาสตราจารย์ นงนุช ประธาน

15:50 16/10/11 กรรมการ

✓: รศ. พันธุ์ กรรมการ

ประกาศกฎประการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะผู้เขียนได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก อาจารย์บุญธรรมยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา รองศาสตราจารย์ ดร.ประสาธน์ หลักศิลา แห่งวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ศาสตราจารย์ ดร.ประทุม โฉมฉาย คณะศึกษาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ให้ความช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มแรก จนกระทั่งปริญญานิพนธ์ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนี้ขอขอบคุณแห่งซติ กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่บริการเอกสารจดหมายเหตุทุกท่านได้กรุณาให้ความเอื้อเฟื้อในการบริการเอกสารประเภทจดหมายเหตุ ซึ่งผู้เขียนใช้ในการศึกษากันกว่ามาตั้งแต่เริ่มแรก จนสำเร็จบริบูรณ์

ผู้เขียนมีความซาบซึ้งในความกรุณาของท่านผู้ประคุณดังกล่าว และขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

บท

หน้า

—บทนำ

1	การบริหารภาชีอากรก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	1
1.	สมัยสุโขทัย	5
2.	กรุงศรีอยุธยา	6
3.	กรุงธนบุรี	17
2	วิจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	18
ก.	ภาษีอากรในการป้องกันประเทศ	19
ข.	ภาษีอากรในการติดต่อกับต่างประเทศ	23
ค.	ภาษีอากรในการบูรณะและชำระราชการ	25
ง.	ภาษีอากรในราชสำนักและเงินสวนเจ้านาย	31
จ.	ภาษีอากรในการบำรุงพระพุทธศาสนา	34
ฉ.	ภาษีอากรอื่น ๆ	38
3	การบริหารภาชีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์	40
	— หลักการบริหาร	41
	— ตอนที่ 1 หน่วยงานบริหารภาชีอากร	43
	— ตอนที่ 2 พิกัดอัตราภาษีและอากร	63
	— ตอนที่ 3 วิธีการดำเนินการในการจัดเก็บภาษีอากร	91
	— ตอนที่ 4 การปรับปรุงภาชีอากรบางอย่าง	127
4	ปัญหาการดำเนินงานด้านภาชีอากรและการแก้ไข	137
	ก. ปัญหาการดำเนินงานด้านภาชีอากรและการแก้ไข	137
	ข. ปัญหาทางด้านภาชีอากรกับต่างประเทศ	146
5	ผลของการบริหารภาชีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	159
	ก. รายได้จากการเก็บภาษีอากร	159

สรุปวิเคราะห์รายได้รายการต่าง ๆ	185
จ. ข้อของการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ	192
ก. ข้อต่อเนื่องถึงสมัยปรับปรุงด้านภาษีอากรสมัย ร.5	197
6 สรุป	204
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
บทคัดย่อ	

บทนำ

ในปัจจุบันนี้การภาษีอากรนับได้ว่าเป็นหัวใจของรัฐบาลผู้บริหารประเทศต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง
ก็จะได้เห็นได้ว่าความก้าวหน้าของแต่ละประเทศในด้านต่าง ๆ เช่นการศึกษา ศาสนา การคมนาคม
การพัฒนาประเทศ ฯลฯ ซึ่งรัฐบาลนี้ภาระว่าเป็นต้องให้บริการแก่ประชาชนนั้น ขึ้นอยู่กับเงินที่ได้จาก
เก็บภาษีอากรเป็นส่วนใหญ่ เพราะถ้าหากรัฐบาลสามารถเก็บเงินภาษีอากรได้มากเท่าไร งานบริการ
สาธารณะก็สามารถดำเนินไปโดยสะดวก และรวดเร็ว ทำให้ประเทศชาติก้าวหน้ามากขึ้นเท่านั้น แต่ถา
หากรัฐบาลประสบปัญหาเกี่ยวกับไปจะสามารถจะเก็บภาษีอากรมาเพื่อใช้จ่ายในการบริการทั้งหลายได้อย่าง
เพียงพอแล้ว ความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวก็ไม่สามารถจะดำเนินไปด้วยดีได้

ก็จะเห็นได้ว่าชาติที่พัฒนาความเจริญรุ่งเรืองทั้งหลายนั้นก็เนื่องมาจากการที่รัฐบาลนั้นๆ มีเงินใช้จ่าย
ในการบริการทั้งหลายอย่างเพียงพอนั่นเอง การที่จะได้เงินภาษีอากรที่เก็บจากรายษฎรได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย
อย่างใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับวิธีการบริหารของแต่ละประเทศที่จะใช้ระเบียบวิธีการ หรือนโยบายในการจัดเก็บ
การควบคุม หรือการบังคับบัญชาต่าง ๆ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ประเทศทั้งหลายในโลกต่างก็มีนโยบายเกี่ยวกับการ
การบริหารภาษีอากรของตนเองด้วยกันทั้งสิ้น

สำหรับประเทศไทย การบริหารภาษีอากรได้ไประเบียบวิธีการมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ตลอดมาถึง
กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งระเบียบวิธีการทั้งหลายนั้น
ได้มีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงแก้ไขอยู่ตลอดมา โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เป็นสมัยหนึ่งที่มี
การเปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบวิธีการบริหารภาษีอากรอย่างมากมาย นับว่าเป็นสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อของ
การบริหารภาษีอากรระหว่างการบริหารภาษีอากรสมัยเก่ากับการบริหารภาษีอากรสมัยใหม่ ซึ่งระเบียบ
วิธีการเกี่ยวกับภาษีอากรในสมัยหลังๆ ตอนนี้นั้นได้อาศัยแนวความคิดมาจากสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าประวัติการบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเป็นช่วงประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญยุคหนึ่ง เหมาะแก่การที่จะได้มีการศึกษา ค้นคว้า เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่ใคร่ปรีไถ่กว้างขวางออกไป

✓ แต่การที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ใดค่านั้น ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาจากเอกสารที่เป็นต้นตอของเรื่องราวแท้ๆ ซึ่งเราเรียกกันว่าเอกสารประเภทหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เพราะจะช่วยให้ผู้ศึกษาค้นคว้ามีความเข้าใจเหตุการณ์ในอดีตได้อย่างลึกซึ้งแจ่มแจ้ง และสามารถวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากเอกสารประเภทดังกล่าวซึ่งเป็นเอกสารหนังสือของทางราชการไทยในสมัยนั้น และในปัจจุบันเราเรียกว่า " จดหมายเหตุ " ได้แกหนังสือโต้ตอบ ใบบอก สารตราแต่งตั้ง พระราชบัญญัติ ประกาศ ฯลฯ เอกสารเหล่านี้เขียนอยู่ในสมุดคำและได้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนได้เน้น การบริหารภาษีอากร ในด้าน การจัดตั้ง การยกเลิกภาษีอากร วิธีการจัดเก็บ การควบคุมบังคับบัญชา ตลอดจนการแก้ไขปรับปรุง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีเรื่องราวที่สลับซับซ้อนและน่าสนใจมากที่สุด

เนื่องจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในการค้นคว้าซึ่งเป็นเอกสารชั้นหนึ่งนั้นมีเป็นจำนวนมาก ผู้เขียนจึงได้เลือกค้นคว้าเอกสารเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษีอากรโดยตรง ส่วนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรายได้อื่นๆ เช่น ส่วย ค่าฤชา การค้าของรัฐบาลนั้น ถ้ามีความเกี่ยวข้องกับการบริหารภาษีอากรก็ได้เลือกมาศึกษาบ้าง เพราะผู้เขียนต้องการจะเน้นแต่เฉพาะเรื่องภาษีอากรโดยตรงเท่านั้น

ด้านการเขียนผู้เขียนได้เขียนในแง่ของความเป็นกลาง และพยายามที่จะวิเคราะห์เรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่ระบุไว้ในเอกสารว่าข้อเท็จจริงน่าจะเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพราะผู้เขียนมีความตั้งใจที่จะเขียนเรื่องการบริหารภาษีอากร เรื่องนี้ให้ถูกต้องตามเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ความมุ่งหมายในการศึกษาคนคว่ำ

๑. ศึกษาหลักการบริหารงานทางด้านการภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่ามีหลักการดำเนินงานอย่างไร จึงสามารถบริหารงานให้ดำเนินก้าวหน้ามาด้วยดีตลอดสมัย
๒. ศึกษาถึงผลประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินงานที่แสดงออกทางด้านการส่งเสริมพัฒนาประเทศ ว่ารัฐบาลในสมัยนั้นได้นำเอาเงินรายได้จากการเก็บภาษีอากร ไปพัฒนาประเทศทางด้านใดบ้าง อย่างไร และได้ผลสมเจตนาหรือไม่อย่างไร
๓. ศึกษาถึงแนวคิดริเริ่มใหม่ๆ ทางด้านการบริหารภาษีอากรของผู้บริหารประเทศในสมัยนั้น และเปรียบเทียบกับสมัยก่อน เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการก้าวหน้าทางด้านการภาษีอากรของไทย
๔. ศึกษาถึงหลักเกณฑ์ทางด้านการภาษีอากร ซึ่งมีผลสะท้อนทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่ามีผลทางปฏิกริยาอย่างไรหรือไม่ ต่อวิธีการบริหารภาษีอากรของไทย
๕. ศึกษาเพื่อเสนอผลลัพท์ที่ได้นี้แก่นักศึกษา นิสิต และนักบริหารผู้ใดที่ศึกษางานที่ผู้เขียนเสนอแนะ อันอาจจะนำไปเป็นส่วนประกอบในการศึกษาเรื่องภาษีอากรใดบางตามสมควร
๖. เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายความละเอียดทางด้านการภาษีอากร ของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับต่างๆ โดยเฉพาะระดับชั้นอุดมศึกษาบางแขนงที่เกี่ยวข้องต่อไป

ความสำคัญของการศึกษาคนคว่ำ

๑. ผลของการศึกษาคนคว่ำ จะเป็นเรื่องราวที่ให้ความกระจ่างแจ้งในวิชาประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็นเรื่องราวของงานการบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน
๒. ผลของการศึกษาคนคว่ำ อาจนำมาใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์และสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษา, อุดมศึกษา, และระดับฝึกหัดครูทั้งระดับ ป. กศศน., ป. กศ. สูง, กศ. บ.
๓. ผลของการศึกษาคนคว่ำจะเป็นแนวทางให้แกผู้ที่สนใจงานทางด้านการภาษีอากรได้มีโอกาสนำความคิดเห็นไปประกอบการศึกษาค้นคว้าของตนให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป,

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาบางประเด็นเกี่ยวกับ วิธีการบริหารภาษีอากรในแง่การวัดตั้ง และการลงเก็บภาษีอากรบางชนิด ว่ามีความว่าเป็นอย่างไรในการวัดตั้งหรือการลงเก็บภาษีอากร นั้น ๆ ระเบียบวิธีการเกี่ยวกับการควบคุม พิทักษ์การเก็บเงินภาษีอากรตามกฎหมายว่าเป็นในการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับภาวะการคลังของราชการ ตลอดจนรายได้จากการบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนหน้า ซึ่งมีระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๐ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๐ หรือในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ สำหรับเหตุการณ์หรือข้อเท็จจริงในสมัยนี้จะได้อธิบายความมาประกอบพอเป็นข้ออ้างอิงเท่านั้น

✓ วิธีการในการศึกษา

ผู้เขียนมุ่งที่จะหาความรู้จากข้อมูลที่เป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้ ดังนั้นจึงต้องศึกษาจากเอกสารประเภทจดหมายเหตุต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนหน้า ซึ่งเป็นหลักฐานประเภทหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นสำคัญ นอกจากนี้ผู้เขียนจะศึกษาจากหนังสือที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวที่ตนศึกษาเพิ่มเติมอีกหลายเล่ม

วิธีการเขียนจะเขียนแบบบรรยายความ (Description) และประวัติการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) โดยจะยึดถือแนวทางและวิธีการเขียนแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) เป็นสำคัญ

การบริหารภาษีอากรของไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

๑. สมัยสุโขทัย

สุโขทัยเป็นอาณาจักรแห่งแรกที่สุดของไทยที่สถาปนาขึ้นในดินแดนแหลมทอง หรือในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนี้ โดยเริ่มสถาปนาเป็นราชอาณาจักรอิสระมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๖๐ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๑๙๔๑ มีกษัตริย์ปกครองทั้งหมด ๖ องค์ นับตั้งแต่รัชสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นองค์ปฐม จนกระทั่งถึงพระมหาธรรมราชาที่ ๒ แห่งเมืองสุโขทัย และนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๒๑ เป็นต้นมา ก็ต้องตกเป็นดินแดนประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา โดยมีกษัตริย์ปกครองต่อมาในนามอีก ๒ องค์ จนถึงปี พ.ศ. ๑๙๔๑ สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๔ เป็นองค์สุดท้ายแล้วอาณาจักรสุโขทัยก็สลายตัวลงรวมอยู่ในส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

ทางด้านการบริหารภาษีอากรในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏเอกสารใด ๆ ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนเลย ว่ามีการบริหารกันอย่างไร มีแต่ปรากฏในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงกล่าวไว้เพียงเล็กน้อยว่าไม่เก็บจกอบจากราษฎรผู้ทำการค้าขาย ดังปรากฏตอนหนึ่งว่า

....เมื่อวันพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ผู้ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือกทั้งคา.....^๑

คำว่าจกอบ นี้ พระยาอนุมานราชธนอธิบายไว้ว่า "จกอบเป็นคำภาษาเขมร หมายถึงภาษีชนิดหนึ่งเก็บจากการนำสัตว์ และสิ่งของขึ้นำมาจำหน่าย"^๒

จึงพอจะสรุปความได้แต่เพียงว่า ในสมัยสุโขทัยนี้คงยกเว้นการเก็บภาษีจากการนำสัตว์ และสิ่งของเข้ามาจำหน่าย แต่ภาษีชนิดอื่น ๆ ก็คงจะเก็บกันอยู่ ทั้งนี้เพราะภาษีอากรเป็นสิ่งจำเป็นต่อการบริหารประเทศให้ก้าวหน้า ส่วนจะเก็บภาษีชนิดอื่นใดอย่างไรนั้นไม่ทราบแน่ชัด

^๑ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาค ๑ หน้า ๑

^๒ พระยาอนุมานราชธน ตำนานสุโขทัย หน้า ๑

เป็นประเพณีของชาติที่ค้าขายกันอยู่ในแหลมทองได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีการเก็บภาษีจากการซื้อขายสินค้ากัน เช่น ประเทศพม่า และศรีวิชัย มีการเก็บภาษีจากสินค้า นับเป็นแบบอย่างแก่ชาติอื่นในสมัยหลังในแถบดินแดนแหลมทองได้ถือเป็นหลักปฏิบัติสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ แต่การที่พ่อขุนรามคำแหงได้เลิกเก็บ จกอบ อาจจะเป็นเพราะพระองค์มุ่งส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศไปทั่วทวีปเอเชีย อินเดีย สอคาไทยและกวางประเทศ ได้นำสินค้าเข้ามาและออกจากอาณาจักรสุโขทัยได้โดยไม่ต้องเสียภาษีอากรใด ๆ ทั้งสิ้น ๑

การเก็บภาษีอากรของไทยในสมัยต่าง ๆ เราเห็นอยู่ ๒ วิธี คือ เป็นเงินตราอย่างหนึ่ง กับเก็บเป็นสิ่งของอย่างหนึ่ง สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในหนังสือตำนานเงินตราว่า ประเทศไทยเราใช้เงินกับเบี้ยหย เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนซื้อขายกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว ๒ สำหรับรูปร่างของเงินตามนั้นเป็นเงินรูปกลมเรียบกว่า เงินพดด้วง ซึ่งมีก้นตรารูปวงเป็นสัญลักษณ์ แต่ไม่มีอักษรบอกนามเมือง เงินพดด้วงมีหลายชนิด เช่น ๑ คำดิ่ง ๑ บาท ครึ่งบาท เงินในสมัยสุโขทัยทำด้วยเนื้อเงินหลายชิ้น เงินที่มีค่าอย่างค่าที่สุด คือ เบี้ย นับว่าเป็นเงินตราที่ย่อยที่สุด ๓

จากหลักฐานที่กล่าวถึงการมีเงินใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยนี้ ทำให้มีแนวโน้มในทางที่ว่า ถ้ามีการใช้เงินตราแล้วการเก็บภาษีอากรน่าจะเก็บได้สะดวก

๔. สมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเริ่มตั้งเป็นอาณาจักรตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๘๓ จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๑๐ รวมระยะเวลาที่ตั้งเป็นราชธานีถึง ๔๒๗ ปี

๑ ชุนวิจิตรมาตรา ประวัติศาสตร์ไทย หน้า ๓๐.

๒ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ตำนานเงินตรา หน้า ๑

๓ สุจริต ถาวรสุข มาตราเงินไทย หน้า ๗๐

หลักฐานทางด้านการบริหารภาษีอากรในสมัยนี้ ปรากฏหลักฐานเด่นชัดพอที่จะคิดว่า
ได้ว่า การบริหารภาษีอากรในสมัยนี้กระทำกันด้วยวิธีใด อย่างไรก็ดี ดังจะได้นำมาอธิบายไว้พอสังเขป
ดังนี้

ก. สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทอง กอตั้งราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็น
พระองค์แรก ในปี พ.ศ. ๑๘๘๓ เป็นอิสระจากอาณาจักรสุโขทัย โดยมีหัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นกับ
เมืองราชบุรี เพชรบุรี ลงไป และคงจะตลอดแหลมมลายู^๑ มารวมอยู่ในอาณาจักรด้วย ส่วน
ทางเหนือมีอาณาเขตขึ้นไปถึงเมืองยันท

ทางด้านการบริหารภาษีอากรในสมัยนี้มีเอกสารหลายฉบับที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญ
รุ่งเรือง เช่นในหนังสือคำให้การ ของชาวกรุงเก่ากล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าอู่ทองไว้ตอน
หนึ่งว่า

.....ฝูงชนพลเมืองรู้ทำมาหากิน มีการกสิกรรมทำไร่นา ทำพานิชการ แลก
เปลี่ยนค้าขายทำการราชทัณฑ์กรรม เป็นคนวาจกसान ทำหม่อไห่ ตุ่ม โอง ไม้ใส่ชาวในน้ำมาก
มูลเรือขายแก่กัน พวกราษฎรมีทรัพย์สินมั่งคั่งเจริญสมบูรณ์ขึ้นทุกที.....^๒

เกี่ยวกับภาษีอากรนั้นปรากฏอยู่ในกฎหมายซึ่งออกในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทองอยู่หลายบทที่
แสดงให้เห็นถึงว่า การจัดเก็บภาษีอากรกระทำกันอย่างไร เช่น

.....มาตราหนึ่งจะหาหนอยหนองกลองบึง บ้างมีเจ้าของทำอากรมาแลกถอน และ
มีผู้บังอาจลงกะบังรังเผือกเอาปลัดในน้ำท่านให้เอาบรรดาราการากองใหม่ทวิศุณยกทุนอากรไว้เป็น
ของหลวง เหลื่อนนั้นเป็นสินไหมเป็นพินัยถึง.....^๓

^๑ Ryan, N J, The Making of Modern Malasia, pp 11-12

^๒ กรมศิลปากร คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๔๕.

^๓ องค์การการศึกษาศาสตราจารย์ กฎหมายตราสามดวงเล่ม ๓ พระอัยการเบ็ดเสร็จ หน้า ๑๑.

.....ถ้าผู้ใดก่อสร้างเล็กรางที่ไรนาเรือสวนที่ก่อสร้างนั้นใหญ่มากและน้อย ให้
เสนานายระวาง นายอากร เขียนโฉนดให้ไว้แก่ผู้เล็กรางก่อสร้างนั้น ใหรวาผู้นอนอยู่บ้านนั้น ก่อ
สร้างเล็กรางทำบนนั้น ขึ้นในปีนั้นเท่านั้นไว้เป็นสำคัญ.....๑

นอกจากที่นำมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างนี้แล้วยังมีกฎหมายอีกหลายบทที่เป็นข้อบังคับ
ราษฎรเกี่ยวกับภาษีอากร เช่น เกี่ยวกับการเก็บอากรตลาด เป็นต้น สำหรับกฎหมายที่กล่าวมาข้าง
ต้นนี้เป็นข้อบังคับเกี่ยวกับการทำอากรห่วยหนองคลองบึง ซึ่งในสมัยหลัง ๆ เรียกว่า "อากรกาน้ำ"
ซึ่งปรากฏมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทางคานเจ้าหน้าที่จะทำหน้าที่จัดเก็บภาษีอากรนั้น ปรากฏ
ในหลายตอนเรียกว่า "เสนานายระวาง นายอากร" ซึ่งมีหน้าที่ในการจัดเก็บภาษีต่าง ๆ เหล่า
นั้น ในหนังสือประวัติการค้าไทย กล่าวถึงการเก็บอากรตลาด ซึ่งเป็นที่มือขายสินค้านั้น ว่าเก็บจาก
ตลาดหลวง ซึ่งหลวงสร้างขึ้นแล้วให้มีเจ้าพนักงานเก็บอากร หรือให้มีผู้ผูกขาดไป นับว่าเป็นการ
เก็บอากรตลาดครั้งแรกสุด โดยมีเจ้าหน้าที่จัดการเก็บดังกล่าวแล้ว ๒

ลักษณะการเก็บนั้นสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในหนังสือ
ลัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๑๖ ว่า พิกัดคงประมาณอยู่ราว ๑๐ หยิบ ๑ ในผลประโยชน์ที่ได้แต่ละอย่าง
เป็นอัตรา ๓

สรุปความได้ว่าในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวนั้นได้เริ่มมีการเก็บภาษีอากรอย่างแน่นอน
ขึ้นโดยจัดวางระเบียบการจัดเก็บ และออกกฎหมายต่าง ๆ บังคับ เพื่อให้การเก็บภาษีอากรนั้น ๆ
เป็นไปอย่างเรียบร้อยขึ้น ทางคานเจ้าหน้าทีบริหาร ได้ทรงกำหนดตำแหน่ง "ขุนคลัง" ขึ้นเป็นตำแหน่ง
สำคัญ ๑ ใน ๔ ของจุฬศกมภ์ ทำหน้าที่เป็นเจ้าพนักงานจับจ่ายเงินผลประโยชน์ของแผ่นดิน
การมีตำแหน่งขุนคลังคงเนื่องมาจากการค้าเจริญรุ่งเรืองมากนั่นเอง จึงต้องมีเจ้าพนักงานไว้
สำหรับรักษาเงินผลประโยชน์ของแผ่นดินเป็นส่วนหนึ่งทางหาก เช่น การเก็บอากร ขนอน ตลาด
 เป็นต้น

๑ องค์การการค้ากรุงสภา กฎหมายสามดวง เล่ม ๔ ลักษณะอาญาหลวง หน้า ๔๔

๒ ขุนวิจิตรมาตรา ล.ก หน้า ๒๗

๓ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ลัทธิธรรมเนียมภาค ๑๖ หน้า ๒

ต่อจากสมัยพระเจ้าอู่ทองแล้วก็มีหลักฐานปรากฏเกี่ยวกับทางด้านภาษีกีฬหลาย
รัชกาล เช่น

สมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทรงจัดระเบียบทางด้านภาษีกีฬาใหม่ ตำแหน่ง "คลัง"
ซึ่งแต่เดิมมาเรียกว่า "ขุนคลัง" เรียกใหม่ว่า "โกษาธิบดี" มีหน้าที่ราชการจัดกรพระราชนิพนธ์
เก็บส่วยสา อากร ผลประโยชน์แผ่นดิน โดยมีเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานเพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏในกฎ
หมายนาพลเรือน มาตรา ๑๑ พระอัยการกำหนดกรมหาศักดินาพลเรือน ซึ่งจะขอยกมาเป็นบาง
ส่วนดังนี้

พระอัยการกำหนดกรมหาศักดินาพลเรือน มาตรา ๑๑ *			
ออกญาศรีธรรมราชเคธาชาทิอำมาตยานุติพิ พิธรัตนราชโกษาธิบดีอภัยภริยปรากกรม			
พาหุ	ตราบัวแก้ว	ถือศักดินา	๑๐๐๐๐
พระพิพัฒน์โกษาราช	ปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนพิณิจัยราช	ปลัดนังศาล	นา	๘๐๐
ฯลฯ			
พระจุฬารามณนกรี		นา	๑๕๐๐
ขุนราชเศรษฐี	ปลัดไกวาประเทศขวา มลายู	นา	๘๐๐
หลวงโณภูกราเศรษฐี	เจ้ากรมถือศักดินา	นา	๑๕๐๐
ฯลฯ			
กรมพระคลังสินค้า			
หลวงศรีพิพัฒน์รัตนโกษา		นา	๑๕๐๐
หลวงรัตนโกษา		นา	๘๐๐
ฯลฯ			

การจัดตั้งเจ้าหน้าที่เป็นกรมกองต่าง ๆ ดังที่แสดงที่แสดงมาข้างต้นในสมัย
พระบรมไตรโลกนาถนั้น เนื่องจากในสมัยนี้มีชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา
มากขึ้น จึงได้แยกเจ้าหน้าที่ในการติดต่อกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายนั้น ๆ เป็นแผนก ๆ
ไปเพื่อให้สะดวกในการติดต่อกันนั่นเอง ในรัชกาลนี้เองคงจะเริ่มมีการจัดตั้งพระคลังสินค้า ขึ้น

* องค์การคารุสภา กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ ตำแหน่งศักดินาพลเรือน หน้า ๑๘๘

อยู่กับกรมพระคลังเป็นที่เก็บส่วย คือ ของพื้นเมืองที่ไพร่ส่วยนำมาเสียให้หลวงแทนการเป็นทหารของส่วยเหล่านี้ เมื่อมีจำนวนมากเกินไปจะใส่ส่วยกับบรรทุกสำเภาหลวงออกไปค้ากับต่างประเทศต่อไป หรือขายให้แกชาวต่างประเทศที่เขาซื้ออย่างใดอย่างหนึ่ง

ในสมัยที่ชาวต่างชาติเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายเพิ่มมากขึ้น รัฐบาลก็เริ่มควบคุมสินค้าขาเข้าขาออกมากขึ้น เพราะมีสินค้าบางอย่างที่ชาวต่างประเทศนำเข้ามานั้นทางรัฐบาลไม่ต้องการให้ตกไปถึงมือพวกศัตรู สินค้าดังกล่าวได้แก่ สินค้า กำมะถัน และเครื่องศาสตราอาวุธต่าง ๆ ครั้นจะห้ามมิให้ชาวต่างประเทศเอาเข้ามา รัฐบาลก็ต้องการมีไว้ในราชอาณาจักร จึงยอมให้นำเข้ามาได้แต่จะต้องขายให้แก่รัฐบาลแห่งเดียว เมื่อรัฐบาลซื้อสิ่งของเหล่านั้นจนมีเกินต้องการจึงจะขายให้แก่พลเมืองต่อไป ^๑

การควบคุมดังกล่าวนี้คงจะเริ่มในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะมีปรากฏในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงบางตอน ที่ออกในรัชกาลนี้ เช่น

.....มาตราหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของของหลวงแก่ผู้มาทางเมือง ถ้าผู้ใดทำบังอาจ ขึ้นชื่อขายทำเนื้อพระราชกำหนด ทานให้ลงโทษขุนน่วยไม่หวาย ๕๐ ที่ แล้วประจานรอบตลาด กลับมาจำใส่ชื่อไว้ ๒ วัน แล้วให้ใหม่จตุรฤกษ์ แล้วอายัดไปกับนายมัน ถ้าผู้บังอาจนั้นมิหลาบจำขึ้นชื่อขาย ถึง ๓ ครั้ง แล้วจับได้ให้พิจารณาเป็นสัจให้เอาประจานรอบตลาด ๗ วัน แล้วให้ขึ้นคอรบเรื่อนจงสิ้น.....^๒

.....มาตราหนึ่งกำหนดตลาดเก็บเอาเบี้ย และกอบเอาเบี้ยแก่ตลาดคนเหลือพิศอักษร ทานว่าจะเมิดพระราชอาญา ให้ลงโทษขวยไม่หวาย ๑๕ ที่ แล้วให้เอาไปประจานจนรอบตลาดจึงให้พ้นโทษ อนึ่ง กำหนดตลาดผู้ใดรู้เห็นว่าถูกตลาดบังอาจซื้อสิ่งของของหลวงแก่ผู้มาทางเมืองแลคนมีห้ามและให้ซื้อขาย ทานให้เอาท่านตลาดมาลงโทษขวยลวกหนึ่ง ๕ ที่ แล้วให้เอาประจานจนรอบตลาด กลับมาใส่ชื่อไว้ ๑ วัน จึงให้เอาสิ่งของของหลวงทั้งใหม่ตัวฤกษ์.....^๓

^๑ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ หน้า ๔ - ๖

^๒ องค์การการกุศลสภา กฎหมายตราสารหลวง เล่ม ๔ ส.ค. หน้า ๔๖

^๓ องค์การการกุศลสภา ส.ค. หน้า ๔๗

* หมายถึงบุคคลที่จำหน่ายของหลวง

ส่วนการบริหารทางกานภาพีอากรในสมัยนี้ปรากฏอยู่ในบางตอนของกฎหมายลักษณะ
อาญาหลวงตอนหนึ่งว่า

..... มาตราหนึ่งนายพระขนอนขุนบุรี ขนอนน้ำ ขนอนบก แห่งใด ๆ ในพระนคร
ศรีอยุธยา และจะเก็บจังกอบในสำเภาเรือใหญ่ เรือน้อยก็ดี หนบก หนเกวียน หนทางอันจะเข้าถึง
ขนอนในทานใดนับสิ่งของจนถึงสิบ ถ้าถึงสิบไร่ ทานจึงให้เอาจังกอบนั้นหนึ่ง ถ้ามีถึงสิบไร่ทานมิ
ให้จังกอบนั้นเลย.....^๑

จากกฎหมายฉบับนี้ทำให้ทราบถึงการตั้งขนอน เก็บภาษีจากเรือที่เดินทางเข้ามาค้า
ขาย ในหนังสืออธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา และคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ว่ามี
ขนอน ๔ แห่ง คือ ขนอนบางตะนาวศรี ขนอนหลวง ขนอนปากอู ขนอนบางลา และขนอนบ้าน
เจ้าแม่^๒ จึงเป็นการคาดคะเนได้ว่าการเก็บภาษีจังกอบในสมัยนี้คงจะเก็บได้มากกว่าที่ผ่านมา

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

ในสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นสมัยที่การค้าระหว่างไทยกับต่างประเทศรุ่งเรือง
มาก นับตั้งแต่สมัยรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นต้นมา มีเอกสารหลายแห่งที่กล่าวถึงความเจริญ
ทางการค้าขาย เช่น พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวไว้ว่า "พระนครศรีอยุธยา
ครั้งนั้นเกษมสุขสมบูรณ์ยิ่งนัก"^๓ โยส เขาเตน เขียนบรรยายไว้ในปี พ.ศ. ๒๑๙๙ บรรยายถึงการ
ค้าขายของไทยในระยะที่พวกฮอลันดาเข้ามาว่า ในพระนครศรีอยุธยามีชาติต่าง ๆ เข้ามาค้าขาย
มากทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย กษัตริย์ไทยเป็นพ่อค้าเอง มีเรือของพระองค์และมีเจ้าพนักงาน
ทำการค้าเอง^๔

^๑ องค์การการกุศลสภา ล.ค หน้า ๔๔ - ๔๐

^๒ พระยาโบราณราชธานินทร์ อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยาและคำวินิจฉัย หน้า ๓๙

^๓ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ตอน ๑ หน้า ๓๔๔

^๔ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาค ๙๖ หน้า ๑๔๔

ในรัชกาลนี้ทรงตั้งพระราชนัดดาเกี่ยวกับ ส่วย สมภักสร อกรชนอน อกรตลาด เป็นการวางระเบียบพิทักษ์อาณามีสินค้า และอื่น ๆ ที่หละหลวมมาแจกอนให้รักกุมเหมาะสม ดัง 'ปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงระบุไว้ดังนี้

.....มาตราหนึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติให้ซื้อขายสิ่งของตามถนนตลาด และผู้ซื้อขายทำเกินพระราชบัญญัติไว้ มิได้ซื้อขายตามถนนตลาด มักซื้อถูกขายแพงนอกพระราชบัญญัติ ทานวาละเมิดพระราชอาญาให้จำใส่ขื่อไว้ ๓ วัน แล้วเอาไปประจานจนรอบตลาด ให้ทวนควยไม้หวาย ๒๕ ที อยาใหญ่เยี่ยงอย่างกัน ถ้าก้านตลาดมิได้กำบังวากลาวและให้ลูกคาตลาดซื้อถูกขายแพงกว่าถนนตลาด

.....มาตราหนึ่งแขกพราหมณ์ญวนประเทศ ฝรั่งเศส จีน จาม วิลันดา ชาวมลายู หว่ยขอม พม่า รามัญ เขามาสู่โพธิ์สมภารก็ดี เขามาค้าขายทางบกทางเรือก็ดี ให้ชาวพระหรรดานคอย เจ้าพนักงานตรวจตราดูแลร้าย เก็บเครื่องศาสตราวุธไว้อย่าให้เที่ยวเตร่ลอมลักซื้อขายกฤษณา ฝาง คีบูก ถาลูกกาจะต้องการสิ่งใดในนอกแก่ล้ามพนักงาน ถ้าทางประเทศลูกกาจะยাত্রาไปทางบกก็ดี เมื่อสำเภาจะยাত্রาก็ให้เจ้าพนักงานตรวจตราดูสิ่งของของทองห้าม ผู้คนซึ่งลอมลักขโมยพานไปนั้น ถ้าเจ้าพนักงานละเมิดเสีย ให้ลูกคาพาฉิพาเอาผู้คนฆ่าแผ่นดิน สิ่งของทองห้ามไปใด ทานวาเจ้าพนักงานชาวฉานคอยทวารละเมิดให้ลงโทษ ๒ สถาน.....

..... อนึ่งผู้เก็บเบี้ยอากรสมภักสรส่วยสักพิชยา น้ำละหาร เจริงเรือ ขนอนตลาด เจริงฉับทองน้ำ ทองสวน เตาอิฐ เตาหม้อ แลมังพระราชทรัพย์ของหลวงไว้หลายฉับ แลมังคนไว้นอกจำนวน หนุนจำหน่ายต่ำเบี้ยเสียก็ตัดจำนวนเรียกพิทักษ์ผลไม้ก็ ลกโฉนดก็ ลกพันธุ์พดุมาก็ ตั้งพิทักษ์เองก็ อนึ่งผู้เกณฑ์รายสิบดี แลร้อยนา พันนา หมื่นนา แสนนา กำนันนา แลมังพระราชทรัพย์เบี้ยเงินเข้าของหลวงก็ดี หนุนบัญชีลดจำนวนหนุนจำหน่ายหลายฉับ ลบบัญชีคนก็ดี แลตัดจำนวนชาวก็ เปลี่ยนสัดเปลี่ยนหนานาก็ ลกโฉนดลดบัญชีก็ เอาเงินเองก็ดี แลเอาเงินราษฎรซื้อข้าวว่าเป็นของหลวงก็ดี เอาเงินหลวงซื้อข้าวขายเองก็ดี ทานวาละเมิดให้ลงโทษ ๒ สถาน...

- ๑. องค์การศาลฎีกา ล.ก หน้า ๓๖ - ๓๗
- ๒. องค์การศาลฎีกา ล.ก หน้า ๓๘ - ๓๙
- ๓. องค์การศาลฎีกา ล.ก หน้า ๓๙ - ๔๐

เอกสารของพ่อค้าชาวฮอลันดา ฉบับหนึ่งกล่าวถึงการจับเก็บภาษี และวิธีการเก็บ
ในสมัยนี้ไว้ว่า เมื่อเดินทางเข้ามาถึงปากน้ำแล้วด่านแรกที่สุกก๊อ ด่านขนอนบางกอก เป็นด่านเก็บ
ภาษี ด่านแรกที่บรรดาเรือสำเภาและเรือกำปั่นของต่างชาติต้องมาทอดสมอและให้ความเข้าใจว่า
มาเพื่อประสงค์อะไร มาจากไหน เป็นชาติอะไร มีอาวุธอะไรติดมาด้วย บรรทุกสินค้าอะไรมา
เหล่านี้ให้ทราบเสียก่อนจึงจะขึ้นไปต่อไปได้ เมื่อมาถึงระยะอีก ๑ ไมล์จะถึงราชธานี จะมีด่านอีก
แห่งหนึ่ง เรียกว่า ด่านบานตะนาวจะต้องทอดสมอเป็นการการวะต่อพระนครหรืออยุธยาเสียก่อน และ
ทอนซากลับก็เวียนกันต้องจอดแจ้งกับนายด่านที่บานตะนาวเสียก่อนว่า จะไปไหน มีสินค้าอะไร ชาติ
ไหน มีปืนใหญ่อะไรที่นำมา แล้วนายด่านจึงจะออกตรา หรือใบเบิกด่านให้นำไปแสดงต่อด่านภาษี
บางกอกและต้องไปเสียภาษีที่นั่น ถ้าไม่ปฏิบัติจะต้องถูกยึดเรือและริบสินค้านั้น.....^๑

ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง มีชั้นภาษีอากรและกำหนดรายชื้อสินค้าต้องห้าม ดัง
ปรากฏจดหมายฝรั่งว่า

.....จึงขยายเหตุผลประโยชน์ในทางนั้นให้มากยิ่งขึ้น ด้วยตั้งคลังสินค้าใหม่เหมือน
อย่างฝรั่ง เป็นที่รวมสินค้าต่าง ๆ ที่เข้ามาขายฝรั่ง และรับซื้อเหมาสินค้าต่างประเทศที่ฝรั่งเอาเข้ามา
ไว้ในคลังสินค้า สำหรับขายออกไปแก่ชาวเมือง เมื่อตั้งคลังสินค้าแล้วตั้งบัญญัติเพิ่มสินค้าต้องห้าม
ให้ซื้อขายกับรัฐบาลอีกหลายอย่าง สินค้าที่ฝรั่งเอาเข้ามาขายก็ตั้งบัญญัติให้ขายกับรัฐบาลเพิ่มขึ้นอีก
หลายสิ่ง คือ ผาแดง เป็นคน แม่น้ำสามพัน โฉนด เครื่องถ้วยชามก็ต้องให้รัฐบาลได้เลือกซื้อได้
ก่อนผู้อื่น.....^๒

บัญญัติที่เพิ่มขึ้นสำหรับสินค้าต้องห้ามที่รัฐบาลเป็นผู้ซื้อขายเองนั้น มี คินประสิ้ว ทะกัว
หมากสง พันธ์สัตว์ เนื้อไม้ ว่าง งาขาว ถั่วบด ไม้หอม เป็นต้น อนึ่ง สินค้าชาวเปเลอก และชาวสาร
นั้นห้ามเด็ดขาด ไม่ให้บรรทุกออกนอกอาณาเขต เว้นแต่จะไ้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน แลสินค้า
นอกจากที่กำหนดห้ามไว้ใครจะซื้อหรือจะขายก็ได้ไม่ห้าม....^๓

^๑ Records of the Relation between Siam and Foreign Countries Vol I, pp. 83-84

^๒ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารภาค ๒๖ หน้า ๑๕

^๓ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ไทยรบพม่า หน้า ๒๖๔

ในรัชสมัยพระนารายณ์มหาราช ปรากฏว่าทรงปรับปรุงงานทางด้านภาษีอากรให้ รัดกุมยิ่งขึ้นกว่าสมัยแรกก่อน ๆ มา ภาษีอากรต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายชนิดก็ปรากฏรายคะเียบคอยู่ ในบันทึกของชาวต่างประเทศหลายชาติที่เข้ามาในสมัยพระนารายณ์ เช่น ลาดูแบร์เขียนเป็นจดหมาย เหตุกล่าวถึงเงินภาษีอากรของพระเจ้าแผ่นดินไทยว่า มีอยู่ ๒ ประเภท ก็คือ ภาษีอากรในเมืองหลวง และภาษีอากรที่ได้จากหัวเมืองอื่น ภาษีอากรในหัวเมืองขึ้นนั้นออกयाพลเทพเป็นผู้รับ บรรดาภาษี อากรทั้งสันจัดเป็นอย่าง ๆ ดังนี้

๑. อากรรคานา ที่ นา ๔๐ จักรัส เรียกอากรรคานา ๑ บาทน (สิ่งหนึ่ง) แต่เงิน อากรรคานานี้แบ่งกันกับเจ้าเมืองคนละครึ่งถ้าเมืองใดมีเจ้าเมือง นอกจากนี้กฎหมายยังมีอีกว่าแม้จะ ไก่โตแต่เก็บเกี่ยวไม่ได้ผลก็ต้องเสียกานา

๒. ภาษีเรือ เสียตามพิศัดเรือลำใดที่มีปากกว้างกว่า ๒ ศอกขึ้นไปเสียภาษี ๒ บาท แม้จะยาวไม่ถึง ๒ วาก็ตาม

๓. ภาษีชาเข้าซาออก หรือภาษีเบ็ดเตล็ด

๔. อากรรสุรา เก็บจากเหล้าฝรั่ง เรียกอากแรก หรือบรันกีขาว เก็บจากทุกเตาที่ คุมสุรา โดยเสียเตาละ ๑ บาทกอบี และเก็บจากรานที่ตวงสุราขายไปละ ๑ บาท

๕. อากรรทุเรียน เสียคนละสี่สิ่งคอบี

๖. อากรรกางพดู เสียกางละ ๑ บาทกอบี

๗. อากรรคนหมาก เสียทะลายละ ๒ ผล

๘. ภาษีเพิ่มเติมใหม่ คือ เก็บภาษีอนุญาตให้เล่นมหรสพ อากรรคนมะพร้าว ๒ ต้นสิ่ง คอบี และอากรรสมพิศสรตนม มะม่วง มังคุด คนละ ๑ บาทกอบี.....^๑

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

(แปล) จดหมายเหตุลาดูแบร์ เล่ม ๒

สำหรับวิธีเก็บภาษีฯเข้าชั้นปรากฏในหนังสือคำให้การของชาวกรุงเก่าตอนหนึ่งว่า

.....ถ้าเป็นเมืองที่มีพระราชไมตรีและไปจากำชายไม้อาคนันแล้ว เก็บภาษีตามราคา
สินค้าขาเข้า ๑๐๐ บาท ๓ บาทปากเรือกว้างตั้งแต่ ๔ วา ขึ้นไปเก็บวาคะ ๑๒ บาท ถ้าเป็นเรือเมือง
อื่นเก็บภาษีสินค้าเป็นอัตรา ๑๐๐ บาท ๕ บาทปากเรือวาคะ ๒๐ บาท ถ้าสินค้าที่พาเข้ามาเป็นของ
หลวงพระราชประสงค์ไม่เก็บภาษีสินค้า เก็บแต่การปากเรือเท่านั้น

รายงานการกำขายในกรุงสยามของพ่อไวก ๒ กล่าวถึงการกำขายของรัฐบาล
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไวกพ่อสรูปไกว สืบถามคองคามที่จำนายไคเจดะพระคลังสินค้า
ไคแก เนื้อไม้ หนัก กีบัก ผ่าง งาม เกลือสินแฉว ตะกั่ว งาม มีอัตราจำนายดังนี้ เนื้อไม้
หอม หาบละ ๑ ชั่ง หนักราคากำซื้อจากราษฎรหาบละ ๒ สลึง ราคายาจากทองพระคลังหาบละ
๑ ตำลึง ผ่างรับซื้อจากราษฎรหาบละ ๒ สลึงเฟื้องพระคลังสินค้าขายหาบละ ๒ สลึงถึง ๒ บาท
เกลือสินแฉว ขายแก่ราษฎรในประเทศหาบละ ๕ บาท ขายแก่ชาวต่างประเทศหาบละ ๑๗ บาท
ตะกั่วหาบละ ๑๐ บาท งามงามชนิด ๑ ถึง หาบละ ๑๖ ตำลึง ชนิด ๒ ถึงหาบละ ๑๔ ตำลึง
ชนิด ๕ ถึงหาบละ ๑๐ ตำลึง ชนิด ๖ ถึง หาบละ ๘ ตำลึง มีสินค้าที่ทางราชทัณฑ์ขาด คือ ไม้สัก
เจ้าหัว ราชทัณฑ์ขาดคือขอลันดา นอกจากนี้ยังมีการกำขายกับต่างประเทศโดยแหวงเรือสำเภา
ออกไปค้ากับญี่ปุ่น มินดา สุรัต เบงกอล มลายู มะอะกา เป็นต้น

ทางด้านเจ้านาโพธิ์เป็นผู้ดำเนินงานบริหารนั้น หมอแกมเฟอร์จึงเป็นหมอประจำ
คณะทูตสันติภาพนั้น ทักเรื่องราวเกี่ยวกับขุนนางไทยที่เกี่ยวข้องทางการคลังไว้ในปี พ.ศ. ๒๒๓๖
ว่า เสนาบดีคือเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งว่าการต่างประเทศด้วย รองลงไปคือออกพระศรียส จึงทำ
หน้าที่ฝ่ายสินค้าต่างประเทศและเป็นหัวหน้าพวกมัวร์ด้วย ออกญาภิวัฒน์ เป็นตำแหน่งรองของพระยา
พระคลัง หรือเป็นปลัดพระยาพระคลัง

๑ กรมศิลปากร ค.ศ หน้า ๒๖๖

กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๔ หน้า ๔๔๕ - ๔๖๐

๓ อวัช รัตนากิชาติ เมืองไทยในทัศนะฝรั่ง หน้า ๑๕๘

สำหรับด้านการเก็บภาษีอากรจากเรือชาวต่างประเทศนั้น มีข้อยกเว้นไม่เก็บจากเรือของบางประเทศตามหนังสือสัญญาที่ทำขึ้นต่อกันในสมัยนั้น เช่น บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส ได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำการค้าขายได้โดยไม่ต้องเสียภาษีสินค้าทางขาเข้าขาออก แต่มีข้อจำกัดอย่างเข้มงวดอยู่ข้อหนึ่งว่าสินค้าทาง ๆ บริษัทต้องไปซื้อที่พระคลังสินค้าแห่งเดียว เพราะรัฐบาลดำเนินการค้าขายเอง ผู้จัดการบริษัทในเมืองไทยมีอำนาจปกครองบังคับกับกนไ้ของบริษัทได้ตามความพอใจ นอกจากนี้บริษัทยังได้รับอนุญาตให้ทำการค้ากับกนไ้ในเมืองหลวงได้แก่ผู้เดียว

สรุปแล้วการบริหารภาษีอากรในแผนดินสมเด็จพระนารายณ์ได้ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาลทางรายได้ของแผ่นดิน และความเป็นป็นสุขของ

ประชาชนพลเมืองที่ได้มีโอกาสขายสินค้าของตนให้แก่ชาวต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะพวกฝรั่ง

นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมาจนกระทั่งเสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ การค้าขายของไทยอยู่ในระดับตกต่ำมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากพระเพทราชาไม่พระประสงค์ที่จะเกี่ยวข้องกับฝรั่งอย่างหนึ่ง กับทั้งพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาก็ไม่ทรงชวนชวนทั้งในทางที่จะบำรุงการค้าและในทางที่จะติดต่อกับฝรั่ง ประจวบกับฝรั่งเองก็หันไปเอาใจใส่การค้ากับดินแดนอื่น ๆ เสีย การค้าขายของประเทศจึงฝืดเคืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พวกกรมขุนพาทันพบว่าได้รับความเดือดร้อนจากรัฐบาลเป็นอันมาก และพากันบ่นถึงความยากจน โดยมากออกจะเสียใจที่ฝรั่งแสกไปได้เสียจากเมืองไทย เพราะเมื่อฝรั่งเสสอยู่ในเมืองไทย เงินทองไหลไปเหมา และบัดนี้ไม่มีใครจะไ้เห็นเงินกันอีกแล้ว

ในรัชสมัยต่อมาเคยมีกษัตริย์บางองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะหันไปคบค้ากับฝรั่งเสสอีก เช่น ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ แต่ไม่สำเร็จ^๑ ยิ่งไปกว่านั้นในสมัยต่อมามีบ้านเมืองเกิดการจลาจลจนวายอยู่แทบตลอดเวลารัฐบาลจึงไม่กอบมีโอกาสดั้ปรับปรุงทางการภาษีอากรไ้มากนักจนกระทั่งเสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

^๑ กระทรวงการต่างประเทศ ประมวลหนังสือคสนธิสัญญาของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๘๔

^๒ กรมศุลกากร ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๗ หน้า ๒๐๗

^๓ กรมศุลกากร ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๗ หน้า ๖

สรุปความแลวการบริหารทางคานภามีอากโรในสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดระยะเวลา ๔๑๓ ปี นั้นมีระเบียบวิธีการที่คึกเคยหลายประการดังกลาวมาแล้ว ถึงวิธีการดังกล่าวนี้รัฐบาลในสมัยต่อ ๆ มา เช่น สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ต่างก็นำเอาระเบียบวิธีการเหล่านั้นมาปฏิบัติจะมีเปลี่ยนแปลงบางบางประการนี้ขึ้นอยู่กับฐานะการณต่าง ๆ ดังจะได้กลาวในบทต่อไป

แนววิธีการส่วนใหญ่แล้วยังคงเป็นแบบกรุงศรีอยุธยา เช่นโดยเงาเงา, โยรัตนโกสินทร์ต่อต้น

รัชกาลที่ ๑ - ๒

๓. สมัยกรุงธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรีเป็นสมัยก่อนสร้างประเทศตลอดเวลา ๑๕ ปี หมกสิ้นไปด้วยการรวบรวมอาณาจักรไทยขึ้นใหม่ การกาชาขายและการเก็บภาษีอากรจึงไม่ค่อยมีปรากฏในพงศาวดารเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามก็ตลอดรัชสมัยของพระองค์แม้จะแทบหาเวลาว่างจากการศึกสงครามแทบไปไม่ได้เลย เมื่อเห็นพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ยังทรงพยายามแก้ไขทางด้านการเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ในด้านการหาผลประโยชน์ของแผ่นดิน โปรดให้มีการค้าสำเภากับหลวงและของราษฎรขึ้นโปรดให้ราษฎรไทยไปตั้งวันทำการค้าสำเภากับประเทศจีนได้ผลประโยชน์นำพาทุนบำรุงบ้านเกิดและเป็นกำลังในการทำศึกสงคราม แก่ถึงกระนั้นก็มีอาจจะแก้ไขภาวะทางเศรษฐกิจที่ทรุดโทรมให้หอบลงไปได้ ทั้งนี้เพราะประชาชนต้องไปในงานพระราชสงครามอยู่แทบตลอดเวลาไม่มีเวลาจะประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ เมื่อประชาชนมีแต่ความยากจนไม่มีโอกาสที่จะเสียสละสวอากรให้แก่รัฐบาลได้ เงินผลประโยชน์แผ่นดินก็ไม่พอจ่ายในราชการ ทำให้งานบริหารประเทศเป็นไปอย่างลำบากยิ่ง บางปีถึงกับพระองค์ต้องทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์จ่ายซื้อข้าวสารแจกจ่ายทหารในกองทัพ ข้าราชการตลอดจนพระสงฆ์ ยากจนพิภพทั่วไป

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงกล่าวได้ว่า งานทางด้านการบริหารภาวามีอากโรในสมัยกรุงธนบุรี คงจะไม่ค่อยอะไรเพิ่มเติมไปกว่าสมัยก่อน ถึงระเบียบวิธีการที่ปรากฏในกรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนใหญ่

บทที่ ๒

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการบริหารภายในอาณาจักรโกสินทร์ตอนต้น

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ภายในอาณาจักรนั้นถือได้ว่าเป็นหัวใจของรัฐบาลผู้บริหารประเทศทุกประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากกองการเข้ามาใช้จ่ายในภาระหน้าที่ต่างๆ ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ประเทศได้เจริญก้าวหน้า ไม่ถดถอยถดถอยในด้านต่าง ๆ อาทิ เช่นการป้องกันประเทศ การศาสนา การศึกษา การปรับปรุงงานทางกษัตริย์ การปกครอง การติดต่อกับต่างประเทศเป็นต้น นับว่าเป็นสาเหตุหรือเป็นปัจจัยอันสำคัญที่ทำให้เกิดการ เป็นอาณาจักรขึ้น เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ นั้นเอง

สำหรับประเทศไทยเราก็ได้มีวิธีการเก็บภาษีอากรมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว การที่รัฐบาลในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการเก็บภาษีอากรมาจากรัฐนั้นที่ช่วยได้ ยุคดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๓๕ เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ในสมัยรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น รัฐบาลไทยเราก็ยังคงดำเนินการเก็บภาษีอากรอยู่ตลอด

ภาษีอากร จะมีความสำคัญต่อการบริหารประเทศอย่างไรใน ภายเวลา มาแล้วไว้ในหนังสือ เรื่อง ภาษีในรัชกาลที่ ๓ ตอนหนึ่งไว้ดังนี้

.....มีเหตุผลอยู่หลายประการที่ว่าเป็นจะต้องเพิ่มพูนรายได้และจำนวนตัวเงินที่เก็บ มาได้ให้มากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น รายได้ตกต่ำไปมาก ถึงกับต้องผ่อนจ่ายเบี้ยหวัดให้ข้าราชการหรือ ข้าราชการให้เป็นข้าราชการ ถึงรัชกาลที่ ๓ ก็ยังคงมีเรื่องต้องจ่ายเบี้ยหวัด ด้วยเหตุว่าพระองค์ทรงเลื่อมใส รัชกาลในพระพุทธานุภาพเป็นอย่างยิ่ง ไก่ทรงใช้จ่ายพูนบำรุงพระศาสนาเป็นอันมาก นอกจากนั้นทางกษัตริย์ สงครามและการป้องกันประเทศ ก็ต้องใช้จ่ายมากกว่ารัชกาลก่อน เรื่องที่คงหมกแปดองอีกอย่างหนึ่งก็คือ การจ้างกลิ้งเงินทางฉนวนและสร้าง การเกณฑ์คนไทยให้ทำงานนั้นถึงจะไม่ใช่เงินค่าจ้างก็ทำงานได้ไม่เป็น เรื่อง วิธีการนี้เพิ่งจะเริ่มมีหรือว่าจะเริ่มแพร่หลายก็ในรัชกาลนี้เอง การตั้งกองเรือสินค้า และ การตั้งสินค้าขา เข้ามาประเทศตะวันตกก็เป็นเรื่องที่ต้องจ่ายเงินมา อีกประการหนึ่งซึ่งในรัชกาลก่อนไม่ค่อยมีรายการ ทาง ๆ ที่เลื่อมมานั้นเช่น เงินเคียน กาลินคาเขา และ กาแรงงานนี้ก็จะต้องจ่ายให้เป็นตัวเงินทั้งสิ้น.....

และเพื่อให้เห็นถึงความจำเป็นของผู้บริหารประเทศที่ต้องทำการเก็บภาษีอากรนี้ จะขอยกเอาพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมีประกาศแก่ราษฎร ซึ่งได้มาจากหนังสือรัชฎาธิเบศร์ ไว้อีกหนึ่ง ดังนี้

.....เมื่อจะปกครองรักษาบ้านทั้งปวง ให้พ้นอุบัตินานราย คือทั้ง ๖ จริตธรรมและวิชาความรู้ กับต่าง ๆ แลกับอันอื่น ๆ เป็นอยู่มาอยู่ตั้งนี้แล้วแต่พระองค์เดียว ไม่มีกำลังผู้อื่นช่วยเป็นที่พึ่งระกาคอน และพลโยธาทวยหาญที่เป็นกำลังจะปราบปรามศัตรูและพวกพ้องรายทาง ๆ ก็ดี ไม่มีพระราชทรัพย์ใช้ในที่จะพระราชทานเบี้ยหวัดรางวัลแก่ผู้ช่วยในราชการแผ่นดิน ยกพลโยธาทวยหาญ และจะจับจ่ายไปในงานสร้างถิ่นฐานต่าง ๆ และเครื่องศาสตราวุธเป็นเครื่องรักษาแผ่นดินนั้นก็ได้แล้ว จะรักษาปกครองบ้านทั้งปวงไปได้อหรือไม่ก็อาภรณ์ต่าง ๆ ที่เรียกเป็นส่วนหลวงตามพิภพการ สิบดกบ้าง สิบสองดกบ้าง สิบห้าดกบ้าง แลผู้ประกอบราชการมาหาเงินนั้น ๆ ก็ทราบพระราชหฤทัยอยู่แล้วว่า บ้านทั้งปวงไม่พอใจเสีย แต่จะหาเงินเล็กเสียมกตามประสงค์ของบ้านทั้งปวง ก็จะต้องไปมาหาสู่มาหาไปมาในการแผ่นดินเล่า ปีว่าปีราชฤทธิจะทรงอธิษฐานให้ฝนแล้งไว้ประการใดลงมาเต็มบ้านเต็มเมืองก็เหมือนพระเวสสันดร โดยถ้าจะให้หาฝนแล้งไว้ประการใดลงมาทั่วบ้านทั่วเมืองได้ เมื่อนั้นแล้วไว้ประการก็เหมือนหูกเขาไปไว้ จะช่วยขายกันไม่ได้ จะต้องมองหาสิ่งอื่นมาแทนเงินทองของพระเจ้า.....

มีรับสั่งสำคัญกล่าวประการที่เป็นแรงกระตุ้นให้รัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนกันว่าเป็นลัทธิมีการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ กันจะได้นำเอาอธิบายไว้ดังต่อไปนี้

ก. ภาษีอากรในการป้องกันประเทศ

หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นต้นมาไทยเราก็ได้พยายามยกกองทัพขึ้นสู้รบกับพม่า ไฉนถึงแก่ความพ่ายแพ้ เราจึงต้องเป็นทาสของพม่าถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถ้ายังไม่หมดความพยายามยกทัพมาโจมตีไทยอยู่เสมอ

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการสงครามกับพม่า เกือบทั้ง ส่วนใหญ่พม่าจะ ยกเข้ามาโจมตีไทยเป็น

ทัพใหญ่แก่ไทยเราที่ทัพพยายามต่อสู้บ้างเข้มแข็ง โดยเฉพา อย่างยิ่งระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นยอดวีรบุรุษที่เก่งกาจทางสงครามเป็นอย่างยิ่ง ไทยเราจึงสามารถต่อต้านการรุกรานของเขามาได้สำเร็จตลอดรัชสมัยของพระองค์

อย่างไรก็ตามในสมัยรัชกาลที่ ๑ นี้ รัฐบาลต้องไว้วางใจในการทำสงครามมาจากเหตุที่เห็นว่าปรากฏณ์ไม่ทราบจำนวนเงินที่แน่ชัดว่าจ่ายไปหมดสิ้นเท่าใด แต่มีรายการจ่ายสิ่งของต่าง ๆ เช่น ข้าว เป็นเสบียงเลี้ยงทหารในกองทัพมีน้อยในหนึ่งปีหนึ่ง ๆ ดังใจความจากเหตุการณ์ที่ ๑ บางปี จ่ายเป็นข้าวแก่กองทัพไม่ดังนี้

จ.ศ. ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๑๘๙) จ่ายข้าวเป็นเสบียงเลี้ยงทหาร ในกองทัพ ๑๑,๐๔๕ กน เป็นข้าว ๕,๒๓๓ เกวียน ๘๘ ถึง ๑๐ ทนาค กับเงิน ๓๒๖ ชั่ง ๒ ตำลึง ๖ บาท

จ.ศ. ๑๑๔๗ (พ.ศ. ๒๑๙๐) จ่ายข้าวจำนวน ๕,๔๘๓ เกวียน ๔๘ ถึง ๑๐

สำหรับในปีอื่นที่เกิดสงครามกับพม่าไม่ปรากฏในจดหมายเหตุจึงไม่อาจจะนำเอาตัวเลขที่แน่นอนมาแสดงได้ แต่อย่างไรก็ตามในรัชกาลนี้คงจะต้องใช้จ่ายเงินของพระองค์สิ่งของไปในการสงครามเป็นจำนวนมากน้อย

ถ้านับถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ การสงครามกับพม่าก็ยังดำเนินอยู่จนตลอดรัชกาล ถ้าใช้จ่ายในการสงครามเพิ่มมากขึ้น เพราะนอกจากจะจ่ายข้าวเสบียงอาหารให้แก่กองทัพแล้ว ปรากฏว่าได้ใช้จ่ายเงินในทางวิเศษออกอาวุธจากต่างประเทศอีกเป็นจำนวนมาก ถึงเช่นในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ได้ให้พระยาเพชรบุรีไปจัดซื้ออาวุธที่เกาะหมาก (ปีนัง) เงินไม่พอจนถึงกับต้องให้เจ้าพระยาบวรไปเพิ่มเงินจากราษฎร เพื่อซื้อปืนใหญ่ถึงปรากฏในจดหมายเหตุดังนี้

..... ขึ้นเงินพระภิกษุ และ เชกวิศรีเชโต วันตัวโศก จินริม จินรง ชั่วเหล็ก ชั่วป่น ห้างสิน ๑๘๒๔ เหรียญ

รวมเป็นเงินจัดซื้ออาวุธ ๓๐๐๓ เหรียญ เป็นเงินตราไทย ๓๕ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท ได้เรือมะเกลือลำหนึ่ง ราคา ๑๐๐๐ เหรียญ ปืนเหล็ก ๒ ลำตรไชย ๒ บอว์เบทอง ๔ บอว์เบเหล็ก ๔ วินาทีทอง ๑ หักทอง ๔ หักทองปราย ๑ ทองม้วนทอง ๒ ทองปรายเหล็ก ๒ รวม ๒๒ บอว์เงิน ๑๘๑๐ เหรียญ ๕ ตำลึง ๙ ลูบ กระสุนเขมามีดินใน ๒๕ กอกร ๑๔ รวม ๔๖ ใบ เงิน ๑๓ เหรียญ กินปืนฝรั่ง ๒ ถึง

๑. หมายเหตุ ร.๑ จ.ศ. ๑๑๔๗ เรื่อง สำเนาจ่ายข้าวสงกองทัพ

หนัก ๕๕ ชั่ง เงิน ๕๕ เหรียญ มีค่าขายขึ้น ๓ เล่ม เงิน ๓ เหรียญ เหล็กทากู หนัก ๕๕ ชั่ง เงิน ๐๕ เหรียญ
๓ สลึง ๒ ดุบ แล้วยังเหลือใหญ่ ๕๕ เล่ม ๕๕ รวม ๑๒๔ อัน ๆ ละ ๑๐ เหรียญ ๒ สลึง เพื่อเป็นเงิน
๓๐๐๙ เหรียญ ๑ โฉง กิดเหรียญละ ๒ บาท เป็นเงินตรา ๓๕ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง

สำหรับค่าใช้จ่ายในการสงครามครั้งนี้ ได้แก่การจ่ายข้าวให้แก่กองทัพ หรือการจ่ายระสุน
สินค้า ขึ้น ไปยัง กองทัพในเขตอันเนื่องมาตลอดระยะเวลาเช่น ในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ จ่ายข้าวเปลือกจาก
ฉางเมืองราชบุรีไปให้เมืองกาญจนบุรี ๒๐๐ เกวียน ๒. พระราชทานสินค้า ๒ หาม ปกติความปากนก
๓๒๐๐ ไร่ นอก ระสุน แสนหนึ่ง ให้เมืองราชบุรี เตรีมรับกิด ๓. เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ การสงครามกับพม่าก็ยังงกดำเนินอยู่ มีการต่อสู้กัน ภายครั้ง จนกระทั่ง
ปลายรัชกาลการสงครามกับพม่า จึงเลิกกันไปเพราะพบาเกิดสงครามกับอังกฤษ และเสียเอกราชตกเป็น
เมืองขึ้นของอังกฤษ

ค่าใช้จ่ายทางด้านการสงครามที่เสียดมากที่สุดในรัชกาลนี้คือ ค่าใช้จ่ายในการสงครามกับญวนซึ่งเกิด
กระหนกระทั้งกับกรณีของเขมร การสงครามเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๓๒ จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๕๐ รวมเวลา
ถึง ๑๘ ปี

ที่จริงเหตุการณ์ตามเขมรเริ่มตั้งเริ่ดมาตั้งแต่สมัย ร.๒ เกี่ยวกับญวนเข้าขามีนพมาทใน
เขมร เมืองจากเมืองเขมร เกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระอุทัยราชากับกับองค์สงวน นักองค์สงวน
นักองค์ถิมน นักองค์ทองหนิมาพึ่งไทย ส่วนพระอุทัยราชาเวียดญวนให้เข้ามาคุมครองเขมร ๕. เหตุการณ์
เริ่มถึงเริ่ดขึ้นแต่ไปถึงกับเกิดสงครามกัน แต่ไทยเราก็ได้ตระ เตรีมตัวรับตีร่อยางไปประมาณ ดังปรากฏ
ในจดหมายเหตุแห่งตอนสมัย ร.๒ เช่นในปีพ.ศ. ๒๓๕๓ โปรดเกล้าให้ทรงเมืองปราจิณวิจักแจงปลูกลางข้าว
ใหม่ไว้ข้าวได้ถึง ๒๐๐ - ๓๐๐ เกวียน ๕ และโปรดเกล้าฯ ให้เมืองนครราชสีมาส่งทหาร ๓๐๐๐ คน
เพรชบุรุษ ๕๕๒ คน ไปช่วยรักษาเมืองปราจิณ และให้พระยาโษณวิชัยจัดแจงกองกำลังไปตั้งที่เมืองไพร-
ทุม ให้ให้แดงยกไปสู้รบการอยู่เนื่อง ๆ

๑. จดหมายเหตุ ร.๒ พ.ศ. ๑๑๓๐ เล่มที่ ๒ สำเนาใบบอกจัดซื้ออาวุธในกองทัพ

๒. จดหมายเหตุ ร.๒ พ.ศ. ๑๑๓๖ เล่มที่ ๑๐ หนังสือเจ้าพร บำจกรถึงเมืองราชบุรี

๓. จดหมายเหตุ ร.๒ พ.ศ. ๑๑๓๖ เล่มที่ ๑๖ เรื่องจัดซื้ออาวุธให้เมืองราชบุรีใช้ในราชการ

๔. คำกราบบังคมทูล สดเกล้าจอมพระยา พระธรรพการการทรงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๑ หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖

๕. จดหมายเหตุ ร.๒ พ.ศ. ๑๑๓๖ เล่มที่ ๑๐ เรื่องให้พระยาปราจิณจัดปลูกลางข้าวไว้เก็บข้าว

กระทั่งสมัย ร.๓ ไทยก็เกิดวิวาทขึ้นกับญวนจนถึงขั้นสู้รบกันขึ้น ในระยะปี พ.ศ. ๒๓๗๒ ถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๗ ไทยมีกำลังทัพ ๔๐,๐๐๐ คน มีเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นแม่ทัพ ส่วนทัพญวนมีกำลังพล ๖๐,๐๐๐ คน มีเจ้าพระยาพรหมทัต เป็นแม่ทัพ นับเป็นระยะที่ ๑ ๑. การสงครามปรากฏว่าโดยไทยฝ่ายมีชัยในระยะแรก ๆ แต่ในตอนท้ายก็ถูกญวนตีไล่กลับไปได้ กลับมาหลายครั้งไม่อาจเอาชนะกันได้ การรบคงดำเนินต่อมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๓๘๓ ไทยรวบรวมกองทัพใหญ่ เพื่อทำศึกให้แตกหักลงไป ไทยมีทหารรวม ๕๐,๐๐๐ คน โดยเกณฑ์มาจากรุงเทพฯ และหัวเมือง ๑๐,๐๐๐ คน หัวเมืองลาวและเขมรปากอง ๓๐,๐๐๐ คน มีเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นแม่ทัพ ๒.

การสงครามระหว่างไทยกับญวนดำเนินมาจนถึงปี ๒๓๕๐ จึงเลิกกันไป โดยที่ ๖ ต้องหันไปค้ากับฝรั่งเศส แต่การรบกับไทยนั้นไม่ปรากฏว่าใครชนะ อย่างไรก็ตามครั้งนี้ไทยเราต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ถึงปรากฏในกฎหมายเหตุผลประจำรัชกาลบางปี เว้น ปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ปรากฏในพระราชดำรัสว่า

..... ครั้งนี้เจ้าพระยาบดินทรฯ ขอข้าหลวงเข้ามา ๑๐๐๐ เกวียน ๓๐๐๐ เกวียน ปีที่
ยังโยแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งพระทัยจะใคร่โปรดเกล้าฯ พระราชทานข้าวเปลือกออกไปเลี้ยงไพร่
กองทัพ และไพร่บ้านพลเมืองเขมรให้รับประทานทั่วทั้งไปตั้งแผ่นดิน ถึงจะสิ้นข้าวสัก ๓๐๐๐ - ๔๐๐๐
เกวียน ๕๐๐๐ เกวียนก็หาทรงเสียดายไม่ น้ำพระทัยทรงปรารถนาจะให้ไพร่พลกองทัพและไพร่บ้าน
พลเมืองเขมรบริบูรณ์จึงสิ้นถวายได้

ในสมัย ร.๓ ความว่าการทำสงครามกับญวนแล้ว การเกิดกบฏของกษัตริย์เมืองเวียงจันทน์
ก็ดี หรือการเกิดจระจกจับตัวเหย้า ภายในประเทศก็ดี ล้วนแล้วแต่ทำให้รัฐบาลต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวน
มหาศาลขึ้น

๑. ทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ หน้า ๔๔ - ๕๐

๒. จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ เลขที่ ๓ บันทึกในบอกเรื่องราชการทัพญวน

๓. จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕ บันทึกกระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน

สมัยรัชกาลที่ ๔ แม้ว่าการสงครามทางล้านนา และ คาชวาระเลิกไป แต่ไทยเราก็ยัง
มีสงครามเกิดขึ้นทางเหนือ คือสงครามเวียงจันทน์ ต้องไต่จ่ายมากทั้งเสบียงอาหารและจำนวนพล ดังปรากฏ
ในจดหมายเหตุประจำรัชกาลหลายปีแล้วทั้งนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ เกิดทัพหัวเมืองต่าง ๆ ไปเวียงจันทน์ มีเมืองหินบูรณ์ พิชัย สวรรคโลก
สุโขทัย พิจิตร กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ หอมสัก กาก เถิน สระบุรี นครสวรรค์ ฉันทนา นครราชสีมา
รวม ๑๔ เมือง เป็นทหารเกณฑ์ ๒๔๗๐ คน

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๗ เกิดทัพหัวเมืองเหนือ และ ข้าราชการนี้ เวียงใหม่ นายไพร่ ๕,๐๐๐
คน ข้าราชการ ๑๓,๐๐๐ ถึง เวียงราย นายไพร่ ๓๐๐ คน ลำปาง นายไพร่ ๔,๐๐๐ คน ข้าราชการ
๑๖,๐๐๐ ถึง ลำพูน นายไพร่ ๑,๕๐๐ คน ข้าราชการ ๕,๐๐๐ ถึง รวม ๑๐,๘๐๐ คน ข้าราชการ
๓๐,๐๐๐ ถึง

การสงครามที่เวียงจันทน์ดำเนินอยู่หลายปี โดยมีพระเจ้าองค์มาเอกราชหลวงวงศาธิราช
เป็นแม่ทัพ แทะหายที่สุกก็เลิกลง อย่างไรก็ตามนี้ว่าไทยเราได้เสียค่าไถ่มาหลายครั้งหนึ่ง

๕. ค่าไต่จ่ายในการติดต่อกับต่างประเทศ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ไทยเรามีการติดต่อกับต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น หลังจากที่ว่างเว้น
มาครั้งสงครามเสียกรุง ปี ๒๓๑๐ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการติดต่อกับต่างประเทศบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็น
วาติทางเอเชีย เว้น จีน ซึ่งเข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยตลอดมา

สมัย สมัยรัชกาลที่ ๒ เริ่มมีชาวต่างประเทศวันถกเข้ามา ปี พ.ศ. ๒๓๖๑ เจ้าเมือง
มาเถวองโง่สุเกส แดงใต้ มาลส มั่นแนวก วิสไวรา เป็นทูตกรมการเข้ามาถวายขอเจริญ
ทางพระราชาไมตรี เบ็ญจาลส เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทำนุบำรุงเกล้าฯ ให้มีที่อยู่
และพระราชาทานเงินได้เป็นเบี้ยเลี้ยงระหว่างอยู่ในเมืองไทยเดือนละ ๒๐ ชั่ง เป็นเวลาถึง ๘ เดือน
มาลส จึงได้กลับ

๑. หมายเหตุ ร.๔ พ.ศ. ๑๒๑๕ เลขที่ ๑๕ ร่างสารตราถึงหัวเมืองต่าง ๆ เกณฑ์ทัพไปเวียงจันทน์

๒. หมายเหตุ ร.๔ พ.ศ. ๑๒๑๖ เลขที่ ๕๐ ถัดมาว่าพระยาวิเศษเมืองบอกจำนวนเกณฑ์พล

๓. กิตติสาร กรม ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๒ หน้า ๑๓

ค. การใช้จ่ายในการบูรณำเหน็จข้าราชการ

เนื่องจากข้าราชการไทยในสมัยก่อน ไม่มีการจ่ายเงินเดือนให้เป็นประจำแบบปัจจุบัน
จึงแจกจ่ายเป็นเงินบำเหน็จตอบแทนความดีความชอบในการรับราชการสนองพระเดชพระคุณปีหนึ่ง เบื้องกรัง
หนึ่งเท่านั้น ซึ่งก็เป็นจำนวนเงินที่ไม่มากมายอะไรนัก

การบูรณำเหน็จให้แก่ข้าราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นได้กระทำสืบต่อกันมาทุกๆ
รัชกาล แต่การจ่ายในแต่ละปีของแต่ละรัชกาลนั้นมีจำนวนมา ย่อมแตกต่างกันจึงจะได้แสดงรายละเอียด
ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ ๑. การแจกเบี้ยหวัดตอบแทนข้าราชการมีทั้ง ทหาร และพลเรือน ซึ่งอยู่
ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่าง ๆ ปชากฎในจดหมายเหตุในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ ดังนี้

รายการจ่ายเบี้ยหวัดพระราชทานทหารฝ่ายบกเรือน พระราราชวัง บวรราชวัง ดังนี้

พระราราชวังหลวง ทหาร ๓๐๐๕ คน เงิน ๑๓๓๔ ร้อย ๔ คำลึง ๒ บาท

พลเรือน ๘๒๔๔ คน เงิน ๑๔๔๑ ร้อย ๑๒ คำลึง ๒ บาท

กรมพระราราชวัง ทหาร ๔๔๔ คน เงิน ๕๐๐ ร้อย ๑๕ คำลึง

พลเรือน ๘๒๕ คน เงิน ๔๔๕ ร้อย ๑๒ คำลึง

ข้าหลวงรอง

เมืองรารามบุรี พระยารามบุรี เงิน ๕ ร้อย

กองเขมร ๒๓๕ คน เงิน ๒๐ ร้อย ๑๒ คำลึง

กองลาว ๘๐ คน เงิน ๘๐ ร้อย ๑๒ คำลึง

เมืองไทรโยค ๔๐ คน เงิน ๑๐ ร้อย ๑๓ คำลึง

เมืองทองผาภูมิ ๓๒ คน เงิน ๕ ร้อย

เมืองปากน้ำ ๔๕ คน เงิน ๑๕ ร้อย ๑๔ คำลึง

หัวเมือง

เมืองจันทบุรี พระยาจันทบุรี ๕ ร้อย

พระยามลิก ๒ ร้อย ๑๐ คำลึง

พระยาเบ็ตร ๒ ร้อย ๑๐ คำลึง

คราก พระยาศรราช ๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

เพชรบุรี ชาวทวน ๕๖ คน เงิน ๔ ชั่ง ๖ ตำลึง

ลาวทรงดำ ๑๗ คน เงิน ๖ ชั่ง ๑๖ ตำลึง

ลาวพวน ๑๓ คน เงิน ๖ ชั่ง

กองกระเบียงกรุงเก่า

ลาว ๕๐ คน เงิน ๗ ชั่ง ๕ ตำลึง

แขกตะเภา ๕๑ คน เงิน ๗ ชั่ง ๕ ตำลึง

ลาวสระบุรี

พระยาวิเศษโยธา ๑๗๕ คน เงิน ๓๖ ชั่ง ๗ ตำลึง

พระยารัตนาภัก, พระยาอสุรราชวงศ์ ๑๔๐ คน เงิน ๒๕ ชั่ง ๖ ตำลึง

พระยาวิเศษโยธา กรมการ ๕ คน เงิน ๓ ชั่ง ๕ ตำลึง

ลาวพระนอน ๑๐ คน เงิน ๑ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ๖ บาท

ลาวลพบุรี ๖ คน เงิน ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

หมื่นอวาทสรักยาวัด ๑๐ ตำลึง

พระราชนัดดาหลวงเสนีสรรนอกตำแหน่งเบี่ยงหัว

กรมพระราชวังบวร ขุนอภัยสมยัตติ ขุนอนุรักษโยธา ขุนสนิทใจภักดี กษัตริย์ ๑ ชั่ง

กรมพระราชวังหลัง พระขนิษฐาโยธา หลวงทรงฤทธิ กษัตริย์ ๑ ชั่ง

ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีรายละเอียดยกเกี่ยวกับราชการเงินเบี้ยหวัดแบกเป็นรายชื่อย่อ

ซึ่งไม่ว่าจะเห็นว่าสมควรหรือไม่ แต่ที่พอจะวิเคราะห์จากจดหมายเหตุฉบับนี้ได้ว่าในปีหนึ่ง ๆ นั้น รัฐบาลต้องจ่ายเงินเป็นเบี้ยหวัดตอบแทนแก่บรรดาข้าราชการ ข้าราชการน้อย

สมัยรัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่าเงินรายได้ในรัชกาลนี้ตกต่ำลงมาก ถึงปรากฏตามพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์กล่าวไว้ว่า " เงินหลวงที่ได้ในปีหนึ่ง ๆ บางทีพอใช้ไม่ทั่ว บางปีก็ไม่พอ ต้องลดอัตรา
เบี้ยหวัดลง บางปี ๓ ส่วน บางปี ๑ ส่วน บางปีก็ต้องลดถึงครึ่งหนึ่งก็มี บางปีก็พระราชทานน้ำลายแกง
เพิ่มเบี้ยหวัดบ้าง " ๑๑ แสดงให้เห็นถึงความฝืดเคืองด้านการเงินในสมัยนี้เป็นอย่างคิบัง สำหรับ
อัตราการแจกเบี้ยหวัด และจำนวนเงินที่พระราชทานให้แก่ขุนนาง บ้างว่า การนั้นไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ
ประจำรัชกาลจึงไม่สามารถจะชี้แจงรายละเอียดได้ คงปรากฏแต่การพระราชทานเงินและสิ่งของให้แก่
ขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือพระราชทานแก่ผู้คุมเครื่องบรรณาการ เข้าในบางปีเช่น

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ พระราชทานเงินและสิ่งของให้แก่พระยาอภัยภูธรน้อยชายเจ้าพระยา
ไทรบุรี ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาอภัยภูธร มีเงินตรา ๕ ร้อย เสื้อแขนยาวไทยแบ่งดอกเดี่ยวสีแดง
๑ ผืน เสื้อแขนเกือกพุ่มศาดารามวง ๑ ผืน รวมเป็น ๒ ผืน เสื้อคู่ ๒ รวบรวมเป็น ๔ ผ้ายืนทอง ๑
ผืน ๒ รวบรวมเป็น ๓ สัปทนคัน ๑ แหวน คัมภีร์รังแตน ๓ ชิ้น ๒ วง กรอบมั่งทอง เล่ม ๑ เครื่องทอง
กระโถน ๑ ใบ ปรัช ๒ คลับ ๑ ขวง ๑ วอ ๒ มีด ๑ รวมเป็น ๘ เครื่องถมชั้น ๑ พาน ๑ จอก ๑
รวมเป็น ๓ โต๊ะเงินใหญ่ ๑ น้อย ๑ รวมเป็น ๒ เครื่องทองขาว โต๊ะใหญ่ ๒ น้อย ๒ เป็น ๔ ชันน้ำ
๒ กระโถน ๒ พาน ๒ รวมเป็น ๑๐ ให้แก่พระยาอภัยภูธร

ในปีเดียวกันนี้พระราชทานเงินทองสิ่งของแก่ผู้คุมเครื่องบรรณาการจากเมืองกลันตัน
มี หลวงดงไผ่นามเดิมหนึ่ง เสื้อกระบวนวัน ตัวหนึ่ง เงินตรา ๕ ตำลึง เจาะหูยา ผ้าเงินบนผืนหนึ่ง
เสื้อกระบวนวันใหม่ตัวหนึ่ง เงินตรา ๓ ตำลึง ไพร์ ๔๐ กน ๆ ตะ ๒ บาท เป็นเงินตรา ๕ ร้อยหนึ่ง ได้
พระราชทานออกไปให้แก่พระยาแลกัน นามเดิม ๒ ผืน แพรกระบวนวัน ๑ ขวบ ขาวสาร ๕ เกวียน
เกลือ ๑๐ เกวียน

-
๑๑. สงกั๊วเริ่มพระยาทำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร.๒ หน้า ๗๒๐ - ๗๒๑
 ๑๒. จดหมายเหตุ ร.๒ จ.ก. ๑๑๗๓ เล่มที่ ๒๑๓ หนังสือเจ้าพระยาอภัยภูธรเสนาถึงเจ้าพระยาไทร ฯ
 ๑๓. จดหมายเหตุ ร.๒ จ.ก. ๑๑๗๓ เล่มที่ ๒ เรื่องตอบรับมกร้องราชบรรณาการ เมืองกลันตัน

สมัยรัชกาลที่ ๓ สมัยนั้นแม้ว่าจะต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากไปในการสงครามกับญวนและ
การปราบปรามลาวภายในประเทศ ตลอดจนการใช้จ่ายในการบูรณปฏิสังขรณ์พระศาสนาแล้ว ปรากฏว่าฐานะ
การเงินในสมัยนี้ก็พอที่จะใช้จ่ายในการทาง ๆ รวมทั้งการประรา คานเบี้ยหวัดให้แก่ข้าราชการได้ อย่าง
เต็มเม็ดเต็มหน่วยตลอดรัชกาล ทั้งนี้เนื่องจากสมัยของพระองค์ได้เริ่มปีการปฏิรูปทางด้านการใช้จ่ายอย่าง
ยาวนานให้ มีรายได้เพิ่มมาซึ่งเงินแผ่นดินเป็นอันมาก

สำหรับรายจ่ายเบี้ยหวัดให้แก่ขุนนางข้าราชการในสมัยนี้ ปรากฏในจดหมายเหตุขุนนาง
สมัยที่ให้รายละเอียดในตัวเลขเกี่ยวกับการจ่าย เงินในจดหมายเหตุ ปี พ.ศ. ๒๓๖๖ มีรายการว่า
ดังนี้.

ปี พ.ศ. ๑๑๘๖ จ่ายเบี้ยหวัดตามหัว เมืองต่าง ๆ ๑๔ หัวเมือง ๑๐			
คนเฒ่า ๑๑๕๐ คน	เงิน ๒๖๖	๑๓ ตำลึง	รวม ๑๒๓ ๖๖ ๕ ตำลึง
คนโหล	เงิน ๑๖	๑๖ ตำลึง	
เมืองอินท	กองขุนบริกษณ ๑๗ คน	เงิน ๔ ๖๖ ๑๔ ตำลึง	
เมืองพรม	กองขุนภักดีภินทร ๑๕ คน	เงิน ๓ ๖๖ ๑๒ ตำลึง	
	กองขุนเร็นทรใจภักดี ๑๕ คน	เงิน ๕ ๖๖ ๔ ตำลึง	
เมืองสิงห์	กองขุนปราบปราม ๑๐ คน	เงิน ๒ ๖๖ ๗ ตำลึง	
	กองขุนจักรโหวหาญ ๗ คน	เงิน ๑ ๖๖ ๑๕ ตำลึง	
อ่างทอง	กองขุนขอกโษธิ ๒๐ คน	เงิน ๓ ๖๖ ๑๗ ตำลึง	
ลพบุรี	กองขุนรัตนนิกร ๒๐ คน	เงิน ๔ ๖๖ ๔ ตำลึง	
	กองขุนปราบประลัย ๒๐ คน	เงิน ๔ ๖๖ ๓ ตำลึง	
	กองขุนพิชัยชนะ ๓๐ คน	เงิน ๔ ๖๖ ๑๔ ตำลึง	
กรุงเก่า	พระยาไชยวิชิต	๒ ๖๖ ๑๐ ตำลึง	
	หุ้มอาวาส	๕ ตำลึง	

๑๐ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๖ เล่มที่ ๒๐ มีเรื่องเบี้ยหวัดตามหัว เมืองต่าง ๆ

อรัญญิก	กองขุนเทพกฤทธิ ๒๓ คน	เงิน ๔ ings
	กองขุนเทพทวยหาญ ๓๒ คน	เงิน ๒ ings ๘ ตำลึง
	กองขุนฉัตริวงกร ๒๐ คน	เงิน ๓ ings ๑๔ ตำลึง
กลองทอง	กองขุนเกราะประเทศ ๑๕ คน	เงิน ๓ ings ๑ ตำลึง
	กองขุนตรีพิลแมน ๑๕ คน	เงิน ๓ ings ๑ ตำลึง
สระบุรี	เจ้าเมืองกรมการ ๑๑ คน	เงิน ๙ ings ๕ ตำลึง
	กองขุนตรึงกรว่องฤทธิ์ ๒๒ คน	เงิน ๔ ings ๕ ตำลึง
	กองขุนวิจิตรนวิชัย ๒๕ คน	เงิน ๕ ings
	กองขุนเสนาานรินทร์ ๒๗ คน	เงิน ๕ ings ๑๘ ตำลึง
พุงขาว	กองขุนศรีสุระ ๒๒ คน	เงิน ๕ ings ๑๖ ตำลึง
	กองขุนเองกอสา ๒๔ คน	เงิน ๕ ings ๑๖ ตำลึง
	กองขุนวันทจักร์มงคล ๒๓ คน	เงิน ๔ ings ๑๐ ตำลึง
	กองขุนอินอาคมมาท ๒๕ คน	เงิน ๕ ings ๑๔ ตำลึง
	กองขุนอภัยพลชัย ๒๖ คน	เงิน ๕ ings ๘ ตำลึง
พุงดำ	กองพระวิเศษโยธา ๕ คน	เงิน ๒ ings
	กองขุนแสงพลราม ๑๐ คน	เงิน ๒ ings ๑๐ ตำลึง
	กองขุนสหามนตรีทา ๕ คน	เงิน ๑๓ ตำลึง
	กองขุนแก้ววินาท ๑๖ คน	เงิน ๒ ings ๑๑ ตำลึง

เมืองนครนายก

	กองขุนประสิทธิ์วิเสนา ๓๓ คน	เงิน ๒ ings ๑๐ ตำลึง
	กองขุนภเวศนภักดี ๙ คน	เงิน ๑ ings ๑๔ ตำลึง
	กองหุ้มแกลแรงคพิทไธ ๑๑ คน	เงิน ๑ ings ๑๐ ตำลึง
	กองหุ้มแกลรามภักดี ๒ คน	เงิน ๑ ings ๒ ตำลึง

จำนวนคนแต่ละกองนั้นมีจำนวนต่างกัน เงินที่พระราชาให้นั้นมาน้อยต่างกันตามยศ
ตำแหน่ง ถึงจะขอยกมาเป็นตัวอย่างกองหนึ่งก็

กองขุนประเทศรามา คดองทอง รุ่งเป้า ๑.

ขุนประเทศรามา ขุนกอง ๑๐ คำถึง	หมื่นสามสรวร ปลัดกอง ๗ คำถึง
หมื่นวิศิษฐ์ นายร้อย ๖ คำถึง	หมื่นยงยุทธไกร ปลัดร้อย ๕ คำถึง
หมื่นศรีวิมา เสนอตนเอง ๔ คำถึง	พันตรวจโทรภพ สารวัตร ๓ คำถึง
พันแก้วใจแก้ว นายหมวด ๒ คำถึง	พันแก้วใจแก้ว นายหมวด ๒ คำถึง
พันอาสาธรงก นายหมวด ๒ คำถึง	พันองคอาสา นายหมวด ๒ คำถึง
พันแก้วกฤทธิ นายหมวด ๒ คำถึง	พันสิทธิศิริ นายหมวด ๒ คำถึง
พันแก้วไพร นายหมวด ๒ คำถึง	พันศรีสงคราม นายหมวด ๒ คำถึง
พันวิเศษโถม นายหมวด ๒ คำถึง	พันโหมหิเกศ นายหมวด ๒ คำถึง
พันแก้วอาสา นายหมวด ๒ คำถึง	พันแก้วสุพรรณ นายหมวด ๒ คำถึง
นายแก้วสุนทร นายหมวด ๒ คำถึง	

นอกจากถวายเป็นเบี้ยหวัดให้แก่ชายเองปลัดเอง ตามเบื้องต่าง ๆ แล้ว ยังมีราย
การถวายให้แก่ขุนนาง ข้าราชการ ในกรม กองต่าง ๆ ทั้งส่วนกลาง และส่วนหัวเมือง อีกเป็นจำนวนมาก
ซึ่งจะแสดงรายละเอียดไว้ในบทต่อไป

สมัยรัชกาลที่ ๔ การแจกจ่ายเบี้ยหวัดก็ยังเหมือนแต่เดิม เป็นแต่เปลี่ยนวิธีการ
แจกบ้างถึงภายในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงแจกโดยขอเปลี่ยนจากเงินตราบาท มาเป็น ทองทต ทองพิท ทองพิท
ถึง ๕ ไร่ ๒๕๐๓ เงินตราบาท โดยกำหนดค่าดังนี้ ทองทตใช้แทนเงิน ๔ บาท ทองพิท ใช้แทนเงิน ๔ บาท
ทองพิทถึง ๕ ไร่ ๒๕๐๓ เงิน ๑๐ สลึง ผู้ที่ได้รับเบี้ยหวัดในอัตราต่าง ๆ จะได้รับเงินตรา ตราบาทส่วนหนึ่ง รวม
กับทองชนิดต่าง ๆ เท่ากับจำนวนเบี้ยหวัดที่กำหนดไว้ ๒. ที่เป็นอย่างนี้เนื่องด้วยเจ้าพนักงานอากรมักจะ
ส่งทองแทนเงินตราบาท ราษฎรก็มักเก็บเงินตราบาทไว้ไม่นำออกใช้ รวมทั้งทองคำต่างประเทศแลกเอาไป
เป็นจำนวนมาก ทำให้ราษฎรไม่มีเงินตราบาทพอที่จะแจกเบี้ยหวัดให้แก่ข้าราชการ ไก่กรบถ้วน อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี

๑. จดหมายเทศ ร.๑ ส.ค. ๑๑๕๓ เลขที่ ๕๓ บัญชีเบี้ยหวัดนายเองปลัดเอง ปะเมียบ

๒. ประกาศ ร.๔ พ.ศ. ๒๔๐๓ ฉบับที่ ๒๔๖ เรื่องการแจกเบี้ยหวัดเป็นทองทต

จำนวนเงินที่แจกในรัชกาลที่ ๕ นับว่าเป็นจำนวนมากเท่าเทียมกับในรัชกาลก่อน ๆ ดังปรากฏในจดหมายเหตุประจำรัชกาล ปี พ.ศ. ๒๓๕๖ มีรายการว่าเบิยหัวข้าราชการฝ่ายพลเรือนทั้งในเรุง และหัวเมืองดังนี้

เบิยข้าราชการฝ่ายพลเรือน

หัวเมือง	{	ไปราชการทัพ ๕๒๑ คน เงิน ๑๗๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท
		ข้าราชการ เจ้าพระยา, พระยา, พระ, หลวง, รุน
		หมื่น, หัวพัน, นายเวร, ตำรวจ ๑๔,๖๐๓ คน เงิน ๒๗๖ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๒ บาท
		หญิง ๒๐๘ คน เงิน ๘๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท
		ขึ้นมหาดไทย ๑,๖๒๗ คน เงิน ๒๑๓ ชั่ง ๑ ตำลึง
		ขึ้นกรมท่า ๒๕๓ คน เงิน ๘๖ ชั่ง ๑๖ ตำลึง
		ไปราชการ ๓ คน เงิน ๒ ชั่ง ๔ ตำลึง
		รวมทั้งสิ้น ๑๔,๓๐๓ คน เงิน ๓๓๕๕ ชั่ง ๑๕ ตำลึง (๒๖๖,๓๖๕ บาท)

รายการ เบิยหัวที่นำมาแสดง นี้มีเฉพาะข้าราชการฝ่ายพลเรือน ส่วนฝ่ายเลาใหม่ ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ แต่คาดคะเนได้ว่าจำนวนเงินคงไม่ต่างกันมากนัก

๑. การใช้รายในราชสำนักและเงินส่วนเจ้านาย

สมัยรัชกาลที่ ๑. มีเงินพระราชทานส่วนหนึ่งแจกพระราชทานให้แก่เจ้านายในราชสกุลเป็นประจำทุก ๆ ปี ทั้งนี้เนื่องจากเจ้านายส่วนใหญ่เป็นผู้ร่วมในการกลาง ๆ กับองค์พระมหากษัตริย์ อาทิ เสนาบดีพระราชสงคราม เป็นต้น จึงจำเป็นต้องอยู่เองที่คงพระราชทานเงินส่วนหนึ่ง ให้เป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัวองค ทั้งจะขอเข้ามาแสดงไว้บางปี ดังนี้

จ.ก. ๑๑๖๐ (พ.ศ. ๒๓๔๑)

กรมพระราชวังบวร	๒๖๐ ชั่ง
กรมพระยาเทพสุขาว	๑๓ ชั่ง

๑๑ จดหมายเหตุ ร.๕ จ.ศ. ๑๒๖๕ เลขที่ ๑๔๘ มีรายเบิยกรมฝ่ายพลเรือนได้รับพระราชทานเบิยหัว
๑๒ จดหมายเหตุ ร. ๑ จ.ศ. ๑๑๖๐ เลขที่ ๑ มีเงินพระราชทานพิเศษแก่

กรมพระศรีสุภานุรักษ์
เจ้าฟ้ามงกุฎวิมาดา

๑๓ ไร่
๖ ไร่ ๑๐ ตำลึง

จ.ก. ๑๑๒๔ (พ.ก. ๒๓๔๘) ๖.

กรมพระราชวังบวร	๒๔๐ ไร่
พระองค์เจ้าปทุมวงศา	๑ ไร่ ๑๐ ตำลึง
เจ้าฟ้าชายใน ๓ พระองค์	๗ ไร่ ๑๐ ตำลึง
พระองค์เจ้าชายใน ๓๑ พระองค์	๔๓ ไร่ ๔ ตำลึง
เจ้าฟ้ามงกุฎวิมาดา	๖ ไร่
พระราชมารดา	๑ ไร่
กรมขุนพิทักษ์มนตรี	๓ ไร่
กรมหลวงอิศรสุนทร	๒ ไร่
กรมหลวงเทพมริยา	๑ ไร่ ๑๐ ตำลึง
กรมขุนแสนนุรักษ์	๓ ไร่
เจ้าฟ้าชาย	๓ ไร่

เงินที่พระราชทานแจกแก่เจ้านายนี้ เป็นประจำทุกปี ถึงจะได้นำไปแล้วในบทต่อไป.

สมัยรัชกาลที่ ๒. เสด็จพระราชทานเงินให้แก่เจ้านายต่างไปทั่วรัชกาลที่ ๑ คือ
พระราชทานตามส่วนของเงินภาษีอากรที่เก็บได้จากเงินค่าอากรระวางกลาง ๑ แยกส่วนออกแจกพระคลัง
มหาสมบัติ ผู้เฝ้าอากรจะต้องส่งเงินกับเจ้านายนั้นตามที่กำหนดไว้ ถึงปรากฏในจดหมายเหตุบางปี เป็น
เฉพาะอากรบ่อนเบี้ย และสมภักดิ์ธรรมาธิบดี

บัญชีเงินส่วนพระราชทานเจ้านายปี พ.ศ. ๑๑๓๓ ๖.

อากรบ่อนเบี้ย กรมพระราชวัง ๑๖ ไร่ ๑๔ ตำลึง
กรมพระราชวังหลัง ๒ ตำลึง ๕ สลึง

๒. วิจารณ์นายเหตุ ร.๑ จ.ก. ๑๑๒๔ เล่มที่ ๒ บัญชีเงินส่วนพระราชทาน

๓. วิจารณ์นายเหตุ ร.๑ จ.ก. ๑๑๓๓ เล่มที่ ๒ บัญชีเงินส่วนพระราชทาน

กรมหลวงวิโรจเจษฎา ๖ ค่าตั้ง

กรมพระราชนัดดา ๓ ึ่ง ๑๒ ค่าตั้ง

เจ้าฟ้าในกรมพระศรีสุทธำณีย์ ๒ องค์ ๒ ค่าตั้ง ๒ บาท

อาภรณ์ภักดี กรมพระราชนัดดา ๓ ึ่ง ๒ ค่าตั้ง ๓ บาท

กรมพระราชนัดดา ๑๐ ค่าตั้ง ๓ บาท สดิ่ง โอง

กรมหลวงวิโรจเจษฎา ๑ ึ่ง ๑๔ ค่าตั้ง ๒ บาท สดิ่ง

กรมหลวงศรีสุนทรเทพ ๓ ึ่ง ๑๔ ค่าตั้ง ๑ บาท โอง

กรมพระราชนัดดา ๑๕ ึ่ง ๓ ค่าตั้ง ๑ บาท

กรมหลวงพิทักษ์มนตรี ๓ ึ่ง ๑๐ ค่าตั้ง

กรมหลวงเสนานุรักษ์ ๔ ึ่ง ๕ ค่าตั้ง ๑ บาท

กรมหลวงเทพทศ ๑ ึ่ง ๒ บาท

กรมขุนแก้วรัตนวิทย์ ๔ ึ่ง

เจ้าฟ้าในกรมพระศรีสุทธำณีย์ ๒ องค์ ๑ ึ่ง ๒ ค่าตั้ง ๓ บาท

เจ้าฟ้าในกรมพระศรีสุทธำณีย์องค์ใหม่ ๑ ึ่ง ๑๔ ค่าตั้ง ๒ บาท โอง

ราคา

สมัยรัชกาลที่ ๓ เงินปีพระราชทานเจ้านายโอรสธิดาหลายสมัย ร.๒ แด่จำนวนเงิน

ส่วนแบ่งพระราชทานแก่เจ้านายพระคลังมหาสมบัติจึงจะมีจำนวนเงินมากขึ้น เนื่องจาก สืบไปการวัดถึงภาษี

อากรเพิ่มเติมขึ้นมากกว่าแต่ก่อน เจ้านายโอรสธิดาจะได้รับส่วนแบ่งจากเงินภาษีอากรเพิ่มขึ้นเต็มมากขึ้น ตั้ง

ปรากฏในจดหมายเลข ปี จ.ศ. ๑๒๒๒ (พ.ศ. ๒๔๓๓) แลว่าถึงเงินตราอากรสุราอย่างเก็บเข้าเก็บได้

ทั้งหมดในระยะเวลา ๑๕ ปีที่ผ่านมา เป็นจำนวนเงินถึง ๒๑,๑๔๓ ึ่ง ๓ สดิ่ง ๑ โอง ๒๕๖ ไพ

(๔,๔๔๔,๕๖๐ บาทเศษ) แยกเป็นสามพระราชทานแก่เจ้านาย ถึง ๑๓,๔๕๓ ึ่ง (๑,๔๔๓,๔๔๐ บาท)

สมัยรัชกาลที่ ๔ กองบัญชีเงินเกี่ยวกับในสมัย ร.๓ ปรากฏว่า ในจดหมายเลขปี

พ.ศ. ๑๒๒๒ แด่ใช้วัดพระราชทานเจ้านายที่ทรงผนวชตามวัดต่าง ๆ ๑๖ ้วยก่อ

๑. จดหมายเลข ร.๓ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๕๖ บัญชีเงินอากรสุรา รุ่งเรืองและหัวเมืองขึ้นพระคลัง
รวม ๑๕ ปี

๒. จดหมายเลข ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๓๐ บัญชีเรื่องแจกเบี้ยหวัดกรมหมื่น พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าพระ

หมอมเจ้ากระเจิง ๑๐ คำลึง	หมอมหมื่นมวรรังษี ๑๐ คำลึง
หมอมเจ้าศรีสวัสดิ์ ๑๐ คำลึง	หมอมเจ้าพรหมวรารักษ์ ๑๐ คำลึง
หมอมเจ้าเค็ก ๑ ึ่ง	หมอมเจ้าหัต ๑๐ คำลึง
หมอมเจ้านกร ๑๐ คำลึง	หมอมเจ้าหนู วัคธรุ ๑ คำลึง
หมอมเจ้ากลาง วัคธมรินทร์าราม ๕ คำลึง	หมอมเจ้าแก้ว ๑ ึ่ง
หมอมเจ้าฉายเฉก ๑ ึ่ง ๕ คำลึง	หมอมเจ้ากึ่งเรก ๑๐ คำลึง
หมอมเจ้าสาธ ๗ คำลึง	หมอมเจ้าถนนอมจก ๑๐ คำลึง
หมอมเจ้าวุษ ๕ คำลึง	

การแจกเบี้ยทดกแก่เจ้านายประวณนี้ พระราชทานเป็นปีละนอกเหนือไปจากเงินส่วน
แบ่งที่ไ้รับมาเงินภายในและ อาเรต่าง ๆ ึ่งได้ปฎิบัติมาเนนี้ ตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๓

๖. การใช้จ่ายในการบำรุงพระพุทธศาสนา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสมัยหนึ่งที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างคั่ง
ทั้งนี้คงเนื่องมาจากระยะเติบโตรุ่งเรืองเป็นต้นงานั้น พระพุทธศาสนาถึงแก่แตกเค็อบโพรมมากระยะหนึ่ง แม้
ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงเอาพระทัยใส่ในทางศาสนามาแต่เดิม แต่พระพุทธศาสนาที่ยัง
ไม่เจริญรุ่งเรืองนัก

สมัยรัชกาลที่ ๑ มีการะกิจงานสงกรรมกับพม่า จึงได้กำหนดเงินอุดหนุนแพทลอุดรราชภัฏ
แก่พระ องค์เจ้าพระทัยโสภณทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างคั่ง จึงจะเห็นได้ว่าพระ ราชทานที่เขใจหลาย
ประการ ทางศาสนา อาทิ การปรับปรุงอาระพระไตรปิฎก การอุดหนุนพระวัด อารามหลายแห่ง
ตลอดจนเอาพระทัยใส่ในทางกุฎีวิจัยของพระสงฆ์เป็นอย่างคั่ง ด้วยเหตุนี้เองจึงมีรายจ่ายส่วนหนึ่งจาก
เงินพระราชทรัพย์เรียกว่า " เงินเลศมู " ถวายพระ ราชทานบำรุงกิจการทางศาสนาเป็นประำทุกๆ มี
มากน้อยตามแต่รายได้ของแผ่นดินในแต่ละปี ก็จะช่นรายจ่ายมางอย่างใดมางเ็นมาแสดง เช่นทางด้านการ
สร้างพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. ๒๓๓๖ ตามาจดหมายเหตุว่า " ทรงพระราชนาเงินเลศมูสร้างพระไตรปิฎก
เป็นกันเ็กรองหีบ ๓๓๖ กับกันเ็กร้วน ๔๖๘๖ มูก ๒ ลาน กับกันเ็กรองซาก ๒๔๐ กับกันเ็กร้วน ๓๔๕๕ มูก
๕ ลาน รวมเป็น ๖๖๖ กับกันเ็กร้วน ๗๔๘๖ มูก ๑๑ ลาน สิ้นเงินใน ารว่างการ,กาไขลาน,กาทองคำแปด

เป็นเงิน ๔๓ ชั่ง ๔ คำลึง ๒ สลึง ทองคำเปลวหนัก ๕ ชั่ง ๓ คำลึง ๒ บาท "๘ เงินในการสร้างพระ
มณฑปบรรจุ ไ้ทองคำหนัก ๑๔ ชั่ง ๒ บาทสลึง คิดเป็นเงิน ๒๗๔ ชั่ง ๑๐ คำลึง ๒ บาท ค่าแพรพรรณสิ่ง
ของเป็นเงิน ๔๖๐ ชั่ง ๓ คำลึง ๓ บาท สลึง รวมเป็นเงิน ๑๐๔๕ คำลึง ๑ บาท สลึง ค่าลงคิดเป็น
เงินค่าใช้วาย ๕๔๕ ชั่ง ๑๑ คำลึง ๐ บาท รวมเป็นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นในการสร้างมณฑป เป็นเงิน ๑๓๓๘ ชั่ง
๑๓ คำลึง ๒ บาท ๓ สลึง " ๑๐

ในคานการสร้างและทูลบำรุงวัดนั้น ได้ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้น และทรง
ปฏิสังขรณ์วัดที่มีอยู่เดิม ๑๓ วัด ให้ดีขึ้นโดยเฉพาะวัดพระเชตุพน กับ วัดสระเกศ นั้น การปฏิสังขรณ์ที่เท่า
กับสร้างใหม่เลยทีเดียวสำหรับวัดพระเชตุพนนั้นปรากฏเรื่องราวการปฏิสังขรณ์ ดังนี้

..... กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๓๖ พรรษา ๗ วันวันพฤหัสบดี ๔ คำ
เดือน ๑๑ ปีมะแม นักษัตร เอกศก สมเด็จพระบรมมหาราชเจ้าทรงพระกรุณาฯ เจ้าราชามาธิบดีมณฑล
มหาพิศมัยพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ภูมามพิพาทไต่ถามพระกรุณาธิคุณวัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานครที่รื้ออยู่ชยา มหาคิลก
ภพพรักนราธยานีบุรีรับมณฑลพระราชมหาสถาน เสด็จทอดพระเนตร เห็นว่าโกธารามเกาะวัดรื้อปรักหักพัง
เป็นอันมาก ทรงพระราชมติจะปฏิสังขรณ์สร้างใหม่บริบูรณ์งามขึ้นกว่าเคย ึ่งเป็นที่คุมครอง ถวายคลอง
สระบัว ร่อง ก อยู่บน ทรงพระกรุณาให้เอาคน ๒ หมื่นคน ขนดินมาถมเก็บแก้ว รุ่งขึ้นปีหนึ่งสองปีกลับ
บุญลมไป จังให้ถมมูลดินถมสิ้นพระราชมติ ๒๕๐ ชั่ง ๑๕ คำลึง ๑ บาท ๓ สลึง จึงให้ปรามที่ถมมูลดิน
เสมออยู่แล้ว ถัดในวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ก่ำ ปีมะแม นักษัตร เสด็จออก ให้จัดการปฏิสังขรณ์สร้าง
พระอุโบสถ..... ๑๖

เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้วปรากฏในจดหมายเหตุว่าค่านำใช้จ่ายเป็นเงินถึง ๕๕๐๐ ชั่ง
อนึ่งนอกจากการก่อสร้างวัดปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ แล้วทรงมีพระราชมติจะถวายเงินเป็นค่าจุฬารักษพระสงฆ์
ในปีหนึ่งเป็นจำนวนมิใช่น้อยดังปรากฏในจดหมายเหตุในปีต่าง ๆ ดังนี้

จ.ป.๑๐๔๔ ๓๕๕ ชั่ง ๔ คำลึง ๓ สลึง ๗

๑. จดหมายเหตุ ร.๑ จ.ป. ๑๐๕๕ เล่มที่ ๑ เรื่อง เงินเกณฑ์สร้างพระไตรปิฎก
๒. ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๓๖
๓. จดหมายเหตุ ร.๑ จ.ป.๑๐๖๓ เล่มที่ ๓ เรื่องสำเนาจาวรีแผนกวิสว่าถวายการปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม
๔. จดหมายเหตุ ร.๑ จ.ป. ๑๐๘๔ เล่มที่ ๕ บัญชีเงินพระราชอุทิศแก่พระครู

- จ.ก ๑๑๔๔ ๓๐๓ ชั่ง ๑๘ คำลึง ๒ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ๑.
 จ.ก ๑๑๔๕ ๔๕๓ ชั่ง ๑๖ คำลึง ๓ บาท ๓ สลึง เฟื้อง ๒.
 จ.ก ๑๑๔๗ ๔๖๗ ชั่ง ๔ คำลึง ๓ บาท ๓ สลึง เฟื้อง ๓.
 จ.ก ๑๑๖๔ ๕๑๑ ชั่ง ๔ คำลึง ๒ บาท สลึง ๔.

รัชกาลที่โหว่จ่ายเงินในการทูลเกล้าฯ ถวายสาสนาмаกที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้เพราะพระองค์มีพระราชศรัทธาสาธุในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงส่งเสริมพระ และปฏิสังขรณ์พระอารามต่างมากมาย และนอกจากนั้นพระองค์ยังทรงอุทิศส่วนบุญพระราชกุศลอุทิศเนื่องใน นามเวลา เช่นจนถึงพระราชจริยาวัตรของ ร. ๓ ว่าเสด็จทรงบาตรทุกวัน และโปรดนิมนต์พระสงฆ์เข้าไปถวายพระธรรมเทศนาและพระวิสูตราเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ในพระบรมมหาราชวังอยู่เสมอ โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพระไตรปิฎกขึ้นทั้งหมด และปรากฏว่าได้ตรวจสอบรวบรวมเรียบร้อยแล้วถึง ๗ ฉบับ ๕.

สำหรับวัดที่ทรงสร้างขึ้นนั้นมี ๕ วัด เช่น วัดเฉลิมพระเกียรติฯ ขึ้นต้น กับวัดที่พระบรมวงศานุวงศ์สร้างอีก ๔ วัด และทำการปฏิสังขรณ์อีกถึง ๖๐ วัด นับว่าเป็นสมัยแห่งการบูรณะวัดที่ยิ่งใหญ่สมัยหนึ่งทีเดียว สำหรับรายจ่ายในการพระราชนุเคราะห์ ปรากฏตามจดหมายเหตุ ครอบคลุมระหว่าง ๓๐๐๐ - ๕๐๐๐ ชั่ง (๒๔๐,๐๐๐ - ๔๐๐,๐๐๐ บาท) ก็ปรากฏในบัญชีรายพระราชนุเคราะห์ในการพระราชนุเคราะห์ในไม่ต่างจากนี้

พ.ก ๒๓๓๔ เป็นเงิน ๓๒๕๔ ชั่ง ๙ คำลึง ๒ บาท ๓ สลึง เฟื้อง ๒.

พ.ศ ๒๓๔๐ เป็นเงิน ๔๘๖๐ ชั่ง ๓ บาท สลึง เฟื้อง ๒๕๓ ไพ ๗.

พ.ศ ๒๓๔๑ เป็นเงิน ๔๓๓๗ ชั่ง ๑๔ คำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๗๖๕ ไพ ๘.

- | | | |
|----|------------------------------------|---|
| ๑. | จดหมายเหตุ ร. ๑ จ.ก ๑๑๔๔ เลขที่ | เรื่องพระราชอุทิศเงินแก่พระมกุฏ |
| ๒. | จดหมายเหตุ ร. ๑ จ.ก ๑๑๔๕ เลขที่ | เรื่องพระราชอุทิศเงินแก่พระมกุฏ |
| ๓. | จดหมายเหตุ ร. ๑ จ.ก ๑๑๔๗ เลขที่ | เรื่องพระราชอุทิศเงินแก่พระมกุฏ |
| ๔. | จดหมายเหตุ ร. ๑ จ.ก ๑๑๖๔ เลขที่ | เรื่องพระราชอุทิศเงินแก่พระมกุฏ |
| ๕. | วอลเตอร์, เฮล, เวลดา ล.ก | หน้า ๒๓ |
| ๖. | จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๗ เลขที่ ๕๕ | เรื่อง บัญชีรายจ่ายพระราชนุเคราะห์ในการกุศล |
| ๗. | จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๘ เลขที่ ๗๐ | เรื่อง บัญชีรายจ่ายพระราชนุเคราะห์ในการกุศล |
| ๘. | จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๐ เลขที่ ๕๓ | เรื่อง บัญชีรายจ่ายพระราชนุเคราะห์ในการกุศล |

เฉพาะรายจ่ายในการพระราชกุศลนับตั้งแต่ครองราชมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๒ รวม ๑๕ ปี
ได้ใช้จ่ายเงินพระราชทรัพย์ในการกุศลถึง ๒๔,๓๕๓ ร้อย ๓ ก่าถึง ๑ สลึง เพียง ๒๕๖ ไพ^๑ กิดเป็นเงิน
บาทได้ ๕,๐๕๐.๘๕ บาทเศษ ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนเงินมีประโยชน์กว่าเทียบเท่ากับเงินในสมัยนี้ เงินค่าใช้จ่าย
เหล่านี้แยกเป็นรายการพระราชกุศลต่างๆ คือ เว้น คำนิตยพัทธ ก่าทรงมาตร เงินถวายพระ เทพนมหาชาติ
โปรยทาน พระสงฆ์เวียนพระไตรปิฎก พระสงฆ์อาพาธ วัดสัจจคาลัย พระสงฆ์วัดพระธรรม พระสงฆ์เทศน์
ผ้าพระกฐิน ผ้าไตร หล่อเทียนพรรษา ถวายผ้าป่าและกฐิน

สมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงหลายแห่งทั่วทั้งตามพระราชประเพณี
แต่มีพิเศมากกว่ารัชกาลอื่นโดยทรงปฏิสังขรณ์ในหัว เมืองด้วย เช่น ทรงปฏิสังขรณ์วัดชุมพลนิกายาราม ที่เกาะบาง
ปะอิน สิ้นเงินถึง ๕๐๐ ร้อยเศษ ๒. ทรงพระราชอุทิศถวายสมเ็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งได้ทรงสถาปนา
อารามนี้มาแต่เดิม

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดที่ยังสร้างค้างอยู่และวัดที่ชำรุดทรุดโทรม เช่น
ที่วัดมหาธาตุ วัดชนะสงคราม วัดบรมมงคล วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดปรีดิยาภิ วัดสระเกษ วัดราชบพิธดาราม
วัดอรุณราชวราราม เป็นต้น^๓

สำหรับวัดที่หัว เมืองนั้นบางแห่งที่ใกล้ ไม่สามารถจะเสด็จ ได้ถึง เว้นแต่ภาชนะวันออกเฉียงเหนือ
ก็โปรดพระราชทานสิ่งของให้แก่เจ้าเมืองตามที่ต้องการเป็นการช่วย ดังปรากฏในจดหมายเหตุบางปี เช่น พ.ศ.
๒๓๙๔ มีบันทึกพระราชทานสิ่งของไปในการสร้างบำรุงวัดหัว เมืองบางแห่ง ๔. ดังนี้

เมืองอุบล พระราชทานพระพรหมราชวงษาเจ้าเมืองท่าโขลงวัดป่าแก้ววัน

ทองคำเปลว ๓๐๐๐ แขน

กระจุยสี ๒๐ หาบ

เครื่องเขียนต่างๆ ๒๐ หีบ

ทำการศาลาเปรียญวัดสุทัศนาราม ทอง ๔๐๐๐ แขน กระจุยสี ๒๕ หาบ สุนทรณ

ดินคอกไม้เพลิง ๑ หาบ

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๐ เลขที่ ๓๐๕ เรื่องบัญชีจ่ายพระราชทรัพย์ในการกุศล

^๒ ประกาศ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๐๕ ฉบับที่ ๒๓๖ เรื่องปฏิสังขรณ์วัดชุมพลนิกายาราม

^๓ พระราชพงศาวดารภาคที่ ๒๕ เรื่องพระวิหารเจดีย์ที่ทรงสถาปนาในรัชกาลที่ ๔ หน้า ๑ - ๔๔

^๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๐๓ เลขที่ ๑๒ บัญชีพระราชทานสิ่งของหัวเมือง

๑. กาไรจ่ายอื่นๆ

นอกจากนี้ยังทางด้านการจ่ายทั้งหลายก็แล้วแล้ว ยังมีกาไรจ่ายอื่นๆอีกหลายชนิดที่รัฐบาลแต่ละสมัยต้องจำเป็นจ่ายเสมอ อาทิ

๑. การตั้งโรงงาน ในสมัยนั้นเรียกว่า " โรงอาทาน " ซึ่งเริ่มตั้งมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ครั้งแรกเพื่อเลี้ยงพระสงฆ์ สามเณร ประวรากรมุร ในพิธีกรรม สงกรานต์ โดยตั้งเป็น ๔ แห่งด้วยกัน ที่หน้าวัดมหาธาตุ หน้าวัดพระเชตุพน หน้าวัดสุทัศน์ และที่ทุ่งโรงงานในพระราชวัง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๘ รวม ๔ วัน โปรดเกล้าฯให้จ่ายเงินเป็นค่าของข้าว หวาน ๑๖ ชั่ง ถ่านยา กาศิมน้ำ ผ้าใน รวม ๔ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ บาท รวมสิ้นกาไรจ่าย ๒๐ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ บาท ๑.

ในสมัยพระนั่งเกล้า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๔ เป็นต้นไปจนตลอดรัชกาล ตั้งโรงงาน ๔ โรง ที่วัด พระเชตุพน วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์ วัดอรุณ ในวันตรุษ สงกรานต์ แต่ละปี กราวละ ๑๔ ชั่ง ๗ ตำลึง ๒ บาท ๒.

สมัยพระจอมเกล้า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ไปจนถึงรัชกาล ตั้งโรงงาน ๔ แห่ง ที่วัดบวรนิเวศ วัดเชตุพน วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์ วัดอรุณ ในวันตรุษ สารท แต่ละปีกราวละ ๔ ชั่ง ๔ ตำลึง แต่ในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ เพิ่มขึ้นเป็น กราวละ ๗ ชั่ง ๓.

๒. กาไรจ่ายในการสร้างทางคมนาคม ในสมัย ร. ๔ ทรงนำเงินที่ไถ่ถอนการเก็บภาษีช่างส่งมอบมาสร้างและซ่อมแซมถนนในพระนคร และสร้างสะพานข้ามคลองต่างๆเพื่อให้การคมนาคมสะดวกขึ้น ๔. ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ทรงสร้างถนนเจริญกรุง และขุดคลองผดุงกรุงเกษมโดยนำเงินค่าผูกพันวันมาจ้างคนทำถนนขึ้น ๕.

๓. กาไรจ่ายในการตั้งโรงพิมพ์หลวง ในสมัย ร. ๔ โปรดเกล้าฯให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นที่วัดบวรนิเวศ เพื่อพิมพ์ประกาศของทางราชการ ปรากฏว่ากาไรจ่ายประจำเกี่ยวกับกิจการพิมพ์อยู่เป็น

๑. จดหมายเลข ร. ๑ จ.ก ๑๑๔๘ เลขที่ ๑ เรื่องบัญชีรายพระราชนิพนธ์ในการตั้งโรงงาน

๒. จดหมายเลข ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๒ เรื่องบัญชีตั้งโรงงาน

๓. จดหมายเลข ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๒ ล.ค

๔. ประกาศ ร. ๔ จ.ก ๑๒๒๐ ฉบับที่ ๑๒๐ เรื่องจ่ายเงินภาษีเข้าบำรุงพระนคร

๕. ประกาศ ร. ๔ จ.ก ๑๒๒๖ ฉบับที่ ๑๒๖ เรื่องเงินขึ้นป่าวทำถนน และอุปประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕

ประจำ กังกาโชบายในบางเดือน ที่ปรากฏในจดหมายเหตุปี จ.ศ. ๑๒๒๔ ๑๐. ดังนี้

..... วันที่ ๒ มกราคม พระศาสนโสภณ สั่งให้ประทับหลังฎีกาเบิกเงินตรา หลวงจีนสี่หรีกษา
ตรารูปเทวคาโงทนมมื่อถ่ออกโกไม้ หน้าซ้าย

วันที่ ๒๕ มกราคม ได้เบิกเงิน ๔ ตำลึง ๓ สลึง แต่พระไชยศสมบัติ แล้วได้เอามามอบ
ให้หลวงจีนสี่หรีกษา ไชยศา กระดาม ๑ ตำลึง ๒ สลึง จ้างช่าง ๑ ตำลึง ๒ บาท ญูญ ๒ บาท รวม
๓ ตำลึง ๓ สลึง เสร็จในวันนั้น

วันที่ ๓๐ มีนาคม ได้เบิกเงินแต่พระไชยศสมบัติ ๓ ชั่ง ๑๒ ตำลึง ไชยศาตัวอักษรที่มุกตง
หมอปลักเด น้ำหนัก ๑๗๖ ปอนด์ ราคาปอนด์ละ ๒ สลึง คิดเป็นเงิน ๓ ชั่ง ๘ ตำลึง ๒ บาท ได้ให้
หมอปลักเดต่อหนานายคี่ อูปกุดบุตรหัดพร้อมกันในวัน ๓๐ มีนาคม นั้น เงินยังเหลือ ๓ ตำลึง ๒ บาท

าดำ

นอกจากกาโชบายทั้งกล่าวมานี้แล้วยังมี รายจ่ายอื่นอีกหลายประการ เช่น กาโชบายใน
การก่อสร้างโรงกลาสน์ ก่อสร้างพระราชมังคลาภิเษก ซึ่งต้องโชบายเงินเป็นจำนวนมากเช่นกัน สำหรับ
รายละเอียดนั้นจะไม่นำมาเล่าในที่นี้ ผู้สนใจ โปรดดูในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ และ ๒๖ ๒.

เนื่องจากความจำเป็นในการกาโชบายในสถานที่ต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วนี้เองจึงเป็นเหตุ
สำคัญที่ทำให้การบริหารทางด้านการเงินในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นต้องมีการจัดเก็บภาษีอากร ด้วยวิธีการ
ต่างๆ เพื่อให้ได้เงินมาเป็นกาโชบายเหล่านั้น และในการจัดเก็บภาษีอากรเหล่านั้นทุกวิธีภาคีทั้ง
วิธีการต่างๆในการบริหารให้เหมาะสมอยู่ตลอดเวลาซึ่งจะได้นำโดยละเอียดต่อไป.

๑. จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๒๔ เล่มที่ ๘๖ เรื่องฎีกาเบิกเงินโรงพิมพ์วัดบวรนิเวศ

๒. องค์การการกุศล ประชุมพงศาวดารฉบับที่ ๑๕ - ภาคที่ ๒๕ - ๒๖

บทที่ ๓

การบริหารภาษีอากรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความเรื่องภาษีอากรนั้น กล่าวได้ว่าเป็นธรรมเนียมของแผ่นดินตลอดมาทุกสมัยได้มีการเก็บภาษีอากรมาตลอดตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เช่นเดียวกัน รัฐบาลมีการรับผิดครอบครองประเทศชาติมากขึ้น ดังนั้นความจำเป็นในการเก็บภาษีอากรจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมากขึ้นกว่าสมัยแรกองค์ที่ใดกล่าวมาแล้วในบทนี้ ๆ

มีพระราชดำริของ ร.๓ อยู่ตอนหนึ่งซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นในการจัดตั้งภาษีอากร และการควบคุมทางด้านการจัดเก็บไว้ชัดเจนดังนี้

..... ทรงพระดำริว่าใดทรงฟังพระธรรมเทศนาอันเป็นพระพุทธานุญาตว่าด้วยพระมหากษัตริย์ อันควรจะได้ส่วยสาอากรเป็นจารีตราษฎรประเพณี มีสำหรับแผ่นดินสืบ ๆ มา ตั้งแต่ประเพณีปฏิบัติ ครั้งกาลล่วงมาโดยลำดับแผ่นดินพระมหากษัตริย์ราชเจ้าทุก ๆ พระองค์ ก็ยอมทรงทศพิธราชธรรมอันบำรุงราชอาณาจักร เป็นประเทศเอกราชทั่วทั้งสากลชมพูทวีป มีพระบรมโพธิสัตว์เป็นประธาน ก็ยอมประพฤติตามโบราณราชกิจประเพณี เรียกส่วยสาอากร เพียบพูนเอาเยี่ยงอย่างพระเจ้ามหาสมมทิวังศ์อันเป็นปฐมกษัตริย์ และสมุห์พามาหาภินเป็นหลายอย่างทาง ๆ ออกไป สิ่งใดควรจะต้องเป็นส่วยสาอากรขึ้นได้ก็ปฏิบัติตั้งขึ้นไว้ เป็นราชประเพณีสำหรับพระนคร สิ่งใดเห็นว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินใดควานเคื้อครอนก็ยอมลดหย่อนเล็กน้อยเสียโดยพระปรีชาญาณเห็นภัยในอนาคตอันสวนสาอากรนี้เป็นพระราชกรณียกิจสำหรับแจกจ่ายใช้สอยในราชการแผ่นดิน บำรุงเลี้ยงทะนุถนอมทหาร ซึ่งจะป้องกันปรปักษ์ปัจเจกจักร มีเหมือนกันทุกประการ ที่จะให้ส่วยสาอากรพระราชทรัพย์ถูกยเสีย และลดหย่อนหรือลดไปนี้จะให้ราษฎรใดควานเคื้อครอนนั้นไม่คงคามอปรวิธานธรรมอันเป็นบรมพุทโธวาท เหตุดังนี้สมเด็จบรมกษัตริย์ราชเจ้าแตกกลลอน จึงทรงพระราชบัญญัติส่วยสาอากร ตั้งขึ้นบ้าง เล็กน้อยเสียบ้าง เป็นราชพระเพณีสำหรับพระมหานครสืบ ๆ มาคราบเท่าทุกวันนี้ และอย่างธรรมเนียมส่วยสาอากรสิ่งอันควรจะได้เรียกแก่ราษฎรลงเงินเข้าท้องพระคลังตามเยี่ยงอย่างโบราณประเพณีกรุงเทพฯ นั้น อากรกลาก ขนอ่อน ขนเปีย สมักสร สวบลไม้ ไธนา คานา ภาษีจังกอบ สิบต เขาพันักงานไก่แก่งกงชาหลวงและเขวอากร เจ้าภาษีไปประเมินรังวัดเรียกภาษีสิบต แก่

ที่เรียกว่า "วิธีไถนา" เป็นประจำปีเพื่อเรียกเก็บเงินจากราษฎรผู้ไถนาในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวในปีนั้น ๆ การเก็บกาสน ไร่วิธีการ "ไถนา" ซึ่งมีการรังวัดสวนรัชกาลละครั้งภายหลังเสด็จขึ้นครองราชได้ ๓ ปี เก็บตามชนิดพืชผลในส่วนนั้น ๆ ภาษีอากรอีกประเภทหนึ่งที่รัฐบาลจัดเก็บเองได้แก่ภาษีในกรุง ซึ่งเรียกเก็บจากผู้ขายสินค้าให้แก่ราษฎร เป็นอัตราส่วนชักต่าง ๆ ภาษีป่าสิบลดเก็บจากผู้ผลิตสินค้านั้น ๆ ภาษีบรรทุกคงสำเภา เก็บจากเจ้าของเรือผู้บรรทุกสินค้าออกไปนอกประเทศ ภาษีปากเรือเก็บตามหลักความกว้างของปากเรือ จากเรือที่บรรทุกสินค้าเข้าหาชาย

ข. ภาษีอากรที่ได้เอกชนผูกขาดสัมปทานไป กำหนดให้เก็บตามพิกัดอัตราภาษีอากรแต่ละชนิด การประมูลนั้นรัฐบาลใช้วิธีการที่รัดกุมโดยให้ผู้ประมูลมีนายประกันและผูกพันส่วนในการประมูลด้วย การแต่งตั้งอยู่ในอำนาจของฝ่ายบริหาร ในกาตั้งแต่งตั้งจะมีระเบียบเกี่ยวกับพิกัดอัตราจำนวนเงินที่จะต้องส่งกรมกอง และเจ้านาย งวดส่ง และบทบังคับต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน การส่งเงินประมูลจะแบ่งออกเป็นงวด ๆ ตามจำนวนเงินมากน้อย มีจำนวนเงินเป็นผูกพัน

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้จัดการปรับปรุงภาษีอากรบางชนิดให้เหมาะสมอยู่เสมอ ภาษีอากรใดที่ไม่เหมาะสมก็ยกเลิกเสีย หรือภาษีอากรใดที่ยังไม่ปีมาแต่ก่อนถ้าจะตั้งขึ้นแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อราษฎรก็ไม่อนุญาตให้ตั้งขึ้น แต่ถ้าเป็นผลประโยชน์ต่อแผ่นดินและราษฎรไม่เดือดร้อนก็จัดตั้งขึ้น รายละเอียดในการดำเนินงานทั้งหลายเหล่านี้จะได้มาอธิบายไว้โดยละเอียดต่อไป

- ตอนที่ ๑ -

หน่วยงานบริหารภาษีอากร

ส่วนกลาง มีหน่วยงานเกี่ยวกับการบริหารภาษีอากรดังนี้

ก. หน่วยบริหารทั่วไป แยกเป็นกรม กองต่างๆ

๑. กรมมหาดไทย ควบคุมหัวเมืองต่างๆทางฝ่ายเหนือ ทั้งดินแดนภายในและภายนอก และเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ มีสมุหนายกเป็นอธิบดีหาเสนาบดีว่าการในกิจการทั้งปวง มีอำนาจในการควบคุม ออกคำสั่ง แต่งตั้งเจ้าภาษีนายอากรในหัวเมืองเหล่านั้น *

๒. กรมกลาโหม ควบคุมหัวเมืองต่างๆทางใต้ ทั้งหัวเมืองชั้นในหัวเมืองชั้นนอก และเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ มีสมุหกลาโหมเป็นอธิบดีหาเสนาบดีว่าการในกิจการทั้งปวง รวมทั้งมีอำนาจควบคุมออกคำสั่ง แต่งตั้งเจ้าภาษีนายอากรในหัวเมืองเหล่านั้น *

๓. กรมนา มีหน้าที่ควบคุมค่านา ในเมืองทั้งหลายทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้

๔. กรมท่า ควบคุมดินแดนหัวเมืองวันใน แถบชายทะเลตะวันออก

๑๑ เมือง

จะขอนำรายชื่อขุนนางข้าราชการในกรมต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมทางด้านการบริหารภาษีอากรคือ

กรมมหาดไทย เจ้าพระยาจักรี สมุหนายก

๗๕ คน

พระยามหาอำมาตย์

พระยาราชนิภูด

พระยากรรสีห์เทพ

พระยาจาแสนบดี
 ฯลฯ

* โปรดดูหน้าต่อไป

กรมกลาโหม เจ้าพระยามหาเสนา สมุหกลาโหม

๖๔ คน พระยาสุรเสนา
พระยาเทพอรชุน
พระยานรินราชเสนี
พระยาศรีเสาวราช

ฯลฯ

กรมท่า เจ้าพระยาโกษาธิบดี

๒๑๐ คน พระยากรือรรกราช
พระยาพิพัฒน์โกษา
พระยาทิพยโกษา
พระยาอภัยพิพิธ

ฯลฯ

กรมนา เจ้าพระยาพลเทพ

๑๖๖ คน พระยากรือณาเกษม
พระยาประจักษ์
พระยาพิพิธสาดี
พระโกษากร

ฯลฯ^๑

อำนาจการบังคับบัญชาทางด้านการอากร

โดยทั่วไปนั้นอำนาจการบังคับบัญชาขึ้นอยู่กับสมุหนายก หรือสมุหกลาโหม แล้วแต่จะเป็นเมืองภายใต้บังคับบัญชาของใคร ในเรื่องเกี่ยวกับการออกกำลัง การแต่งตั้งเจ้าภาคนายอากร และเกี่ยวกับการควบคุมรายได้ของรัฐบาลในหัวเมืองต่างๆ ดังจะได้นำตัวอย่างคำสั่งทางมาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

^๑ จกหมายเหตุ ร. ๑ จ. ๓ ๑๑๖๔/๕ บัญชาจ่ายเบี้ยหวัดข้าราชการทหาร พลเรือน ประจำปี

คำสั่งถึงหัวเมืองชั้นในฝ่ายเหนือ

.....หนังสือเจ้าพระยาจักรี ถึงพระยาไชยวิชิต พระยานครราชสีมา
 ควบจีนหก ทำเรื่องยื่นต่อเจ้าจำนวนพระคลังในขาวว่า เติม
 นายเอี่ยมที่ขุนภักดีสมบัติ ผู้รับทำภาษีผูกขาดแขวงกรุงเทพฯ กรุงเก่า นครราชสีมา นครเขื่อนขันธ์
 เป็นถ่านปีละ ๓๒๐ เกวียนๆละ $\frac{๑}{๒}$ เป็นเงิน $\frac{๑๒๒๒}{+}$ ปีมะเส็ง นายเอี่ยมทำเรื่องยื่นฯ กรมพระ
 คลังในขาวว่า ภาษีถ่านไม้ไผ่ในพระคลังในขาว ชาติ ๙๐ เกวียน จะรับทำได้แค่ ๒๕๐ เกวียน
 จีนหกจึงขอรับประมูล เพิ่ม ๕๕ เกวียน เป็น ๓๐๕ เกวียนๆละ $\frac{๑}{๒}$ เป็นเงิน
 เตาเติม.....จึงตั้งให้จีนหกเป็นขุนภักดีสมบัติ เจ้าภาษีถ่านไม้ไผ่แทน ให้ส่งเงินปีละ ๒ งวด....^๑

คำสั่งถึงหัวเมืองชั้นนอก

.....สารตราเจ้าพระยาจักรีถึง

พระพรหมราชวงษา เมืองอุบล
เจ้านครจำปาศักดิ์
พระสุวรรณราชวงษา เมืองคำทองใหญ่
พระเทพวงษา เมืองเขมราฐ
พระศรีสุราช เมืองเชียงแตง
พระศรีมหาเทพ เมืองแสนปาง
พระอภัยราชวงษา เมืองศรีทันดร

..... ใ้ให้หมื่นราม หมื่นกำแหง ขานหลวงขึ้นมาเร่งรัด ให้เจ้าเมือง
 ทวายเพี้ย ส่งเงินด้วย ผลเร็วเกณฑ์ ซึ่งค้างส่งตั้งจำนวนดังนี้..... ให้เร่งส่งเงินส่วยไปให้ถึง
 กรุงเทพฯ แต่ในเดือน ๒ ข้างขึ้นปีมะโรง ส่วนผลเร็ว สิ่งของให้ส่งไว้กับพระพรหมราชวงษาเมือง
 อุบลให้ครบ.....^๒

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๖๔๗ เล่มที่ ๕/๔ สารตราถึงหัวเมืองเจ้าพระยาถ่านไม้ไผ่

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๑๔ เล่มที่ ๔๖ หนังสือถึงพระยาชลบุรี เรื่องให้ขานหลวงมาตรวจภาษีขา

คำสั่งถึงหัวเมืองตะวันออก

..... หนังสือเจ้าพระยาจักรี ถึงพระยาชลบุรี

ได้ให้หมื่นจำเนียร ออกมากำกับตรวจเรียกภาษีที่คานบางปะกง ให้พระยาชลบุรีถาม ว่ากล่าวห้ามราษฎร ไทย จีน บรรทุกข้าวเปลือก ข้าวสารออกไปลักลอบขาย ถ้ามีผู้ฟ้องร้องจริงให้เงินสินบนแก่ผู้นำจับตั้งแต่ ๑๐ เกวียนลงมา ให้ ๒ ชั่ง มากกว่า ๑๐ เกวียน ให้ ๓ ชั่ง ห้ามตั้งโรงสีข้าวขายทะเล ถ้าซื้อเอาไปกิน ข้าวเปลือกให้แต่ละละ ๒ เกวียน ข้าวสาร แล ๑ เกวียนลงมา ถ้าราษฎรบรรทุกรวมในลำเคียวกันถึง ๓ เกวียน เกินกำหนดให้ระงับไว้...^๑

จะเห็นได้ว่าดินแดนหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมท่านั้น อำนาจการบังคับบัญชาตามลายลักษณ์อักษรนั้นขึ้นอยู่กับสมุหนายก ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุผลบัพใด ที่ให้อำนาจเจ้าพระยาโกษาธิบดี เป็นผู้ออกคำสั่งแต่งตั้งเจ้าภาษีอากรแต่อย่างใด ดังนั้นจึงรวม ความว่าอำนาจการบังคับบัญชาขึ้นอยู่กับสมุหนายกควย

คำสั่งถึงหัวเมืองปักษ์ใต้

..... หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนา มาถึงพระสุนทรบุรีว่าที่ พระยาสงขลา ควบคุมบอกให้หลวงแพ่งคุมเงินส่วยอากร เมืองสงขลา จำนวนปีระกา เอกศก อากร เตาสุรา เงิน ๕ ชั่ง ๙ ตำลึง บอนเบี้ยไทยจีน เงิน ๑๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง อากรรังนก เงิน ๕ ชั่ง บอนเบี้ยเมืองจนะ เงิน ๑ ชั่ง ได้นำส่งเจ้าพนักงานนับไว้แล้ว หนังสือมา ณ วันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๑ ปีระกา เอกศก.....^๒

ข. หน่วยควบคุมภาษีอากร

อำนาจการควบคุมอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญก็คือพระคลังข้างที่ซึ่งมีหน้าที่ควบคุม ภาษีอากรตามชนิดที่ได้รับมอบหมาย เจ้าภาษีนายอากรจะต้องมาประมูลต่อเจ้าจำนวน เมื่อได้รับการ

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔ เลขที่ ๔๐ หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาชลบุรีเรื่องให้ชาหลวง

มาตรวจภาษีข้าว

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๑ เลขที่ ๔๕ ใบบอกสมุหนายกเรื่องเงินภาษีอากรเมืองสงขลา

อนุญาตแล้วจึงจะไปทำการเก็บภาษีอากรต่อไปได้ แต่ไม่มีอำนาจในการแต่งตั้งแต่อย่างใด พระคลังที่เกี่ยวของในการควบคุมมีดังนี้

๑. พระคลังมหาสมบัติ แยกเป็น ๓ กรมคือ

ก. พระคลังมหาสมบัติบรรราชวัง

ข. พระคลังมหาสมบัติในบรมมหาราชวัง

ค. พระคลังเดิม

๒. พระคลังในขวา

๓. พระคลังในซ้าย

นอกจากพระคลังเหล่านี้แล้วยังมีกรมต่างๆที่ทำหน้าที่ควบคุมภาษีอากร และมีเจ้าจำนวนเหมือนพระคลังทั้งหลายตั้งกล่าวมาแล้วคือ

๑. กรมท่ากลาง

๒. กรมท่าซ้าย

๓. กรมท่าขวา

๔. กรมนา

ต่อไปนี้จะขอนำรายชื่อขุนนางข้าราชการบางส่วนที่มีหน้าที่ควบคุมภาษีอากร ในกรม และพระคลังดังกล่าวมาแสดงไว้ขอเป็นส่วนหนึ่งดังนี้

รายนามขุนนางกรม และ พระคลังสมัย ร. ๔

(บางส่วน)

พระคลังมหาสมบัติ (๒๒๗ คน)

พระยาราชภักดี

พระยาพิพิธโกไทย

พระไวยยศสมบัติ

หลวงสุนทรพิมล

หลวงรัตนสมบัติ

หลวงพิพิธสมบัติ

ฯลฯ

พระคลังสินค้า (๑๕๔ คน)

พระศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา จางวาง

พระรัตนโกษา เจ้ากรม

หลวงสวัสดิโกษา ปลัดกรม

หลวงพิบูลสมบัติ ปลัดกรม

ขุนบรรณานุวิธาน เสมียนตรา

หลวงอุดมสมบัติ

ฯลฯ

พระคลังในขวา (๔๑ คน)

พระยาสมุทวิธานบาล	เจ้ากรม
จมนิราชนากา	ปลัดกรม
ขุนยี่สาร	
ขุนวิสุทธิราช	
หมื่นราชพิมล	
ประแดงราชภักดี	สมุหนายุช

ฯลฯ

พระคลังราชการ (๗๖ คน)

พระยาราชสัมภารากร
หลวงอินโกรา
ขุนเทพราช
หมื่นศรีคมสมบัติ

ฯลฯ

กรมท่ากลาง (๒๐๐ คน)

พระยาพิพัฒน์โกษา	
พระรัตนนายก	
พระสุธรรมโมตรี	ราชทูต
ขุนธนรัตน์	พนักงานบัญชี
หลวงรักษาสมบัติ	

ฯลฯ

กรมท่าขวา (๑๔๓ คน)

พระยาจุฬาราชมนตรี
หลวงกรีฑนยภ
หลวงโกษาอิศนาท
ขุนราชเสนาบดี

พระคลังในซ้าย (๑๑๓ คน)

พระยาราไชยสวริยานุรักษ์บดี	เจ้ากรม
จมนิราชนานุรักษ์	ปลัดกรม
ขุนศรีเสาวราณ	สมุหนายุช
หมื่นศรีรัตนากู	
หมื่นสุคนธ์ภักดี	
หมื่นเสนท	

ฯลฯ

คลังป่าจาก (๓๑ คน)

หลวงกงยภ	เจ้ากรม
ขุนพิทักษ์นาวา	ปลัดกรม
หมื่นบำรุงนาวา	สมุหนายุช
หมื่นขจรนาวา	

ฯลฯ

กรมนา (๔๓ คน)

เจ้าพระยาพลเทพ
พระยาประจักษ์พอบิบาล
พระยาอาหารบริรักษ์
หลวงวิเศษสาธิต
หลวงอุดมสาธิต

ฯลฯ

กรมท่าซ้าย (๑๓๔ คน)

พระยาโชฎึกราชเศรษฐี
พระสุริยสมบัติ
ขุนเทพภักดี
ขุนทองซื่อ

ขุนศรีเนาวรัตน์

หลวงชำนาญกัณฑ์

ขุนศรีวิกรมาน

หลวงวิจารณ์สมบัติ

๗๑๓

ขุนทองสมุทร

ขุนทองภักดี

ขุนวิเศษสาคร

หลวงพิทักษ์บริบาล จินอำเภोजางวาง

๗๑๔

ภานีอากรต่างๆที่ควบคุม

พระคลังมหาสมบัติ

๑. อากรสุรา เมือง กรุงเทพฯ กำแพงเพชร สวรรคโลก พัทลุง พิจิตร พิษณุโลก จันทบุรี
ชลบุรี ชัยนาท นครราชสีมา ไลยา ชุมพร เพชรบุรี นครชัยศรี ฉะเชิงเทรา
สมุทรสงคราม พรหมบุรี สุพรรณบุรี เพชรบูรณ์
๒. อากรสมภักศร เมือง เพชรบุรี สมุทรสงคราม นครชัยศรี ฉะเชิงเทรา ราชบุรี สาครบุรี
กรุงเทพฯ นนทบุรี กาญจนบุรี พิษณุโลก สุพรรณบุรี ลพบุรี กรุงเทพฯ ชลบุรี
บางละมุง จันทบุรี มโนรมย์
๓. อากรตลาด เมือง เพชรบุรี ปทุมธานี สระบุรี สมุทรสงคราม ราชบุรี ฉะเชิงเทรา กรุงเทพฯ
นครชัยศรี กรุงเทพฯ ๕ เมืองเหนือ* สมุทรปราการ ชลบุรี ตราก จันทบุรี
นนทบุรี
๔. อากรเกวียน เมือง ชลบุรี ระยอง บางละมุง ตราก จันทบุรี ชัยนาท อุทัยธานี เพชรบุรี
ราชบุรี สุพรรณบุรี นครสวรรค์ กาญจนบุรี
๕. อากรบ่อนเบี้ย
บ่อนไทยจีน เมืองอุทัยธานี ชลบุรี จันทบุรี นครสวรรค์ สุพรรณบุรี
บ่อนเบี้ยไทย เมือง อ่างทอง กำแพงเพชร นครราชสีมา ชัยนาท เพชรบุรี ลพบุรี
บ่อนเบี้ยจีน เมืองไลยา ชุมพร นครชัยศรี บัวชุม

* ไค่แกเมือง พิษณุโลก พิจิตร พิจัย สุโขทัย สวรรคโลก

๖. อกรจักรกลาก เรือจ้าง บางพลี กรุงเทพฯ

๗. อกรถานไม้ทราง (เตาถ่าน) เมือง สุพรรณบุรี สรรคบุรี นครสวรรค์ ฉะเชิงเทรา

ชลบุรี ระยอง ลพบุรี

๘. อกรไม้ไผ่สีสุก เมืองกรุงเก่า อ่างทอง อินทร์บุรี พรหมบุรี สรรคบุรี ชัยนาท สุพรรณบุรี
นครชัยศรี ปทุมธานี ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม

๙. ภาชนะ

๑๐. อกรคาน้ำ

๑๑. อกรสวนใหญ่

๑๒. อกรเตาหม้อเตาตาล

๑๓. ภาชนะตุกร

๑๔. ภาชนะผสมภักสร

๑๕. ภาชนะโรงหีบฝ้าย

๑๖. ภาชนะน้ำตาลกะโหนด

๑๗. ภาชนะละคร

๑๘. ส่วยต่างๆ เช่น งาข้าว กรัง สีผึ้ง ฯลฯ

เมืองต่างๆ

พระคลังเดิม (แบ่งส่วนคุมอยู่ในพระคลังมหาสมบัติ) - ๑

๑. อกรสุรา เมือง กรุงเทพฯ แมกคอง กรุงเก่า ชลบุรี สรรคบุรี ชัยนาท เพชรบุรี พิษณุ
นครชัยศรี ฉะเชิงเทรา สุพรรณบุรี พิษณุโลก พิษณุ

๒. อกรบ่อนเบี้ยไทยจีน

บ่อนไทยจีน เมือง ลพบุรี พิษณุ ระยอง อุทัยธานี สวรรคโลก สุโขทัย อินทร์บุรี
สาครบุรี เพชรบุรี ไชยา นครสวรรค์

บ่อนไทย เมือง ชลบุรี อ่างทอง

เบี้ยจีน กรุงเทพฯ ราชบุรี กาญจนบุรี

๓. อกรกลาด เมือง กรุงเทพฯ ชลบุรี ๕ เมืองเหนือ กำแพงเพชร นครชัยศรี พรหมบุรี กรุงเก่า

อ่างทอง แมกลอง ลพบุรี เพชรบุรี

๔. อากรมภักสร เมือง กรุงเก่า สุโขทัย สุพรรณบุรี นครสวรรค์ ฉะเชิงเทรา พรหมบุรี
ชัยนาท สาครบุรี นครชัยศรี มโนรมย์ ชลบุรี ระยอง เพชรบุรี ลพบุรี นนทบุรี

๕. อากรรังนกโยธา

๖. คาเรือจ้าง กรุงเทพฯ

๗. อากรเตาหม้อเตาตาล

พระคลังสินค้า

๑. ภาณีย่าง

๓. ภาณียองทองหาม

๕. ภาณีน้าตาลทราย

๗. ภาณีย้าย ครั่ง สิบด

๘. ภาณีน้าตาลกรวด

๑๑. ภาณียไผ่ ผึ่ง

๑๓. ภาณีย่อ คราม

๑๕. ภาณียาสูบ

๑๗. ภาณีย่านใบ

๑๘. ภาณียหม้อ หวด โอง อ่าง ทุม

๒๑. ภาณียเภาเหล็ก

๒๓. ภาณียันจั่ง

๒๕. ภาณียปลาทุ

๒๗. ภาณียั่ว

๒๘. ภาณียไม้กระดาน

๓๑. ภาณียพริกไทย

๓๓. ภาณียาปิสิบด

๓๕. อากรมลุมะพร้าว

๒. ภาณียของเบ็ดเสร็จ

๑๖. ภาณีย้าย ยาสูบ สิบด

๒. ภาณียเนื้อปลา

๔. ภาณีย่น้ำออย

๑๐. ภาณียเครื่องจันอับ

๑๒. ภาณียั่ว งา ปลาทุ

๑๔. ภาณียเภา กระวาน

๑๖. ภาณียี่ฉั่งเมืองเหนือ

๑๘. ภาณียัก

๒๐. ภาณียี่สีขาว

๒๒. ภาณียั่ง

๒๔. ภาณียี่สมุด กินสอ

๒๖. ภาณียี่หอยแมลงภูแหง

๒๘. ภาณีย่านใบบรรจุทุกลงสำเภา

๓๐. ภาณียี่ค่าน้ำในโรงหอย

๓๒. ภาณียี่พื้นโรงน้าตาล

๓๔. ภาณียี่น้าตาลทะโหนด เพชรบุรี

๓๖. ภาณียี่กึ่งแหงสงขลา

๓๘. อากกรังนกไชยา ชุมพร พัทลุง

๓๙. อากกรม่อนเบี้ยไทยจีน กรุงเทพฯ นนทบุรี
ปทุมธานี

๔๐. เงินค่าผูกปี่จีน

พระคลังในขวา

๑. อากกรเหล็กกอน (สมัย ร. ๔ เป็นภาพ) เมืองชัยนาท สรรคบุรี กรุงเทพฯ
๒. อากกรยาสูบ เมือง สระบุรี สวรรคโลก สุโขทัย นครนายก นครชัยศรี พิษณุโลก พิษณุ พิจิตร
เพชรบูรณ์ วิเชียร
๓. ภาพบ้านไม้ไผ่ เมือง กรุงเทพฯ กรุงเก่า นครชัยศรี นครเขื่อนขันธ์

พระคลังในซ้าย

๑. อากกรนูน ๔ เมือง คือ พิจิตร ชัยนาท นครสวรรค์ พรหมบุรี อินทร์บุรี สิงห์บุรี สรรคบุรี อ่างทอง
มโนรมย์
๒. อากกรสี่ฝั่ง เมืองสุพรรณบุรี สาครบุรี ชัยนาท
๓. อากกรนาเกลือ เมือง สมุทรปราการ สาครบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี ชลบุรี
๔. ส่วยคินประสิ่ว, สี่ฝั่ง, นุ่น, ฝ่าย, น้ำรัก, น้ำขาว เมือง ราชบุรี เพชรบุรี สิงห์บุรี มโนรมย์
นครนายก เกาะสมุย *
๕. อากกรสี่ฝั่งเมืองเหนือ

พระคลังราชการ

๑. อากกรสวนจาก เมือง กรุงเทพฯ นครเขื่อนขันธ์ สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา พนัสนิคม ชลบุรี
นครชัยศรี สาครบุรี เพชรบุรี
๒. ภาพไม้ไผ่ ชัน น้ำมันยาง
๓. ภาพพื้นทางๆ

กรมทากกลาง

๑. ภาพไม้ใหม่
๒. ภาพสี่ฝั่งเมืองปากน้ำ

* จกหมายเหตุ, ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๘ บัญชีเงินอากรส่วยขึ้นพระคลังในซ้าย

- | | |
|-------------------|-------------------------------------|
| ๓. ภาษีจาก | ๕. ภาษีผลเร็ว กระวาน เรียกสิบลดป่า* |
| ๕. ภาษีพริกไทย | ๖. ภาษีฉลุมะพร้าว |
| ๗. ภาษีข้าว | ๘. ภาษีไม้กระดาน |
| ๘. ภาษีไม้ไผ่ | ๑๐. อากรรักษาเกาะ |
| ๑๑. ภาษีเบ็ดเตล็ด | ๑๒. ภาษีสินค้าเช่า - ขาออก |

กรมทนาย

- | | |
|--------------|-----------------------|
| ๑. ภาษีเกลือ | ๒. ภาษีไม้เครื่องเรือ |
|--------------|-----------------------|

กรมนา

- | | |
|-------------|--|
| ๑. อากรคานา | ๒. ภาษีข้าว (สมัย ร. ๕ ยกไปขึ้นกรมท่า) |
|-------------|--|

เจ้าจำนวนและเจ้าพนักงานควบคุมภาษีอากร

ในกรมต่างๆและพระคลังทั้งหลายที่มีหน้าที่ควบคุมภาษีอากรต่างๆดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เนื่องจากมีจำนวนภาษีอากรขึ้นอยู่ในความรับผิดชอบเป็นอันมาก จึงได้แบ่งหน้าที่ออกไปเป็นส่วนย่อยๆ ประจำแต่ละภาษีอากร รับผิดชอบเฉพาะอย่าง เจ้าหน้าที่เหล่านี้ เรียกว่า เจ้าจำนวน หรือเจ้าพนักงาน ดังปรากฏชื่อเจ้าจำนวนที่ควบคุมภาษีอากร และเจ้าหน้าที่ (เจ้าพนักงาน) ควบคุมบางส่วนดังนี้

พระคลังมหาสมบัติ

ขุนสุรินทร์สมบัติ, หลวงบริบูรณ์	เจ้าจำนวนอากรสุรา
ขุนทิพย์รัตน์, ขุนวิเศษ, หลวงพิพิชสมบัติ	เจ้าจำนวนอากรบ่อนเบี้ย
หลวงพินิจโกไคย	เจ้าจำนวนอากรสมภักสร
หลวงพิบูลย์	เจ้าจำนวนอากรตลาด
หลวงโกภาพินิจ	เจ้าจำนวนอากรเกวียน
หลวงมไหสวรรย์สมบัติ	เจ้าพนักงานรับทองสวย
พระไชยเขต, ขุนพลศักดิ์	เจ้าพนักงานรับเงินแทนดอกไม้เงินทอง

* สิบลดป่า เก็บแบบเดียวกับสิบลด ในหน้า ๕๑ แต่เรียกเก็บจากราษฎรผู้ผลิต ดูคำอธิบายหน้า ๑๑๖ ประกอบ

ในบรรราชวัง

ขุนวิเศษสมบัติ

เจ้าจำนวนอากรมอญเบี้ย

พระคลังราชนิการ

หลวงอินทรเทียร

เจ้าจำนวนน้ำมันยาง ไต้ ไน

พระคลังสินค้า

ขุนอุดมโกษา

เจ้าพนักงานรับครั้ง เรว กระวาน

พระคลังในขวา

หมื่นราชนิคม

เจ้าพนักงานรับไหมสวย ผ้าขาวสวย

ขุนยี่สาร

เจ้าพนักงานรับขนสลักสวย

พระคลังในซ้าย

หมื่นเสนา , หมื่นสุคนธ์

เจ้าพนักงานรับนุ่น, น้ำรัก, ฝ่าย, สีนั่ง, ดินประสี

หมื่นวิทักษ์

เจ้าพนักงานรับดินสอพอง

ขุนกรวิรัตน

เจ้าพนักงานรับปานใบสวย

หมื่นพิพัฒน์

เจ้าพนักงานรับกระดาดไทย

หน่วยบริหารส่วนภูมิภาค

แยกอำนาจการบังคับบัญชาดังนี้

๑. หัวเมืองชั้นใน แยกเป็น ๓ ฝ่าย ขึ้นกรมต่างๆดังนี้

ก. หัวเมืองเหนือ ขึ้นกรมมหาดไทย ๓๐ เมือง คือ พิษณุโลก นครราชสีมา สุโขทัย
สวรรคโลก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ พิจิตร พิษณุโลก นครสวรรค์ กรุงเก่า อ่างทอง สิงห์บุรี อินทร์บุรี
พรหมบุรี มโนรมย์ ชัยนาท อุทัยธานี ตาก สระบุรี วิเชียรบุรี ดพบุรี สรรค์บุรี ฉะเชิงเทรา สุพรรณบุรี
ปราจีนบุรี บัณฑิต ชัยบาดาล หอดสัก นครชัยศรี นครนายก

ข. หัวเมืองชายทะเลตะวันออก ขึ้นกรมท่า ๑๑ เมือง คือ ตราก นนทบุรี สมุทรปราการ

สมุทรสงคราม บางละมุง จันทบุรี นครเขื่อนขันธ์ฯ สาคบุรี พนัสนิคม จดบุรี ระยอง

ก. หัวเมืองปักษ์ใต้ (ฝ่ายใต้) ขึ้นกรมกลาโหม ๑๔ เมือง คือ นครศรีธรรมราช สงขลา ปทุมธานี เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ปรากฏบุรี ปัตนบุรี กำเนิดนพคุณ ชุมพร หลังสวน ไชยา พังงา ฉวาง ภูเก็ต ตะกั่วทุ่ง พัทลุง ตะกั่วป่า

มีเจ้าหน้าที่ควบคุมด้านการบริหารภายในดังนี้

เจ้าเมือง กรมการเมือง

แต่ละเมืองมีเจ้าเมืองเป็นผู้บังคับบัญชา และมีคณะกรรมการเมืองซึ่งเป็นข้าราชการประจำเมือง ทำหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าเมืองในด้านต่างๆ เช่น นา คลัง นายอำเภอ นายด่าน ซึ่งข้าราชการเหล่านี้ มีหน้าที่รับผิดชอบงานในด้านต่างๆ อีกทอดหนึ่ง แต่ละเมืองจะมีข้าราชการประจำแผนกต่างๆ ดังกล่าวนี้เหมือนกันหมด ดังจะขอยกตัวอย่างข้าราชการที่ทำหน้าที่ทางด้านการบริหารภายในดังนี้

ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช (บางส่วน)

นา ออกหลวงพลพากรราชมนตรี นา ๑๕๐๐ ฝ่ายขวา เป็นกรมนา
ขุนบริรักษ์ รอนนา นา ๕๐๐
หมื่นศรีสุภราช นายแขวงที่ นา ๒๐๐
คลัง หลวงอินทรมนตรีศรีรัตนโกษา นา ๑๕๐๐ คลังนอก
ขุนพิณสมบัติ รอนคลัง นา ๕๐๐
ขุนพัฒน์ไมตรี นายบอนเบี้ย นา ๕๐๐
นายอำเภอ หมื่นโกธ
นายด่าน ขุนเพชร นายด่านเกาะเสือ นา ๓๐๐
ขุนเพชรศรี นายด่านท่ายสำเภา นา ๓๐๐
ขุนศรีเกษะ นายด่านตะเหมก นา ๓๐๐
ขุนระนะสงคราม นายด่านมองไม้ไผ่ นา ๓๐๐
ขุนรามสรเดช นายด่านกะเบียด นา ๓๐๐

หน้าที่ความรับผิดชอบ

ข้าราชการในเมืองต่างมีหน้าที่รับผิดชอบ รับผิดชอบจากกรมกอง เจ้าสังกัด ของตน เช่น ชุนนา ชุนกรมนา ชุนคลัง ชุนกรมทา ทำหน้าที่ควบคุมคอยเก็บคานา และภาษีอากรที่รัฐบาล จัดเก็บเอง ซึ่งต้องเป็นอิสระในการนำชาหลวงเสนาที่ส่งออกไปจากสวนกลาง เพื่อประมูลคานา กาสวน ซึ่งเรียกว่า การประเมินนา ในแต่ละปีด้วย ดังปรากฏในจดหมายเหตุประจำรัชกาลต่างๆอยู่ เป็นประจำ ดังเช่น

..... หนังสือเจ้าพระยาจักรี ถึงพระยาเพชรบุรี พระยาวิเชียร ค่ายท่ง พระกรุณาตรัสเหนือเกล้า รับสั่งว่า ขาวเป็นกระตุราชกรจะไคถวายนิจพิตรพระสงฆ์ พระอารามหลวง พระรามาคณะ เจ้าอริการ พระสงฆ์ ซึ่งรักษาวพระอารามหัวเมืองปักษ์ใต้ ฝ่ายเหนือเป็นอันภาค ๗ ปิณธุเอกศก โปรดเกล้าฯให้ชาหลวงมีชื่อ ๔ นาย ชันมารังวัดนาทุ่ง นาป่า นาขาวไร นาทองมาบ ฉายเลน รินน้ำ ทำตราแดงให้แกราษฎร ๗ แขวงเมืองเพชรบูรณ์ วิเชียร..... ให้พระยาเพชรบูรณ์ พระยาวิเชียร แท่งให้ หลวง ชุนนา กรมการที่ซื้อสัตย์มั่นคง กำกับกันออกเก็บประเมินนาซึ่งเรียก เงินคานาแกราษฎรทำนาเป็นของหลวง

เมื่อเจ้าภาษีนายอากรออกไปทำภาษีอากรในเมืองใด ก็ต้องเป็นหน้าที่ของ เจ้าเมืองกรมการคอยควบคุมดูแลเจ้าภาษีนายอากรเหล่านั้น และต้องคอยช่วยเหลือเจ้าภาษีนายอากร ให้ได้รับความสะดวก ซึ่งเป็นคำสั่งที่ระบุนากับตราตั้งเจ้าภาษีนายอากรเหล่านั้นด้วยเสมอ เช่น

..... ให้ผู้รักษามืองกรมการ หมายห้าม แขวงนายบ้าน นายอำเภอ ราษฎร ไทยจีน ลาว เขมร ญวน และอนาประชาราษฎรให้ท้าวยาโทมเหลาปิดตรา ทำน้ำศาลสม น้ำตาลกระแ น้ำตาลมะพร้าว ทำน้ำชาวมักกอง เป็นเหลากิน และซื้อขายกันเป็นอันขาดที่เดียว....

..... จึงตั้งนายนาเป็นขุนพิณสมบัก ชันมารับทำอากรตามจำนวนเดิม ปีละ ๒ ร้อย ๘ ตำลึง ก่อน ถ้ากรมปีมีภาษีจะบวกทูลเกล้าถวายเพิ่ม ให้เจ้าเมืองกรมการช่วยดูแล ที่ตั้งบ่อนให้แก่ขุนพิณตามสมควร.....

/ ๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๔๘ สารตราถึงเมืองเพชรบูรณ์ วิเชียรเก็บอากรกานา

/ ๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๓๘/๑ สารตราถึงเมืองนครราชสีมา นำตั้งนายอากรสุร

/ ๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๑๐ เลขที่ ๖๐ ตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีนสระบุรี

หน้าตื้นทึบใจอย่างหนึ่งของเจ้าเมืองคือตองคอยเอาสุระบังคัมภีรภาพ ไพร
เล็ก ส่วน หังหอย ให้เมื่อฟังและยินยอมเสียเงินใต้กับเจ้าภานายอากรเหล่านั้น ถ้าไม่ปฏิบัติ
เมื่อนายอากรเจ้าภานี้ร้องเรียนไปยังเจ้าจำนวนว่าไม่ได้รับความสะดวก ก็มักได้รับการถูกตำหนิ
ถึงตัวอย่าง เช่น

.....นิยมกำหนดตลาดแจ้งความว่า เดือน ๑๑ ปีมะเส็งให้นายฉิมไปเก็บ
ตลาดเกราะบุรี จินอยชักหาผูกแก่อากรตลาดไม่ กลับกำทำทนาย ณ วัน ๒๐ ถ้า เนียมและฉิมจอด
เรือ เก็บตลาดอยู่ที่ หน้าเมืองสุพรรณ หน้าออกกระบือายเอี่ยม กรันพลบค่ำประมาณทุ่มเศษ มี
ผู้เอาอิฐทั้งขวางลงมา แยกออกกระบือายเอี่ยม ถูกหลังคาเรือ ประทุนทุญ เนียมจะโงกหน้าออก
มากุเห็นผู้มีชื่อ ๒ คน ถือดาบนิ่งสนับหรือยุทออกกระบือ แล้ววิ่งมาฟันเอาเรือถูกกระตังเรือขาด
จึงเรียกให้ชาวบ้านมาช่วย ไปแจ้งความ ระปลัดมหาดไทยไม่ชำระให้ จึงร้องมา จึงเนียมนาย
ตลาดไปเก็บอากรตลาด จาทร เป็นทนาย หลวงจะ ก่นำมาไปจ่ายในราชการแผ่นดินต่อไป
การชักให้นายตลาดไปรับควมเคื้อครอนหากรไม่ควรที่จะไคหาทางปราบปราม เพื่อให้นายตลาด
ไปเก็บตลาดโดยสะดวก.....๑.

นอกจากเจ้าเมือง กรมการแล้วยังมีเจ้าหน้าที่ชั้นรองๆลงไปอีกได้แก่

๑. นายอำเภอ หรือ นายแขวง ซึ่งมีทุกเมืองแต่ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ
ว่ามีจำนวนเมืองจะกิดคน หน้าหนึ่งของนายอำเภอมีคำอธิบายไว้ชัดเจนดังนี้

..... แต่ก่อน ก็มีกรมการเมือง กรมการว่า ที่กรมการนายอำเภอ
เภาว่างอยู่หาตัวมิได้ก็ให้เจ้าเมืองกรมการจัดแจงแต่งตั้งขึ้นไว้ให้ครบตามตำแหน่ง มีราชการมา
จะไคใช้สอยราชการ โดยสะดวก ความแจ้งอยู่ในท้องตราจึงไปรทชนมาแต่ก่อนแล้ว แลทุกวันนี้
เกิดโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ ลัก ข้าง มา โก กระบือ ทุกบ้านทุกเมือง จะต้องให้มีตัวนายอำเภอขึ้น
ไว้สำหรับจะ คับกับกับญักำกันและราษฎรคอยตรวจตราสวดแนมจับโจรผู้ร้าย นำข้าหลวงเสนา
นายอากรเรียกกานา คาที่สมภักศรสืบไป

ผู้ที่จะเป็นนายอำเภอนี้จะต้องมีสายประกันและทำหนังสือทนายบนไว้กับกรมมหาด
ไทย หรือกรมกลาโหมเจ้าสังกัด เป็นที่เรียบร้อยเสียก่อนจึงจะไคเป็นนายอำเภอทำหน้าที่อย่าง

๑. จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๒๖๔/๒ หนังสือถึงเมืองสุพรรณให้ชำระผู้ทำรายนายอากร
๒. จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๒๔๔ ตั้งขุนนาเป็นขุนพรหมนายอำเภอเมืองพรหม

สมบูรณ์ ดังจะหมายเหตุดังว่า

..... ได้เรียกเอานายประกัน หนังสือทานบนขุนนางไว้ ณ กรุงเทพฯ
มีลงแล้วจึงได้เอาขุนนางเป็นพี่ชายมาขายอำเภอ รับราชการว่ากล่าวกำนัน ตรวจตราดูแลคอย
จับโจรผู้ร้าย แล้วชาวหลวงเสนา นายอากรเรียกกันมา กำนัน สภากษัตริย์ตามอย่างธรรมเนียมสืบๆ
มาแต่ก่อน ให้ทำฎีกานำขึ้น สัจจาปัดละ ๖ กรัง^๑

๒. กำนัน

เป็นหน้าที่คอยดูแลควบคุมความสงบในหมู่บ้านของตน และเป็นเจ้า
พนักงานในการนำชาวหลวงรังวัด ส่วน นา เนื้อเก็บค่านา ค่าสวนในไร่นาของราษฎรที่อยู่ในเขต
ความรับผิดชอบของตน กำนันจะได้สืบลดทอน ดังปรากฏในจดหมายเหตุดังว่าไว้ดังนี้

..... ให้แต่งกรมการที่ซื้อสัจจากับกันกับชาวหลวงเสนาปร. เมื่อนา
ของเจ้าเมือง กรมการราษฎร ให้สินทุกบ้าน ทุกตำบล แต่ที่ตนมีรวง ข้าว คัดเก็บเกี่ยวจึงให้
เรียกกันมา ถ้าราษฎรปักดำลงได้ ๑ - ๕ ไร่ เกียวได้ ๑ - ๓ ไร่ ก็ให้ประสมกันเป็นเรือนไรและ
งานจึงให้เรียกเอาเงินกันมาไร่ละ สลึง เพื่อง และให้ชาวหลวงเสนากรมการทำใบเสร็จให้ราษฎร
ผู้มาเสียทุกคน ให้ ชาวหลวงปักตราพินศก เสนาปักตราประจำเนื้อนา กรมการปักตราประจำเนื้อคน
แจกให้แก่ราษฎรและให้พระราชทานสืบลดให้กับกำนัน ถ้าทันทันไม่ขับไล่ราษฎร เขาเสีย ถ้ากำนันรับ
สืบลดเสียเงินกาใบเสร็จให้ชาวหลวงเสนา กรมการเป็นเงิน ๑ บาท ๒ สลึง และให้กำนันผู้ได้
สืบลดสาบานต่อเฉพาะพระพักตร์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เจ้า แล้วให้ยื่นรายชื่อราษฎรให้สิน
ตำบล^๒

๓. นายอำเภอจีน

มีหน้าที่ในการบังคับบัญชาชาวจีนที่ทำมาหากินอยู่ในเมืองนั้นๆ เป็นการ
แบ่งหน้าที่ในการปกครองให้สะดวกเรียบร้อยขึ้น หน้าที่ของนายอำเภอจีนนั้นระบุไว้ชัดเจนในคำสั่ง
ดังต่อไปนี้

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๓ เลขที่ ๒๔๔ ล.ค

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๑ เลขที่ ๑๔๖ สารตราถึงเมืองนครราชสีมาให้เรียกเงินกันนา

..... ให้ฟังบังคับบัญชาของเจ้าเมืองกรมการผู้ใหญ่และใต้ ระเบียบนำที่
กรมการ ประกาศขึ้นซึ่งอยู่ในแขวงเมืองฉะบับนาทไทรจั่วทั่ว ไฉนมีชื่อวังบังคับบัญชาหลวงบำรุงพัช
ณิจางวางแต่ครั้งขอบควรวางตามพระราชนัดดาหมายจนบรรณนิยมสำหรับเมืองสืบมา
อย่าให้เสียการไปแก่งเหงื่อสิ่งใด แลจีนมีชื่ออยู่ แขวงเมืองฉะบับนาท มากน้อยเท่าใด ให้
หลวงบำรุงพัชณิจางวางเอาใจใส่ตรวจตราทำบัญชีรายเอ่อกน ตำบลบ้าน ไฉให้สิ้นเชิง ไฉรวา
จีนทั้งบ้านเรือนอยู่ และเงินจรรลกจางมากน้อยเท่าใด โดยให้เอาจำนวนไว้ทำทางวารราย อ่จีน
ขึ้นกับเจ้าเมืองกรมการและไฉหลวงบำรุงพัชณิจางวางเงินมีชื่อให้ทำมาหากิน โดยปรกติ อย่า
ให้ซื้อขายสิ่งของทองหมากและคบกันเป็นโจรฉ้อขายใด

๔. นายกองไพร่ส่วย

ทำหน้าที่ควบคุมไพร่ส่วย ได้รับเงิน สิ่งของได้แก่หลวงแผนการเป็น
ทหาร นายกองเหล่านี้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่มีหน้าที่คอยสำรวจ และควบคุมการจัดส่งส่วย
มิให้ไพร่ส่วยทั้งหลายหลบหนีไป

ไพร่ส่วยที่ ทำส่วนต่างๆ และมีนายกองไพร่ส่วย เท่าที่รวบรวมได้
จากจดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ มีดังนี้

ส่วยดินประสิ้ว เมืองพรหม ๑ กอง, อินทร์ ๑ กอง, อุทัยธานี

๒ กอง นครสวรรค์ ๒ กอง สุพรรณ ๔ กอง พนมสารคาม ๑ กอง

ส่วยผึ้ง เมืองอุทัยธานี ๓ กอง นครสวรรค์ ๒ กอง พิจิตร ๔ กอง

ชัยภูมิ ๖๐ กอง พิษณุ ๓ กอง อุตรดิตถ์ ๒ กอง สวรรคโลก ๑ กอง สุโขทัย ๔ กอง กำ

กำแพงเพชร ๔ กอง ตาก ๒ กอง ตตรวราษีมา ๒ กอง

ส่วยเสา สวรรค ๑ กอง

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๖ เลขที่ ๒๔ หนังสือถึงเมืองฉะบับนาทถึงนายอำเภอจีน

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๘๔ เลขที่ เรื่องบัญชีกองส่วย

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๘๔ เลขที่ ล.ค

๔๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๑๑ เลขที่ ๔๔/๒ เรื่องเลิกไพร่เสาส่วยเมืองสวรรคบุรี

ส่วยน้ำรักเมืองราชบุรี ๑

ส่วยเร่ว กระวาน เมืองสระบุรี ๔ กอง ฉะเชิงเทรา ๒ กอง นครชัยศรี

๑ กอง สุพรรณบุรี ๑ กอง ๒

ส่วยนน สิงห์บุรี ๑ กอง ๓

ส่วยผาขาว เพชรบุรี ๑ กอง ๔

ส่วยปาง เมืองอุทัยธานี ๑ กอง เมืองสุพรรณบุรี ๑ กอง ๕

ส่วยเงิน พิษณุโลก ๑๐ กอง สุโขทัย ๑๑ กอง สวรรคโลก ๓ กอง

พิชัย ๑ กอง นครสวรรค์ ๒ กอง ๖

ส่วยเหล็ก เมืองพิษณุโลก ๗

เมืองชั้นนอก

ก. หัวเมืองที่ขึ้นตรงเมืองเอก โทชั้นใน ส่วนมากเป็นเมืองเล็กๆ มีเจ้าเมืองปกครองเช่นเดียวกับเมืองชั้นในทั้งหลาย รัฐบาลไม่เก็บภาษีอากร หรือไม่ให้มีเจ้าภาษีนายอากร ประมูลผูกขาดเก็บภาษีอากรใดๆ เป็นแต่ให้ส่งส่วยสิ่งของเข้ามาให้เป็นเครื่องตอบแทน โดยเจ้าเมืองเก็บจากราษฎรเอง หรือมีกองส่วยพิเศษส่งสิ่งของให้แก่รัฐบาล เรียกว่า " กองไพร่ส่วย " กองส่วยแต่ละเมืองคงจะมีอยู่แทบทุกเมืองแต่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุเป็นบางส่วน เช่นกองส่วย

๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก ๑๒๐๔ เลขที่ ๑๑/๑ เรื่องนายกองส่วยน้ำรักเมืองราชบุรี

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๔ บัญชีส่วยเร่วกระวาน

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๓ บัญชีเงินอากรส่วยขึ้นพระคลังในซ้าย

๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๓ ล. ก

๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ศ ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๗๕ หนังสือเร่งส่งส่วยปางเมืองสุพรรณ อุทัยธานี

๖ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ศ ๑๒๐๖ เลขที่ ๔๗/๖ เรื่องส่งส่วยเหล็กเมืองพิษณุโลก

๗ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๖๔ บัญชีลเลกส่วยกองนอก

เมืองนครราชสีมา ๒ กอง เมืองขึ้นสวรรค์โลก ๓ กอง เมืองขึ้นพิบูลโลก ๔ กอง ^๑

เมืองต่างๆที่ขึ้นกับเมืองเอก โท ขึ้นใหม่ดังนี้

๑. เมืองขึ้นนครราชสีมา มี ชัยภูมิ จัตุรัส ภูเขียว บำ เหน้จณรงค์ ปักธงไชย นครจันทิก พุทไธสง จัน พิมาย นางรอง บุรีรัมย์ รัตนบุรี
๒. เมืองขึ้นพิบูลโลก มี นครไทย ไทยบุรี กรีภิรม พรหมภิราม ชุมสอนสำแดง พิบูล พิพัฒน์ นครชุม พุม ทกการ นครพามาก เมืองการ
๓. เมืองขึ้นพิชัย มี น้ำปาก แมค ปากเหิง ผ่าง ลับแล ตรอนศรีสิน
๔. เมืองขึ้นเพชรบูรณ์ มี แกนทาว
๕. เมืองขึ้นเมืองตาก มี เชียงเงิน เชียงทอง
๖. เมืองขึ้นสวรรค์โลก มี พิเฒรรมย์ กรีพนมมาก พิเฒไวยสค ภีรามรง

ทุ่งยั้ง บางกง

๗. เมืองขึ้นกำแพงเพชร มี โกศำพิน ไตรตรึงศ์ บงการบุรี เทพบุรี

โบราณราช นาฏบุรี

๘. เมืองขึ้นปราจีนบุรี มี อรัญประเทศ ประจันตคาม กบิลบุรี วัฒนานคร

ข. เมืองที่ขึ้นต่อกรมมหาดไทยโดยตรง ได้แก่

๑. หัวเมืองลาว - เขมร ตะวันออก มี โขง มัน คำทองใหญ่ ๓ เมืองขึ้น
กรุงเทพฯ พ.ศ ๒๓๗๑ ^๒ เชนอุคม หนองหารน้อย หนองคาย ขึ้นกรุงเทพฯ สมัย ร. ๔ ^๓
นครพนม ไชยบุรี ขนบท ภูเวียง ปากเหิง ท่าอุเทน พรหมฯ เชียงแตง เขมราช กาฬสินธุ์ สักชะ
สุวรรณภูมิ มุกดาหาร สุรินทร์ ชุขันธ์ ร้อยเอ็ด กุสุมาลย์ กุฉินารายณ์ แสนปาง อุบลราชธานี

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๐ เลขที่ ๒๔ เรื่องบัญชีกองส่วย

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๑๔๐ เลขที่ ๔ รายชื่อเจ้าเมืองต่างๆที่เป็นเมืองขึ้น

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๕๕ ตำแหน่งเจ้าเมืองกรมการ หัวเมืองไทยลาว

ขอนแก่น สกลนคร ศรีสะเกษ ศรีภูมิ เขป กมลาสัย สีทันทร อัมปอ มหาสารคาม สังฆะ กริชภูมิ
อากาศอำนวย เรณูนคร ยโสธร

๒. หัวเมืองเขมรภายใน มีศรีโสภณ เสียมราฐ

๓. หัวเมืองเหนือ มี ลำปาง แพร่ น่าน เถิน เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน

บางโพ

เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ต้องส่งส่วยสิ่งของให้แก่รัฐบาลเป็นประจำปีตามแต่เมือง
นั้นๆจะมีสิ่งของอะไร

ค. เมืองที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลางแต่เมืองใหญ่ด้วยกันควบคุม ได้แก่

๑. ขึ้นอยู่กับเมืองนครจำปาศักดิ์ มีเมือง ปาสัก กำทองน้อย กง สะเมิงะ

โขงเจียม เบล้าเกา สทาส

๒. ขึ้นอยู่กับพระตะบอง มี เมืองท่าสวาย มงคลบุรี

การส่งส่วยสิ่งของเช่นเดียวกับเมืองในข้อ ข. ทั้งหมด

ตอนที่ ๒

พิกัดอัตราภาษีและอากร

ภาษีอากรต่างๆที่รัฐบาลจัดเก็บเองก็ได้ หรือให้เจ้าภาษีนายอากรประมูลไป กับก็ได้ รัฐบาลได้วางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรแต่ละชนิดไว้ชัดเจนว่า ภาษีอากรใดจะเก็บเป็นเงินเท่าใด เรียกว่า " พิกัดอัตรา " ซึ่งเป็นการสะดวกต่อเจ้าภาษีนายอากรเมื่อไปจัดเก็บก็เก็บตามพิกัดที่กำหนดไว้นั้น และเป็นการสะดวกต่อรัฐบาลในการควบคุมเจ้าภาษีนายอากรให้เก็บตามพิกัดนั้นๆด้วย

การกำหนดพิกัดอัตราภาษีอากร มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

ก. ไม่ตั้งพิกัดอัตราว่าจะเก็บภาษีอากรประเภทใดเท่าใด ส่วนใหญ่จะเป็นภาษีอากรที่รัฐบาลประมูลผูกขาดทำเสียเอง เช่น แปรประมูลว่าจะเสียภาษีอากรตอบแทนเป็นค่าเงิน หรือสิ่งของให้แก่รัฐบาลปีละเท่าใด เมื่อประมูลผูกขาดจากรัฐบาลได้แล้วไปดำเนินการของของตนต่อไป โดยภาษีอากรคงต่อไปนี้

๑. อากรสุรา เริ่มให้ประมูลผูกขาดมาตั้งแต่สมัย ร. ๒ โดยนายอากรรับประมูลไปทำเอง เมืองที่มีนายอากรรับผูกขาดไปทำสุราจำหน่ายเองได้แก่ เชียงใหม่ กรุงเทพฯ สมุทรปราการ กรุงเทพฯ พรหม อินทรี สิงห์ สรรค์ ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง สมุทรสงคราม ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี นครชัยศรี สาครบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครราชสีมา ชลบุรี บางละมุง จันทบุรี นครราชสีมา พัทลุง สงขลา ไซยา ชุมพร พังงา นครศรีธรรมราช ชัยนาท อุทัยธานี นครสวรรค์ พิษณุโลก พิจิตร สวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ ปทุม บางตะพาน

๒. อากรบ่อนเบี้ย เริ่มให้ผูกขาดทำมาตั้งแต่สมัย ร. ๒ มีนายอากรรับไปทำเอง เช่นเดียวกับอากรสุรา บ่อนเบี้ยที่ประมูลผูกขาดมี ๓ ประเภท คือ

ก. บ่อนเบี้ยไทย

ข. บ่อนเบี้ยจีน

ค. บ่อนเบี้ยไทย จีน ก็รวมอยู่ในบ่อนเดียวกัน

๑. จกหมายเหตุ ร. ๒ จ.ก. ๑๑๙๖ เล. ๑๖ บัญชีเงินอากรสุรา บ่อนเบี้ย สมภักดิ์ สรรค์

๒. จกหมายเหตุ ร. ๒ จ.ก. ๑๑๙๖ ที่ ๖ ล.ก

๓. อากรเตาฉนวน เริ่มให้ผูกขาดมาตั้งแต่สมัย ร. ๒^๑ ในแถบเมือง
สรรพค สุพรรณ นครสวรรค์ ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง ลพบุรี
๔. อากรค่าเรือจ้าง เริ่มมาตั้งแต่สมัย ร. ๒^๒ แต่ไม่ทราบพิกัด
๕. อากรรังนก มีมาแต่เดิมเรียกว่าสวญ ถึงสมัย ร. ๒ มีผู้รับประมูลเก็บ
เป็นเงินสง แยกเป็นหลายรายคือ
- ก. เมืองสงขลา เจ้าพระยาสงขลาเป็นผู้ผูกขาด^๓
 - ข. เมืองชายทะเลฝ่ายตะวันตก^๔
 - ค. เมืองไชยา ชุมพร^๕
๖. อากรกึ่งแห่งเมืองสงขลา เจ้าเมืองสงขลาผูกขาด^๖ ขึ้นพระคลังสินค้า
เริ่มประมูลผูกขาดในสมัย ร. ๓
๗. อากรภาษีผลไม้ขึ้นคน เดิมเป็นอากรสมภักศร แต่เปลี่ยนมาเก็บใหม่ใน
สมัย ร. ๔ พ.ศ. ๒๓๔๔^๗ โดยกำหนดเก็บเป็นภาษีไร่ละสตึงเพื่อสำหรับผู้ที่ปลูกไถ่
ผลกราวเคียวเหมือนข้าว ส่วนผลไม้ที่ปลูกอายุหลายปีตั้งพิกัดเก็บ คือ มะขาม ๒ คน เพื่อ
นอยหนา ๒๐ คน เพื่อ พลุ ๑๒ คาง เพื่อ มะม่วง ๒ คน เพื่อ กลวย ๕๐ กอ เพื่อ
-
- ^๑ จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ. ๑๑๙๑ เลขที่ ๒ ล.ค
- ^๒ จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ. ๑๑๙๑ เลขที่ ๒ ล.ค
- ^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๙ เลขที่ ๕๖ บัญชีเงินภาษีอากรประจำปี
- ^๔ จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ. ๑๑๙๖ เลขที่ ๑๔ เรื่องตั้งนายอากรรังนกฝ่ายตะวันตก
- ^๕ จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ. ๑๑๙๖ เลขที่ ๑๕ หนังสือกรมหมื่นศักดิ์พิลเสพ เรื่องอากรรังนกไชยา ชุมพร
- ^๖ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๙ เลขที่ ๕๖ ล.ค
- ^๗ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๕๓ เรื่องตั้งเงินรังเป็นนายอากรภาษีผลไม้ขึ้นคน

๘. ภาษีเงิน เริ่มตั้งสมัย ร. ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ ๑๐ ในเขตเมืองเหนือ ๓๐ :
เมือง กรังแรกสุดมีเจ้าภาษี ๔ รายคือ หลวงแสนหวานิช หลวงอนุรักษวานิช ขุนศรีสมบัติ
และขุนเทพอากร ประมูลหารรวมกัน ปีละ ๒๐๐๐ ชั่ง

๙. รัฐบาลให้ประมูลผูกขาดเก็บตามพิภคที่กำหนดให้ โดยกำหนดพิภคไว้อย่างแน่นอน
เจ้าภาษีนายอากรจะไปเก็บนอกเหนือจากพิภคไม่ได้ แยกการส่งคาตอบแทนนั้นมักจะส่งเป็นเงิน
ไถ่แก่ภาษีอากรเท่านั้น

๑๐. ภาษีสุกร ตั้งขึ้นสมัย ร. ๔ ครั้งแรกเก็บพิภค ๑๐ ชัก ๑ ต่อมาเปลี่ยน
ให้เก็บเป็นทั่วๆละ ๓ สลึงเฟื้อง และขึ้นราคาเก็บเรื่อยๆ จนถึง พ.ศ. ๒๔๑๐ ขึ้นไปถึงตัวละ
๒ บาท จนเกิดความวิวาทกันระหว่างเจ้าภาษีนายอากรกับผู้เลี้ยง จึงตกลงกันให้ตั้งพิภคใหม่ เก็บส่วน
ชักอย่างเดิมเป็น ๑๒ ชัก ๑ ตามน้ำหนักสุกร ๒๐

๑๑. ภาษี ไก่ ไข่ นม นมเนย เริ่มตั้งมาตั้งแต่สมัย ร. ๓ ๓๐ ในแขวงเมือง
กรุงเทพฯ กรุงเก่า นนทบุรี สมุทรปราการ สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี นครเขื่อนขันธ์
พิจิตร สมุทรสงคราม กำแพงเพชร เจ้าภาษีทำการซื้อขายเอง ส่งคาตอบแทนให้รัฐบาล
เป็นทั้งตัวเงินและสิ่งของ สำหรับนมเนยมีพิภคให้เก็บจากรานราษฎรทำคละ ๓ ทะนาน

๑๒. ภาษีถ่านไม้ มีมาตั้งแต่ครั้งสมัย ร. ๓ ในแขวงกรุงเทพฯ กรุงเก่า
นครชัยศรี นครเขื่อนขันธ์ มีอัตราพิภคกำหนดไว้ดังนี้

..... เก็บจาก ๑๐ ตะกร้าต่อ ๑ ตะกร้า ๖๐ เถวียน ต่อ ๑ เถวียน เรียก
เป็นเบี้ยๆละครั้ง กำหนด ๓๐ ตะกร้า ต่อ ๑ เถวียน ตะกร้าตวง ก้นกว้าง ๑ ศอก ๕ นิ้ว
ปากกว้าง ๑ ศอก ๗ นิ้ว สูง ๑ ศอก ๕ นิ้ว ตวงเสมอปาก..... ๕

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๑๓ เลखที่ ๓๙ เรื่องตั้งเจ้าภาษีเงิน

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๑๖ เลखที่ ๑๔๔ เรื่องกรมหลวงวงษาธิราชสนิทกราบบูลเรื่อง

ภาษีสุกร

๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๖ เลखที่ ๖๐ เรื่องตั้งเจ้าภาษีไถ่ขนนมนเนย กรุงเก่า

๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๑ เลखที่ ๓๓ เรื่อง ตั้งเจ้าภาษีนมเนยพิจิตร

๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๘ เลखที่ ๔๖/๔ เรื่องตั้งเจ้าภาษีถ่านไม้

๔. ภาษีเล็กน้อย เริ่มมีมาตั้งแต่สมัย ร. ๓ มีเจ้าภาษีรับประมูลไปเก็บส่วยจากไพร่
ส่วยเมืองต่างๆ การส่งค่าตอบแทนให้แก่รัฐบาล เจ้าภาษีอาจส่งทั้งเงิน และ สิ่งของที่เก็บได้นั้นรวม
กัน มีอัตราเก็บเท่าที่ทราบจากจดหมายเหตุดังนี้

- ก. ส่วยคืบอก เล็กสมคนละ ๒๘ ชั่ง เสมียน ทาส* คนละ ๑๐ ชั่ง ๑
ข. ส่วยคินประสัว กองเล็กเมืองต่างๆ เชนเมือง มโนรมย์ เพชรบุรี คนละ ๕๐ ชั่ง ๒
ค. ส่วยซึ้ง กองเล็กสม เมืองนครนายก คนละ ๑๒ ชั่ง ๓
ง. ส่วยนูน คนละ ๒ หาบ ๔
จ. ส่วยเงิน ทางเหนือ ทนายสม คนละ ๒ ตำลึง ไพร่คนละ ๑ ตำลึง ๕.
ทางอีสาน คนละ ๑ ตำลึงบาง ๒ ตำลึงบาง ๖
ฉ. ส่วยผลเร็ว ๓ คนทอ ๑ หาบ ๗
ช. ส่วยฝาง คนละ ๑ โยน ๘
ญ. ส่วยเส้า เมืองสุรริก ๒ คน ๑ ต้น ๘
ก. ส่วยซอนสัก คนละ ๒ ตน ๑๐
ท. ส่วยทอง คนละ หนัก ๒ สลึง ๑๑
ธ. ส่วยผาขาว คนละ ๑๐ ฟืน ๑๒

๑	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๔ เลขที่ ๑๕๖	เรื่องส่วยคืบอกเมืองนคร
๒	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๗	บัญชีส่วยขึ้นพระคลังในวราย
๓	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๗	ล. ก
๔	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๗	ล. ก
๕	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๒๔	บัญชีลดแลกเงินส่วยกองนอก
๖	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๒๔	ล. ก
๗	จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก. ๑๒๑๐ เลขที่ ๗๑	เรื่องให้เลิกไพร่เมืองฉะเชิงเทราเก็บเรวส่วย
๘	จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๗๕/๒	หนังสือถึงเมืองสุพรรณเรื่องฝางส่วย
๙	จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก. ๑๒๑๑ เลขที่ ๔๘/๒	เรื่องให้เลิกเมืองสุรริกทำส่วยเส้า
๑๐	จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก. ๑๑๙๖ เลขที่ ๓๘	ใบบอกเมืองตากส่งส่วยไม
๑๑	จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก. ๑๒๐๐ เลขที่ ๖๔	บัญชีส่วยกองหมส่วยต่างๆ
๑๒	จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๓๗	ล. ก

* หมายถึงไพร่ส่วย

๕. ภานา รัฐบาลจัดเก็บเองตลอดมา^๑ (คูพิกัตในตารางหน้า ๓๕)
๖. อากรสมภักสร มีมาแต่ต้น ถึงสมัย ร. ๔ จึงแยกไปตั้งเป็น ภาษีที่ขึ้นลงไม่ยืนต้น และภาษีที่สมภักสร^๒ (คูพิกัตในตารางหน้า ๔๐)
๗. อากรตลาด มีทุกหัวเมือง ผู้ประมวลส่วนใหญ่เป็นสตรี^๓ ถึงสมัย ร. ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ จึงเลิก เปลี่ยนมาเป็นเก็บภาษีโรงเรือน เรือ แพ แพน^๔ (คูพิกัตในตารางหน้า ๓๔)
๘. อากรคาน้ำ ในสมัย ร. ๑ - ๒ เก็บ แต่ถึงสมัย ร. ๓ ปี พ.ศ. ๒๓๔๐ จึงเลิกเก็บ^๕ ครั้นพอถึงสมัย ร. ๔ กลับตั้งเก็บอีกครั้งหนึ่ง^๖ (คูพิกัตหน้า ๔๕)
๙. อภรรสวนใหญ่ มีมาแต่ก่อนแต่ไม่ปรากฏพิกัต เพิ่งจะมาปรากฏมีพิกัตเก็บในสมัย ร. ๓ พ.ศ. ๒๓๗๒^๗ มีพิกัตเก็บดังนี้

ขนาด	ขนาด	ขนาดหมากเอกสูง ๓ - ๔ วา เรียกตนละ ๕๐ ไพ ๑๐๐ ละ ๓ สลึง ๒๐๐ ไพ
หมาก	หมาก	หมากโทสูง ๕ - ๖ วา ตนละ ๔๐ ไพ ๑๐๐ ละ ๒ สลึง เพื่อง
หมาก	หมาก	หมากตรี สูง ๗ - ๘ วา ตนละ ๓๐ ไพ ๑๐๐ ละ สลึง ๒๐๐ ไพ
หมาก	หมาก	ปะการายออกดอกประปราย เรียกเอก โท ตนละ ๔๐ ๑๐๐ ละ ๒ สลึง เพื่อง
หมาก	หมาก	สูง ๑ วาขึ้นไป เรียกเทาเอก ตนละ ๕๐ ไพ
หมาก	หมาก	สูง ๔ วา ขึ้นไป เอาเป็นใหญ่ ตนละ ๑๐๐ ไพ ๔ ตน เพื่อง
มะพร้าว	มะพร้าว	ตั้งปล่องสูง ๑ - ๓ วา เอาเป็นเอก เรียกตนละ ๑๐๐ ไพ ๔ ตน เพื่อง
มะพร้าว	มะพร้าว	ปุนสี นาสะแก (นาสีเก) หงสิมบาท สำหรับชวงถวายนำน้ไม่เรียกอากร

^๑ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยธวัชพรหมวรราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๒ หน้า ๓๔๔.
^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๔๔ เลขที่ ๕๖ เรื่องตั้งนายอากรสมภักสรกรุงเก่า อาจทอง
^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๔๕ เลขที่ ๕๗ ตั้งอำนวยการจับเป็นกำนันตลาดสระบุรี
^๔ ประกาศ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๖๐ เลขที่ ๑๓๖ พระราชกฤษฎีกาเลิกเก็บอากรตลาด
^๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๑๔๔ เลขที่ ๕๗ เรื่องพระราชกำหนดกฎหมายอากรต่างๆ
^๖ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔ เลขที่ ๖๒ ประกาศกำหนดพิกัตคาน้ำ
^๗ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๑๔๑ เลขที่ ๑๔ เรื่องตั้งพิกัตอากรสวน

พญางหงหลวง สูง ๙ - ๘ ศอก ขึ้นไป ๔ คาง เพื่อง ๑๐๐ ละ ๓ บาท เพื่อง
 หุเรียน, มะม่วง วัดโคกต้นขึ้นไปถึง ๓ ศอก ขึ้นขึ้นเพื่องตา โอบรอบ ๓ ก่า เอาเป็นใหญ่
 หุเรียนคนละ ๑ บาท มะม่วง ๑ เพื่อง ใหญ่รอบไม่ถึง ๑ ก่า ลงมาถึง ๒ ก่า
 เป็นเล็กเรียกปีต่อไป

มะปราง วัดโคกต้นขึ้นไปถึง ๓ ศอก ขึ้นขึ้นเพื่องตา โอบรอบ ๓ ก่า เอาเป็นใหญ่ ๒ คน
 เพื่อง โอบรอบ ๒ ก่า เอาเป็นเล็ก เสียปีต่อไป

สม โอบรอบโคนต้นขึ้นไปถึง ๑ วา ใหญ่รอบ ๑ ก่า เอาเป็นใหญ่ สมแก้ว สมเป็ดือกบาง
 สมเกลี้ยง สมจุก สมเทพรัฐ สมแบน สบโอ วัดโคกต้นขึ้นไปถึง ก่าหนึ่งเป็นใหญ่
 ๒๐ คน เพื่อง

สมัย ร. ๔ เพิ่มเก็บ มังคุด ลางสาด ค่วย ๑๐ กำหนดวัดดังนี้

วัดโคกต้นขึ้นไปถึง ๓ วา ๑ ศอก คืบ น้อยของเพื่องตา โอบรอบ ๒ ก่า เอาเป็นใหญ่ เรียก
 คนละ เพื่อง

มีภาษีและอากรอีกหลายอย่างซึ่งรัฐบาลกำหนดเก็บไว้แน่นอนคงจะได้นำมา
 แสดงไว้ในบัญชี ตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑. พิกัดภาษีเรือ แพ โรงรำน ๑.

		พิกัดเงิน	
		บาท	สลึง
แพ	๑. ที่ไว้น้ำ	๓ หอง	๔
		๒. หอง	๖
		๑ หอง	๓
	๒. ตั้งบ่อนให้เขาหรือเก็บสิ่งของมีค่า	๓ หอง	๔
		๒ หอง	๖
		๑ หอง	๓
โรงรำน	ที่หลัก หล่อเครื่องทองขาว ทองเหลือง บันหมอ ทำคราม ไวปอ ทำไต ทำตุ้ม ไวไค		
	ก. สิ้นค่าสิ่งเคี้ยวขายไคมากกว่า ๑ คำลึงขึ้นไปหองละ		๒
	ข. สิ้นค่าต่างๆขายเพียง ๒ - ๓ สิ่ง	หองละ	๑
	ค. สิ้นค่า ๔ - ๕ สิ่ง เหมื่อนแพ	หองละ	๒
โรงรำน	ที่ถูกให้เขา เรียกตามภาษีที่เขา ๑๒ ชัก ๑		
โรงเคี้ยวน้ำมันขาย	ทำเรือขาย สี่ขาวขาย ตั้งบ่อนไมไคเขาผู้อื่น	หองละ	๑
โรงรำนมีเพิงหน้าเคี้ยว		หองละ	๒
เขาที่คั้นแล้วปลุกโรงตั้งบ่อนขายสินค้า	เรียก ๑๒ ชัก ๑ กับเจ้าของ		
โรงรำนเก็บปลาไวขาย		หองละ	๒
โรงรำนราษฎรสานงอม	เสื่อลำแพน จาก กระแสหวางขาย ถา		
	ขายของตนเองไมต้องเสีย ถารับมาขายมากกว่า ๑ คำลึง		๒
โรงเลี้ยงสุกร ๑๐ ตัวขึ้นไป	เลี้ยงเป็ดไก่ขาย ๕๐ ตัวขึ้นไป	๑	
โรงทำน้ำมัน	ให้เสียภาษีทำน้ำมัน		
เรือ	— บรรทุกสินค้าออกจากหน้าตาลทราย พริกไทย ไม้แดง สกอละ		๑
	— บรรทุกน้ำตาล พริกไทย ไม้แดง เป็นเที่ยว ๑๒ ชัก ๑		
	— บรรทุกสินค้าขายในเรือสินค้า ไม้ถึงคำลึง ไม้เสีย		

ตารางที่ ๒. พิกัดอากรเหล็ก ๑

	ขี้อราษฎร หาบละ	ขายราษฎร หาบละ	ขายโทหลวง หาบละ	
เหล็กก้อน	๓ บาท	๔ บาท		
หลอด	๒ บาทสี่ลึง	๓ บาท		
ทัง	๓ บาทสี่ลึง	๖ บาท๒สี่ลึง		
หนาเตา	๓ บาท	๔ บาท		
ผานหลอด	๔ บาท	๔ บาท		
ลูกตุ้ม	๓ บาท	๖ บาท		
กระสุนปืน	๓บาท ๒สี่ลึง	-		
			เนาราคา ที่ข้อมา จากราษฎร	

ตารางที่ ๓. พิกัดภาษีที่สมภักศร ๒.

ชนิดพืชไร่ละ	เงิน		ชนิดพืชไร่ละ	เงิน	
	บาท	สี่ลึง		บาท	สี่ลึง
อ้อยไหม	๑		อ้อยตด		๒
ถั่วลิสง	๑		ถั่วแระ ถั่วดำ ถั่วเขียว		๒
หอม	๑		ปอกระเจา		๒
กระเทียม	๑		ป่านใบ		๒
ครามไหม	๑		พริกเทศ		๑
ครามตอ		๒	งาเม็ด		๑

๑ จดหมายเหตุ ร.๗ จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๑๓ สารตราตั้งขุนบำรุงสมบัตินายอากรเหล็กก้อน

๒ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๔๔ บัญชีเงินภาษีที่พระคลังมหาสมบัติเรียกเก็บ

๒๖ หัวเมือง

ตารางที่ ๔. พิกัดภาษีละคร ๑

เล่นเรื่อง	วันและคืน		ตลอดวัน		เงาวงศินา	
	บาท	สลึง	บาท	สลึง	บาท	สลึง
รามเกียรติ์	๕๐		๒๐		๒๐	
อิเหนา	๑๖		๑๖		๑๖	
อุณรุฑ	๑๒		๑๒		๑๒	
โซนเล่นมีแต่คนเจรจาไมไกรอง มีตั้งแต่ตัวโซน ๒๐						
ตัวขึ้นไป	๖		๔		๒	
โซนร้อง	๒๐		๒๐		๒๐	
ละครเล่นเรื่องต่างๆไมไ่เรื่องอิเหนา ตัวละคร						
๑๐ คนขึ้นไป	๓		๒		๑	
ละครเหมา	๑	๒	๑			๒
คนไทย	๔	๒	๓		๑	๒
หนจีน	๑	๒	๑			๒
งิ้ว	๒		๔		๒	
เพลง	๑	๒	๑			๒
ละครแขกชาตรี	๑	๒	๑			๒
หนังไทย		๒		๒		๒
ถ้ามีละครหน้าจอประกอบน้อยกว่า ๑๐ คน						
เล่นเรื่องรามเกียรติ์			๒			
ถ้ามีกว่า ๑๐ คนเล่นเรื่องรามเกียรติ์			๒๐			
ร้องเรื่องอื่นๆ			๑			
หนังจีน						๒
ละครกุ่มปั้นหยั่เล่นเรื่องรามเกียรติ์ตามพิภัก เรื่องอื่น			๔			๔

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ ๑๒๕๑ เลขที่ ๖๔ เรื่องตั้งภาษีละคร

ตารางที่ ๕. พิกัดอาคารฉลาก ทางโยง ๑

		เงิน		
		บาท	สลึง	เฟื้อง
เรือยาว ๖ วา	เรือต่างๆ เพียบ	๔	๒	
	เรือไม้มุง เพียบ	๒	๑	
	เรือเปล่า	๑	๒	
เรือยาว ๕ วา ๒ ศอก	เรือต่างๆ เพียบ	๓	๒	
	เรือไม้มุง เพียบ	๑	๓	
	เรือเปล่า	๑		
เรือยาว ๔ วา ๒ ศอก	เรือต่างๆ เพียบ	๓		
	เรือไม้มุง เพียบ	๑	๒	
	เรือเปล่า		๓	
เรือยาว ๓ วา ๒ ศอก	เรือต่างๆ เพียบ	๒	๒	
	เรือไม้มุง เพียบ	๑	๑	
	เรือเปล่า		๒	๑
เรือยาว ๑๑ ศอก	เรือต่างๆ เพียบ	๑	๓	
	เรือไม้มุง เพียบ		๓	๑
	เรือเปล่า		๑	๑
เรือเล็กเรือน้อย แลวแต่จะตกดงกัน				
แพไม้ไผ่ ๑๐๐๐		๒	๒	

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ ๑๒๑๕ เลขที่ ๔๗ ร่างสารตราถึงเมืองนครชัยศรี ถึงนายฉะมุก
เป็นขุนชำนาญฉะมุก นายอาคารฉลากทางโยง

ตารางที่ ๕ พิกัดอากรสมภักสร ๑

ชนิดพืช	เงิน			ชนิดพืช	เงิน		
	บาท	สลึง	เฟื้อง		บาท	สลึง	เฟื้อง
ออยปลูกใหม่	ไร่ละ	๑		กล้วยปลูกใหม่	ไร่ละ	๑	
ออยตอ	"		๒	กล้วยตอ	"		๒
ครามปลูกใหม่	"	๑		กล้วยหักมุกปลูกใหม่	"	๑	
ครามตอ	"		๒	กล้วยหักมุกกต.	"		๒
ถั่วเขียว	"		๒	กล้วยเสงเพรง	"		๓
ถั่วดำ	"		๒	ข้าวโพด	"		๒
งา	"		๒	มันเทศ	"		๒
กันชา	"		๒	เผือก	"		๑
ปอกะเจา	"		๒	แตงโม	"		๑
ป่านใบ	"		๒	แตงกวา	"		๒
แมงลัก	"		๒	ชิง	"	๑	
หอม	"	๑		ชา	"		๓
กระเทียม	"	๑		กะจับ	"	๑	
ดอกคำ	"	๑		พริกเทศ	"	๑	
ถั่วลิสง	"	๑		ผักกาด	"		๑
ฝ้าย	"	๑		ผักเขียว	"		๒
ขมิ้น	"		๑	ผักทอง	"		๑
ถั่วแระ	"		๒	มะขาม ๒ ต้น			๑
มะม่วง ๒ กำลังมา ถึง ๑-๒ นิ้ว			๑	นอหนาม ๒๐ ต้น			๑
๒ ต้น			๑	พลูไมลมลูก คัดเป็นคาง ๑๒ คาง			๑

๑ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก ๑๒๐๔ เลขที่ ๕๕ / ๑ เรื่องตั้งนายอากรสมภักสรบุรี

๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๔ เลขที่ ๕๖ เรื่องตั้งนายอากรสมภักสรกรุงเก่า อ่างทอง

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ ๑๒๑๔ เลขที่ ๒๑ เรื่องตั้งนายอากรสมภักสรสุโขทัย

ตารางที่ ๓. พิกัดอากาศ

ชนิดโรงงาน เรือ แพขายสิ่งของ	เงิน			
	บาท	สตึง	เฟื้อง	ไพ
แผงลอย วันละ				๒๐
ร้านชำ "				๓๐
กระเคียบเค "				๑๐
หาบเร "				๑๕
ร้านขายเครื่องมือ เครื่องเงิน	ปีละ	๒		
ร้านขายตาลปัตร พักโพน	เดือนละ		๑	
ร้านฟูกใหญ่	"		๑	
ร้านขายฟูกเล็ก	"		๑	
ร้านขายหมอน	"		๑	
ร้านขายผ้า	"		๑	
ผู้กระเคียบผ้าเรขาย ผ้าบัวปก	เดือนละ			๑๐
ผ้าแกมใหม่	"			๒๐
ผ้าใหม่ทั้งตัว	"			๒๐๐
ร้านขายหมุกระคาน หรือเขียงละ ทอ	ปีละ	๒		
ร้านขายชาวสาร	"	๑		
ร้านขายเกือก	"	๑		
ร้านเครื่องตะกั่ว	"	๑		
ร้านเครื่องยา	"	๑		
โรงสี	"	๑		
โรงตีทองคำเปลว หิน ๑ ทอ	"	๑		

ตารางพิกัดอาคารตลาด (ต่อ)

ชนิดโรงงาน เรือ แพ ตึก ขาตั้งของ	เงิน			
	บาท	สลึง	เฟื้อง	ไพ
โรงคราม	๑			
โรงน้ำมัน	๑			
โรงสมุด	๑			
โรงกระดาษ	๑			
โรงขายเหล้า	๑			
โรงเตาทองปู เตาหนึ่ง ท่อปี	๓			
เตารูปพรรณ "	๓			
เตาเหล็ก "	๑			
เตาทองหล่อ "	๒			
เคียวน้ำตาล น้ำอ้อย ควยกะทะ ฯลฯ ท่อปี	๑			
หมอละทอปี		๒		
เตาข้าวเกรียบ		๒		
ขนมจีนกระบอก	๑			
หม้อ		๒		
เตาเผาหม้อ ปูน ฯลฯ	๑			
ตึกขาย แพร ฝาไหม เครื่องทองขาว ถ้วยชามเบญจรงค์ "	๖			
ตึกขาย ตะบะ กะทะ โอ เครื่องทองเหลืองรมฉาบพล "	๔			
ตึกขาย น้ำมัน ฐาน เสื้อ หวาย หอม กระเทียม จันอับ "	๒			
แพขาย แพร ฝาไหม เครื่องทองขาว ฝาน้ำกึ่ง ถ้วยชามเบญจรงค์ "	๖			
แพขาย ตะบะ กะทะ โอ เกาอี้ ตุ๊กตา เสื้อผ้า "	๔			
แพขาย ถ้วยชาม เสื้อหวาย กระแสจ ฐาน หอม กระเทียม "	๒			

ตารางพิกัฏจาทศลัก (ต่อ)

ชนิด โรง ราน เรือ แพ ถัก ขายสิ่งของ	เงิน			
	บาท	สลึง	เฟื้อง	ไพ
เรือเร เรขายแพร ไหม นำนํ้าถึง ถ้วยรามโอง โถ ชัน หอม				
กระเทียม น้ำมัน	๒			
เรือขายปูน				๒๐
เรือขายขนมจีน				๓๐
เรือขายน้ำมันมะพร้าว				๒๕
เรือขายหมากพลู กลวย ออยเบ็ดเสร์จ				๒๕
เรือขาย ผาเทเกวี่	๔			
เรือขนมเบื้อง		๑		
เรือนํ้ายา		๑		
เรือหมอ		๑		
เรือเส้าใหญ่เป็นเรือคู่ เทียวละ	๒			
เรือกระชกตกแทน ใหญ่ "	๒			
เล็ก "	๑	๑		
เรือบรรทุกแดง มะเขือมาจากเหนือ เรือใหญ่ เทียวละ		๑		
เล็ก "				๔๐๐
เรือบรรทุกมะม่วง น้อยหน้า เรือใหญ่ เทียวละ		๑		
เล็ก "			๑	
เรือเหินบรรทุกของเหนือมาขาย ยาว ๖-๗ วาขึ้นไป	๔			
ยาว ๔-๕ วา	๓			
เรือนํ้าตาล ใหญ่ ยาว ๔ - ๕ วา	๒			
เล็ก ยาว ๓ - ๔ วา	๑			

ตารางพิกัดอากาศลาด (ต่อ)

ชนิด โรง ฐาน เรือ แพ ทึก ข่ายสิ่งของ

เงิ

ง ไฟ

เรือกะเชอเค็ม	ปีละ
เรือชาม	"
เรือเครื่องเค็ม	"
เรือทุม อาง	"
เรือปักชั้ไค ๒ เส้า	"
เรือทุเรียน ๑๐๐ ละ	
เรือมังคุด ๑๐๐๐ ละ	
เรือมะพร้าวใหญ่ ๕ - ๖ วา	ปีละ
๒ - ๔ วา	"
เรือขายหอย แมงดา	"
เรือขายเต๋า	"
เรือกระเป๋อง ยาว ๒ - ๓ วา	"
ยาว ๓ - ๕ วา	"
เรือจาก ยาว ๔ วา	"
๕ วา	"
๖ วา	"
๗ วา	"
เรือปลาแห้ง สลิด สวาย กราย	"
เรือปลาสด ๓ วา	"
๔ วา ๒ กอก	"
๕ วา ๒ กอก	"

๕๐๐

พิกัดอากรทดาด (ต่อ)

ชนิด โรง ราน เรือ แพ ที่ก ขายสิ่งของ	เงิน			
	บาท	สลึง	เฟื้อง	ไพ
เรืองาปี ยาว ๓ วา ๒ ศอก	ปีละ	๑		
ยาว ๓ วา	"		๓	
เรือพื้น เกือบเป็นหัวพื้น ลำละ ๒๐๐ คัน	-	-	-	-
เรือถาน ไมตะแบก ใหญ่ ๕ วา ๒ ศอก	"	๒		
เล็ก ๓ วา	"	๑		
ไมตะบูน ใหญ่ ๕ วา ๒ ศอก	"	๑		
เล็ก ๓ วา	"		๒	
รานไม้ไผ่ รอด เฟิง กระดาน เสา	"	๒		
ลอยขายไม้ไผ่ ถานี่ ไม้ไผ่ป่า ๑๐๐ ลำ				๑
ไม้รวก ๒๐๐ ลำ				๑
ดาขายสิ่งของที่โรงราน ที่พะเฟิง เรือน เกือบตามพิกัดวันละ				๔๐๐

ตารางพิกัดอาคารที่รัฐบาลกำหนดให้เก็บ (ต่อ)

ชนิด	ร. ๑ - ร. ๒	ร. ๓	ร. ๔	หมายเหตุ
๗. เกล็ดเก็บในกรุง ๕ เมือง ๑	—	ไม่ทราบพิกัด	ไร่ละ สลึง เพียง	
๘. ช้าง ๒.	—	ไม่ทราบพิกัด	๑๔ เก็บ ๑	
๙. ผลมะพร้าว ๓.	—	—	ตันละ ๓๐๐ ไพ	
๑๐. บอนการพนัน ๔.	—	—	ดูเพิ่มเติม ๑ เก็บ ๑ คาน้ำหัวเบียดคนละ สลึง	
๑๑. เกวียน ๕ เกวียน ต่าง	—	เพิ่มเติมโค ๑ บาท ๒ สลึง เพิ่มเติมกระบือ ๒ บาท เพิ่มเติมโค ๒ สลึง เพิ่มเติมกระบือ ๒ สลึง เพียง	เหมือน ร. ๓	เลิกเก็บสมัย ร. ๔

๑. จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๘๘ บัญชีภาษีที่พระคลังมหาสมบัติเรียกเก็บ ๒๖ หัวเมือง

๒. จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๘๘ ด. ก

๓. จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๘๘ ด. ก

๔. จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๘ เลขที่ ๕๓/๒ เรื่องตั้งภาษีอากรบ่อนการพนัน

๕. จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๔๕ เลขที่ ๓๘/๑ เรื่องตั้งนายอากรเกวียน

ตารางที่ ๔. พิกัดภาษีที่เก็บเป็นค่าเงิน

ชนิดภาษี	เงิน			หมายเหตุ
	บาท	สลึง	เฟื้อง	
๑. ภาษีน้ำตาลทราย น้ำตาลทรายขาวหามละ น้ำตาลทรายแดงหามละ		๒ ๑		ลดรอบขายถูกปรับ เป็น ๒ เท่า
๒. ภาษีนุ่น ๒ เก็บคนละ ๓ ชั่งเงินจากราษฎร ผู้คั้นนุ่น	-	-	-	ถ้าขายให้หลวงราคา หามละ ๔ บาท
๓. ภาษีเกลือ ๓. เกลือคนละ	๒			
๔. ภาษีฝาง ๔ เรียกภาษีลงเรือบรรทุกไปขาย นอก	๑			
๕. ภาษีครั้ง ๕ เรียกภาษีลงเรือบรรทุกไปขาย นอก หามละ	๑	๑		
๖. ภาษีจาก ๖ กระแสจากออน ๑๘๘๘ ละ กระแสใหญ่ ๕๓๘๘ ละ เตะกลาง " เตะเล็ก "	๔	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๒

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๕ เลขที่ ๗๔ เรื่องตั้งเจ้าภาษีนํ้าตาลทราย

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๔ เลขที่ ๕๓/๒ เรื่องตั้งเจ้าภาษีนุ่น

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๒๘ บัญชีเงินขึ้นพระคลังสินค้า

๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๒๘ ล.ฉ

๕ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๒๘ ล.ค

๖ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๒๑ เลขที่ ๖๐ เรื่องตั้งเจ้าภาษีจาก กระแส

ตารางที่ ๔ (ต่อ)

ชนิดภาษี	เงิน			หมายเหตุ
	บาท	สตึง	เฟื้อง	
๓. ภาษีโรงเรือน ๑. หีบละ ปีละ	๒			
๔. ภาษีฝ้าย ๒ ฝ้ายบดหีบละ เรียกเก็บภาษีปากเรือบรรทุก ไปนอก ฝ้ายเม็ดหีบละ	๑	๒		
๕. ภาษีน้ำอ้อย ๓ พิกัดเก่า { น้ำอ้อยงบ หีบละ น้ำอ้อยชั้น ๆ ละ น้ำอ้อยเหลว ๆ ละ พิกัดใหม่ { เรียกจากผู้ขายหีบละ เรียกจากผู้ซื้อน้ำอ้อยเหลวจาก โรงน้ำอ้อย		๒ ๒ ๓ ๒ ๒		เก็บรวมอยู่ในภาษี น้ำตาลทรายมาแยก ในสมัย ร. ๔
๑๔. ภาษีปอ กรม ๔ กรมเรียกหีบละ ปอเรียกสิบด	-	๑ -	-	
๑๑. ภาษีน้ำตาลตะโหนด ๕ เรียกภาษีในกรุงหมอละ	๑			พิกัดในสมัย ร. ๔ ร. ๓ ไม่ทราบ

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๖ เลखที่ ๑๔๔ ล.ก

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๖ เลखที่ ๑๔๔ ล.ก

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๖ เลखที่ ๑๔๔ และ จ.ก ๑๒๑๔ เลखที่ ๓ เรื่องตั้งเจ้าภาษีน้ำอ้อย

๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๖ เลखที่ ๑๔๔ ล.ก

๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๔๙ เลखที่ ๑๔๖ และ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๑๖ เรื่อง
ตั้งเจ้าภาษีน้ำตาลตะโหนด

ชนิดภาษี	เงิน			หมายเหตุ
	บาท	สตึง	เฟื้อง	
๑๒. ภาษีสำรวจเตา, หม้อ, เตาปูน ^๑ เกี่ยวควยกระทะ ฯลฯ หม้อ ฯลฯ เตาเผาหม้อตาล	๑ ๑	๒		ทอปี
๑๓. ภาษี่านไป ^๒ เรียบกรรทุกลงเรือไปนอก หาบละ	๑	๒		
๑๔. ภาษียาสูบ ^๓ ไร่ละ		๑	๑	เก็บเรียกเป็นหลุม ๑๔๔ หลุมทอบาท
๑๕. ภาษีผลเรว, กระวาน ^๔ ผลเรวหาลละ เรียบกรรทุกลงเรือไปนอก กระวานหาลละ	๖ ๑๔			มีแต่สมัย ร. ๓ แต่ไม่ทราบพิกัก
๑๖. ภาษีพริกไทย ^๕ พระคลังสินค้า เรียบภาษีในกรรหาลละ เรียบกรรทุกลงเรือไปนอก กรรทา เรียบภาษีในกรรหาลละ	๑ ๒ ๑		๑	ทางจันทรบุรี ระยอง สุราศ เก็บ ๑๕ กน ทอ ๒ สตึง เฟื้อง
๑๗. ภาษีผดมะพร้าว ^๖ เ้าภาษีหรือราษฎร ๑๐๐ ละ เรียบภาษีในกรร ราษฎร ๑๐๐ ละ		๒	๑	ยกเลิกสมัย ร. ๔

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๔๔ ล. ก

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๔๔ ล. ก

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๒๒ เลขที่ ๒๓ เรื่องตั้งเจ้าภาษียาสูบ

^๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๔๔ ล. ก

^๕ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๘ เลขที่ ๘๖ เรื่องตั้งเจ้าภาษีพริกไทย

^๖ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๔๔ ล. ก

ตารางที่ ๔. (ต่อ)

ชนิดภาษี	เงิน			หมายเหตุ
	บาท	สตึง	เฟื้อง	
๑๘. ภาษีน้ำตาลกรวด, เครื่องจันอับ กระดามเงิน ไฟ เขียนไขเนื้อ ^๑	-	-	-	แล้วแต่ตกลงกับเจ้า ภาษีและผู้ซื้อ
๑๙. ภาษีข้าว ^๒ ขายในประเทศ	๒			
ข้าวเปลือก เกวียนละ	๔			
ข้าวสาร เกวียน ละ	๔			
ขายนอกประเทศ	๔			
ข้าวเปลือก เกวียนละ	๔			
ข้าวสาร เกวียนละ	๔			
๒๐. ภาษีเตาเหล็ก ^๓ เตาห่อ, เตาปู, เตารูปพรรณมีละ	๒			เก็บรวมอยู่ในอากร ตลาด ให้ประมูลเป็น ภาษีใหม่
เตาตีเหล็กสูบนอนใหญ่ ปี่ละ	๒			
เล็ก ปี่ละ	๑			
๒๑. ภาษีสี (สีข้าว) ^๔ เครื่องกะตอปี	๑			เก็บอยู่ในอากร ตลาด

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๗ ๑๒๑๔ เลขที่ ๔๖ เรื่องตั้งเจ้าภาษีน้ำตาลกรวด เครื่องจันอับ

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๗ ๑๒๑๑ เลขที่ ๑๒๒ เรื่องภาษีข้าวเมืองเพชรบุรี

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๗ ๑๒๒๐ เลขที่ ๔๔ เรื่องตั้งเจ้าภาษีสมุคกินสอ ของ ๒๒ สิ่ง

^๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๗ ๑๒๒๐ เลขที่ ๔๔ ล.ค

ตารางที่ ๔. พิกัดภาษีที่เก็บเป็นค่าเงิน

ชนิดภาษี	เงิน			หมายเหตุ
	บาท	สลึง	เฟื้อง	
๑. ภาษีนํ้าตาลทราย น้ำตาลทรายขาวหาบละ น้ำตาลทรายแดงหาบละ		๒ ๑		ลดลอนขายถูกปรับ เป็น ๒ เทา
๒. ภาษีนํ้า ๒ เก็บตนละ ๓ ชั่งเงินจากราบฏฐ ผู้คน	-	-	-	ถาขายให้หลวงราคา หาบละ ๔ บาท
๓. ภาษีเกลือ ๓. เกลียนละ	๖			
๔. ภาษีฝาง ๔ เรียกภาษิตงเรือบรรทุกไปขาย นอก	๑			
๕. ภาษีครั้ง ๕ เรียกภาษิตงเรือบรรทุกไปขาย นอก หาบละ	๑	๑		
๖. ภาษีจาก ๖ กระแวงจากออน ๑๐๐ ละ กระแวงเตยใหญ่ ยืนละ เตยกลาง " เตยเล็ก "	๔	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	ตั้งปี พ.ศ. ๒๔๐๒

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕ เลขที่ ๗๔ เรื่องตั้งเจ้าภาษีนํ้าตาลทราย

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔ เลขที่ ๕๓/๒ เรื่องตั้งเจ้าภาษีนํ้า

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๒๔ บัญชีเงินขึ้นพระคลังสินค้า

๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๒๔ ล.ค

๕ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๖ เลขที่ ๑๒๔ ล.ค

๖ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๒๑ เลขที่ ๖๖ เรื่องตั้งเจ้าภาษีจาก กระแวง

ตารางที่ ๑๑ (ต่อ)

ชนิดภาษี	เก็บ ล.ก. ๑						ล.ก. ๒	หมายเหตุ
	๑๐	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	
๖. ภาษีสิ่งของนำเข้า ^๑ ปลาทุสค นึ่ง ย่าง หอยสค กอง แฉเค็ม ปลาสค เค็ม แสม			+					
๗. ภาษีฝาง ^๒ เรียกสับลคป่าในกรุง	+							
๘. ภาษีจาก ^๓ ภาษีในกรุง	+							
๙. ภาษีกรัง ^๔ เรียกสับลคป่าในกรุง				+				
๑๐. ภาษีฝาย ^๕ เรียกภาษีในกรุง	+							
๑๑. ภาษีปลอ ^๖	+							
๑๒. ภาษีปานโบ ^๗ เรียกภาษีในกรุง	+							
๑๓. ภาษีเรว, กระวาน ^๘	+							
๑๔. ภาษียาสูบ ^๙	+							

๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๒๔ ล. ก.

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๒๔ ล. ก.

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๒๔ ล. ก.

๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๒๔ ล. ก.

๕ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๔๔ ล. ก.

๖ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๔ เลขณ ๓ เรื่องตั้งเจ้าภาษีน้ำอ้อยเหลว

๗ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๔๔ ล. ก.

๘ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๔๔ ล. ก.

๙ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ศ. ๑๒๑๖ เลขณ ๑๔๔ ล. ก.

ตารางที่ ๑๐ (ต่อ)

ชนิดภาษี	ใบ ล.ก. ๑						หมายเหตุ
	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	
๑๕. ภาษีมูลค่าเพิ่ม สอ กระดาษ ๑		+					
๑๖. ภาษีค่าน้ำ, ภาษีถัง ๒ เก็บจากราคาขาย		+					
๑๗. ภาษีหม้อหุง โอง อ่าง ๓ เก็บจากราคาขาย		+					
๑๘. ภาษีผักต่างๆ ๔						+	
๑๙. ภาษีพื้นที่ต่างๆ ๕ เมืองกรุงเทพมหานคร อ่าง ทองสระบุรี ชลบุรี หนองคาย เมืองอื่นๆ	+	-	+				
๒๐. ภาษีงานปี ๖	+						
๒๑. ภาษีไม่ชอบสัก ๗						+	

- ๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๒ เลขที่ ๔๘ เรื่องตั้งเจ้าภาษีมูลค่าเพิ่ม
- ๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๒๔ เลขที่ ๔๘ ล.ก.
- ๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๒๖ เลขที่ ๔๘ ล.ก.
- ๔ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๒๖ เลขที่ ๔๘ ล.ก.
- ๕ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๒๑ เลขที่ ๗๕/๒ เรื่องตั้งเจ้าภาษีพื้นที่เมืองต่างๆ
- ๖ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๖๗ เลขที่ ๘๖ ภาษีเงินภาษีอากรประจำปี
- ๗ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๑๔๑ เลขที่ ๑ เรื่องตั้งเจ้าภาษีไม่ชอบสัก

ตารางที่ ๑๑. พิกัดภายในกระดาน กองไมทอน

	หน้า นิ้ว	เรียง ภายใน วาละ	เงิน				หน้า นิ้ว	เรียง ภายใน วาละ	เงิน			
			บาท	สลึง	เฟื้อง	ไฟ			บาท	สลึง	เฟื้อง	ไฟ
กระดานไม การุณา ใหญ่ เล็ก	๑	๒ หุน				๓๒๐	๒	๔ หุน				๖๔๐
	๓	๖ "			๑	๑๖๐	๔	๘ "		๑		๔๘๐
	๕	๑๐ "		๑			๖	๑๒ "			๑	๓๒๐
	๗	๑๔ "		๑		๖๔๐	๘	๑๖ "		๑	๑	๑๖
	๙	๑๘ "		๑	๑	๔๘๐	๑๐	๒๐ "		๒		
	๑๑	๒๒ "		๒		๓๒๐	๑๒	๒๔ "		๒		๖๖๐
	๑๓	๒๖ "		๒	๑	๑๖๐	๑๔	๒๘ "		๒	๑	๔๘๐
	๑๕	๓๐ "		๓			๑๖	๓๒ "		๓		๓๒๐
	๑๗	๓๔ "		๓		๖๔๐	๑๘	๓๖ "		๓	๑	๑๖๐
	๑๙	๓๘ "		๓	๑	๔๘๐	๒๐	๔๐ "		๑		
	๒๑	๔๒ "	๑			๓๒๐	๒๒	๔๔ "		๑		๓๖๐
	๒๓	๔๖ "	๑		๑	๑๖๐	๒๔	๔๘ "		๑	๑	๔๘๐
ไมทอนกลม	ก่า						ก่า					
	๒.๕	๑ หุน				๑๖๐	๓	๑๐ "				๑๘๒
	๔	๑๐ "				๒๒๔	๕	๒๐ "				๔๐๐
	๖	๑๔ "			๑	๔๐๐	๗	๓๐ "		๑		
	๘	๑๘ "		๑	๑		๙	๒๐ "		๒		
	๑๐	๒๕ "		๒	๑		๑๑	๓๐ "		๓		
	๑๒	๓๕ "		๓	๑		๑๓	๔๐ "		๑		
	๑๔	๔๕ "	๑	๑			๑๕	๖๐ "		๑	๒	
กองทองยาวสั้น	ตัวกัน	๕-๗			๑	๔๐๐	ตัวกัน	๕		๑		
ข้างยาวสั้น, ฉาก												

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๗ ๑๒๐๖ เลขที่ ๒๑๓ บัญชีพิกัดภายในกระดาน

ตารางพิกัดที่ ๑๒ อากศรคานำ

ชนิดเครื่องมือ	จำนวน	ปีละ			ชนิดเครื่องมือ	จำนวน	ปีละ		
		บาท	สลึง	เฟื้อง			บาท	สลึง	เฟื้อง
เรือแห	พาน	๑ลำ	๒	๒	ขนาง	คน๑		๒	
	โปง	"	๒	๒	ตกเบ็ดทรง	๑๐		๒	
	ทอด	"	๑		โพงพาง	๑๒๐			
เรือร่อน	ใหญ่	"		๒	กักรุด	๑๐			๑
	เล็ก	"		๑	ยกยอขึ้นเรือปากฉาวขึ้นไป	วา๑	๑	๒	
สุ่ม	๑คน		๑		จิบ	๑ปาก	๑		
แหงกบ	"		๑		กักรา	๑ลำ	๒		
ฉมวก	"			๑	ลอบพาย		๔		
ลอบยื่น	"	๑	๒		ร่อนลอยสนับปากกว้าง		๒		
ลอบนอน	๑				รว้ปะกักรอก	ลำ๑	๑๑		
กักรุด			๑		รว้ปะกักรปลา	"	๒		
กักรไธ			๒		เรือฉลอมอวน	"	๒		
กักรัน				๑	รว้ไธมาน	"	๑๒		
เบ็ดกราว			๒		เบ็ดลาก	"	๒	๒	
ตกเบ็ดปลาหาง ปลาแมงกูด	๑คน			๑	สักรันรว้ไธมาน	หาง๑	๔		
สวิงกุ้ง สวิงปลาอย่างละ				๑	ที่โพงพางปากน้ำ		๔		
อวน	ลำ๑	๑๐			ที่โพงพางถักขึ้นมา		๑		
เชงแดง	คน๑	๑			ที่โพงพางถักขึ้นมาอีก		๒		
ยกยอเล็กปากกว้าง ๔ ฟอง			๒		รว้กักร เกย บางเหย		๒		
กักรัน			๑		ทอดแหทะเล	คน๑	๑		
เบ็ดกุด	คน๑		๑		แหงรว้บู	"		๒	

ตารางที่ ๑๒ (ต่อ)

ชนิดเครื่องมือ	ปีละ			ชนิดเครื่องมือ	ปีละ		
	จำนวน	บาท	สิ่ง		จำนวน	บาท	สิ่ง
สองคนลากอวน	คน ๑	๑		เบ็ดกว้างกับ	กับ ๑	๒	
ขนกึงซอนปลา	"		๑	รูงทะเล	๒		
ร้วไฟพางลาปลาในคลอง			๒	ร้วไฟพางล่าแม่น้ำ	๔		
ร้วกัญ			๒	ปะกัถอกจากเรือ (ขนายเรือ) คนละ	๑		
ใส่กึงใส่เคบ	"	๒	๒	ร้วถูงก้างเกยน้ำจันน้ำเค็มร้วหนึ่ง	๑		
เบ็ดความกะเบน	ลำหนึ่ง	๓		เบ็ดควดะพง	คน ๑	๒	
เบ็ดลาปลาหางเหว			๑	เบ็ดลาปลาหางเหว		๑	
หางปลาแม่น้ำ	ลำ ๑	๑		อวนจาก (ขนายเรือ)	คนละ ๑		
ร้วไวมาเนลางคลอง		๑๒		ร้วไวงานริมคลอง		๑๐	
ถอดมกทะเล		๔		ปะกัถอกทะเลพง	ลำ ๑	๒	
ชุกเวบใส่เคบริมฝั่ง			๑	กระดากใส่เคบของต่าง ๆ	คน ๑	๑	
กระดากล้างหมึก			๒	ชุกหอบปลาเบ็ด		๒	
อวน	คน ๑	๑		สวิงคั กึงไม้กัน			๑
เบ็ดวาสุ ลากเบ็ด	ลำ ๑	๑	๒	เรือหาหอบเกรง	ลำ ๑	๑	
หาหอบกะพง	"	๑		หาหอบหอด	คน ๑	๑	
หาหอบแมลงภู่	"	๑		คมร้วน้ำดีกัถเบ็ดกัถมีปีก		๒๐	
เผือกโปะจับนาแห้ง		๑๒		เผือกเร้งปักกันจับน้ำไม่แห้ง		๑๖	
อวน	รัง	๑๖		คัเคบ		๑๖	
ลากปลิง		๒๔		แตนหางปลิงชนิดหางปลิงจับ	ฮ้า ๑	๔	
				ปลิง ๒ คน			
ขโมกแทงกระจับตัวกระ	ลำ ๑	๔					

ตอนที่ ๓

—วิธีการดำเนินการในการจัดเก็บภาษีอากร

— การจัดเก็บภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีวิธีดำเนินการในการจัดเก็บภาษีอากรอยู่ ๒ ประการคือ

ก. รัฐบาลจัดเก็บเอง ได้แก่ภาษีอากรบางอย่างที่มีรายได้สูง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับส่วนได้ส่วนเสียของประเทศ เช่น ภาษากา ภาษวน และภาษามิปากเรือ

ข. ให้เจ้าภาษีนายอากรประมูลจัดเก็บ รัฐบาลได้รับผลประโยชน์เป็นเงินจำนวนหนึ่งจกตอบแทนจากการประมูล รัฐบาลเป็นแต่ควบคุมเจ้าภาษีนายอากร ในเรื่องเกี่ยวกับ การแต่งตั้ง ระเบียบ ข้อบังคับให้ปฏิบัติต่างๆ

นอกจากนี้รัฐบาลยังให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลพลเรือนซึ่งมีสิทธิยกเว้นไม่ต้องเสียเงินภาษีอากรบางประเภท ซึ่งเรียกว่าการออกตราภูมิคุ้มกันให้แก่พวกเลกไพร่หลวงกองต่างๆ บางหมู่บางเหล่าเป็นพิเศษ

— วิธีการดำเนินงานทั้งหลายเหล่านี้จะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

ก. การประเมินภาษีอากรที่รัฐบาลจัดเก็บเอง

อากร

— อากรที่รัฐบาลจัดเก็บเองมาโดยตลอดนั้นก็คือ ภาษากา ส่วนใหญ่ และ ส่วนจากรัฐบาลจัดเก็บเองนั้น เพิ่งจะมาปรากฏในสมัยหลัง

— อากรภาษากา อากรสวนใหญ่ และอากรสวนจาก ซึ่งรัฐบาลจัดเก็บเองนั้น ในสมัย ร. ๑ เริ่มปรากฏแล้ว แต่ไม่ทราบวิธีการว่า มีพิศกัฏฐา และวิธีการจัดเก็บกันอย่างไร คงทราบแต่เพียงว่ามี การเก็บสวนเก็บนา เท่านั้น การจัดเก็บนั้นมาทราบแน่ชัดจริงๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา

— เกี่ยวกับเรื่องการ " เก็บสวนเก็บนา " นั้นปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ของสมเด็จพระเจ้าตากมหาราช ๒๐ ธิบายไว้ดังนี้

* สมเด็จพระเจ้าตากมหาราช ๒๐ ธิบายไว้ดังนี้

๒ สมเด็จพระเจ้าตากมหาราช ๒๐ ธิบายไว้ดังนี้

..... การเก็บสว่นนั้น เพราะเหตุที่วิธีเก็บเงินอากรสว่นเก็บตามจำนวน และชนิด แต่ไม่ถึงให้ประโยชน์แก่เจ้าของสว่น กันไม่อาจจะปลูกขึ้นใหม่ หรือของเก่าขายไป และที่สุดสว่นซึ่งเจ้าของเปลี่ยนเป็นนา หรือที่ป่าที่เจ้าของทำขึ้นเป็นสวน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีอยู่เสมอ เพื่อที่จะให้เจ้าของสว่นได้รับความยุติธรรม ก้อนแบ่งสว่นผลประโยชน์ที่แท้จริงเป็น เงินอากรของหลวงไม่ได้มากหรือน้อยเกินไปจึงมีประเพณีตามต่งตั้งเจ้าพนักงานออกไปเก็บสว่นครั้งหนึ่งให้รู้ความที่เป็นจริง อยู่อย่างใด ถือกันดีกันมาว่าเมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่ เป็นกำหนดที่จะเก็บสว่นครั้งหนึ่งแต่ในรัชกาล เดียวกันนานปี เช่นรัชกาลที่ ๕ เก็บสว่นถึง ๒ - ๓ ทศวรรษ ข้าหลวงเก็บสว่นมีหน้าที่ตรวจรังวัดที่ดิน และทำโฉนดให้แก่เจ้าของสว่น หนังสือโฉนดนั้นลงไว้ว่า สว่นใหม่ต้นเดิมซึ่งต้องพิทักษ์อย่างใดเท่าใด เมื่อเก็บสว่นแล้ว เจ้าพนักงานพระคลังสว่นก็เก็บเงินอากรตามโฉนดซึ่งข้าหลวงเก็บสว่นได้ทำไว้ หักไป จนกว่าจะได้เก็บสว่นใหม่ เพราะเป็นประเพณีมาดังนี้

× การเก็บสว่นนั้น เหตุก็คล้ายกันกับการเก็บสว่น แต่ในครั้งรัชกาลที่ ๒ ยังไม่ได้เก็บเงินค่านา ใช้เก็บหางข้าวอย่างโบราณ ลักษณะเก็บหางข้าวนั้นคือราษฎรทำนาได้ข้าวมากน้อยเท่าใด แบ่งสว่นเป็นภาคหลวงตามสมควร ในรัชกาลที่ ๒ เก็บภาคหลวงไว้ละ ๒ สัดครึ่ง เจ้าของนาต้องขนข้าวขึ้นเป็นสว่นหางข้าวมาส่งขึ้นยังทางช่องหลวงเอง และลักษณะที่เก็บหางข้าวนี้กำหนดเป็น ๒ อย่าง นาโคที่อาศัยโคทั้งน้ำฝน และน้ำท่า ซึ่งหลวงมาตามฤดูกาล กำหนดนาเช่นนั้นว่า นาน้ำท่า วิธีเก็บหางข้าว เก็บด้วยวิธีโค ก็นับตามจำนวนโค กระบือ ที่ใช้ทำนานั้นด้วยถือเป็นยุติว่า โกลูกหนึ่ง คงทำนาได้ผลปีละประมาณเท่าใด เอาเกณฑ์จำนวนโคขึ้นตั้งเป็นอัตราหางข้าวที่ต้องเสีย ฉะนั้นนาโคใด จะทำหรือมีทำก็ต้องเสียหางข้าว

× นาอีกอย่างหนึ่งซึ่งอาศัยน้ำแต่น้ำฝนอย่างเดียว คือเป็นนาที่ดอนน้ำขึ้นไม่ถึง วิธีเก็บหางข้าว เรียกว่าเก็บอย่างนาฟางลอย คือกำหนดเอาท้องที่ๆใดทำนาจริงๆ จึงต้องเสียหางข้าวเอศตอพอ เมื่อเก็บข้าวแล้วเป็นที่สังเกตเก็บค่านาโดยวิธีนี้ จึงเรียกว่านาฟางลอย

× ข้าหลวงเก็บนาเมื่อสำรวจจำนวนนาเสร็จแล้ว ส่วนนาโคออกหนังสือสำหรับให้ให้แก่เจ้าของ หนังสือนั้นเรียก ตราแดง ส่วนหนังสือซึ่งออกให้สำหรับนาฟางลอยเรียก ใบจอง หนังสือทั้ง ๒ อย่างนี้ ให้กรมสิทธิแก่เจ้าของที่ดินฝึกฝนทำนาซึ่งมีตราแดงจะกำหนดหรือไม่หมดเนื้อที่ประการใดก็ตาม ถ้าเจ้าของที่เสียหางข้าวอยู่แล้วก็มีกรรมสิทธิไม่ขาด ส่วนใบจองถ้าเจ้าของที่ไม่ได้ทำเพียง ๓ ปี กรมสิทธิก็กลับเป็นของหลวง

ถ้าอธิบายให้ความกระจ่างชัดในเรื่องการประเมินค่านาถ้อย่างถ่องแท้ ก็จะกล่าวเพิ่มเติมให้ละเอียดยิ่งขึ้นดังนี้

— การเดินนา (รังวัดนา)

ในสมัย ร.๒ ทำในปี จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) โดยแต่งตั้งข้าหลวงเสนาเรบของต่าง ๆ รวมกันเป็นตัวแทนออกไปรังวัดนา รวม ๘ กองกับทั้งตั้งตัวอย่างของแขวงมรุกเก่า มีดังนี้

พระยาพิพิธไกรบุรุษ จางวางชาวเชียงใหม่

หลวงอนุรักษบุรุษ กรมมหาดไทย

หลวงจิราภรณ์อาวุธ กรมมหาดไทย

หลวงเกษมศรีสวัสดิ์ กรมมนา

นายบุญจันทร์ มหาดเล็กเวรท้าย

ขุนรัตนสาคร ข้าหลวงกรมพระราชวังบวร

มรุกเก่า อำเภอมรุกพิทย

หมื่นพิทย ขุนอิน

และแขวงเมืองอ่างทอง

ฯลฯ

จะเห็นได้ว่าในบรรดาข้าหลวงเสนาที่แต่งตั้งออกไปทำการรังวัดนานั้น ประกอบไปด้วยตัวแทนกรมของต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับเมืองนั้น ๆ เช่น กรมมหาดไทย ซึ่งควบคุมฝ่ายเหนืออยู่แล้ว กรมมนาที่มีหน้าที่เก็บทางข้าว และตัวแทนพระองค์ในหลวงเสนากรมพระราชวังบวร รวมกับ นายอำเภอก็จะเป็นผู้ทำหน้าที่นำข้าหลวงรังวัดกับเขานั้น ซึ่งจะปรากฏเช่นนี้ทุก ๆ กองที่แต่งตั้งออกไป จะถูกราบละเอียดได้ในภาคผนวก

— สมัย ร.๓ ไม่พบหลักฐานว่าเจกหมายเหตุว่ามีวิธีการเดินนาถ้อย่างไร แต่มีเอกสารในภาคผนวก ๔ เพื่อถึงปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ กล่าวไว้ดังนี้

..... แต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อนทรงตั้งหลวงแล้วมา เมื่อเสด็จขึ้นถวัลย์ราชภิเษก เสด็จที่ราชสมบัติกรมกองพระราชวาทนาจักร เมื่อทรงขึ้นเสวยราชสมบัติแล้วทรงตั้งกรมใหม่ เคยได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งข้าหลวงออกไปรังวัดนาราชบุรีจังหวัดกรุงเทพฯ พระมหานครอมรรักษ์โกสินทร์หมื่นพรหมบุรุษ และในหัวเมืองเอก โท ศรี จันทรา มีได้ ฝ่ายเหนือ ทำนองแจกให้แก่

บุตรเจ้าวงศ์เสียบใหม่ตามพระนามแผ่นดินใหม่.....๑๙

สมัย ร.๔ โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกไปรังวัดภาษารามอย่างประเพณีที่
มาไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ๒

การออกไปรังวัดเมื่อครั้งเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ มีเรื่องของการเปลี่ยนตราโฉนดให้แก่
ราษฎร เพราะถือว่าตราโฉนดเก่านั้นใช้ไม่ได้แล้ว ต้องใช้ตราของแผ่นดินใหม่ ซึ่งเป็นที่จะต้องให้ราษฎร
กับโฉนดใหม่ อันนี้เพื่อต้องการทราบถึงจำนวนเนื้อที่นาของราษฎรว่า อยู่เท่าใด เก็บเต็มจากโฉนด
จึงขึ้นเท่าใด ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การประเมินนาในปีต่อไปนั่นเอง

การเก็บสวน (รังวัดสวน)

- สวนใน ในสมัย ร.๑ - ๒ ไม่ปรากฏหลักฐาน เป็นแต่ทราบว่าได้เก็บมีการรังวัดกันมาแต่จนถึง
จากในจดหมายเหตุ ร.๓ ว่า

..... เป็นธรรมเนียมมาแต่ก่อนนั้น ถ้าสมเด็จพะมหากษัตริราช เสด็จ
จากเมืองนคร ๓ ปีแล้ว จึงจะหาหลวงไปเก็บ แหว่งเบื่อง นนทบุรี สมุทรปราการ ราชบุรี สมุทรสา-
งค์ เพชรบุรี นครไชยศรี นครเขื่อนขันธ์ เรียกเอาเงินอากร เขาทอง มาหักคืนมา.....๓

สมัย ร.๓ โปรดเกล้าฯ ให้หาหลวงออกไปเก็บสวน ๒ ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๖
และครั้ง ๒ ให้ตั้งข้าหลวงเก็บสวนดังนี้

..... ข้าหลวงเก็บสวน	ฝ่ายนอก พระราชชนรินทร์ เจ้ากรมพระ-
	ฝ่ายใน พระยาอินทราธิบดีศรีราชรองเอง
แม่กองชำระบัญชีโฉนด	พระยาราชมนตรีบุรี
แม่กองเงิน ๔	พระยาราชมนตรี เจ้ากรมฝ่ายพลหาง
	พระอนุชาธิราช เจ้ากรมทวนทองช้าง
	พระราชนาญ เจ้ากรมกลองชนะ
	หลวงพุดาไสย เจ้ากรมอาสาวิเศษนาย

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๒๑๕ เล่มที่ ๓๓ เรื่องให้หาหลวงออกไปรังวัดภาษาราม

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๒๑๕ เล่มที่ ๓๓ ล.ก.

จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๑๕๑ เล่มที่ ๑๔ เรื่องตั้งพิทักษ์อากรสวน

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๑๕๑ เล่มที่ ๑๔ ล.ก.

(โปรดเกล้าฯ)

ครั้นถึงปี ร.ศ. ๑๓๗๕ น้ำท่วมมาเต็มล้นภัยแล้งมา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
จะไม่ให้ได้รับความเดือดร้อน จึงไม่เก็บอากร ถึงปี ร.ศ. ๑๓๗๖ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เก็บส่วนอื่นครั้งหนึ่ง
สมัย ร.๕ โปรดเกล้าฯ ให้เก็บส่วนในปี ๑๓๘๖ แก่เริ่มเมืองที่รั้งวัดอีก ๓ แห่ง คือ
ใจเทรา สาคบุรี และแขวงกรุงเทพฯ

การรั้งวัดและ ออกโฉนด

- นา ปราบปรามจะเอื้อมจากจดหมายเลข ร.๖ มี จ.ก. ๑๑๓๓ ๓ ว่าการรั้งวัด
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งข้าหลวงเสนาออกไปทำการรั้งวัดในแขวงต่าง ๆ โดยมีเจ้าเมืองเสมอเปรียง
อำเภอ กำนัน ในเมืองนั้น ๆ รวมด้วย เมื่อวัดใดที่นาเท่าใดก็เขียนโฉนดตราแดงให้เป็นประจักษ์
รู้ที่นาทุกคน สำหรับโฉนดนั้นระบุว่า เป็นนาของวัดใด ทุ่งไหน แดงดังเขตรังวางใดที่ไร งาน
วัดแสดงรายละเอียดเรียบร้อยแล้วที่ประทับตราดังนี้ ตราว่า เมืองวัดประทับที่เส้นรังวาง ตรากรม
บัตที่เนื้อที่นาและชื่อเจ้าของนาตราข้าหลวงประทับด้านหลังโฉนดทุกใบ ถ้าหากรายการติดขัดสงสัยว่า
รั้งวัดนาเนื้อที่ของนาไม่ถูกต้องออกไป นอบไป ก็มีสิทธิอุทธรณ์การพิจารณาจำนวนที่ภายใน ๓ วัน
วางกรมการ จะไปวัดตรวจสอบให้ไหม -

× กำนันพิธีกรรม จึงต้องกระทำในการรั้งวัดตามภูมิลำเนาทุกเมืองนั้น กำหนดให้วัดของพระ
โหวตเพราภักดิ์เจ้าผู้ค้ำบัลลังก์

๑. นายกรั ๖ สำหรับ สำหรับโหวตเพราภักดิ์เจ้าผู้ค้ำบัลลังก์หนึ่ง ทำขวัญเรือน และแล -

สำหรับ

๒. เงินสำหรับเชื้อเพลิง แสพยาน ๑ บาท

๓. ยี่สิบขาว พันหนึ่งราคา ๓ สลึง

๔. ร่มกันหนึ่ง ราคา ๑ สลึง

จดหมายเลข ร.๕ จ.ก. ๑๒๐๑ เลขที่ ๒๖ เรื่องให้ข้าหลวงเก็บส่วนใน

จดหมายเลข ร.๕ จ.ก. ๑๖๑๕ เลขที่ ๒๖ ส.ค.

จดหมายเลข ร.๖ จ.ก. ๑๑๓๓ เลขที่ ๑๔ ส.ค.

๖ ส่วนนี้จะได้รับพระราชทานอยู่ก็ส่วนหนึ่งเห็นจะไม่ควรรับพระราชทาน เป็นกำลังราชการต่อไป
ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้กรมการออกไปแก้กราบ รุ้คดีไรและให้ไปเที่ยวดูที่บันไดในท้องแขวงเมืองไท่ ต้นน้ำ
ห่านาปริงลับไว้ต่อไป.....

— ในบางครั้งจะพบว่าเมื่อเจ้าเมืองมอกราบเข้ามาไปไม่ชัดเจนรัฐบาลก็จะแต่ง
ตั้งข้าหลวงขึ้นไปตรวจสืบเองถึงเช่น

..... ทางลพบุรีว่าฝนตกเกือบน้ำจะเสีย ๖ ส่วนใดส่วนหนึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรง
เกล็ดพระทัยบัญชาหนังสือระบอบนิตหรือผู้ประเมินนาจะประมาณมีจ่ายประ เกรโก โปรคเกล้าให้กรมหมื่น
จินการัญญ์ถือไปว่าเห็นคนขาวในเมืองลพบุรีประการใด หมื่นจินการัญญ์หาได้เห็นคนขาวในแขวงเมืองลพ
บุรีชาวพื้นเมืองตนจะได้ผลมากกว่าจึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราขึ้นมาให้พระยาพิชัย พระยาไชยวิจิตร แต่งข้า
หลวงกรมการขึ้นไปแก้กับกรมการ เมืองลพบุรีประมาณคนขาวในนา แขวงลพบุรีให้แน่นอน.....

— สมัย ร. ๓ เป็นระยะที่บ้านเมืองกำลังต้อง การข้าวไรจ่ายในการทำสงครามกับ
ญวน^๑ จึงเป็นสมัยที่รัฐบาลต้องมีภาระห่วงใยการห่านาของราษฎรมา ขึ้นประมาณปีพ.ศ. ๒๓๘๓ เกิดฝน
แล้งทำข้าวไรได้เป็นปรกติราคาข้าวแพงถึงเกือบละซึ่งซักรสารราคาถึงละ ๒-๓ สลึง^๒ ถึงนั้นจึงปรากฏว่า
ทางราชการได้พยายามหาวิธีที่จะให้ปลูกข้าวได้มากขึ้นดังจดหมายเหตุจากว่าไว้ก่อนหนึ่งว่า

..... รับสั่งว่าปีเถาะฝนตกปรกติ ข้าราชการบอเจ้าเมืองกรมการอนาประชาราษฎร์
หัวเมืองมีอันไต่ฝายเหนือทำไร ห่านาได้ผลเม็ดข้าวเหนียวหนาเต็มอยู่^๓ ข้าวมีราคาแพง ทรงพระวิตก
มีมะโรง ๓๓ โปรดเกล้าฯ ให้ทำไรนาถกภูเขาเต็มภาคภูมิให้ไต่ผลเม็ดข้าวไต่ลงมาทุกบ้านเมือง จึงทรงโปรด
เกล้าฯ ให้เจ้าเมืองต่างๆลงมา ๓ แห่ง^๔ จะได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองกรมการถืออ่านจัดแจงการที่
ทำไรนาในมะโรงตลอด ปีหนึ่งจะทำได้ ๒ ครั้งจึงจะได้เม็ดข้าวมาก ถ้าเจ้าเมืองทั้งหลายรู้ทองคำนี้
ให้เร่งรีบลงไปไต่ทุกคลองโดยเร็ว.....

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๑๕๔ เลขที่ ๒๐ บุญอภัยเมืองนครจำปาศักดิ์

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๓ เรื่องแต่งข้าหลวงไปตรวจนาเมืองลพบุรี

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕ ล.ค

^๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ค หน้า ๒๗๒

^๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๔๗๐ หนังสือพระยาบหมานหาข้าตยถึงหัวเมืองเหนือ ๑๓ เมือง

ด้วยเหตุนี้เองบางครั้งรัฐบาลก็เป็นผู้ช่วยเหลือเรา ให้ทำนาได้ผลดีกว่า
ช่วยตนเองบ้างบ้างก็ให้ถึงจุดหมายเหวว่า

.....๖ เทพกาลนาในปีเถาะเบจศกนี้แลแต่ไม่ไรกินข้าว น้ำน้อยกว่าทุกปี ข้าวเมือง
กรุงเก่า อ่างทอง ลพบุรี สุพรรณ อันเป็นนาโคก น้ำไปถึงคนขาวทั่วถึง น้ำเก่าถึงคนขาวบ้างก็หาพันเลียง
คนขาวอยู่นอกกรวงสุโขทัย ที่นาลุ่มน้ำเจ็ดทองนาอยู่จนขาวออก รวงสุ่มน้อยไปก็ได้เสนาบดีกับข้าราชการ
แฉวงกรุงเก่า อ่างทอง ลพบุรี สุพรรณ.....๖

การให้เจ้าเมืองต่างๆคอยรายงานน้ำฝน ข้าวถึง ข้าวแล เป็นวิธีการประเพณี
ผลในขึ้นปรกในการที่จะเก็บค่านาจากราษฎร เพราะข้าราชการทำนาได้มากจึงคาดคะเนได้ว่าต้องได้เงิน
ค่านามาก แด่ถ้าปีใดฝนน้ำไม่อุดมก็จะได้หาทางแก้ไขถึงแล้วแล้ว ในบางปีราษฎรทำนาไม่ได้ผลก็จำต้องงด
เก็บค่านาบ้างจึงปรากฏว่า

.....๖ ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับว่า ปีเถาะราชนาเมืองเก่าแขวงนครนาบี
เป็นนาโคก แกว่ป่าสัติดต่อเมืองสระบุรี ฝนตกไม่เป็นปรกติเป็นร่องแล่นน้ำทั่วกันไม่ ราษฎร ใดท่วมน้ำ
ทำชาลงในนาคนขาวแห้งผกตายเสียเป็นส่วนมา หาได้เก็บข้าวเก็บ พากันมี นานาไม่ทันจะให้ชาหหลวง
เสนาเรียบเงินค่านาเป็นนาโคกเก็บตามตราแดง ตรารอง เหมือนอย่างเมืองเก่าเมืองราชนา ทั้งปวงก็ได้ความกับ
กันยากจนทั้งไร่นาเสีย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง เสร็จไปทูลกระหม่อม รุณเกล้าฯ ไฟฟ้าชาแผนดิน
เป็นอันมาเจ้โปรดเกล้าฯ ให้ชาหหลวงเสนากรมการณำกับเรียบเงินค่านาเมืองราชนาที่นาโคก แต่ที่นาราชนา
ลงมือเกี่ยวข้าวได้ผลเมื่อกว่า ที่นาของราษฎรคนขาวแห้งผกตายเสียไปไม่ได้เก็บเกี่ยวผลเมื่อกว่านั้นให้เก็บเงิน
ค่านาเมืองราชนาโปรดเกล้าฯ เจ้าของนาอย่าให้เอาเงินค่านาเมืองราชนา เก็บตามตราแดง ตรารอง เหมือนอย่าง
แต่ก่อนโดย.....๖

— ในการประเพณีเก็บค่านานั้นเมื่อราษฎร เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วทางรัฐบาลจะส่ง
ชาหหลวงเสนาถือกรณำมาเก็บค่านาจากราษฎร ในแขวงเมืองต่างๆต่อไปตามแนวที่โอนก, จึงจะชอบทั่วตัวอย่าง
จากจุดหมายเหตุอันหนึ่งดังนี้

.... โปรดให้ขุนอินชาหหลวง ขุนแก้วเสนาชั้นนายประเพณีนาของราษฎร แขวงธัญนา

จัดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๖๖๕ เล่มที่ ๖๕ เรื่องให้ประมุขนาโคกโคะ ขึ้นนาโคก

๖ จัดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๖๖๐ เล่มที่ ๖๐๘ สารตราถึงกรุงเก่าเรื่องค่านาราษฎรนาโคก

มโนรมย์ ปิฎกเถรเทศ ให้อาตมวงกรมการผู้กำกับ ทำใบเสร็จวางให้แก่ราช ราษฎรเสียเงินค่านางทุกราช แล้วให้
ให้แก่มณฑลทางวาว จำนวนนางโคเรียบเก็บกับข้าหลวงเสนาทางหนึ่งกับเจ้าเมืองกรมการทางหนึ่ง แล้วให้
เจ้าเมืองกรมการตรวจใบเสร็จที่ข้าหลวงเสนาฯ จะไว้กับราช ราษฎรเสียเงินค่านางให้ถูกต้องกันกับทางวาวว่า
นั้นนาและยอดทางวาวข้าหลวงเสนากรมการผู้กำกับ ให้อาตมวงเสนากรมการผู้กำกับเรียบเอาใบเสร็จที่ข้า
หลวงเสนาจำนวนปีจอโทศกห้าแฉกให้กับราช ราษฎรได้เสียเงินไปก็ตลอดให้จงทุกราช.....

จะเห็นได้ว่าใบการ เก็บเงินค่านางจากราช ราษฎรนี้เรียกสมนามเช่นตองออกใบเสร็จ
ให้ถูกต้องกันทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นการตรวจสอบกันไปในตัวรวมทั้งสองทางใบเสร็จใบนี้ก่อนจะออกเพื่อจะไต่ถามว่า
ราช ราษฎรได้เสียเงินไปอย่างไรถูกต้องตามความเป็นจริงหรือไม่อย่างไรด้วย ส่วนการเก็บนั้นเก็บตามพิภักดิ์
กล่าวมาแล้ว

๑. ภาษี

การประเมินเก็บภาษีของรัฐบาลนั้นจัดแบ่งไว้หลายประเภทคือ

๑. เก็บภาษีในกรม คือเก็บจากสินค้าที่กรมการขึ้นขายกันอยู่ภายในประเทศโดยเรียก
เก็บจากผู้ขายสินค้าที่ขายให้แก่ราช ราษฎร ได้แก่ แกะคือ, ฝ่าย, น้ำตาลตะโหนด, พริกไทย มีอัตราเก็บดังได้แสดง
ไว้ในพิภักดิ์ต่างๆแล้ว

๒. เก็บภาษีสินลคพา คือการเก็บจากผู้ลคพา ได้แก่ ฝ่าย, กรัง, ป่านใบ, สีนึ่ง, แร
ตามพิภักดิ์ตราข้างต้น

๓. เก็บภาษีเมื่อนำลงเรือขึ้นบกไปขายต่างประเทศ คือเรียกเป็นภาษีปากเรือ
จากผู้ลคพา ฝ่าย, กรัง, ฝ่าย, ป่านใบ, แร, มะวาน, พริกไทย ในพิภักดิ์แสดงไว้ข้างต้นแล้วรวมทั้งข้างนี้รัฐบาล
ไทยเคยได้นำออกนอกประเทศมาก่อนจนถึงสมัย ร. ๓ จึงทรงโปรดเกล้าให้นำออกนอกประเทศได้ แต่
หนักก็ถึงได้สูงมากก็ขึ้นภาษีเปลือกแก้วขึ้นละ ๔ บาท ขั้วสารแก้วขึ้นละ ๕ บาท การเก็บภาษีนั้นทุกออกไป
นอกนี้ เรียกชื่ออย่างหนึ่งได้ว่า "ภาษีสินค้าขาออก"

๔. เก็บภาษีปากเรือ ๑๖๖ ๑๙๐๐ บาท
หรือ ๑๖๖ ๑๘๐๐ บาท

๑. จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๐ เล่มที่ ๑๒๖ ในนอกเมืองเพชรบุรี เรื่อง เงินภาษีขา

๒. จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๐๔ เล่มที่ ๕๐ หนังสือถึงเมืองฉะบุรี เรื่อง ให้เจ้าหน้าที่ยาตรวจภาษีขา

๓. พระยาอนุนามราชธานี ถ้านามสกุลกากร หน้า ๔๔

- ๔. เก็บภาษีปากเรือ เก็บจากเรือที่บรรทุกสินค้าเข้ามาค้าขายตามขนาดกว้างยาว

ปากเรือกว้างละ ๑๗๐๐ บาทสำหรับเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาวาละ ๑๕๐๐ บาทสำหรับเรือเปล่าเข้ามา^๑ อื่น
กา

ฉบับงานวิสัยทัศน์ทางประเทศ

การเก็บภาษีตามหัวเมืองการนำกับคนขึ้นอยู่เข้าเมืองซึ่งอยู่ไต่กับกับชายของ
สมุหนายกในดินแดนฝ่ายเหนือ หมู่เหล่าใหม่ในดินแดนฝ่ายใต้สำหรับหัวเมืองชายทะเลตะวันออกและใกล้กับ
กรุงเทพฯ ขึ้นอยู่กับกรมท่าเจ้าหน้าที่จัดเก็บโดยตรงก็คือนายขนอน^๑ ดังปรากฏในจดหมายเลขสมัยร. ๒ เรื่อง
กำหนดชำระราชการ เมืองนครศรีธรรมราชมีเจ้าพนักงานเก็บจึงมอบปากเรือก่อ หลวงอินทรมนตรีรัตนโกษา
ตำแหน่งกัลลังนอก นา ๑๕๐๐ ฝ่ายชายใต้เรียกส่วยขนอนตลาดสำหรับเมือง และให้พิจารณาความทั่วแสนใน
เกาะส่วยขึ้นแก่คลังใต้ตั้งขนอนปากนครและตามคลองน้ำท่าวังและเบ็ดเจ้ง มอบปากเรือลูกกา กับควบคุมนายกา
อีก ๑๑ กาน^๒ เป็นต้นดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าเมืองที่ถึงอยู่ชายฝั่งปากแม่น้ำคงจะมีนายคานคอยเก็บภาษี
จากเรือที่เข้ามาค้าขายอยู่แทบทุกแห่ง

ส่วนอัตราการเก็บนั้นปรากฏในจดหมายเลขรัชกาลที่ ๖ ฉบับหนึ่งกล่าวถึงไว้ดังนี้
..... แต่ก่อนเมืองตกค้างเมื่อยังไม่เสียให้เอาอายพานั้นเท่านั้นส่วยและเรือเสาสู่กาเข้า
มาค้าขาย ๓ เมืองตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า มีกราโปรดออกไปให้เจ้าเมืองรบเรวราชพระคลังเก็บจึงมอบ ไว้เป็น
หลวง กำนัน ๑๐๐ เอา ๘ สลุม ๑๐๐ เอา ๖ เรือ ๑๐๐ เอา ๘ บั๊กนัโปรดให้พระวิเชียรภักดีมาตั้งที่ตรัง
ภูราทุวันได้กามีส่วยกำนันและเรือเสาเข้ามาค้าขายพระวิเชียรจะขอปิดกราประจำ เรียกเจ้งมอบเหมือนอย่าง
แต่ก่อน^๓

วิธีเก็บตามอัตรานี้จะใกล้เคียงกันทุกแห่งการเก็บในอัตราดังกล่าวนี้น่าจะมีตลอด
มาถึงสมัยร. ๓ ปรากฏในหนังสือเขียนไว้กล่าวถึงการเก็บภาษีหลายคนเช่น กรอเว็ด เขียนไว้ในหนังสือ
CrawFurd Paper's "เรียกเก็บจากสินค้าเข้าชาวอและจากปากเรือ ถ้าเป็นสินค้าบรรทุก

๑. ราชหมายเลข ร.๖ จ.ก. ๑๗๖ เลขที่ ๕ ค.ก.

๒. จดหมายเลข ร.๕ จ.ก. ๑๙๕ เลขที่ ๓ ราชกราวราชระชาภิรมย์แห่งสยามที่ ๑๖๖๖

กับเรือฝรั่งเจ้าพนักงาน ที่ราคาสินค้าทั้งหมด แล้วเรียกภาษีตามราคา ร้อยละ ๕ ส่วนค่าภาษีปากเรือมี
อัตราต่าง ๆ กัน แล้วยกเรือที่เข้ามาเป็นของประเทศไทย และทำการค้ากับเมืองใด ก็เป็นการค้าขาย
ตรงจากเมืองจีน ซึ่งพอกำในกรุงเทพฯ เป็นผู้แต่งเรือไปค้าก็ไม่เรียกเก็บภาษีสินค้า หรือภาษีปากเรือ
เรือสำเภาก็ค้าขายกับเกาะไหหลำ และเป็นเรือของชาวเกาะนั้นโดยตรง เสียค่าภาษีเรือตามที่กำหนดได้
ถ้าเป็นเรือฝรั่งเสียตามอัตรา ๒ เท่าของเรือ กล่าวคือเรือใบ ๓ เสว เรียกว่าขนาด ก้าวของเรือยาว
๕๐ บาท ถ้าเป็นเรือ ๒ เสว เสีย ๕๐ บาท พิกัดภาษีเรือเข้าก็ร้อยละ ๕ แต่ราคาสินค้ามาเรือของโปรตุเกส
โลกกลางเข้าเรือร้อยละ ๒ คือเก็บร้อยละ ๒ เท่านั้น

ในหนังสือ Bowring's Siam กล่าวไว้ว่า " เรือใบไปทะเลเก็บ ๗ บาท
ถึง ๕๐ บาท เรือสำเภายุใหญ่เก็บ ๕๐ บาท ถึง ๒๐๐ บาท "

สมัยมีสนธิสัญญากับต่างประเทศ

เรื่อง การเก็บภาษีปากเรือสมัยนั้น ฝรั่งกล่าวหาว่าเรือระหวงระแหงอยู่กับเจ้าพนักงาน
และพ่อค้าขายเรือเสมอ เป็นคนว่าสินภาษาค้าที่หลวงรับซื้อไว้ก็ไปราคาถูกแก่สินค้าที่
แพง และการเก็บค่าภาษีเรือก็ไม่เสมอภาคกัน จึงเกิดอานหาทางส่งทูตเข้ามาเจรจาด้วยไทย ในปี พ.ศ.
๑๘๖๖ ส่งร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี เข้ามาตกลงทำสัญญาทางไมตรีกับไทย ขึ้น ๑๔ ข้อ และอนุสัญญา
สนธิสัญญาอีก ๒ ข้อ ๒. ว่าด้วยเรื่องระเบียบวิธีการนำสละเข้ามาค้าขาย วิธีเก็บปฏิบัติทางภาษี และ
กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมเรือ อ้างปรากฏในข้อ ๑. กำหนดพิกัดการเก็บภาษีปากเรือไว้ ๒ อัตรา คือ วาละ
๑๗๐๐ บาท สำหรับเรือมีสินค้า วาละ ๑๕๐๐ บาท สำหรับเรือไม่มีสินค้า ส่วนค่าจ้างเรือ ค่าภาษีสินค้า แล
ค่าธรรมเนียม รวมอยู่ในอัตรานั้นเสร็จ

เป็นอันว่านับแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๕ เป็นต้นมาฝ่ายไทยเราก็ได้เปลี่ยนพิกัดอัตราภาษี
เรือลูกค้าฝรั่งในอัตรา ๑๗๐๐, ๑๕๐๐ บาท เป็นต้นมา แต่เรือทางตะวันออกไปใช้พิกัดอัตรานี้, ตั้งจะใคร่
ต่อไป

^๑ Bowring's Siam., Vol. 1. p. 256

^๒ กระทรวงการต่างประเทศ ประมวลหนังสือสนธิสัญญาของประเทศไทย หน้า ๒ - ๓

สำหรับกระเบื้องปูกระเบื้องผ่านกันนั้น ประการในจดหมายเหตุ ร.๓ ว่าหากระบายกะโหลก
ในพิภพสัตว์ แมงขอยเป็นเป็นกระเบื้องรองว่าด้วยดังนี้

วาหนึ่ง ๒๐ ชั่ง ๕ ตำลึง

กอลหนึ่ง ๕ ชั่ง ๒ ตำลึง ๑ บาท

กำปั่น ๑๓๐๐ คืบหนึ่ง ๑๓ ตำลึง ๒ สลึง

น้ำหนึ่ง ๔ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง เคือง ๕๓๐ ไพ

แยกส่งดังนี้

วาหนึ่ง ๑๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

กอลหนึ่ง ๓ ชั่ง ๘ ตำลึง ๓ บาท

พระราวีงหลวง กืบหนึ่ง ๑ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง

น้ำหนึ่ง ๒ ตำลึง ๓ บาท สลึงเพื่อง ๕๓๐ ไพ

วาหนึ่ง ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง

กอลหนึ่ง ๒ ตำลึง ๑ บาท

เจ้าพนักงาน คืบหนึ่ง ๓ ตำลึง ๒ สลึง

น้ำหนึ่ง ๑ บาท ๒๖ ไพ

ฯลฯ๑๑.

แสดงให้เห็นถึงว่า ได้ทั้งพิภพกระเบื้องอย่างกะโหลก กระเบื้องรองว่าก็เก็บทั้งสิ้น

สำหรับอัคราภาที่ปากเรือที่มิใช่ของชาวญวณ พบว่ามีพิภพแตกกว้างออกไป ถึงปากเรือ

หลักฐานการเก็บที่ตามปากลำ มีดังนี้ ๒.

ขึ้น ๒ ตำลึง

เรือ

รวม ๔ ตำลึง ๒ บาท

ลง ๒ ตำลึง ๒ บาท

๑. จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๑๕๐ เลขที่ ๓ ปีที่รวบรวมเป็นมกษัตริย์

๒. จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๒๓ เลขที่ ๑๕๕/๒ การรวบรวมเป็นมกษัตริย์

สำเภารั้งขึ้น ๑ คำลึง ทราย ๒ บาท เมือรอง ๒ สลึง เปี้ยเลี้ยง ๒ บาท
การรวมเนื้อม ๓ บาท

เรือแงมิงไหหลำ ลำละ ๓ คำลึง
เรือปักไม้ไค ของกระจก ลำละ ๒ , บาท ๒ สลึง
เรือเสาใบจันทบูร , หุ่นใหญ่ , นครราชสีมา , สงขลา ลำละ ๒ บาท
เรือบันทุก งาปี ลำละ ๑ บาท ไม่มีสินค้า ๒ เสา ๒ สลึง เสาเดียว ๑ สลึง
บันทุกโปลง จันทบูรปาก ๒-๔ กอก ลำละ ๒ สลึง ๔ ๒ กอก ลำละ
๑ สลึง

๑. ภาพอาการที่รักษาให้เอาตนผูกขาดสัมปทาน
พิจารณาของระบบผูกขาดภาพอาการ
ซึ่งหลายท่านกล่าวถึงดังนี้

กระสังราชปาเลกัว ^๑ สังกษนายกคณะมิชชันนารีที่บาทหลวงประจำประเทศไทย
ท่านได้เข้ามาอยู่เมืองไทย ปี พ.ศ. ๒ และมรณภาพในประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ รวมเวลาที่อยู่ในเมือง
ไทยถึง ๓๐ ปี ใครได้เห็นเหตุการณ์ของเมืองไทยอย่างกว้างขวางพอควร ได้กล่าวไว้ในเรื่อง "เล่าเรื่องเมืองไท
ตอ. ที่ชื่อว่า " เล่ากันว่าเมื่อ ๔๐ ปีที่ล่วงมาแล้วการสัมปทานยังไม่เป็นที่รู้จักกันในประเทศสยาม
ต่อมาเมื่ออังกฤษครองเมืองหนึ่งถวายนามเห็นแก่พระเจ้าแผ่นดินว่า เป็นการเล็ดลอดเสียผลประโยชน์ของ
บริวารที่ทรงกำหนดการค่า และสมควรที่จะกำหนดรายได้ประจำด้วยการให้ราษฎรรับสัมปทานผูกขาดสิน
ค้าบางอย่างไปจัดทำขึ้น ถ้าเช่นนั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอันมาแจ้งได้ทรงพระราชดำริปฎิบัติจัดทำขึ้น
ที่ พระองค์พระราชทานสัมปทานการต้มกลั่นสุราโรง บาสบ การพนัน น้ำมัน ได้ จาเมื่องหงักรา ถิ่น
ระปี ตลาดสดการประมง การขุดเหมืองแร่ ตั้งแต่นั้นมา การให้สัมปทานก็มีเพิ่มพูนขึ้นทุกปี จนไปกับกับเงิน
ช่วงชิงกรรมสิทธิ์ ในการรับสัมปทานกันในการประมูลหรือขายทอดตลาด แถหายสุดคนจีนก็รับไปหมด....."

^๑สังฆราชปาเลกัว (สันต์ ท. โกลบุตร แปล) เล่าเรื่องเมืองไทย หน้า ๒๖

นาย เวลดา กล่าวถึงระบบธนาคารไว้ดังนี้

.....การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในระบบธนาคารสมัย ร.๓ ก็คือการเปลี่ยนแปลงจากระบบผูกขาดของหลวงมาเป็นระบบนายธนาคาร ระบบนี้เริ่มไ้ระหว่าง ค.ศ. ๒๒ คือให้มีการรับหมายผูกขาดเก็บภาษีการผลิตและการขายสุรา อากรบนอนเบี้ย และรายการระบบนี้ทำให้การเก็บภาษีโดยตรงหลายอย่าง และการผูกขาดของหลวงหมดไป.....^๑

และว่าไทยได้ความกึกในการค้าเงินงานระบบรับหมายนี้มาว่าเงินเพราะเป็นวิธีการที่ใช้กันอยู่ในประเทศจีน นายธนาคารส่วนใหญ่จึงเป็นชาวจีน^๒

วิเคราะห์ตามทัศนะของชาวต่างประเทศทั้ง ๒ ท่านนี้ พอเชื่อถือได้ว่าระบบการผูกขาด สัมปทานนั้นไทยคงรับมาจากจีน แต่สำหรับจุดเริ่มต้นของการสัมปทานนั้นผู้เขียนได้พบหลักฐานจากจดหมายเหตุที่แม่น้ำแควโน้มนำว่าเกิดมาตั้งแต่สมัย ร. ๑ มีโช สมัย ร. ๒ หรือสมัย ร. ๓ ถึงแม้จะเข้าใจกัน กล่าวคือในจดหมายเหตุ ร. ๒ ปี จ.ศ. ๑๐๓๑ ถึงครั้งกับ ปี พ.ศ. ๒๓๕๒ อันเป็นปีแรกของรัชสมัย ระบุถึงการผูกขาดประมวลการทำอากรประจำปีซึ่งต่อเนื่องมาจากปี พ.ศ. ๒๓๕๑ ก็จะได้โดยตัวอย่างมาแสดงไว้พอสังเขป ดังนี้

..... อากรบนอนเบี้ยเมืองพิศตร จันทบุรีเป็นพื้นพัฒนา ทำปีละ ๑ ซึ่ง ส่งเงินอากรปีละ ๖๐๐ คิดแต่วันขึ้น ๑ ค่าเดือน ๑๐ ภาษีโรงสัฏทุกตึก ถึงงวดส่งเงิน วัน แรม ๑๔ ค่า เดือน ๕ ภาษีสิ่ง เอกตก ๑ ซึ่ง

อากรสุราเมืองจันทบุรี ระบายจันทบุรี รับทำปีละ ๒๐๐ ซึ่ง ส่งปีละงวด ขึ้น พระกัลมมหาสมมติ ๑๕๗ ซึ่ง กรมพระราชวังบวรวิเศษานยาเมา ๔๓ ซึ่ง รวม ๒๐๐ ซึ่ง กิดแต่ ๓ วัน ขึ้น ๕ ค่า เดือน ๕ ภาษีโรงสัฏทุกตึก ถึงงวดส่งเงินขึ้น ๕ ค่า เดือน ๕ ภาษีสิ่ง เอกตก.....^๓

อย่างไรก็ดีการสัมปทานผูกขาดภาษีอากรได้แพร่หลายมากที่สุดในสมัยกษัตริย์รัชกาลที่ ๓ - ๔ ดังจะกล่าวถึงวิธีการดำเนินการต่อไป

^๑ วอลเตอร์ เฮฟ, เวลดา (อูบล หทัย และคณะแปล) เมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ หน้า ๑๓.

^๒ วอลเตอร์ เฮฟ, เวลดา ล.ก หน้า ๑๓

การผูกขาดภาษีอากรต่างๆ

๑. ชนิดของภาษีอากรที่ให้สัมปทานผูกขาด

สมัย ร. ๑ - ร. ๒ มี

- | | |
|----------------|----------------------|
| ๑. อากรสุรา | ๒. อากรบ่อนเบี้ย |
| ๓. อากรสมภักสร | ๔. อากรเทาหม้อเตาตาล |
| ๕. อากรเตาถ่าน | ๖. อากรตลาด |
| ๗. อากรคาน้ำ | ๘. อากรเรือจ้าง |

สมัย ร. ๓ เพิ่มขึ้นอีก คือ

- | | |
|-----------------|---------------------|
| ๑. อากรเกวียน | ๒. อากรนูน |
| ๓. อากรเหล็กกอง | ๔. อากรไม้ไผ่สีสุก |
| ๕. อากรรังนก | ๖. อากรสมภักสรขาสูบ |
| ๗. อากรกงแขง | |

แต่โปรดเกล้าฯ ให้เลิกอากรคาน้ำ และรักษาเกาะ

× สมัย ร. ๔ กลับตั้งอากรคาน้ำและรักษาเกาะขึ้นใหม่ กับเพิ่ม

- | | |
|---------------------|------------------------|
| ๑. อากรชักลากทางโยง | ๒. อากรภาษีผลไม้ |
| ๓. อากรบ่อนการพนัน | ๔. อากรหัวเบี้ยการพนัน |

๒. ชนิดของภาษีที่ให้สัมปทานผูกขาด

การอนุญาตให้สัมปทานภาษีนั้นเริ่มในสมัย ร. ๓ ปรากฏว่ามีภาษีหลายสิบ

ปีดังนี้

- | | |
|---------------------------|---------------------------------------|
| ๑. ภาษีน้ำตาลกรวด | ๒. ภาษีฟรโรงน้ำตาล |
| ๓. ภาษียาสูบ | ๔. ภาษีฝ้าย |
| ๕. ภาษีน้ำอ้อย | ๖. ภาษีสำรวจเตาหม้อเตาปูนเคี้ยวน้ำตาล |
| ๗. ภาษีฝาง | ๘. ภาษีน้ำตาลตะโหนด |
| ๙. ภาษีน้ำตาล | ๑๐. ภาษีถ่านไม้ไผ่ |
| ๑๑. ภาษีไต้ ชัน น้ำมันยาง | ๑๒. ภาษีกอไม้ไผ่สีสุก |

๑๓. ภาชนะเล็กสวย

๑๕. ภาชนะงาม

๑๗. ภาชนะกะทะ

๑๙. ภาชนะดินขาว

๒๑. ภาชนะปอคราม

๒๓. ภาชนะน้ำมันต่างๆ

๒๕. ภาชนะกรัง

๑๔. ภาชนะไม้กระดาน

๑๖. ภาชนะไม้ขอนสัก

๑๘. ภาชนะไม้เส้จสีบลดลงสำเภา

๒๐. ภาชนะของทองหาม ๖ อย่าง

๒๒. ภาชนะน้ำมันมะพร้าว

๒๔. ภาชนะพริกไทย

๒๖. ภาชนะไม้เส้จสีบลด

สมัย ร. ๔ มีภาชนะที่ให้สัมปทานเพิ่มเติมอีกคือ

๑. ภาชนะดิน

๓. ภาชนะเหล็กกอน

๕. ภาชนะแก้ว งาม ปลาทุ

๗. ภาชนะสิ่งของในน้ำจืด

๙. ภาชนะปานใบ

๑๑. ภาชนะที่สมักสร

๑๓. ภาชนะดินขาว

๑๕. ภาชนะสมุด คินสอ

๑๗. ภาชนะถึง

๑๙. ภาชนะเครื่องสีข้าว

๒๑. ภาชนะเรือ แพ โรงงาน

๒๓. ภาชนะสุกร

๒๕. ภาชนะเครื่องจันอับ

๒. ภาชนะดิน

๔. ภาชนะใหม่ ผัง

๖. ภาชนะเนื้อสุกร เป็ด ไก่ ฟัน เป็ด

๘. ภาชนะสิ่งของในน้ำเค็ม

๑๐. ภาชนะจาก

๑๒. ภาชนะโรงหีบฝ้าย

๑๔. ภาชนะดินมะพร้าว

๑๖. ภาชนะคันขัง

๑๘. ภาชนะเตาหลอ

๒๐. ภาชนะหม้อ หวด โอง อ่าง ทุบ

๒๒. ภาชนะละคร

๒๔. ภาชนะการพนัน

ภาชนะบางอย่างที่คงเพิ่มสมัย ร. ๔ นั้นส่วนใหญ่เดิมเป็นสัจพการ หรือเป็น
 อากศที่รัฐบาลจัดเก็บเอง ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้มีสัมปทานขึ้น

วิธีการประมูลผูกขาดภาษีอากร

วิธีการประมูลผูกขาดของเจ้าภวีนายอากรที่จะยื่นประมูลต่อรัฐบาลนั้น ต้องยื่นประมูลต่อพระคลัง หรือกรมเจ้าสังกัดที่ควบคุมภาษีอากรนั้นๆ โดยยื่นต่อเจ้าจำนวนผู้รับผิดชอบควบคุมภาษีอากรชนิดนั้นๆ

วิธีการทั่วไปที่ผู้ประมูลจะประมูลได้โดย

๑. ประมูลแข่งขันกับเจ้าภวีนายอากรคนเก่า โดยตั้งราคาให้สูงขึ้น, ซึ่งพบอยู่มากในจดหมายเหตุ ดังเช่น

..... สรรตราเจ้าพระยาจักรี ถึงกรมการเมืองสระบุรี ด้วยเงินพิมพ์เรื่องราวมายื่นต่อเจ้าจำนวนกรมพระคลังในหัว วว นายมาเป็นที่หมื่นวิเศษภักดี รับทำอากรผูกขาด ณ แขวงเมืองสระบุรี เป็นเงินอากรปีละ ๕ ตำลึง มีภาษีอยู่ นายมาไม่บอกขึ้นทูลเกล้าถวาย จึงพิมพ์จึงขอประมูลเพิ่มขึ้นอีก ๕ ตำลึง รวมเป็น ๑๐ ตำลึง ครั้นหาหรือหาหมายหมื่นวิเศษภักดีคนเก่าว่าเงินอากรสูงอยู่แล้วรับทำมิได้ยอมให้เงินพิมพ์ทำ.....

การเสนอประมูลนี้เมื่อหลักอยู่ว่า ถ้าเจ้าภวีนายอากรคนเดิมซึ่งทำภาษีอากรชนิดนั้นได้กำไรมากไม่เพิ่มถวายให้มากขึ้น คนอื่นก็มีสิทธิประมูลแข่งขันได้ แต่เจ้าจำนวนจะต้องเรียกคนเก่ามาถามเสียก่อนว่าจะขึ้นเงินตามที่มีผู้เสนอใหม่ใดหรือไม่ ถ้าเจ้าภวีนายอากรคนเก่าเห็นว่ารับสู้ไม่ได้ยินยอมให้คนใหม่รับทำต่อไป และก็จะได้มีคำสั่งแต่งตั้งคนใหม่เป็นเจ้าภวีนายอากรทำแทนต่อไป

ผู้ประมูลผูกขาดบางครั้งก็ไม่ทำเอง ส่วนมากผู้ประมูลลักษณะนี้จะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีทุนรอนมาก เมื่อประมูลได้แล้วก็ตั้งให้คนของตนเป็นนายอากร เจ้าภาษี ทำหน้าที่แทนตนต่อไปดังตัวอย่างเช่น

..... พระสวัสดิการี ทำเรื่องราวมายื่นว่า เดิมพระศรีชัยบาลให้เงินน้อยเป็นหมื่นกร้ออากร รับทำอากรสมภักสร เมืองนครชัยศรี ปีละ ๑๔ ถึง ๑๐ ตำลึง ทำมาหลายปีฟ้องขาด

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๑๘๔ เลขที่ ๔ สรรตราถึงเมืองสระบุรีว่าตั้งเงินพิมพ์เป็นหมื่นวิเศษ

ภักดี นายอากรยาสูบ

พระสวัสดิการีจะขอรับทำตามจำนวนเดิม แดงให้จีนโพเป็นนายอากรทำอากรแทน.....^๑

.....ด้วยพระสวัสดิการี ทำเรื่องราวขึ้นว่าเดิมหลวงโกการาชเศรษฐีแดงให้จีนเลียง เป็นขุนพันธรักษ์ทำอากรบ่อนเบี้ย จำนวนปีละ ๕ ๕๖ หลายปี เงินอากรติดค้างงวดปีอยู่มาก พระสวัสดิการีจะขอรับพระราชทานทำตามจำนวนเดิมปีละ ๕ ๕๖ ให้จีนแก่เป็นหัวหน้าอากรรับทำอากรแทน.....^๒

ซึ่งวิธีการประมูลเมื่อประมูลได้แล้วไม่ทำเองนี้เข้าในลักษณะนายทุนเป็นผู้ประกันหัวหน้าอากรไปในตัวด้วย

—๒. วิธีการประมูลเมื่อนายอากรคนเก่าฟ้องขาด

การประมูลรับทำภาษีอากรนั้น บางครั้งผู้รับประมูลก็ประสบกับการขาดทุนหรือเก็บเงินได้ไม่พอส่งงวดตามที่ประมูลไว้ ก็มักจะร้อง (ฟ้อง) ต่อเจ้าจำนวนขอลดเงินประมูลลง ซึ่งถ้าไม่มีผู้ใดมาขึ้นประมูลแข่งขัน ก็จะได้รับอนุญาตตามขอ แต่ถ้ามีผู้มาประมูลแข่งโดยตั้งราคาให้สูงกว่า ผู้ประมูลให้สูงกว่าหรือเท่าเดิมที่เจ้าภาษีนายอากรคนเก่าฟ้องขาด ก็มักจะได้รับตั้งเป็นผู้ผูกขาดต่อไป ดังเช่น

..... หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาชัยนาท ด้วยอำนาจเอี่ยมนำเรื่องราวมาขึ้นว่า เดิมเลียงก้านตลาค รับทำอากรตลาดเมืองชัยนาท จำนวนปีละ ๓ ๕๖ ๑๕ คำสั่ง ทำอากรมาหลายปี เลียงฟ้องว่าเก็บเงินอากรขาด ๑ ๕๖ จะรับทำอากรได้แค่ ๒ ๕๖ ๑๕ คำสั่งนั้น อำแดงเอี่ยม เห็นเงินอากรมีภาษีอยู่ประมูลเงินขึ้นอีก ๑๕ คำสั่ง เข้ากันเดิม ๒ ๕๖ ๑๕ คำสั่ง ประมูล ๑๕ คำสั่ง เป็น ๓ ๕๖ ๑๕ คำสั่ง ถ้าทำครบปีมีภาษีจะบวกมูลเกลารวขึ้นอีก ครั้นหาหรือเลียงคนเก่าว่า เงินอากรสูงอยู่แล้ว รับทำมิได้ มอบให้อำแดงเอี่ยมทำ อากรปีละ ๓ ๕๖ ๑๐ คำสั่ง จึงเอาเรื่องราวอำแดงเอี่ยมและคำเลียงคนเก่าเข้ากราบทูลพระกรุณารับเหนือเกล้าสั่งว่า เลียง

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๔ สารตราเจ้าพระยาจักรีตั้งจีนโพเป็นพนักงานอากร
นายอากรสมภักสรนกรชัยกร

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๒๕ ร่างตราถึงเมืองนครชัยศรีตั้งนายอากรบ่อนเบี้ย

คนเก่าฟ้องว่าเงินอากรขาด รับทำไต่แค่ปีละ ๒ ชั่ง ๑๕ ตำลึง อำแดงเอี่ยมประมูลเงินอากรปีละ ๑๕ ตำลึง เขากับ เติม ประมูล เป็นเงิน ๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง หรือเลียงคนเก่าว่า อากรสูงอยู่แล้ว ยอมให้อำแดงเอี่ยมทำอากรปีละ ๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง นั่นก็ให้อำแดงเอี่ยมขึ้นไปเก็บอากรตลาดตาม ขมมนั้นเกิด.....^๑

เท่าที่พบในจดหมายเหตุ ส่วนมากผู้ฟ้องขาดแล้วมักจะยอมให้คนอื่นที่ประมูล ขึ้นมากกว่ารับทำเสมอ

๓. ประมูลหาแทนนายอากรคนที่ตายหรือเลิกทำ หรือติดค้างเงินหลวงมาก

เมื่อนายอากรเจ้าภาษีคนเก่าตายลง หรือเลิกทำก็เป็นอันหมดสัญญาที่ทำไว้ กับเจ้าจำนวน จะตั้งให้คนอื่นทำแทนต่อไปไม่ได้จะต้องมีการประมูลกันใหม่ หรือกรณีนายอากรเจ้า ภาษีติดค้างส่งเงินหลวงตามงวดต่างๆมากก็มักจะมีผู้ขอประมูลหาแทน โดยมากเจ้าจำนวนจะยินยอม ทัณฑ์ไม่ตองหรือกับเจ้าภาษีนายอากรคนเก่า เพราะเห็นว่าผิดสัญญาอยู่แล้ว ดังนั้นผู้จะประมูลใหม่ ก็มักจะยกเหตุเหล่านี้มาอ้างทั้งสิ้น เช่น

..... จันทานทำเรื่องยื่นมาว่า เติมเงินเอกเป็นทุนพัฒนาสมบัติทำบ่อนเบี้ยจีน ปีละ ๔ ชั่ง ทำไต่ ๒ ปี ร่องวานักเลงมีชื่อเอนเบี้ยเบาบางลงจะรับทำอากรต่อไปไม่ได้ จันทาน จึงขอรับทำตามจำนวนเดิม.....^๒

..... พระภักดีบุษิต ให้ขุนพิณจักษุทำเรื่องมายื่นว่า เติมนายบุญคงเป็นที่ ทุนพัฒนา รับทำอากรแทนเจ้าพระยานครราชสีมา บัดนี้เจ้าพระยานครราชสีมาถึงแก่กรรมแล้ว พระภักดีบุษิตขอทำเพิ่มอีก ๓ ชั่ง เป็น ๑๓ ชั่ง ให้ขุนพิณจักษุเป็นตัวแทนนายอากรแทน.....^๓

..... ถึงพระยอดเมืองขวางปลัด กรมการเมือง จันทานทำเรื่องเสนอว่า จันทานซึ่งเป็นหมื่นพัฒนาสมบัติ รับทำอากรบ่อนเบี้ยไทยจีน นครสวรรค์ ปีละ ๔ ชั่ง ๕ ตำลึง ค้างเงินง.ค

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๑๘๑ เลขที่ ๓ สารตราถึงเมืองชัยนาทตั้งอำแดงเอี่ยมเป็นกำนันเลา

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๖๖ ตั้งจันทานเป็นหมื่นพัฒนาสมบัตินายอากรบ่อนเบี้ยพัฒนา

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๗๗/๒ นำตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีน นครราชสีมา

หลวงอยู่มาก จึงขอประมูลเพิ่มขึ้นอีก ๕ ตำลึง เป็น ๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ถ้าทำครบปีมีกำไรจะบวกมูลค่า
เกลาถวายอีก โปรดรับสั่งว่าขุนพัฒน์เกลาติดค้างอากรมากให้ออกจากที่นายอากร และเร่งเอาเงิน
ให้ครบ และให้ตั้งเงินหุคเป็นนายอากร เจ้าจำนวนเรียกเอานายจะกันเงินหุคไว้นั้นคงสมควรควยเงิน
อากรอยู่แล้ว จึงตั้งให้เป็นหมื่นพัฒน์สมบัติทำอากรต่อไป.....๑

๔. โดยวิธีการประมูลทั้งชนิดภาษีอากรขึ้นใหม่

วิธีการประมูลอย่างหนึ่งที่ใช้กันมากในสมัย ร. ๓ - ร. ๔ ก็คือมีนายทุน สนอ
ตั้งภาษีอากรชนิดใหม่ขึ้น เพื่อเก็บจากราษฎรแล้วรับผูกขาดไป ซึ่งเป็นการประมูลขอทำขึ้นเองโดย
รัฐบาลไม่ได้กำหนดไว้ก่อน ดังนั้นจึงพบว่า ในสมัยปลายรัชกาลที่ ๓ ต่อสมัยรัชกาลที่ ๔ จะมีผู้ สนอ
ตั้งภาษีอากรใหม่ขึ้นอยู่เสมอ ภาษีอากรบางอย่างที่รัฐบาลเห็นว่าจะไม่เป็นที่เคียดแค้นแก่ราษฎร
ก็อนุญาตให้ทำ แต่หาเห็นเป็นการเคียดแค้นแก่ราษฎรก็ไม่ให้ทำ, ดังเช่น

..... ควยเงินน้อยทำเรื่องยื่นว่าราษฎรปลูกทำสมภักสรในแขวงเมืองกำแพงเพชร
ซื้อขายเป็นอนาประโยชน์ชุกชุมมาหลายปี ยังห้ามมิให้นายอากรเก็บเรียกอากรสมภักสรเข้าทอพระ
คลังมหาสมบัติเหมือนหัวเมืองอื่นไม่ เงินอากรยังเว้นว่างอยู่ ณ ปี เถาะ เบญจศก เงินน้อยจะขอรับ
พระราชทานเป็นตัวแทนนายอากรรับทำอากรสมภักสรเมืองกำแพงเพชรมูลค่าถวายปีหนึ่ง ขึ้นพระคลัง
มหาสมบัติ ๓ ชั่ง กรมหมื่นอัปสรสุตาเทพ ๑๐ ตำลึง รวม ๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง โปรดเกล้าให้ตั้งเป็น
เป็นขุนเทพอากร สดเงินปีละงวด.....๒

..... หมื่นรักษาพลนอกราชการมาขึ้นเรื่องว่า ต้นขุนแขวงเมืองลพบุรีมีผู้มาก
ราษฎรเก็บเอาผลนุ่น ซื้อขายเป็นอนาประโยชน์ ห้ามมิให้ทำอากรมูลค่าถวายไม่ ขอมูลค่าถวาย
ผูกขาดปีละ ๘ บาท และนุ่นต้องการใช้สอยทำบุญให้ทานสำหรับพระนครอยู่มาก และในหัวเมืองฝ่าย
เหนือ ก็มีเจ้าภาษีนายอากรต้นนุ่นทุกบ้านเมืองแล้ว หมื่นรักษาพลนอกราชการขอรับเป็นนายอากร

๑ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒ เลขที่ ๑๓๒๖ ตั้งเงินหุคเป็นหมื่นพัฒน์สมบัตินายอากรมอนเป็น

นครสวรรค์

๒ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๙๔/๑ นำตั้งเงินน้อยเป็นขุนเทพอากรนายอากรสมภักสร

ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ขอให้เงินหนึ่งผู้ใดคิดอ่านว่าจะทำภาษีพลูว่ากล่าวก่อเหตุให้ชาวสวนพลู
และราษฎรซึ่งออกพลูไม่ไค้ต้องซื้อพลูกิน ไค้ความสะอึกสะเทือนไปเลย^๑

การประมุลภาษีอากรตั้งถวามาแล้วนี้ สรุปลั้ไควาก่อให้เกิดผลดีแก่รัฐบาล
ด้วยประการทั้งปวง นับตั้งแต่ไม่ต้องเสียเงินค่าจ้างขุนนางข้าราชการจัดเก็บไปจนถึงได้ตัวเงินเพิ่ม
เม็ดเต็มหน่วยอยู่ตลอดเวลา เพราะเจ้าภาษีนายอากร กองส่งตามวงก ปี ที่กำหนด และจะยิ่งทวี
รายได้มากขึ้นเมื่อนายอากรเจ้าภาษีนายอากรพยายามแข่งขันประมุลกันอยู่ตลอดเวลา ไกรประมุลเพิ่ม
มากรัฐบาลก็ยังมีรายได้มากขึ้นเท่านั้น มีภาษีบางอย่างพบว่ามีการประมุลสูงขึ้นทุกปีบางปีถึงเท่าตัว
เช่น ภาษีสุกร เป็ด ไก่ ฟองเป็ด ปี พ.ศ. ๒๔๐๑ จีนขอ (ชื่นจำเวียราหาร) ประมุลเพิ่มจาก
เดิมซึ่งเป็นเงิน ๒๓๓ ชั่ง ๕ ตำลึง เป็น ๒๑๐ ชั่ง สูงกว่าเดิม ถึง ๓๓๒ ชั่ง ๑๕ ตำลึง^๒ เป็นต้น
ภาษีบางอย่างเมื่อแรกเริ่มประมุลขึ้นเป็นภาษีกึ่งค่าเงินสูงเช่นภาษีฝิ่น ปี พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นเงินปีละ
๒๐๐๐ ชั่งหรือ ๑๒๐,๐๐๐ บาท^๓ เป็นต้น

วิธีการประมุลเป็นเจ้าภาษีนายอากรแต่ก่อนมาคงจะไม่ค่อยเป็นระเบียบ
เรียบร้อย และแต่ละกรมกองคงมีวิธีการประมุลต่างกัน ดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลของพระยาศรี
พิพัฒน์รัตนราชโกษา เรื่องธรรมเนียมการประมุลเงินภาษีอากรและร้องทุกข์ขาดภาษีกึ่งนี้

..... ธรรมเนียมคลังสินค้าจะประมุลเงินภาษีอากร และร้องทุกข์ขาดภาษีกึ่งนั้น
ไม่เหมือนกับธรรมเนียมในพระคลังมหาสมบัติ จะประมุลอากรกันกลางปีก็ได้ จะฟ้องขาดลงในปีที่รับ
ทำอากรอยู่ก็ได้ แต่ตามธรรมเนียมพระคลังสินค้านี้ กำหนดให้เจ้าภาษีนายอากรรับทำ ๑๒ เดือน
เป็นจำนวนเงินปีหนึ่ง ต่อสิ้นจำนวนเงินปีหนึ่งแล้วจึงจะว่าประมุลเงินภาษีอากรขึ้นได้ แต่รับทำอยู่
๑๒ เดือนเป็นจำนวนเงินปีหนึ่งนั้น ถ้าเงินภาษีอากรจะขาดลงมากน้อยเท่าใด เจ้าภาษีนายอากรต้อง

^๑ ประกาศรัชกาลที่ ๔ จ.ก. ๑๒๒๐ เลขที่ ๑๓๒ เรื่องภาษีพลู

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๒๐ เลขที่ ๔๔ ตั้งเจ้าภาษีสุกร เป็ด ไก่ ฟองเป็ด

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๑๓ เลขที่ ๓๔ ตั้งเจ้าภาษีฝิ่น

ใช้เงินภาษีอากรลงให้ครบตามเงินจำนวนปีซึ่งรับทำมาจะขาดลงมากน้อยเท่าใดแล้วจึงฟ้องขาด ในปีซึ่งจะรับทำต่อไปนั้นได้ เมื่อพระโกศการาราชเศรษฐีรับทำอากรบ่อนเบี้ยไทยจีน หวยจีน หวยกะข ขึ้นอยู่ในพระคลังมหาสมบัติสิ้นงวดปีหนึ่งในเดือนยี่ แรม ๑๕ ก่ำ ปีมะแมนพศก แต่เดือน ๓ ขึ้น ก่ำหนึ่งปีมะแมนพศกมาเป็นจำนวนเงินงวดขึ้นในปีออก สมุดทวิศก ๗ เดือน ๔, ๕, ๖, เกิดความ ทั่วเหี้ยขึ้นพระโกศการาราชเศรษฐีรับทำอากรบ่อนเบี้ยมาในจำนวนปีออกสมุดทวิศกได้ ๖ เดือน ถึง ๗ เดือน ๔ ปีออก สมุดทวิศก พระโกศการาราชเศรษฐีทำเรื่องราวไปยื่นต่อเจ้าจำนวนพระคลังมหาสมบัติว่าเกิด ความทั่วเหี้ยขึ้น ต้องตั้งตึกกองหานักเลงจะเล่นเบี้ยแทงหวยไม่ฟ้องขาดเงินอากรบ่อนเบี้ยลงเงิน ๒๐๐ ซึ่ง ในปีซึ่งรับทำมา เจ้าจำนวนในพระคลังมหาสมบัตินำเรื่องราวพระโกศการาราชเศรษฐีฟ้องขาดเงิน ๒๐๐ ซึ่งลง ขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ ทรงซักเคืองว่าเหตุอันใด เกิดขึ้นแล้ว นายอากรขึ้นในพระคลังมหาสมบัติเอาเหตุอันนั้นมาฟ้องขาดเงินลงทุกครั้ง พระโกศการาราชเศรษฐีมาไต่แค่ ๖ เดือนหากครบปีไม่ เจ้าจำนวนนำเรื่องราวมากราบทูลตัดเงินลงเสียดังนี้ บ้าน เมืองถ้าเป็นปรกติลงแล้วยังอีก ๖ เดือนจึงสิ้นปี พระโกศการาราชเศรษฐีมีไต่เงิน ๒๐๐ ซึ่งที่ฟ้องขาดไว้กิน เปลา ๆ หรือ จึงโปรดเกล้าฯ ใยกเอาอากรบ่อนเบี้ยไทยจีน หวย ก. ข. มาขึ้นในพระคลังสินค้า ให้เจ้าจำนวน พระคลังสินค้าหานายอากรมารับไปทำ ๑๒ เดือน เป็นจำนวนเงินงวดปีหนึ่งอย่าให้นายอากรฟ้องขาดลงในปีที่รับทำนั้นได้ ก็ให้ทำตามธรรมเนียมภาษีอากรขึ้นในพระคลังปีหนึ่ง ๑๒ เดือน เงินอากรจะขาดเหลือในปีที่รับทำมากน้อยเท่าใดก็ให้นายอากรไต่จงกรม.....

สมัย ร.๔ ปี พ.ศ. ๒๓๘๕ ทรงแก้ไขออกกฎข้อประมวลเสียใหม่โดยทรงออก พระประกาศให้เจ้าภาษีนายอากรตั้งขอความตอนหนึ่งว่า

.....ประกาศให้เจ้าภาษีนายอากรไทยจีน ผู้ประมวลภาษีชนิดใหม่ที่ไม่เคยมีมาแต่ ก่อน ถ้าขึ้นอยู่กับกรมใด ก็ขึ้นกรมนั้น คือกรมมหาดไทย กลาโหม กรมท่า ถ้าอยู่ในกรุงเทพฯ ขึ้นไต่ทั้ง ๓ กรมหรือกับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติก็ได้ ถ้าขึ้นที่อื่น... .. ถ้าขึ้นพระ คลังสินค้าในเวลา ๑๔ วันให้นายหนาข้างหนาข้างใน และตัวนายประกัน นำเรื่องกราบบังคม ทูลพระกรุณา ถ้าภาษีนายอากรคนเก่าทำมีกำไร แดหาบวกลดเกล้า ๆ ถวายไม่จะมาประมวลพระราชทรัพย์ให้ทวีมากขึ้นไปนั้นถ้าขึ้นกับพระคลังมหาสมบัติ... ..

ก็ยื่นเรื่องราวกับเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติขึ้นพระคลังสินค้าก็ยื่นกับเจ้าพนักงานพระคลังสินค้า
ถ้าเกรงว่าเจ้าพนักงานจะไม่จัดตั้งสุจริต ก็ให้นายหน้าข้างในหรือข้างหน้า นำเรื่องขึ้นกราบ
บังคมทูล ถ้าทรงเห็นสมควรก็จะโปรดเกล้าฯ^๑

ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าวิธีการประมูลเป็นเจ้าภาตินายอากรนั้นจะต้องมีนายประกัน
รับรอง และผู้เช่าส่วนรวมในการประมูลเมื่อฐานะของผู้ประมูลยังไม่ดีพอ

— ๑ นายประกัน

เป็นธรรมเนียมของนายประมูลภาษีอากรที่จะต้องมียนายประกันรับรอง
ฐานะผู้ประมูลว่าเป็นผู้ที่เชื่อถือทางการเงิน และเกียรติได้ จึงจะยอมให้รับทำได้อีกเท่าที่
ปรากฏตามจดหมายเหตุ นายประกันส่วนมากมักเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ อาจเป็นเพราะความมีเกียรติ
ที่เชื่อถือได้ หรือไม่เช่นนั้นก็เช่นผู้มีฐานะดีเป็นผู้ค้ำประกันจะมีอยู่บ้างเหมือนกันที่ไม่ต้องในผู้ค้ำประกัน
ในกรณีเงินอากรมีค่าน้อย หรือมีผู้เช่าส่วนรวมจะกล่าวต่อไป จะขอยกตัวอย่างเจ้าภาตินายอากร
ที่ต้องมียนายประกัน เช่น

.....เงินพดด้วงเป็นนายอากร หลวงบาลเบิกบุรีรัตน์ เป็นนายประกัน ทำเรื่องยื่น
ว่าเดิมเงินขอ เป็นเจ้าภาษี สุกร เป็ดไก่ ฟองเป็ดสุก-พอกต้ม ปัสะ ๓๓๒ ชั่ง ๕ ตำลึงเงินพดด้วง
ประมูลเพิ่มอีก ๓๓๒ ชั่ง ๔ ตำลึง เป็น ๖๖๔ ชั่ง^๒

บางครั้งถ้านายประกัน เป็นผู้ที่ไม่ทางเจ้าจำนวนไม่ยินยอมรับก็ไม่อาจจะ
เป็นนายอากรได้ดังตัวอย่างเช่น

.....ด้วยเงินที่ยื่นเรื่องราวว่า เดิมเงินท้าย ขุนศรีสมบัติรับทำภาษี ฝ้าย ยาสูบ
เป็นเงิน ๓๔๕ ชั่งกับทอง ๔ ชั่ง ต่อมาเงินลงฮวด ยื่นประมูลอีก ๑๐๐ ชั่งเป็นเงิน ๔๔๕ ชั่ง
ทอง ๔ บาท กรมหลวงวงศาธิราชได้รับสั่งให้ให้นายประกันให้สมควรเก็บเงินหลวง ให้หามาถึง

^๑ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๑๘ เลขที่ ๘๘ เรื่องผู้ใดรับทำภาษีอากรให้ขึ้นตามกรม

^๒

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๐ เลขที่ ๔๔ ล.ก

๑ ครั้งก็หาไม่ได้จึงต้องทำเพิ่มขึ้นอีก ๑๐ คำลึงเป็น ๔๕ ซึ่งทอง ๕ บาท ได้สอยนายประกันแล้วเห็นสมควรกับเงินภาษีอยู่จึงอนุญาตให้ทำได้

นายประกันที่จะรับรองฐานะของภานายอากรนั้นจะต้องทำหนังสือให้ไว้กับเจ้าำนวน ถ้าผู้ประกันเป็นผู้มีเกียรติเชื่อถือได้หรือทำมาค้าดีบรรดาเจ้าำนวนไม่แน่ใจอาจให้นายประกันมาเกินกว่า ๑ รายก็ได้เช่นตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างหนังสือประกัน

วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๖ ปีมะแม สัปดาห์ อาทิตย์ นายเจ้าำนวน
ตัว อำแดงบัวผู้เมียทำหนังสือประกันตัวนายแถมผู้เป็นหมื่นสมบัติไพโรทาส นายอากรน่านข้างแขวงเมือง
นครสวรรค์ อุทัยธานี ขันนาท สรรค มโนรมย์ ต่อ ๓ ทนนาน ทำอากรทุกเกล็ดถวายปีละ ๕,๐๐๐ ทนนานส่ง
อากรงวดเดือน ๘ งวดหนึ่ง ๒,๕๐๐ ทนนาน เดือน ๑๒ งวดหนึ่ง ๒,๕๐๐ ทนนาน ปีละ ๓ งวดถ้าหมื่นสมบัติ
ไพโรทาสหลบหนีมิได้เอาน้ำนั้นข้างมาส่งให้เกาะเอาตัว ข้าราชการผู้ประกันมาจ้องแรงรักเอาแก้วจะไต่แก้ว
หมื่นสมบัติไพโรทาส น้ำนั้นข้างอากรของหลวงให้ครบจำนวนก็ไปเกาะมิไต่แก้ว ข้าราชการให้เกาะผู้คนที่อยู่ในเรือน
มาจ้องแรงรักเอาแก้วจะไต่แก้ว ข้าราชการผู้ประกันนั้นเด็ก ข้าราชการได้ลงแรงไต่ให้ไว้เป็นสำคัญ

วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๖ ปีมะแม สัปดาห์ อาทิตย์ นายเจ้าำนวน
เมียทำหนังสือปิดตานายเจ้าอำแดงบัวผู้ประกันนายแถมผู้เป็นหมื่นสมบัติไพโรทาส นายอากรน่านข้าง แขวง
หมื่นสมบัติไพโรทาสทำอากรน่านข้างแขวงเมือง นครสวรรค์ อุทัย ขันนาท สรรค มโนรมย์ ปีละ ๕,๐๐๐
ทนนาน ถ้าหมื่นสมบัติไพโรทาสนายอากร นายเจ้าอำแดงบัวนายประกัน ควบคุมมิได้เอาน้ำนั้นข้างมาส่งตาม
งวดตามปี ให้เกาะเอาตัวข้าพเจ้าผู้ประกันตัวมาแรงรักเอาแก้วจะไต่แก้วหมื่นสมบัติไพโรทาสนายอากรนาย
เจ้าอำแดงบัวนายประกันกับน้ำนั้นข้างอากรมาไต่ครบ ถ้าไปเกาะมิพมแก้ว ข้าราชการให้เกาะเอาผู้คนที่อยู่ใน
เรือน ข้าราชการมาจ้องแรงรักจนแก้วจะไต่แก้ว ข้าราชการผู้ประกันนั้นเด็ก ข้าราชการได้ลงแรงไต่ให้ไว้เป็นสำคัญ
.....

๒. ผู้เช่าสวน คือผู้ที่ร่วมเช่าหุ้นในการประมูลภาษีอากรนั้นๆ ด้วย กล่าวคือถ้าผู้ประมูล
คนใดเห็นว่าทุนของตนของทุนไม่ดีพอก็อาจหาหุ้นส่วนเข้าร่วมในการประมูลทำ จึงตัวอย่างผู้ประมูล เช่นนี้มีอยู่มา

๑ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๐๖ เลขที่ ๑๒๕/๑๑ เรื่องภาษีฝ้าย ยาสวน

๒ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๘๗ เลขที่ ๔๐ หนังสือรับประกันตัวนายอากรน่านข้าง

ในจดหมายเหตุ เช่น

..... จินอิกเป่า ขุนสุนทรราชทรีพยทำเรื่องร่าเริงว่าเดิมเงินหั่วรับทำภาษีได้ขึ้นน้ำนั้น
บาง ๗ แขวงกรุงเทพฯ กรุงเก่า นนทบุรี สมุทรปราการ ลากบรี รัชานา เพชรบุรี นครเขื่อนขันธ์ ญู ชาติ
ปีหนึ่งเป็นเงิน ๓๖ ซึ่ง หั่วได้ปีละ ๔๓ ซึ่งขาด ๓๓ ซึ่ง จินอิกเป่าจึงขอรับเป็นเจ้าภาษี-ขุนสุนทรราชทรี
เป็นผู้เช่าส่วนประมุขภาษีน้ำนั้นข้างเพิ่มวันอีก ๖ ซึ่ง รวมเป็น ๓๖ ซึ่ง

....หลวงบรรจงภานุ นายอากร ขุนจีนจรประเทษ ขุนภาษีวิเศษ ผู้เช่าส่วน
พระภาษีบริบูรณ์เป็นนายประกัน ขอรับทำผูกขาดขึ้นพระคลังสินค้าในบรมมหาราชวังปีละ ๑๓๖ ซึ่งต่อไป.....
แถมการแต่งตั้งตัวนายอากรนั้นแต่งตั้งเพียงคนเดียวผู้เช่าส่วนไม่โดยศบรครากัก

ด้วย

— การแต่งตั้งให้ทำภาษีอากร

— เมื่อเจ้าภาษีนายอากรประมุขผูกขาดภาษีอากรอย่างใดต่อกรมของเจ้าจำนวนเป็น
ที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าจำนวนที่ควบคุมทำหนังสือถึงอธิบดีมหาดเลขาธิบดีกรมมหาดไทยหรือกลาโหมแล้ว
ฝ่ายไหนให้ออกหนังสือแต่งตั้งต่อไป

— คำสั่งแต่งตั้งที่มีไปถึงหัวเมืองต่างๆ กำหนดรายจะเอื้อคเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติของ
เจ้าภาษีนายอากรไว้โดยละเอียด คือมีพิทักษ์อัตราภาษีอากร จำนวนเงินที่ประมูล และขึ้นกรมกองต่างๆ
ว่ามีจำนวนเท่าใด ส่งวคป้อย่างไร และจะมีบทบังคับต่างๆอยู่ด้วยอย่างละเอียดว่านายอากรเจ้า
ภาษีต้องปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง รวมทั้งให้เจ้าเมืองออกประกาศการแต่งตั้ง พักติอัตราให้ราษฎรได้
ทราบด้วย

— อีกประการหนึ่งที่กำหนดไว้เสมอคือ การให้ถือน้ำพิพัฒน์สัจจาเหมือนขุนนาง
ข้าราชการต่างๆ ดังปรากฏไว้ในตราตั้งต่างๆทั่วไปเช่น

.....ครั้นถึงเทศกาลพระราชพิธี ทรงสารท ให้ขุนภักดีสมบัติเจ้าภาษีมาพร้อมด้วย
เจ้าเมืองกรมการ กราบถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัจจาปีละ ๑ ครั้งตามอย่างธรรมเนียม
จงทุกปี

^๑จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๐ เลขที่ ๔๕/๓ ตั้งจินอิกเป่าเป็นเจ้าภาษีได้ ขึ้น น้ำนั้นบาง

^๒จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก. ๑๒๐๔ เลขที่ ๕๓/๒ ตั้งนายอากรบอนชนนเทศไป

^๓จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๓ เลขที่ ๔๖/๔ ถึงกรุงเก่า นครชัยศรี ตั้งเจ้าภาษีด่านไม้ไผ่

— สิทธิต่างๆของเจ้าภานายอากร

— ๑ สิทธิในการซื้อ-ขาย เจ้าภานายอากร ที่ทำภานายอากรเกี่ยวกับสินค้าชนิดใดก็มักจะมีสิทธิในการซื้อ-ขายสินค้านั้นอย่างเต็มที่ในเขตประมุลูกชาดของกณผู้นั้นจะมาซื้อ-ขายลงดำเขตไม่ได้/กล่าวโดยย่อก็คือสิทธิในการซื้อ-ขายสินค้าตามที่เจ้าภานายอากร ประมุลูกชาดมานั้น คนอื่นจะมาแข่งขันไม่ได้ หรือเว้นแต่เจ้าภานายอากรยินยอม^๑ ดังเช่น

.....ในบูริกาเมืองกรมการ หมายหมานายบานนายอำเภอรามบุรีไทยจีนลาว เขมร ชวนแลอนาประชาราษฎรให้ทั่ว อย่าให้หมดเหลา ปิดตราหน้าตาลสม กระแฉจากมะพร้าว น้ำขาวหมาก คงเป็นเหลา แลซื้อขายแก่กันเป็นอันขาดที่เกี่ยว.....

๒ สิทธิในการเรียกเงินภานายอากร รามบุรีที่ทำสินค้าหรือพืชผลอย่างใดที่ต้องกับที่เจ้าภานายอากรประมุลูกชาดมาแล้ว เมื่อทำขึ้น หรือซื้อขายก็ต้องเสียภานายอากรให้แก่เจ้าภานายอากรตามพิกัตควย ผู้ที่เสียเงินให้แล้วจะไต่รับใบเสร็จไว้เป็นหลักสำคัญว่าได้เสียภานายอากรแล้ว จึงมีสิทธิซื้อขายต่อไปได้ ดังตัวอย่างเช่น

.....ถ้าเจ้าภานายเรียกภานายแก่ลูกค้าแล้วให้เจ้าภานายทำฎีกาปิดตราให้ไว้แก่เจ้าของเป็นสำคัญอย่าให้วิวาทพุมเถียงกันได้..... ถ้าเจ้าภานายมาเรียกภานายก็ให้เจ้าของไต่รับน้ำมันยางบอกจำนวนไต่ ชัน น้ำมันยาง ให้สิ้นเชิงอย่าไต่ปิดบังอำพรางไต่ ถ้าเจ้าของปิดบังอำพรางมิไต่บอกจำนวนจริงให้สิ้น^๒ เจ้าภานายจับไต่ให้รับไหม ไต่ ชัน น้ำมันยาง ฆาษฎรผู้นั้นสืบลดเกา..

ในคำสั่งนี้มาถึงเจ้าเมืองกรมการ เกี่ยวกับเรื่องการเก็บภานายอากรของเจ้าภานายอากรระบุไว้ชัดเจนดังนี้

.....ถ้าราษฎรผู้ใดไม่เสียภานายอากร ก็ให้เจ้าเมือง กรมการ หลวง ชุน หมื่น แลราษฎรมาชำระ เร่งรัดเอาเงินอากรซึ่งค้างส่งให้นายอากรให้ครบ ถ้าราษฎรคนใดขัดแย้งไม่เสียเงินอากร ก็ให้แต่งกรมการคุมลงไปส่ง ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับนายอากร จะไต่ส่งเจ้าจำนวน

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒ เลขที่ ๔๗ เรื่องตั้งเงินกักเป็นนายอากรสุราเมืองพิชัย

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๒๐ ล.ค.

ชำระว่ากล่าวให้สำเร็จตามกฎหมาย.....^๑

ซึ่งเป็นการแน่นอนว่าถ้าเจ้าเมือง กรมการเพิกเฉยไม่เอาธุระแล้ว ถ้าเจ้าภาชี นายอากรฟ้องไปยังกรมกอง เจ้าเมืองก็จะได้รับการตำหนิมาก ดังเช่น

..... พวกนายอากรเก็บเงินหาได้ไม่ มาร้องต่อเจ้าเมือง กรมการ ให้เอาตัวราษฎรมาชำระ เจ้าเมืองกรมการพากันนิ่งเสีย ความนี้จะเท็จจริงประการใดไม่แจ้ง และประเพณีทำส่วยสาอากรที่บ้านที่เมืองใด ก็อาศัยกับเจ้าของบ้านเจ้าของเมือง ถ้ากรมการ เจ้าเมืองไม่เอาใจใส่ดูแลเป็นธุระเพิกเฉยเสียจะเอาแต่ลำพังนายอากรชำระว่ากล่าวเอาเองจะทำอากรบิตยาวไปไคที่ไหน เงินของหลวงคงมาก นายอากรฟ้องขาดเงินก็ตกไปทุกปีทุกเดือน.....^๒

ด้วยเหตุนี้เองสิทธิในการเก็บอากรของเจ้าภาชีนายอากรจึงมีมาก และได้รับความสะดวกด้วยประการทั้งปวง

— ๓. สิทธิในการไม่ต้องถูกเกณฑ์ไ้ราชการ

ในคำสั่งแ่งทั้งนี้จะบอกสิทธิข้อนี้ไว้ชัดเจน คือ

..... อนึ่งห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมือง กรมการ แหวนายบ้าน นายอำเภอ เกาะกุ่ม... (ชื่อนายอากร)... พรรคพวกแลบ่าว ทาสซึ่งไปทำการด้วยกันกะเกณฑ์ไปไ้ราชการ เปิดเสรีจซึ่งมิได้เป็นพนักงาน แลเก็บเรือ บืมเรือ จงกุ่ม กรรเชียง ถอพาย เครื่องสำหรับเรือไปให้ช่วยทำ... (ชื่อภาชีอากร)..... แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นอันขาด.....^๓

— ตามปรกติกคนจีนนั้นต้องเสียเงินค่าผูกปีคนละ ๖ บาท ถ้าไม่มีเงินเสียก็จะต้องถูกเกณฑ์มาไ้งานโยธา อาจเป็นด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ชาวจีนชวนชวายนหาทางหลีกเลี่ยงการผูกปีหรือทำงานโยธา โดยหาทางประมูดเป็นเจ้าภาชีนายอากรต่างๆ ซึ่งมีอภิสิทธิอย่างมาก และยังมี

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒ เลขที่ ๔๔ หนังสือถึง ๑๐ เมืองเหนือให้ส่งตัวผู้ชักขึ้นชำระเงินส่งไปกรุงเทพฯ

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒ เลขที่ ๔๔ ล.ก

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๔๙ เลขที่ ๒๙๕ เรื่องตั้งนายยังเป็นหมื่นศรีสารวจนายอากร

^๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๔๖ เลขที่ ๑๙/๓ เรื่องเรียกเงินผูกปีเงินเมืองนครสวรรค์

เงินทองสุพรรณกษัตริย์ จะพบว่าเจ้าภานีนายอากรส่วนใหญ่เป็นจีน ผู้เขียนคำนวณดูคร่าวๆ พบว่ามีไม่ต่ำกว่า ๕๐ % ของจำนวนเจ้าภานีนายอากรทั้งหมด —

— ๔. สิทธิในการตั้งโรงภาษี

— เมื่อได้รับอนุญาตการผูกขาดการเก็บภาษีอากรแล้ว เจ้าภานีนายอากรอาจแบ่งให้ผู้อื่นผูกขาดตัดตอนย่อยออกไปเป็นแขนงของตนในตำบลต่างๆ ในท้องที่เขตแขวงเมืองที่ตนได้ผูกขาดมาจากหลวง ด้วยเหตุนี้สมัยก่อนจึงมีโรงภาษีตั้งอยู่แทบทุกตำบล ส่วนเขาจะตั้งอยู่ตามริมแม่น้ำ เมื่อมีเรือผ่านไปมาเจ้าภานีก็จะตั้งมองเรียกให้แวะตรวจสิ่งของที่ต้องควยภาษี ว่าเรียกสิ่งใดแล้ว รอนราษฎรมีเงินพอ.....)

— บทบังคับควบคุมเจ้าภานีนายอากร

ก. บทบังคับ

— ในคำสั่งแต่งตั้งจะมีระบุไว้ชัดเจนว่า เจ้าภานีนายอากรต้องปฏิบัติตามระเบียบอย่างใด ดังตัวอย่างต่างๆ ดังต่อไปนี้

..... ห้ามอย่าให้ขุนพัฒนสมบัตินายมอตั้งมอฉ้อฉลว่าด้วยสิ่งประหลาดของเมืองจีน แก่นักเลงไทยจีน แทะเลี่ยมกัก เปง ประกับ อีแปะ แทะคว่าไฟหงายไฟแก่กันเป็นอันขาด

..... ห้ามอย่าให้อิมกำนันตลาด และฉวงผู้รับเก็บอากรตลาดเรียกอากรหลวง แขวงอำเภอ ใกล้เคียง ผิดด้วยพิทักษ์ตรา แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด ถ้าราษฎรผูกกันนายอากรแล้วให้อิมทำใบฎีกาปิดตราประจำปี เงินให้ไว้เป็นสำคัญอย่าให้วิวาทกันใด ประการหนึ่งถ้าพวกบ่าวและหาส้อมกำนันตลาด ซึ่งไปทำอากรควย เกิดวิวาทกันได้แต่เป็นเนื้อความโทสะ ก็ให้อิมกำนันตลาดสมัครมาว่ากล่าวให้สำเร็จแต่ในกันเอง ถ้าเป็นเนื้อความมหันตโทษช้อใหญ่ ก็ให้ส่งไปอยู่เมืองกรมการ เมืองพิจารณาว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย แล้วให้ว่ากล่าวโทษอิมกำนันตลาด และสมัครพรรคพวกก็ให้อิมกำนันตลาดและขุนผู้รับรักษาเมืองกรมการเป็นคดีพิจารณาว่า

กล่าวถาคคีทองตัวอิมก้านันตลาโคให้แก่มุขีไปว่าแก ต้องอย่าให้ขัดขวางกิจของราษฎรไว้....^๑

.....^๒ โทษนั้นตั้งสุราจำหน่ายแกราษฎรในจังหวัดแขวงเมืองพิชัยอย่าไปจำหน่าย
หลวงแขวงและหัวเมืองอื่นนอกจากแขวงเมืองพิชัยเป็นอันขาดทีเดียว.....^๒

.....อย่ากระทำความเหิง ฉกริ้ง ฉอประปัดกระทำกรโงกราษฎรเป็นผู้ขายปล้นสดมภ์
เอาพัสดทองเงิน เครื่องอัญมณีของสมณะซึ่งพระมณเฑียรนาปะชาราบวรไพรมานพลเมืองลูกควาณิช
และสุบผินกินผินซื้อผินขายผิน ทำลายพระพุทธรูป พระสถูป เจดีย์ สรีรมหาโพธิ์ พระอุโบสถ วิหาร
ศาลาการเปรียญ วัดวาอาราม มาขางเอางาและขนายมาสัตว์ที่มีคุณ รื้อขายสิ่งของทองหาม กระ
ทำให้ผิดควยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นอันขาดทีเดียว.....^๓

ทั้งนี้ซึ่งคัมภีร์ทางๆที่นำมาแสดงไว้ เป็นบทบังคับในหนังสือแต่งตั้งเจ้าภานายอากร
ซึ่งมีลักษณะความเหมือนกัน มาจนถึงสมัย ร.๔ จะเห็นได้ว่าข้อที่แน่มากก็ถือตารประพุดิคนเป็น
ผู้ขายปล้นสดมภ์การทำลายสิ่งของในพระศาสนา และการมาสัตว์ที่มีคุณเข่นช้าง และการสุบผินเป็น
คน การห้ามเข่นนี้เนื่องจากร.๓ ทรงเกรงกรัดในทางพระศาสนามิพระราชศรัทธาสร้างวัดวา
อารามเป็นอย่างยิ่งการที่ผู้ใดมาทำลายสถูป เจดีย์ วิหาร ศาลา ฯลฯ ของทางศาสนาถือว่า เป็น
โทษหนักอย่างยิ่งอีกข้อหนึ่งซึ่งเกรงกรัดก็คือการสุบผิน ปรากฏว่าตลอดรัชสมัย ร.๓ ไม่ทรงอนุญาต
ให้มีการสุบผิน กินผิน หรือรื้อขายกัน ถ้าจับได้จะถูกลงโทษเป็นอย่างหนัก เจ้าภานายอากรที่สุบผิน
หรือขายผินถ้าจับได้ก็โปรดให้ถอดถอน และลงพระราชอาญาดังตัวอย่างเข่น

.....จึงมีกฎหมายว่า เกิมจีนเดียวเป็นขุนพนมวัน รับทำอากรปีละ ๑๕
๑๕ ทำสิ่งต่อมาขุนพนมวันต้องพระราชอาญา รื้อผินเงินลูกกานายเรือลัดลอบเข้ามาขาย ณ กรุงเทพฯ
ไม่มีนายอากรจึงมีกฎหมายว่าตามเกิม.....^๔

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๖๒ เลขที่ ๑๐ ตั้งฉนวนันตลาโคเมืองบางทอง

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๖๒ เลขที่ ๑๑ ตั้งนายอากรสุราเมืองพิชัย

^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๖๕ เลขที่ ๒๕/๑ เรื่องตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยกำแพงเพชร

^๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๖๗ เลขที่ ๒๖๔ เรื่องตั้งเงินพนมเป็นขุนพนมวันนายอากร เกวียนนครชัยบุรี

แต่เมื่อถึงสมัย ร.๔ กฎเกณฑ์ห้ามเรื่องเงินก็เลิกไปเพราะโปรดเกล้าฯ ให้ภาษีเงินขึ้น แต่กฎ
ในข้ออื่นๆยังคงปฏิบัติเกรงครัดอยู่ เรื่องเงินทองห้ามเฉพาะราชการการจะสูบเงินไม่ได้ ถ้าใครสูบ
เงินขึ้นจะถูกลงโทษ หรือจะไม่รับเข้าเป็นราชการเลยเป็นอันขาด ๒

๑. การส่งเงินภาษีอากร

จงวดสง การส่งเงินนั้นจะกำหนดไว้ในตราตั้งทุกครั้งว่าเป็นจำนวนเงินประมาณเท่าใด สังกั
กรั๊งๆละเท่าใด เรียกว่า "จงก" หนึ่งๆ ดังตัวอย่างการประมาณภาษีอากรส่วนหนึ่งในปี พ.ศ.
๒๓๘๔ (จ.ศ. ๑ ๔) เช่น

อากรเหล็กก่อน เมืองสรรค์ ยันนท จินของประมูลปีละ ๓-๕ ส่งเงินปีละ จงก
ในเคียน ๔

อากรบอ เน้น เมืองสรรค์ จินวประมูลปีละ ๒-๕ ส่ง ๑๕ ทำดิง ปีละ ๒ จงกส่ง
เคียน ๔ และ ๑๐

มโนรมย์ จินแสประมูลปีละ ๑๕ ทำดิง ปีละ ๒ จงกส่งเคียน
๔ และเคียน ๑๐

อุทัยธานี จินประมูลปีละ ๑๕ ส่ง ๑๐ ทำดิงปีละ ๒ จงกส่งเคียน
๔ และเคียน ๑๐

นครไชยศรี จินประมูลประมูลปีละ ๒๐ ส่ง ปีละ ๒ จงก เคียน ๔
และ เคียน ๑๐

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่	ตั้งเจ้ากรมอื่น
๑ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่ ๕๓	พ.ร.บ. ห้ามข้าราชการสูบเงิน
๒ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๓	ตั้งนายอากรเหล็กก่อนสรรพก ยันนท
๓ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๔	ตั้งนายอากรบอเน้นเมืองสรรค์
๔ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๓๑/๑	ตั้งนายอากรบอเน้นมโนรมย์
๕ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๔๕	ตั้งนายอากรบอเน้นเมืองอุทัยธานี
๖ จดหมาย ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๔๗	ตั้งนายอากรบอเน้นนครไชยศรี

อาคารตลาด เมืองกรุงเก่า อำเภอรูน ประมูลปีละ ๔๕ ชั่ง ปีละ ๔ งวด
ส่งเดือน ๑,๔,๗,๑๐^๑

เมืองกำแพงเพชร ทาก อำเภอแดงสาม ประมูลปีละ ๔ ชั่ง
ส่งปีละงวดในเดือน ๔^๒

เจ้าภาษีนายอากรบางชนิดที่อยู่ในหัวเมือง การส่งเงินทูลเกล้ากับเจ้าเมืองนั้น
แล้วเจ้าเมืองก็จะนำส่งต่อมายังกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง ทางเจ้าจำนวนเมื่อได้รับเงินค่าภาษีอากร
แล้วก็จะออกใบรับเงิน ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่าฎีกาให้สำคัญ ดังตัวอย่าง

ฎีกา ขุนสุฉันทสมบัตินี้ เจ้าจำนวนให้ไว้แก่คุณพยานกรราชสีมา ค่วยให้หลวง
อัครสมุหฯ เสมียนมหาดไทย ส่งเงินสุราเมืองนครราชสีมา จำนวนปีเถาะตรีนิศก ส่งเงินงวด
เดือน ๔ ๓๒ ชั่ง อธิกมาส ๒ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง รวม ฎีกา
ให้ไว้ ณ วัน ๖ ๗ ๘ มะเส็ง เบญจศก^๓

— ๒. เงินส่วนแบ่งขึ้นกรมกอง และเจ้าขาย

— ในคำสั่งแต่งตั้งจะระบุไว้ชัดเจน เมื่อก่อนว่า เจ้าภาษีนายอากรจะส่งเงินให้กรมกองใด
เจ้านายองค์ใดเท่าใด ตามงวดปีประมูลนั้นๆ ดังจะขอยกเอาเงินส่วนแบ่งจากการประมูลภาษีอากร
บางส่วนในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ (จ.ศ. ๑๖๐๕) มาแสดงพอสังเขปดังนี้.

อากรสมภักสร เมืองกรุงเก่า ขุนเทพอากรจอก ประมูลปีละ ๒๕ ชั่ง ปีละ
๒ งวด^๔

ขึ้นกรมพระราชวังบวร ๗ ชั่ง ๖ ตำลึง ๒ บาท สลึง
พระคลังมหาสมบัติ ๑๗ ชั่ง ๑ ตำลึง ๒ สลึง
พระคลังข้างใน ๔ ตำลึง ๑ บาท ๓ สลึง

^๑จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๔๔ เลขที่ ๑๗/๑ ตั้งกำนันตลาดกรุงเก่า

^๒จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๑๕ ตั้งแก่นันตลาดกำแพงเพชร ทาก

^๓จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๖๕๕/๗๖ ใบรับเงินค่าภาษีอากรสุราเมืองนครราชสีมา

^๔จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๖๐๕ เลขที่ ๕๖ ตั้งขุนเทพอากรจอกเป็นนายอากรสมภักสรกรุงเก่า

กรมหลวงเทพวดี ๘ ตำลึง ๓ สลึง

กรมพระศรีสุขาวรณ ๔ ตำลึง ๑ บาท ๓ สลึง เพื่อ

กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ๔ ตำลึง ๑ บาท สลึง เพื่อ

กรมหลวงรักษารณเรศ ๑๔ ตำลึง ๒ สลึง

กรมขุนกัลยาสุนทร ๑๘ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง

กรมขุนพิริยภมรินทร์ ๕ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง

กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ๑๐ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง

กรมหมื่นมัทยาพิทักษ์ ๕ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง

พระองค์เจ้าโสมนัส(ประมุข) ๕ ตำลึง

พระองค์เจ้าในกรมหมื่นมัทยาพิทักษ์ ๓ ตำลึง

อากรเตาสู่รา เมืองพรหมอินทร์ สิ้นห์ จินกยประมุขปีละ ๑๔ ชั่ง ๕ ตำลึง ปีละ ๒๖๖๖
ขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๑๘ ชั่ง ๔ ตำลึง ๓ บาท สลึง เพื่อ ๕๐ ไพ

กรมพระราชวังบวร ๑๒ ตำลึง ๓ บาท เพื่อ ๒๒๕ ไพ

กรมหมื่นมัทยาพิทักษ์ ๓ สลึง ๑ บาท สลึง เพื่อ ๑๒๕ ไพ

วาล

โปรดเกล้าฯ ระเบียบในบทที่ ๕

หมายเหตุ ประมุข หมายถึง เพิ่มขึ้นอีกจากนายอากรคนเก่าซึ่งไม่ได้ตั้งไว้

๔. การออกตราภูมิคุ้มกันของรัฐบาล

ตามปกติราษฎรทั่ว ๆ ไป จำเป็นต้องเสียภาษี แต่มีบุคคลพลพรรคนึงที่ได้รับสิทธิพิเศษในการเสียภาษี กล่าวคือ แม่จะต้องเสียแค่เล็กน้อย ซึ่งปรากฏว่าได้เริ่มให้สิทธิมาตั้งแต่สมัย ร.๑ ได้แก่มูลเลขไพร่หลวง ที่เป็นฝ่ายเรือพระที่นั่งต่าง ๆ ก็ เรือพระที่นั่งศรีศักราช พระที่นั่งกราบทรง พระที่นั่งกราบรอง เรือทองแขวนฟ้า ฝ่ายบ้านไม้โพธิ์เรียง เรือคังอาสาวิเศษ อภิรมอุทยาน ล้อมพระราชวัง เหลาหลวงหมู่ไชยสงครามญ่ กังทองราชขวา คาบสองมือ อาสาจาม-กองทะเลที่เป็นนายท้าย นายใบชักนำ^๑ โดยรัฐบาลออกหนังสือพิเศษให้เรียกว่า "ตราภูมิคุ้มกัน"

^๑จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๔ ตั้งจินกยเป็นขุนอิน นายอากรเตาสู่รา อินทร์
สิงห์

^๒จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๘ เลขที่ ๘๘ เรื่องราษฎรต้องเสียภาษีอากร

^๓จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๖ เลขที่ ๒ - ๓๐ ตราภูมิคุ้มกัน

— สมัย ร.๓ โปรดให้รับตราภูมิคุ้มห้ามการอาศรัย ๒ อันมาจากพวกที่ได้รับพระราชทานไป โดยเนื่องจากสาเหตุว่ามีผู้นำเอาไปจับผิดจุดประสงค์ของรัฐบาล เจนเรือขายให้แก่มุสลิมอื่น หรือผู้ได้รับสิทธิเสียชีวิตไปแล้วเป็นต้น เมื่อเรียกคืนมาแล้วโปรดออกพระราชทานใหม่ รวมทั้งพระราชทานเพิ่มเติมให้แก่หมู่ไพร่หลวงเลกลี ๒ มื้อ อีกพวกหนึ่ง (ดูภาคผนวก)

— ผู้ใดตราภูมิคุ้มห้าม จะมีสิทธิพิเศษหลายประการ เช่น ผู้รักษาเมืองนายบ้าน นายอำเภอจะกะเกณฑ์ไพร่หลวง บุตรภรรยา ทาสชายหญิงของไพร่หลวงผู้ได้รับตราภูมิคุ้มไปใช้งานโยธาต่าง ๆ ไม่ได้ สำหรับสิทธิพิเศษทางอากรภาษีก็มีสิทธิลดเงินที่ต้องเสียภาษีอากรต่าง ๆ ถ้าไม่เกิน ๑ ตำลึง ไม่ต้องเสีย มีสิทธิในการทำหักล้างต่างพง หาไรนา สมภักดิ์ และซื้อขายสิ่งของได้ทุกชนิด นอกจากสิ่งของต้องห้าม และมีสิทธิจะไปพามาหากินไต่ทั่วทุกเมือง

สมัย ร.๔ ทรงพระราชทานตราภูมิคุ้มให้แก่หมู่ไพร่หลวงบางเหล่าคือไพร่หลวงกรมอาสาจาม มีสิทธิลดเงินค่านาได้ ๔ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ "แต่ถ้าเกินต้องเสียตามปกติ กับพระราชทานยกค่านาให้แก่ลาวพวน ลาวทรงคำ ให้สิทธิเท่าเทียมกับกรมอาสาจาม " ตราภูมิคุ้มออกให้นี้เรียกว่า " ตราภูมิคุ้มคุ้มห้าม " คือยกสิทธิให้เฉพาะค่านาเท่านั้น

กำหนดรูปหนังสือตราภูมิคุ้มดังนี้

นาย.....รูปพรรณ.....ผิวเนื้อ.....ตำหนิ.....

ภรรยาชื่อ.....บ้านอยู่.....แขวง.....สังกัดกรม.....

ได้รับตราหนังสือพิมพ์ไป ณ วัน ๑ คำ ปี.....จ.ศ.

ประทับตรา

การประทับตราสมัย ร.๓ มี ๒ ตรา คือ ประทับตราพระนารายณ์ทรงนาคกระ-
สินธุ์สมุทรตรงชื่อคน ประทับตราครุฑสีห์หรือราชสีห์ ทมกรมกองสังกัด ๕

^๑จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๖ เลขที่ ๒ - ๓๐ ล.ก.

^๒จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๖ เลขที่ ๒ - ๓๐ ล.ก.

^๓จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๘ หนังสือสำคัญประทับตราภูมิคุ้มห้ามพระราชทานยกค่านาไพร่หลวง กรมอาสาจาม

^๔จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๘๘ ตราภูมิคุ้มคุ้มยกค่านาลาวพวน ลาวทรงคำ

^๕จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๖ เลขที่ ๒ - ๓๐ ล.ก.

สมัย ร.๔ ประทับ ๓ ตราคือ ทรงซื้อคนใจทราราชสีห์กับภรรยาประทับต่อกันแล้วแต่
ว่าอยู่สังกัดกรมใด เอาตรานั้นประทับก่อน ใจทร่าข้างที่เป็นรูปนารายณ์หลังนาคันเห็นเอี่ยมย-
สมุทร์ ประจำปี พ.ศ.ทุกฉบับ *

และทรงประกาศให้ลงโทษผู้ถือตราภูมิปลอมแปลงไว้ คือ

....ถ้าเจ้าภาชีนายอากร กำนันตลาด จับหนังสือที่มีใจตราภูมิคุ้มห้ามตามตำแหน่ง เป็นหนังสือชื่อ
ขุนนางอากรเร่ง หรือหนังสือชาเจ้าบวนายให้ไปคุมคานาคาน่าภาชีอากรสมภักสรตลาด นอก
จากตราภูมิเก่าในปีเถาะสัปตศกนี้ และตราภูมิที่พิมพ์ใหม่แล้วประทับตราตามแบบใหม่แล้วประทับตรา
ตามแบบใหม่ทั้งแต่ปีมะโรง อัฐศกไปแล้วก็อย่าเชื่อฟังละเลย จงจับเอาหนังสือทั้งผู้ถือ ถ้าได้ใน
กรุงเทพฯ ก็ให้เอาหนังสือกับคนถือมาส่งเจ้าพนักงานตามตำแหน่ง ถ้าจับได้ที่หัวเมืองก็ ใ้
ฝ่ายเหนือ ก็ส่งกับเจ้าเมืองกรมการ ให้เจ้าเมืองกรมการเอาตัวผู้ถือหนังสือกับหนังสือส่งเข้ามาใน
กรุงเทพมหานครแต่ใน ๑๕ วัน จะปรับใหม่เอาเงินตั้งหนึ่งกับผู้ถือหนังสือให้แก่อธิบดี ถ้านายอากรพบ
ปะหนังสือที่มีใจตำแหน่งเจ้าพนักงาน เป็นหนังสืออากรนามเจ้าชื่อขุนนางผิดอย่างตราภูมิเก่าใหม่ให้ไป
แก้ขาวไพรแล้ว ถ้านายอากรเกรงวาสนาว่ามีเจ้านายที่อ้างในหนังสือมาส่งตามคำบังคับนี้ ถ้ามีผู้
ฟ้องร้องหรือจับหนังสือใดที่อื่น ชำระจัดทอดไปถึงจะให้คิดเอาเงินอากรที่ร้องขาดในชั่วอายุหนังสือ
ปลอมนั้นกับนายอากรจริงเต็ม ถ้าเจ้าเมืองกรมการหรือเจ้าพนักงานในกรุง เมื่อนายอากรจับเอา
ผู้ถือหนังสือ และคนถือหนังสือมาส่งให้เห็นกับพระบารมีเจ้านายและวาสนาขุนนาง บิดความว่ากล่าว
ไกลเกลียดเสียไม่เอาเนื้อความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ก็ให้ผู้จับไ้มาฟ้องถวายฎีกาให้ทรงทราบ
ไต่ถามจะออกมูลพระบาทโดยเร็ว จะให้คิดเอาเงินอากรที่ขาดในชั่วอายุหนังสือปลอมนั้นกับเจ้าเมือง
กรมการ และเจ้าพนักงานซึ่งไม่บอกมากรุงเทพมหานคร และไม่กราบทูลพระกรุณาว่าจะครบจำนวน
ขาดในชั่วอายุหนังสือนั้น.....^๒

*ประกาศ ร.๔ ฉบับที่ ๗๗ พ.ศ.๒๓๔๔ ประกาศว่าด้วยดวงตราประทับตราภูมิ

๒ประกาศ ร.๔ พ.ศ.๒๓๔๔ ฉบับที่ ๗๗ ล.ค.

การปรับปรุงภาวโอรสบางคราว

วิธีการดำเนินงานในการจัดเก็บภาษีอากรจำ ลาวม แล้ รัฐบาลได้จัดการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชนิดของภาษีอากรให้เหมาะสมอยู่เสมอ ภาษีอากรใดที่ไม่เหมาะสมกับภาวะการณ์ หรือ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน ก็ได้ยกเลิกเสีย ภาษีอากรใดที่เห็นว่ากำลังขึ้นแล้วจะเป็นประโยชน์ แก่ประชาชนน้อยเกินไป และเมื่อตั้งขึ้นแล้วประชาชนไม่เดือดร้อน หรือตั้งขึ้น ก็จะไม่ได้อานิสงส์อะไรต่อไป

การปรับปรุงสมัยรัชกาลที่ ๓

การปรับปรุงแก้ไขทางภาษีสืบมาในสมัย ร. ๓ ไม่มีปรากฏในพงศาวดาร และ จดหมายเหตุแต่อย่างใด ถึงปรากฏแต่การวัดตั้งภาษีอากร นานาประการที่เพิ่มขึ้นอย่างมาหลาย ถึงปรากฏใน พงศาวดารว่ามีเพิ่มขึ้นถึง ๓๖ ชนิด ^๑ แต่มีภาษีสองอย่างที่ไม่ปรากฏให้มีในประมวลกฎหมายขึ้นโดย ตลอดรัชสมัย คือ ภาษีเงิน อากรการพนันและภาษีโรงเรือน และภาษีการค้า ^๒ ทั้งนี้ก็เพราะทรงมี พระราชทานยับยั้งมิให้ทรงกระทำในพระพุทธศาสนาเป็นอันขาด ^๓

ปรากฏตามพงศาวดารว่า โปรดให้เลิกอากรที่มีมาแต่ก่อน ๒ อย่างคือ อากรค่าน้ำ และอากรรักษาเกาะ สำหรับเรื่องเลิกอากรทั้ง ๒ ชนิดนี้คงพบแต่การเลิกอากรค่าน้ำถึงปรากฏใน จดหมายเหตุฉบับหนึ่งกล่าวไว้ดังนี้

..... อากรค่าน้ำนี้เป็นอากรที่ร้าย ร้ายกว่าหา เงินกระด้างหรือมีอย่างๆ สำหรับจับสัตว์อันมีวิเศษมาเสียให้จางหายไปโดยโลกาคน ๆ จึงให้ตั้งขึ้นใหม่เป็นรายสิ่งไว้ รามร ผู้ใดทำมาค้าขายมาหากินต้องเสียเงินมาก หวังจะให้เขาทำมาค้าขายมาเงินไป แลคนที่สันดานโลภ แสงหาผลประโยชน์เห็นว่า เงินอากรค่าน้ำนี้ถ้าใครก็เข้าวังจึงได้ประมุขรับทำราชการส่งเข้าทองพระคลัง

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๓ หน้า

^๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๕๖๐ เล่มที่ ๒๔ ต้นร่างฉบับผู้ตรวจ

ตั้งตัวเป็นเจ้าของน้ำก็จะเอาประโยชน์ไปมาก มิให้มีวิธีใดที่ปะ สะดุ้งวายคอบาป หวงกัน มาบ เหมื่อง
ห้วย หมอง กลอง บึง บ้างขลุ่ยกลองกระบังรังเผือก ปีกกันน้ำกักขัง เวลาวิ่งปลาเล็กปลาน้อย ชันไม้
กวรวะเป็นอาหารพลอยวินาศลมตายเป็นอันมากมากมาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าแต่ปางก่อนไม่
ทรงทราบ จึงหาได้มีพระราชบัญญัติห้ามปรามไม่ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทราบความแห่ง
บุคคลผู้กระทำปาณาติบาต มีพระทัยสังเวชยิ่งนัก จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราพระราชบัญญัติห้ามปรามมิให้นาย
อากร แลราษฎรผู้ใดกระทำต่อไป..... ครั้นนี้โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัติเพิ่มเติมพระราชบัญญัติครั้งก่อน
อีก ห้ามอย่าใหญ่โต ๆ ชวงจึงทองที่มีความวิวาทแก่กันในการทำปาณาติบาต ถ้าผู้ใดมีฟังจะไต่ลง
โทษที่ขอชวงจึงกันลงพระราชบัญญัติให้เขียน ๖๐ ที่ แลความซึ่งวิวาทแก่กันนั้นจะไต่ชำระว่ากล่าว
กระทำโทษตามลักษณะวิวาทให้

นายแฉวง กำนัน นายอำเภอบอกกล่าวป่าวร้อง
ราษฎรให้รู้ทั่ว แลให้ทราบเราดูแลอย่าให้มีผู้กระทำการนี้ เกตibatดองพระบาทบัญญัติครั้ง
ก่อน

โก.....๑

วิเคราะห์เหตุแห่งการประกาศเลิกอากรน้ำนั้น จะเห็นได้ว่าแก่อนมามันเกิดความ
วิตกแย่งชิงทองน้ำ หวงหาม ก็กันหนองน้ำกันอยู่เสมอ มีพบอยู่ในจดหมายเหตุฉบับหนึ่ง เกี่ยวกับ
ความวิวาทของราษฎรกับนายอากรน้ำที่กรุงเก่า เกิดวิวาททำร้ายกัน ๒ อาจจะเป็นสาเหตุอย่าง
หนึ่งที่ทำไมต้องเลิกอากรน้ำเสีย

การปรับปรุงแก้ไขในสมัยรัชกาลที่ ๔

๑. การจัดตั้งภป้อากรบางอย่างที่ไม่โปรดให้ตั้งสมัย ร.๓

ปรากฏในพงศาวดารวาศสมัย ร.๔ โปรดให้ยกเลิกอากรที่ไม่เคยตั้งขึ้นมาก่อน คือ ๑๔
ชนิด^๑ รวมทั้งอากร ที่โปรดให้เลิกไปสมัย ร.๓ ก็อากรค่าน้ำและการรักษาเกาะ ในที่นี้จะขอ
กล่าวถึงเฉพาะภาษีอากรบางชนิดที่ไม่อนุญาตให้ตั้งขึ้นในสมัย ร.๓ เท่านั้น คือ

ภาษีอื่น ดังเช่น พ.ศ. ๒๓๘๔ ปรากฏว่าพวกเจ้านาย ข้าราชการผู้ใหญ่กราบทูลให้ตั้ง

^๑ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๙ เรื่องพระราชกำหนดภาษีอากร

^๒ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๑๘๔ เลขที่ ๘๘ ถึงเมืองกรุงเก่าให้ส่วนที่ผู้มีชื่อวิวาทกับนายอากรน้ำ

^๓ เวาพระยาศรีสุทโธวรางคณ์ จ.ก. หน้า ๘๒๕- ๘๒๖

ดังทว่า

... ครั้นรัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชนิพนธ์ให้เขียนจดหมายไปเสียดินแดนจากบ้าน
เมือง อมาโตะให้ไทยจีนผู้ค้าขายสุบดินได้ เป็นพระราชสุระยังกวารามกิจการงานสิ่งอื่นใดมาถึง
๒๘ ปี การค้าขายกับจีนก็ยังมิยอมเสีย หาดังพระกมธราชหวัชไม แลเมืองสาปหลัง
ใบระตรา เป็นเมืองของชาติวิไลดา เมืองลือชองเป็นเมืองชาติที่กักขังคนมิได้อยู่ในร่มธงอังกฤษ*
เมืองเหล่านี้เปิดทางให้ลูกหลานจีน แขนก ฝรั่งเศส ซึ่งไปมาค้าขายในบ้านเมืองซื้อขายดิน มีเจ้า
ภานี้แลเรือกากาขึ้นโดยควรแก่ราคา แกรงกิสกลของกัวโมสุบ บ้านเมืองกับบริบูรณ์หาเป็นอันตราย
ด้วยการซื้อขายดินไม่ กรุงเทพฯ เป็นเมืองใหญ่มีไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินหลายชาติหลายภาษา คนพวกนี้
ถ้ามีศึกสงครามก็ต้องไปสู้รบชาติที่จะต้องห้ามปรามมิให้สุบดินเสียโดยเด็ดขาด แต่จีนมิไถ่กะเกณฑ์
ออกศึกสงครามด้วยเป็นคนอ่อน ซลาด ไคแต่ซื้อขายหาทรัพย์สิน จะโปรดให้ซื้อขายสุบดินกันตาม
ประกาศพวกจีนก็ควร แต่ไทย ลาว มอญ เขมร แขนก ชวน พม่า ทวาย ห้ามเด็ดขาด ให้มีเจ้าภานี้
เป็นเจ้าของดูแลซื้อขายลงสู่ไปสัก ๒ - ๓ ปีก่อน....."

ทรงโปรดเกล้าให้ตั้งไคในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ แต่มีข้อบังคับสำหรับรับคนไทยที่สุบดินไว้
รุนแรงมาก ก็ก่อนที่ไทยจะมาขอทรงอนุญาตให้หาวิธีให้เลิกภายใน ๔ เดือน หลังจาก ๔ เดือน
ถ้ายังไม่ไคจะประหารชีวิตเสีย หรือไม่ไคจะไคแบบเบี้ยแบบจีน และกองเสียค่าผูกปี แบบจีนถึงคนละ
๑๕ ตำลึง มากกว่าคนจีนซึ่งเสียแค่ ๑ ตำลึง ถ้าไปมีเงินเสียให้เอาตัวมาไคแรงงาย กิดค่าแรงไค
ปีละ ๕ ตำลึง ๒ จึงนับว่ามีโทษหนักแรงมาก

อาการน่า กลับถึงชั้นใหม่ พ.ศ. ๒๓๔๕ ดังปรากฏในจดหมายเหตุการณ์

..... ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ ทานเสวยมกัญญ์ใหญ่ต่อสมเด็จพระยาองค์
ใหญ่ สมเด็จพระยาองค์น้อย แลเจ้าพระยาตรีสุริยวงค์ เป็นประธาน เมื่อจัดแสงระการณ
ดิน ปรีกษาพร้อมกันเห็นว่า อาการน่า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เลิกเสีย ไม่
เป็นคุณประโยชน์อันใดแก่สัตว์กิดจวน ไม่เห็นเป็นคุณความจำเริญแก่พระพุทธศาสนาไม่เป็นคุณ

* ก่อเมืองจาร์การ์ตา (ปัตเวีย) ลือชอง เจ้าใจว่า รุชอน กักขังคน ก่อเสปน เพราะสมัยนี้
วิธีป็นส้อยไคอ่านาจเสปน

๑ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่ ๕๓ พระราชบัญญัติห้ามสุบดิน และตั้งเจ้าภานี้ขึ้น

๒ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่ ๕๓ ล.ก.

เกือบทุบแถมการแกสก็อย่างหนึ่ง ราษฎรคับท้อปามากขึ้น ปากก็ถามมาขึ้น กว่าแวก่อนเสียอีก
จึงพร้อมกันกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอให้เรียกกันน้ำขึ้นมีตั้งเกาตามโบราณ จึงทรงพระราชนัด
ว่า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการท้าวจะให้พ้นทุกข์แก้ตัว
ก็รื้องานนั้นไม่สมพระประสงค์ ปากก็ท้วงท้วงมากจนบางอันเองจริง แะทรงห้ามไปให้ราษฎร
ปิดกะบังรังเผือก ปิดท่อบดักคอนชายห้วยหนองคลองบึง-บางแกกันนั้นทรงได้เป็นการขอมอบ...

ด้วยเหตุนี้เองจึงทรงโปรดฯ ให้มีอากรค่าน้ำขึ้นใหม่ มีนายอากรผูกขาดไปเก็บอากร
ในเมือง ๓๙ เมือง กับ ๔ ตำบล ตามพิภพที่ทางตั้งขึ้นใหม่ (ตามพิภพที่ ๒) สำหรับ
รายได้ที่นายอากรประมูลขึ้นคลังในปีแรกเป็นเงิน ๓๙๐ ชั่ง^๑

ภาษีคกร ตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๔๐๒ ตั้งจดหมายเลขว่า

..... ครั้นนี้ทางพระราชนัดแล้วดำรัสว่า ชาราษฎรแลราษฎรที่หักล้างของ ช่าง
เขียน แลหักการทาง ๆ ไว้ในพระนคร ถ้ามีราษฎรก็เกะกะมาทำการหลวง มีประโยชน์อยู่ในแผน
ดินบาง แต่ที่หักการอื่นว่า แะการเลนทาง ๆ พวกนี้เขามีประโยชน์สิ่งใดในราชการไม่ ถึงการ
หลวงนี้จะให้เงินก็คิดเอาเงินโรงเหมือนกันกับคนข้างนอก ถ้าไปเล่นแห่งใดตำบลใดก็มักเป็นเหตุ
ให้วิวาทพวักกันจนเกิดความชุนเกื่องโตฝ่าละอองธุลีพระบาทเนื่อง ๆ เพราะฉนั้นให้กรมมหาดไทย
เป็นเจ้าว่านวน ทั้งภาษีเรียกภาษีการเลนละแะ โชน พุน หนึ่ง จั่ว มอญรำ เพลง การเลนทุก
อย่างเสีย....^๓

และปรากฏว่าเจ้าภาษีคนแรกคือจีนนิม มีหลวงวารีราชยุทมนเป็นนายประกัน เก็บ
เงินตามพิภพ (ดูพิภพที่ ๒)

อากรตั้งบ่อนชนโค กัลปสา ตีโก ฯลฯ สมัย ร.๓ ไม่โปรดให้มีแต่สมัย ร.๔
โปรดให้ตั้งขึ้น จะเป็นปีใดนั้นไม่ทราบชัด แต่ปรากฏในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ ว่า หลวงแสงหาวิ
ชุนจีนจรประเทศ ชุนภาวีวิเศษ ผู้เข้าสวณ พระภาษีบริบูรณ์ เป็นนายประกันประมูลจากหลวง
บาลเบิกบุรี นายอากรคนเก่า เป็นเงินปีละ ๑๙๐ ชั่ง^๔

^๑ จดหมายเลข ร.๔ จ.ก ๑๒๑๔ เลขที่ ๕๓ และ เลขที่ ๑๒๐ - ๑๒๕ เรื่องกาน้ำ

^๒ จดหมายเลข ร.๔ จ.ศ ๑๒๑๔ ด.ก

^๓ จดหมายเลข ร.๔ จ.ศ ๑๒๒๑ เลขที่ ๖๙ ถึงเจ้าภาษีเก็บलग

^๔ จดหมายเลข ร.๔ จ.ก ๑๒๖๔ เลขที่ ๕๓/๒ ถึงนายอากรขอนนงค์ โก โศ กระบือ กัลป

๒๓. การปรับปรุงภาษีอากรต่าง ๆ

ภาษีอากรชนิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในรัชกาลนี้ได้ทรงแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมอยู่เสมอ
ดังนี้ ได้แก่

ก. ไม่โปรดให้เก็บภาษีบางอย่าง ทั้งนี้เนื่องมาจากระบบการผูกขาดเก็บภาษีอากร
ในสมัยนั้นเป็นยาหม้อใหญ่ เพราะเป็นเรื่องเรียกเก็บผลประโยชน์จากรามฎรที่ให้เป็นอาชีพแทบทุก
อย่าง ของชนใดใดที่เกิดขึ้นพอเป็นสินค้าซื้อขายกัน ถ้าเงินเจ้าภาษีเห็นว่าพอจะหาประโยชน์เรียก
เก็บเป็นภาษีอากรได้ ก็ทำเรื่องเค้นขูดผูกขาดจัดเก็บ เมื่อทรงทราบว่าถ้าตั้งขึ้นแล้วจะทำให้
รามฎรเดือดร้อนก็ไม่ทรงโปรดให้ทรง เช่น ภาษีผัก ภาษีเตาหุงข้าว รวมทั้งภาษีพลู ดังมีพระราช
คำริไว้ในประกาศปี พ.ศ. ๒๔๐๑ เรื่องภาษีพลู ตอนหนึ่งว่า

..... ทรงดำริเห็นว่า พลูเป็นของต้องกินอยู่ก็แทกนที่ เป็นข้าขอบขัณฑสีมาทั้งสิ้น
คนนอกประเทศ คือฝรั่ง อังกฤษ แชกเทศ แลจีน แม้จะเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ ก็ไม่มีใครกิน
แลใช้พลูมิได้เป็นสินค้าออกไปนอกพระราชอาณาเขตเลย ไม่ควรที่จะก่อเหตุให้พลูแพงไปกว่าแต่ก่อน
แล้วให้ลำบากแก่ชาวสวนพลู ด้วยตั้งเงินหลายกนคิดนั้นเลย.....

ข. ยกเลิกภาษีอากรบางอย่าง ดังปรากฏในพงศาวดารว่า เลิกอากรเกวียน
อากรเรือจ้าง ทางโยง และเลิกภาษีน้ำขันทมะพร้าว^๕ และปรากฏในจดหมายเหตุเพิ่มเติมอีกว่า
ทรงโปรดให้เลิกเก็บภาษีบางตน^๖ และเลิกเก็บภาษีขลมะพร้าวด้วย คงจะขอยกประกาศเลิกเก็บ
ภาษีขลมะพร้าวในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ตอนหนึ่งกล่าวไว้ดังนี้

^๑ พระยาอนุমানราชชน ล.ก หน้า ๓๔

^๒ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ ๑๒๒๑ เลขที่ ๔๐ สารกราถึงกรุงเก่าห้ามเก็บภาษีผักในรั้วกัศ

^๓ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ ๑๒๒๓ เลขที่ ๒๓๙ ห้ามเก็บภาษีเตาหุงข้าว

^๔ ประกาศ ร.๔ จ.ศ ๑๒๒๐ เลขที่ ๑๓๒ ล.ก

^๕ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ก หน้า ๙๖๕

^๖ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ ๑๒๑๔ เลขที่ ๑๔๖ เลิกเก็บภาษีบางตน

..... ณ ปีมะโรง วัตถุประสงค์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกภาษีฉดมะพร้าว แลราคา
 ภาษีฉดมะพร้าว คนละ ๑๐๐ เปี้ยนนั่นออกเสีย ให้นายระวางเรียกเป็นค่าอากรมะพร้าว ๓ คน เป็น
 เงิน ๑ สลึง ให้ราษฎรขายฉดมะพร้าว แลน้ำมันตามใจชอบ ๗ ปีระหว่ ฉดนี้ ฉดมะพร้าว น้ำมัน
 มะพร้าว มีราคาแพง เพราะคนมะพร้าวของเกาคนแก่สูงควดไปไม่มีฉดตายเสียบ้าง คนมะพร้าว
 จึงน้อยไป ราษฎรเจ้าของสวนไม่ปลูกเพิ่มเพิ่มขึ้นในที่สุด เพราะกลัวจะต้องเสียอากรคนมะพร้าว
 ๓ คน เป็นเงิน สลึง ๑ ฉดมะพร้าวแลน้ำมันมะพร้าวจึงแพงไม่บริบูรณ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 สั่งว่า แตนี่สืบไปประกาศแก่ราษฎรเจ้าของสวนแขวงกรุงเทพฯ แลหัวเมืองที่สวนมะพร้าวต้อง
 เสียอากรอยู่นั้น ถ้าถึงกำหนดปีฉด สัปตศก จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกคนมะพร้าวเสีย
 มีให้นายระวางเรียกอากรคนมะพร้าว แก่ราษฎรเจ้าของสวนสืบไป ๑

การเลิกภาษีอากรบางอย่างเช่นนี้ ก็เพราะความเดือดร้อนของราษฎรประการ
 หนึ่ง ก็กับการตั้งภาษีเช่นนั้นทำให้ราษฎรฉดผลไม่ทำให้พืชผลเช่นนั้นงอกงามขึ้น จึงโปรดเกล้า ฯ
 ให้ยกเลิกเสีย ราษฎรจะได้ขึ้นทำมาหากินมากขึ้น

ค. ลดอัตราการเก็บเงินอากรบางอย่างลง เช่นโปรดให้ลดค่านาลง กับเก็บนา
 ตราแดง นาคูโคไรละ ๑ สลึง ส่วนนาฟ้างลอยคงเก็บสลึงเฟื้องเท่าเดิม ในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ ๒
 และลดอากรสมภักดิ์ที่เคยเก็บเป็น ๑๐๐๐ หลุมต่อมา เป็นไร่ละ สลึงเฟื้อง ๓

ง. เปลี่ยนแปลงภาษีอากรบางอย่างให้เหมาะสม โคแก

๑. ภาษีน้ำตาลทราย ึ่งเดิมเคยมีผู้ประมูลผูกขาดเจ้าเดียว ในปีพ.ศ. ๒๔๐๑
 โปรดเกล้าฯ ให้แยกเป็น ๓ รายดังนี้

๑.๑ ตามลำน้าเจ้าพระยา ตั้งแก่สมุทรปราการ นครเขื่อนขันธ์ ไปจน
 ถึงเมืองสวรรคโลก กำแพงเพชร รวม ๑๔ เมือง ให้จีนสิน เป็นขุนพิสุทธสินี ราย ๑

๑ ประกาศ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ ฉบับที่ ๒๔๕ เรื่องเลิกเก็บภาษีฉดมะพร้าว

๒ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕ เลขที่ ๔๖ เรื่องเจ้าพระยาสุรียวงศ์ทูลขอลดเงินค่านา
ตราแดง นาคูโค

๓ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ เลขที่ ๒๓ ตั้งนายแก้วเป็นนายอากรยาสูบวิเชียร เพชรบูรณ์

๑.๒ ตะวันออก ๘ เมือง คือ ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีน พนัสนิคม ชลบุรี
บางละมุง ระยอง ตราด จันทบุรี จันทบุรี เป็นขุนภักดีสินยากร ราย ๑

๑.๓ ตะวันตก ๔ เมือง มีสาครบุรี นครชัยศรี สุพรรณ สมุทรสงคราม ราชบุรี
กาญจนบุรี เพชรบุรี ปรามบุรี จันทบุรี เป็นขุนสุนทรสินพิทักษ์ ราย ๑ ๑

๒. อากรตลาด เลิกมาเก็บเป็นภาษีโรงเรือน เรือ แพ แทนในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ ดัง
ปรากฏในคำประกาศดังนี้

..... จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ไก่ทรงพระราชดำริคิดใจ คิดถึงใจ
ราษฎรอยู่ทุกหนมานาน ก็เห็นว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เป็นยากจนโดยมาก เลี้ยงชีวิตด้วยลงทุน
หาของเล็กน้อยมาขาย หากทำไร่น้อยๆ ไก่ทำไร่บางขาดทุนบ้าง ไม่พอใจจะเสียตลาดทุกคน
ด้วยกัน เพราะฉะนั้นพระราชหฤทัยทรงพระเมตตาสงสาร อยากให้เลิกการเก็บตลาดเสียสิ้น ให้
ราษฎรที่ยากจนไถ่หากินสุข จึงได้ทรงปรึกษาพระราชดำริในการที่จะให้เลิกเก็บตลาด
แก่ราษฎรที่ยากจนขายสิ่งของเล็กน้อยทั้งปวงเสีย กับพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยาวังมกุฎมหาดไทยธิบดี เจ้าพระยาบวรราช ทานทั้งปวงก็มีความ
เห็นชอบเห็นชอบด้วยพระราชมารยา..... ๒

หลังจากนั้นก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกและตั้งพิทักษ์ภาษีเรือ แพ โรงร้าน ขึ้นมา
แทน (ดูพิทักษ์จากตอนที่ ๒)

๓ การปรับปรุงเกี่ยวกับการตั้งโรงภาษีของเจ้าภาษีนายอากร

เจ้าภาษีนายอากรเมื่อถูกขาดทำภาษีอากรได้แล้ว ก็จะตั้งโรงภาษีขึ้นสำหรับเก็บเงิน
ค่าภาษีอากรตามชนิดสิ่งของที่ตนประมูลผูกขาดมาเก็บราษฎรที่ขึ้น ลง พายเรือไปมาค้าขาย ที่ต้อง
เรียกเรือผ่านไปมาให้แวะตรวจภาษี โรงภาษีที่ว่ามีอยู่ทุกตำบล เนื่องจากเจ้าภาษีนายอากรแบ่งเขต

๑ ประกาศ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ ฉบับที่ ๑๒๔ เรื่องตั้งภาษีน้ำศาลทรายแยกเป็น ๓ ราย

๒ ประกาศ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ ฉบับที่ ๑๓๖ พระราชกระแสเลิกเก็บอากรตลาด

ใหญ่ขึ้นประมุลช่วงทองจากตนไปอีกทอดหนึ่ง ๑ ควบเหตุนี้เองจึงทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน
อยู่เป็นอันมาก รัชกาลที่ ๔ จึงทรงออกประกาศ เกี่ยวกับการตั้งโรงภาษีเสียใหม่ดังนี้

ประกาศให้ภาษีตั้งอยู่กับคาน

ณ วัน พุธที่สิบสี่ เดือนธันวาคม ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ๒

เจ้าพระยาภาณุวงศ์บริวารที่สมุหพระกลาโหม รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯสั่งว่า ราษฎรชาวกรุงเทพฯ และกนหัวเมืองขึ้นลงไปมาเนืองๆ บางพวก
วากล่าวติเตียนชาวคานและเจ้าภาษี วาซานต่างๆ ให้ไต่ความเป็นชาววา ราษฎรมาถึงคาน ชนหมื่น
ชาวคานเรียกตรวจสิ่งของของทองหาม ครั้นไปถึงโรงภาษี เจ้าภาษีก็นำสิ่งของที่ต้องตาม
พิกัต ถ้าแมนเรือขึ้นลงพนักคาน และโรงภาษีไป ชาวคานวาระราษฎรชาวเรือหนีคานจับเอาตัวราษฎร
มาบังคับให้ทำขวัญคาน ราษฎรไม่ทำ กักเรือ และเก็บเอาแจวหางเรือ ไว้ ราษฎรต้องเสียค่าไถ่
จึงไปได้ ลางที่ชาวคานกับราษฎรเกิดวิวาทชกตักกันก็มี ฝ่ายเจ้าภาษีนั่น ถ้าเรือไม่แวะโรงภาษี ก็
แกล้งคนไปเอาหรือราษฎรมาตรวจสิ่งของในลำเรือของตามภาษี พาลวาระราษฎรหนีภาษี ปรับไหม
เอาสิ่งของไว้จนสิ้น ก็บังคับคานกับโรงภาษีก็นำมาชกกันตั้ง ราษฎรไปมาทางวันหนึ่ง ต้องจอดโรง
ภาษีถึงเกาะแห่งสิบแห่ง ถ้าแมนราษฎรกับชาวคานเจ้าภาษีก็นำความวิวาทไม่มีพยานแล้วยากที่จะชำระ
ความจริงได้ จะไม่จัดการเสียให้เรียบร้อย ก็เห็นเป็นล้าปากแก่ราษฎรทั้งหลายมากนัก ตั้งแต่นั้นสืบ
ไปให้เจ้าภาษียกโรงภาษีบรรดาตั้งเรียกเก็บอยู่ ณ แขวงหัวเมืองให้มารวมตั้งติดอยู่กับคานจงทุกแห่ง
ทุกตำบล ราษฎรจอดคานแล้วให้เจ้าภาษีมารวสิ่งของในลำเรือ ภาษี ภาษีให้เจ้าภาษีก็นำเรียกเอา
แก่ราษฎรตามพิกัตของตรา เมื่อเจ้าภาษีก็นำความวิวาท ราษฎรจะไต่คานชาวคานเป็นพยาน ถ้าชาว
คานจับสิ่งของของทองหามได้ หรือชาวคานวิวาทกับราษฎรจะไต่คานเจ้าภาษีเป็นพยาน ห้ามไม่ให้แยก

๑ พระยาอานามราชชน ด.ค หน้า ๓๑

๒ ประกาศ ร. ๔ จ.ศ ๑๒๒๙ เลขที่ ๒๖๔ ประกาศให้ตั้งที่เก็บภาษีอยู่กับคาน

ย้ายตั้งอยู่ห่างจากตานเหมือนแตกอน เจ้าภานี้ขึ้นไปตั้งโรงภาษีแห่งใดพันวากถ่านไปหลายเส้นจน
ราษฎรจะทองแฉะเป็นหลายแห่งไปนั้น จะร้องวาราษฎรไม่จอดโรงภาษีนี้นั้นไม่ได้ จะต้องให้พักอยู่
แก่เจ้าภานี้ เมื่อเจ้าภานี้กับตานตั้งอยู่แห่งเดียวกันใดดังนี้ เห็นวาราษฎร ะไคความสุขยิ่งขึ้นกว่า
แตกอน พระบรมราชโองการดำรัสสั่งดังนี้ ให้กรมมหาดไทย กลาโหม เรมหา กรมพระสัสดี
หมายบอกเจ้าภาษีบรรดาที่รับทำภาษีทั้งปวงตามกรมขึ้น และมีตราบังคับไปถึงผู้สำเร็จราชการ เมือง
กรมการใหญ่ที่แห่งที่เป็นทางรวมเรือเดิน ควรจะยกตานมาตั้งที่โรงภาษี หรือจะยกโรงภาษีไปตั้ง
อยู่ที่ตานอย่างไร ก็ให้เร่งจัดการเสียให้เสร็จในปัจจุ สัปดาห์ ถ้าถึงเคื่อ ๕ ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีชวด
ฉะพิกไปแล้ว ถึงราวเรือที่จะต้องเสียภาษีไม่แฉะโรงภาษีที่ไปเที่ยวตั้งเอาตามอำเภอใจ จะให้
บังคับซึ่งไม่ติดต่อกับตานนั้นมาให้ปรับใหม่ทำโทษให้ก็ทำไม่ได้ และที่ทั้ง ตั้งโรงภาษีเหนือตาน
ท้ายตาน จะยกตานไปติดตั้งกับโรงภาษีนั้น เป็นที่สวนที่บานของราษฎรมีเจ้าของ ให้ชาวตาน
และเจ้าภานี้ไปว่าซื้อเอาตามราคาพอสมควร ถ้าราษฎรไม่ยอมขายไม่ยอมให้เขา จะว่ากล่าว
ขัดขวางไปอย่างไร ให้ผู้สำเร็จราชการ เมือง กรมการ กำนัน หาดหัวราษฎรเจ้าของที่มาว่ากล่าว
ผ่อนปรนให้ชาวตาน และเจ้าภานี้ ให้ตั้งเรียกภาษีจึงสมควรตามรับสั่ง

หมายประกาศมา ณ วัน พุทธศักราช ๒๓๖๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะแม สัปดาห์

จุลศักราช ๑๒๒๓

คำประกาศนี้นับว่าเป็นการให้ความสะดวกและยุติธรรมแก่ราษฎรต่างๆ เดิน
ทางไปมาค้าขายเป็นอย่างยิ่ง

๔. การประกาศพิทักษ์ภาษีอากรให้ราษฎรทราบ

ขอเตือนรองของราษฎรอีกประการหนึ่งก็คือ เกี่ยวกับเรื่องการเงินภาษีอากร
โดยเหตุที่ราษฎรส่วนมากไม่รู้หนังสือประการหนึ่ง หรือหลงลืมพิทักษ์ภาษีอากรที่เจ้าหน้าที่นำมาประกาศ
ครั้งถึงเจ้าภาษีนายอากรประการหนึ่ง กับทั้งถูกนายอากรข่มขู่เก็บนอกเหนือพิทักษ์เหล่านี้เป็นต้น มัก
เป็นการทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันเสมอระหว่างนายอากรกับราษฎร

รันทถึงปี พ.ศ. ๒๓๙๙ ร. ๔ โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ ระเบียบพิทักษ์ภาษีอากร ออก
ประกาศให้ราษฎรทราบทั่วกัน เพื่อให้ราษฎรใคร่พิทักษ์อัตราที่ถูกต้องแน่นอน ดังประกาศตอน
หนึ่งว่า

..... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนมหาสิทธิโวหาร เสด็จมาประกาศแก่ราษฎร
ทั้งปวงให้รู้ทั่วกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ ซึ่งได้เสด็จด้วยราชสมบัติ
ครอบครองแผ่นดินอนาประชาราษฎรมาแต่ก่อน ก็ได้อาศัยใช้เงินภาษีอากรต่างๆ ที่เรียกว่า
พระราชทรัพย์เป็นกำลังราชการแผ่นดิน ถ้าไม่มีเงินภาษีอากรแล้วก็ไม่อาจดำรงรักษาแผ่นดิน
ให้เป็นสุขได้ เพราะฉะนั้นจึงได้มีธรรมเนียมให้เรียกภาษีอากร กับราษฎรตามพิศุขมาจนทุก
วันนี้ก็แลการซึ่งตั้งเจ้าภาษีอากรให้ออกไปเก็บก็ได้อาศัยภาษีอากรอยู่ในท้องตราแล้ว ได้
ให้หัวเมืองคัดลอกท้องตราไว้ทุกหัวเมืองแล้ว ให้ประกาศแก่ราษฎร นายอำเภอ ท่านั้น
ให้ประกาศแก่ราษฎรให้รู้ทั่วตามพิศุขในท้องตรา ก็เมื่อประกาศนี้ ราษฎรใคร่บางมีใคร่บาง
ที่ไม่รู้พิศุขในท้องตรานั้นมีมาก เพราะฉะนั้นเจ้าภาษีอากรไปเก็บเหลือเกินพิศุขไป ราษฎรที่มีใคร่
ก็ยอมให้เก็บ ไม่มีใครอาจฟ้องร้องว่ากล่าวได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ
ทรงทราบมีพระราชหฤทัยประสงค์จะให้ราษฎรทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุข จึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้คิดพิทักษ์ภาษีอากร ที่พิมพ์แจกไปทุกแขวงทุกตำบล ให้ราษฎรรู้พิทักษ์ภาษีอากรจริง
ทั่วกัน แลนี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าเจ้าภาษีอากรมาเก็บเงินแก่ราษฎรเหลือเกินนอกจากพิศุข
ที่พิมพ์แล้ว ก็ให้ราษฎรผู้ใดความเดือดร้อนมาฟ้องร้องต่อเจ้ากระทรวงที่ภาษีอากรขึ้นอยู่
ในพระคลังนั้นๆ.....^๑

ประกาศที่ออกมานั้นนับได้ว่าเป็นผลดีต่อราษฎร เป็นอย่างยิ่งเพราะเป็น
หนังสือที่พิมพ์สามารถเก็บไว้ดูได้ ซึ่งปรากฏว่าการพิมพ์โฆษณาในปีนั้นจ้างโรงพิมพ์ฝรั่งมิชชัน
นารีอเมริกันพิมพ์ให้ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๐๑ จึงได้จัดตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง
ชื่อนามว่า โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ จัดพิมพ์หมายประกาศต่างๆ ของทางราชการขึ้น ^๒

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๒๒๒ เลขที่ ๑๒๔ เรื่องประกาศให้ราษฎรรู้พิศุขภาษี

^๒ หนังสือประกาศ ร. ๔ อธิบายความที่มาของประกาศ หน้า ๓

บทที่ ๔

— ปัญหาการดำเนินงานด้านภาษีอากร และการแก้ไข

การบริหารภาษีอากรตามที่ได้นำความมาในบทแรก นั้น แม้ว่าจะมีวิธีการดำเนินงานที่เป็นระเบียบรัดกุมเพียงใดก็ตาม แต่ก็มีปัญหาบางประการที่ทำให้การบริหารภาษีอากรของรัฐบาลไม่อาจบรรลุผลได้ตามความประสงค์ ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีทั้งปัญหาการดำเนินงานภายในประเทศ และปัญหาเกี่ยวกับต่างประเทศ ทั้งจะได้นำมาลงรายละเอียดดังต่อไปนี้

— ก. ปัญหาการดำเนินงานด้านภาษีอากรภายในประเทศ

มีปัญหาหลายประการที่ทำให้การบริหารภาษีอากรดำเนินไปไม่ได้โดยราบรื่นจนหมายถึง

๑. การเกิดทวิชนกัณฑ์ทำให้การเก็บเงินภาษีอากรไม่ได้ผลเต็มที่ ทำให้การเก็บเงินอากรกานา อากรศานาไหลลดลง ดังเช่นปรากฏในจดหมายเหตุว่าปี พ.ศ. ๒๓๓๔ นาหมกษณลไม่ตามเสียบก จึงงกเก็บเงินอากร จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๓๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เกินสวณเพื่อเก็บเงินอากรใหม่ และในปี พ.ศ. ๒๓๓๖ ฝนแห้งแล้งนาข้าวราษฎรทำนาไม่ได้ผล รัฐบาลจึงได้อนผันการเก็บเงินค่านาราษฎรลง ถึงปรากฏในจดหมายเหตุว่า

..... กรันจะเร้นถำนา แกรราษฎรที่ำนาคูโค ไม่เปาะเมอุดรตามอย่างธรรมเนียมได้เงินกานาบาเก็บตามจำนวนราคาแดง คราวอง บณว่า วงษาำนาคูโคในปีเถาะเบวตณโกธเม็ถขาวไมทัว พระพุทธเจ้าอยู่หัวหำมีพระหทัยปรารถนาอดิ้วยับ วิถำนาไม่ ทรงพระเมตตาภิรมราษฎรมา ทว่าเงินที่จะไถ่มาเป็นของหลวง พระราชฤทัยเก็บไปกัษระบอกรฐาแก่ไพร่ไปประหารจึงโปรดเกล้าฯว่าในปีเถาะนี้ให้เรียกเงินกานาแรราษฎรที่ำนาคูโค แต่ที่่นาราษฎรลงมือเก็บได้ผลเม็ถขาว ที่่นาองราษฎรคนขาวแห่งเสียไปมิได้เก็บเก็บผลเม็ถขาวนั้น ให้เรียกเงินาพรระราทหนแรราษฎรเจ้าของนาที่่นาขาวแห่งเสียไปมิได้ลงมือเก็บเอาเม็ถขาวในไร่ พระพงโกธโกเจ้าของนาสาบานจำเพาะ

พระจักรพรรดิ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้า ว่าแก่กระตั้นไซ้ไถ่ลงข้อเกี่ยวเก็บผลเม็ดข้าว สามานทั่วไถ่
แล้วก็ไป เขาหลวงกำหนดบัญชีจำนวนนาไว้ ห้ามอย่าให้เรียกเอาเงินค่าภาษีเจ้าของนาที่ไม่ไถ่ผลเม็ดข้าว
นั้นเลย

ยิ่งไปกว่านั้นยังทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพนักงานเอาข้าวในรางหลวงออกจำหน่ายไว้ เจ้า
วานให้ราษฎรได้ออไปรับประทาน และห้ามผู้ที่มีข้าวเกิน ๓ ไร่ ให้เอาออกจำหน่ายขายเก็บให้คนอื่นด้วย ๒.
ทรงดำริว่าในรัชกาลที่ ๒๓ นั้น ข้าวแพง ถึงเกือบจะ ๑ ไร่ ข้าวสารถึงละ ๖ - ๗ สลึง เพราะ
ข้าวเก่าหมดแก่แพงอยู่ประมาณ ๕ วัน พอได้ข้าวใหม่ราคาถูกลงแล้ว ในระหว่างข้าวแพง โปรดให้ช่วยชาว
ในรางหลวงออกมารับขายราษฎรที่ยากจนถึงจะถึงมือหลวงรับบริบทแรกเก็บแบ่งของขายข้าวให้ ถูกลงทางนา ๓
การที่ราษฎรทำนาไม่ไถ่ เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ราษฎรไทยของแผ่นดิน ถึงส่วนใหญ่ได้ชื่อว่า
นา ต้องอดอดตาย. X

— ๒. ราษฎรไม่ยอมเสียเงินภาษีอากร ภาษีอากรส่วนใหญ่รัฐบาลให้ผู้นับพระมูลไปจัดเก็บ
โดยผู้นับพระมูลส่งเงินให้รัฐตามจำนวนเงินที่พระมูลไป แต่ตามความเป็นจริงก็มีผู้นับพระมูลครั้งที่เจ้าภาษีนาย
อากรไปเก็บเงินจากราษฎรไม่ไถ่ ทำให้เจ้าภาษีนายอากรเหล่านั้นขาดทุน หรือเป็นสาเหตุแห่งการทะเลาะ
วิวาทกันระหว่างเจ้าภาษีนายอากรอยู่เสมอ และส่วนใหญ่ก็มีเจ้าเมืองกรมการเห็นเป็นใจด้วย ถึงขนาด
อยู่ในพวกนายใหญ่หลายราย

ปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ขุนวิเศษน้ำยาอากรสมกับเสนาเมืองอ่างทอง ท้าวโชนผู้รักษาเมืองอ่างทอง
และดำเนินว่าชักชวนมิให้เก็บเงินอากร แะจงกรู้งเกอ้างทอง จึงยกพระมูลมณฑลปีละ ๕๒ ซึ่ง ๑๐ คำถึง
เมื่อไปเรียกในแขวงอ่างทองที่หมู่บ้านกัระระระบือ บ้านสาบ บ้านระกำ บ้านบางแก้ว บ้านโพธิ์ทะเล บ้าน
บ้านทาง ๆ ไม่ยอมเข้าไปเรียกอากรแก่ราษฎร จึงปลุกอวยกรรม จึงหาความมารองเรียนเจ้าเมืองอ่างทอง
ให้เอาตัวกำนันมาชำระความแล้วแต่ผู้เฒ่าเมืองกลับว่า เมืองอ่างทองให้เอาตัวเรียกเอาสบกัระระระบือ
หัวเมืองอื่นไม่ไถ่ กรันนายอากรจะไปเรียกกับราษฎรตามคำพิงก็กลัวไว้กลัวไว้ เพราะเจ้าเมืองอ่างทอง
กลัวเมืองอื่นไม่ไถ่

๑ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๔ เรื่องประเมินค่านา รุ่งแก้วนิคโคจะเป็นนาถูกโค

๒ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๔/๑ ล.ค.

๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร.๓ หน้า ๒๒๖.

คดีเรื่องนี้ ร.๓ ไปร่ำรับสั่งว่าถ้าจริงดังกล่าว พระพิจิตรกรมการก็มีความผิด โปรด
เกล้าให้ข้าหลวงถือตราขึ้นไปให้หลวงคลังหลวงขุนรามบุรี กรมการส่งตัวว่าเลยตามให้เอาค่าทั้งหมด
มาแลกนุท นายเนตร นายเปีย ให้ข้าหลวงคุมลงไปอาระหลวงที่กรุงเทพฯ พร้อมกับโจทก์ทั้ง ๓ คนนั้น
และของคดีจะเป็นอย่างไรนั้นไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ

เรื่องอากร เหวียนเมืองเหนือถึงข้าหลวงอุดร รามบุรีมีชักไปเสียเงินให้นายอากร
หรือไปให้ทำผิดอากรผิดอัตราไปเสีย เหวียน เอ้าจั้งมาเติมขอเกี่ยวเอา ค่าของสิ่งของขาย กรันนายอากร
ไปเก็บเงินก็ชักขวางว่าไม่มีในพิทัก ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ มีรามบุรี ๒ เมืองเกณฑ์ไปยอมเสียเงิน
อากรถึง ๕๔ เล่ม บางเมืองเช่น เมืองสวรรคโลก ไม่ยอมเสียก็ทั้งเมือง ๆ ๑ นายอากรก็ขึ้นเก็บ
ไม่ได้ก็มาร้องให้เจ้าเมืองช่วยเอาตัวรามบุรีชำระเอาเงินให้ แต่เจ้าเมืองต่าง ๆ ก็เคยเสีย ความเรื่อง
นี้ ร.๓ ทรงดำเนิบบ้าง ดังจดหมายเหตุตอนหนึ่งว่า

..... ถ้ากรมการเจ้าเมืองไม่เอาโจทก์และเป็นผู้ละ เลิ เลบเสียจะ เอาแต่
ค่าทั้งนายอากรชำระค่าเอาเอง จะทำอากรยกยาวไปก็ได้ไหน เงินอากรของหลวงทางมาก นาย
อากรฟ้องขาดเงินก็ตกไปทุกปี ทุกเดือน เหวียน รามบุรีจึงมีชื่อ มีเกี่ยว ๑ ค่าก็ เป็นสิ่งของ
ทองในพิทักนายอากรจะเรียกเอาอากรตามทองคำ รามบุรีเจ้าของ เหวียน เหวิน สัก ๒๓๕๒ ปีเข้าทำให้
ผกอย่าง และ เอ้าจั้งพยาย พังเพิ่มเกี่ยว ๑ ค่าก็ ตามระเบียบ บรรทุกสิ่งของเบ็ดเสร็จ ๑๐ ขายเป็นแล้ว
ไปเกี่ยว เหวียน เหวินกับ โด กระบือ ชักขวางไม่ให้เงินอากรถึงนี้ รามบุรีมีชื่อผิดอยู่ ถ้า รามบุรี
ยกไปชดไม่เสียเงินอากรก็ให้แต่งกรมการคุมเอาลงไป ๓ กรุงเทพฯ พร้อมทั้งนายอากรจะโทษเจ้า
นายพระคลังมหาสมบัติชำระว่ากล่าวให้สำเร็วดำเนิน..... ๒.

บางกรั้งเจ้านายอากรไปไม่เงินอากร รามบุรีไม่ยอมเสียได้ จนถึงกับต้อง
สมทนเฝื่อน เพื่อต่อคงวินิจัยเถรี ฟ้องถึงเช่นในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ จันจาก นายอากรสมภักดิ์ เมืองลพบุรี
ก็ลองร้องฎีกาว่าเก็บเงินอากรไม่ได้ เพราะรามบุรีไม่ยอมชำระ มีนายเฒ่า เป็นหัวหน้า นายอากรเก็บ
ไม่ได้ไม่ทรงส่งเจ้าว่านอนละลงโทษ ร.๓ ทรงพระกรุณาฯ รับเรื่องราวและให้นำตัวรามบุรีไปชำระความ

๑ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๖๑๒ เลขที่ ๔๔ เรื่องรามบุรีชักขึ้นไม่ยอมเสียอากร เหวียน ๕ เมืองเหนือ

๒ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๖๑๖ เลขที่ ๔๔ ค.ศ.

๓ จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๖๐๕ เลขที่ ๑๔๖ รุ่งทรงฯ ถึงพระลพบุรี ให้หมื่นสมภักดิ์ขึ้นไปชำระผู้ชักขึ้น
ไปยอมอากร

ที่ กรุงเทพฯ

กรณี ที่ราษฎรชักชวนไม่ยอมเสียเงินภาษีอากรนั้น เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้งานบริหารภาษีอากรไม่สะดวกเรียบร้อย ปัญหาจะต่อเนื่องไปถึงตัวนายอากร เจ้าภาษี ในแง่ที่เก็บเงินได้ไม่ครบที่จะส่งชดเชยในปีต่อไปทำให้เงินรายได้ของรัฐบาลลดลง นายอากรก็ต้องมีภาระตัดสินใจที่ทางที่เกิดวันถึงตัวอย่างที่ไม่มาแสดงข้างตนอยู่อย่างไม่รู้จบสิ้น ปัญหาเรื่องภาษีสมัย ร.๕ - ร.๕ ก็ยังคงมีปรากฏอยู่เสมอ เช่นในสมัย ร.๕ มีคดีเรื่องสุกร ซึ่งราษฎรกับเจ้าภาษีทะเลาะวิวาท ในข้อขัดข้องเวลา เพราะตนคงเห็นในเรื่องพิธีอัตราไม่ถี่ เป็นคน เพื่อแก้ไขสาเหตุนี้ ร.๕ โปรดเกล้าฯ ออกประกาศฉบับหนึ่ง ก่อนสถิติให้ราษฎรต้องเสียภาษีในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ แต่ยังคงเกิดความไม่พอใจเสมอ

— ๓. ข้าราชการวอโกง

การ ผลิตของข้าราชการและเจ้าภาษีของรัฐบาลที่มีหน้าที่ควบคุมเงินภาษีอากร ไม่สามารถที่จะทำได้การบริหารงานดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่น รวมทั้งทำให้รายได้ของรัฐบาลลดลงมาก ถึงปรากฏในจดหมายเลขที่ ๑๔๖๔ ถึง กักตวงของข้าราชการ เว้นหลายคดี ซึ่งจะโดยเจ้าของมาเป็นถึงเขปถึงนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ขุนเทพ (แบน) ที่นายอภัยชัยเกร็ดแล้วโทรพิมพ์สนธิเทศา ว่า กบฏกับข้าหลวงต้องเงินค่าของหลวงไว้ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเศษเทษภุมด้วยขึ้นสนธิ กับนายหลวง เสนาที่มณฑลลาวพวนว่า หนึ่งอันเสนาได้การดูจะโทษว่า กบฏได้เรียกเงินค่าของราษฎรชาวเมืองไว้ ๓๓ หนึ่ง หนึ่งอันแบ่งให้บุคคลอื่น ๆ หนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ยังเมืองโขง ๓๓ ราย เป็นเงิน ๕ หนึ่ง ๑ กาลัง ๖ บาท อยู่กับ ๖ หนึ่ง ๑๔ กาลัง ๖ บาท ซึ่งยอมส่งกับหลวง แล้วเงินแบ่งให้เจ้าหน้าที่ ๓๓ ราย ยังไม่ได้อีก จึงให้พระยาวิเศษเทษภุมเอาเงิน ๓๓ กน คงไปกรุงเทพฯ แล้วจะความ ๓

๑. จดหมายเลข ร.๕ จ.ร. ๑๖๒ เลขที่ ๑๒๘/๔ เรื่องหลวงมาบริหารสนธิเทศาผลเรื่องภาษีอากร
 ๒. จดหมายเลข ร.๕ จ.ร. ๑๖๑๕ เลขที่ ๓๓ เรื่องราษฎรต้องเสียภาษีอากร
 ๓. จดหมายเลข ร.๓ จ.ร. ๑๖๓๓ เลขที่ ๒๒๒/๖ หนังสือรายงานความมาถึงเมืองโขง ไปเอา
 ตัวผู้ชื่อ ๓๓ กน ทางภาษีไปกรุงเทพฯ

ปี พ.ศ. ๒๓๕๑ ท่านเทพอาภรณ์นางฉกรรณภักดีศรีเมืองชัยนาท นำเรื่องไปถวาย
 ศาลว่า ขุนวิเทศนายอำเภอ นำเงินเทพโอบเงินสภาก็ถวายมาบ้านทุ่งสำเภ แขวงเมืองชัยนาท
 แคว้นเขตแดนคดีแล้ว ถอนมาหมั้นพรว่านั้นบ้านมาฟ้องเอาเอาว่า ขุนวิเทศนายอำเภอไม่ให้มาถวาย
 ไปรับเอา สรรภักดีกรบทั่ว เมื่อครั้งนางอาภรณ์เอาเงินมา ฟ้องกรุงเทพฯ ขุนวิเทศกลับไปให้เงินค่าจ้าง
 ในบ้านทุ่งสำเภ บ้านท่าทราย บ้านที่ระบะก เป็นประโยชน์ ก่อถนนหลายราย

ความระบะกตัวบางบ้านนี้ มุ่งอยู่มามายาแลสมัย ร.๓ จึงเป็นภาระของวังฯ ภาคใต้วัง
 การจึงให้อายุเสมอ

ในสมัย ร.๔ ปี พ.ศ. ๒๔๐๓ โปรดเกล้าฯ ให้ชำระเจ้าพนักงานฉ้อโกงพระราชมณเฑียร
 ถึงพนักงานการรัชการที่ ๕ โทเลาไวดังนี้.

..... กรณวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๖ ค่ำ ห้วงพิชัยวารี ทำเรื่องราวทุกเจ้า
 มลาวโท พระยาสมุทตยาธิบดี จมื่นรามาภา จึงเป็นเจ้า คำนวณเป็นจ่ายเหลือคือพระราชมณเฑียร
 ปีหนึ่ง เป็นเงินถึง ๕๐๐๐ ร้อยเศษ บำรุงพระราชมณเฑียร ๑๐๐๐ ร้อยเศษ ข้าราชการวังวัน เป็นกรมการ
 ได้ได้ความจริง ทานพระราชมณเฑียรได้เรียนบัญชีเจ้าพร กังไหวว สอดรับบัญชีพระคลังมหาสมบัติ ได้ความว่า
 ในจำนวนพระราชมณเฑียร* จากเดิม ๔๔,๐๔๐ หาบ บำรุงพระราชมณเฑียร ๕๑,๕๕๐ หาบ บำรุงพระ
 ทำได้ ๑๐ เดือน ขาดเหลือ ๒๕,๘๘๐ หาบ ๖ ปีก่อน รวมเงินหลวงได้ถวายพระคลังไป
 แล้ว ๑๐,๘๘๕ ร้อย ๖ ตำลึง ๓ ชั่ง ปีชวด ขาดเหลือ ๓๕,๘๘๐ หาบ ถัดจากเดิมถวายเงิน
 ๒๐๔๘ ร้อย ๑๕ ตำลึง ๖ ชั่ง ปีชวด ขาดเหลือครั้งนั้น ๓ ปี ปี ๔ ก่อนรวมเหลือ ๒๓,๘๘๐ หาบ เงิน
 ในท้องพระคลังออกไปแล้ว ๑๔,๑๓๓ ร้อย ๑๘ ตำลึง ๓ ชั่ง เห็นเจ้าทนายสมุทตยาธิบดี โทเลา
 พระยาสมุทตยาธิบดี จมื่นรามาภา เป็นเจ้าพนักงานฉ้อโกงพระราชมณเฑียรมีความผิดให้ตีมา
 กราบทุกชั้น โปรดได้อุดเสียว่าที่ส่งไปจำไว้ ๓ เดือน ๒ คน

จึงพนักงานกล่าวต่อไปว่า เงินที่ให้ เจ้าพนักงานไปจ่ายมาแต่ ๒๐๐ - ๔๐๐
 จึงเห็นว่า ผิดกว่าแต่เดิมถึง ๔๐๐ - ๔๐๐ ร้อย ๓

๙/๑๐ ขยายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๖๑ เดือน ๑๘๐/๑ ร่างตราพระยาภาณุมาศถึงพระยาชัยนาท

* กรมวิเทศนายอำเภอมาโคสวน
 * กรมวิเทศ. ๒๔๕๕

เจ้าพระยาพิชัยฯ ทรงให้ พระยาพิชัยราชการทรงรัตนโกสินทร์ ร.๔ หน้า ๒๒๔ - ๒๒๕

— ๔. ราษฎรติดค้างเงินภาษีอากร ประชาชนอยู่เสมอในจดหมายเหตุเรื้อรังราษฎรติดค้างเงินเจ้าภาษีนายอากร อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ราษฎรไม่มีตัวเงินที่จะชำระได้ หรือค่าเช่าผดไม่ได้ออกแต่ก็
ต้องเสียภาษี ภาษีอากรจึงไม่มีเงินชำระเป็นต้น ขอยกตัวอย่างที่ปรากฏในจดหมายเหตุเกี่ยวกับเรื่องนี้
๓๔ ซึ่งเขย่งถึง

..... พระพิพิธโกไทย กลังมหาสมบัติ นำเอาเรื่องขุนศรีอากรผสมกับสรคนเก่ามาขึ้น
ปีชวด ขุนศรีอากร รับทำอากรคงกับสรคนเก่า แววงเมลงนกรนายบ ปรารจิมปดะ ๑๓ ด้ง ขุนศรีเริ่มอากร
มาส่งแก่ เจ้าจำนวนได้ ๑๑ ด้ง ๑๖ ตำลึง ยังขาดติดค้างอยู่ประมาณ ๑๖ ด้ง แววง ปรารบ ๒๕๕ ราย เงิน
๔ ด้ง ๑๔ ตำลึง ๖ บาท นกทรายบ ๑๕๕ ราย เงิน ๑๑ ตำลึง ๓ บาท สลึง ขุนศรีอากรติดเคื่อนเรียมเอา
เงินที่ไขได้ เจ้าจำนวนเกาะเอาตัวขุนศรีไว้เร่งรัดเอาเงิน ขุนศรีหาได้ออกมาเสียเงินอากรไม่
วังได้หมื่นพิพิธโกไทย มหาสมบัติ ถัดตรงกับทางว่าขอมาให้หาตัวเขาเห็นราม ร่มมีข้อ ๕ เรียงสอบสวนมาขึ้นดู
ถ้ายังไม่เสียอากรไปปดลให้ขุนศรี ก็ให้ระยาปรารบรณการชำระเอาเงินที่ราม ร่มมีข้อ ๕ ให้ขุนศรีอากร
ไ้กรบ..... ๑/

จะเห็นได้ว่าราษฎรไม่ชำระเงินให้นายอากรครบถ้วน เป็นเหตุให้นายอากรเดือดร้อนทวย แต่ในบาง
ครั้งนายอากรก็มาทางออกให้คางไล่เบี้ยเอาเงินกับลูกหนี้แทนตนด้วย เช่น

..... หลวงพิพิธสมบัติเจ้าจำนวน ระกลังมหาสมบัติ นำเรื่องราวขุนบำรุงนายเหรามาขึ้น
ว่า ด้ง รับตามวนตัวไปใส่ ๓. แววงพิพิธ บัดเลงมาเล่นเสียในบ่อนหลายบ่อน ถันคักเคื่อนระเอาเงิน
มดิด หัวไม้ ๑ เงินที่ระเบี้ยคางคักคาง ขุนบำรุงนายเหราอยู่มาก เจ้าจำนวนเร่ง อาหัวเบี้ยขุนบำรุง
นายเหราว่า ระราททานให้ระเอาเงินหัวเบี้ย ๑ คักคักคักคักคักคัก แทนเงิน แววงให้สิน จะคักคักคัก
ขุนบำรุงเห็นเจ้าว่าระเอาเงินมาส่งแทนเงินหลวง ถ้าคักคักคักคักคักคักคักคักคักคักคักคักคักคักคักคัก
เอาเงินส่งให้เจ้าจำนวนไ้กรบ ๑/

— ๕. เจ้าภาษีนายอากรฟ้องขาดยอดเงินประมูล การขาดเงินประมูลของเจ้าภาษีนายอากรที่เรียก
ที่เรียกกันว่า " โองชาด " นั้นปรากฏอยู่เสมอ อาจเนื่องมาจากการเก็บเงินอากรราษฎรไม่ได้ถึงกล่าวมา
แล้ว หรือราษฎรรับตั้งอาชื่อนั้น ๆ ทำให้เจ้าภาษีนายอากรเก็บเงินภาษีอากรได้น้อยไม่ส่งเจ้าจำนวน
แล้วไ้กล่าวไร้องคง มีอีกจะ " โองชาด " ถึงเอน

๑. จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๕ เลขที่ ๒๕/๑. หนึ่งสื่อถึงพระยาปรารมภ์ให้ระระราษฎรติดค้างเงินนาย
อากรสมกับสร

๒. จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๕ เลขที่ ๒๖/๑. ราษฎร จึงเมืองพิพิธโกไทยให้ระระราษฎรติดค้างเงินนาย
อากรสมกับสร

.....ขุนประมุขราชนครียืนขึ้นร้องว่า เฒ่าจีนเพงๆมีปากเป็นพาดาร รับทำอากรปี่ละ ๕๐ กิ่ง
ถ้าถึง ปี่ละแปด นพทก หนึ่งเพงของวาน้ำมาทวนไธฝ่าย ไธอดย เป็นหลาเตี้งหลายหน อดยฝ่ายางอด
ฝ่ายไธจะรับทำเงินเงินอากรนั้นไมไ่โก จะชอรองไธเงินทวงซากงไป ขุนประมุขราชนครียืนเห็นว่า เงินอากร
ของหลวงจะตกไป ขุนประมุขราชนครียืนจะขอรับพระราชทานน้ำค แลว่า ถวาทตามจำนวนเดิม

[illegible]

เมื่อเกิดการโจรจากรถลง เจ้าจำนวนาจะเป็ กโธภาศาได้มีประมุขใหม่ขึ้นเสนอเงินประมุข ึ่งควมขาด
 ประมุขรายใหม่ จะเพิ่มจำนวนเงินขึ้นอีกเล็กน้อย แต่ไม่เท่าไรก็ำภาษาว่าภรรยารถเก่าประมุขไว้ เมื่อไม่มี
 ผู้ใดประมุขผู้รองจากก็เาะไ้ถอนกอลไป ึ่งเป็นเหตุให้เงินภรรยาไปไปกอลไปสลดทวย

— ๒. นายอาเร เจวภาชีลักทางเงินงวตปิ การลักทางเงินงวตปิ ถึงตามประติเจ้าภาชีนายอาเรจะ
ต้องนำส่งตามบรรดตามเวลานั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เงินรายค่าอากรหรือเก็บไถ่น้อย, ปรากฏอยู่ทุกปี
ถึงตัวอย่างในปีพ.ศ. ๑๙๘๕ มีข้ากักทางเงินงวตหลายราย ตัวอย่างเช่น

.....จึงขึ้นเรื่องว่า เสด็จนางทองที่หมั้นบำรุงภาณี รัชทายาทมีไข้อย่างเมืองสุพรรณ กรอรับศรี
ปฐมฐานี จำนวน ๔ ถึง ๑๐ คำถึง ขึ้นพระถักถึงมหาสมบัติ ๒ ซึ่ง ๑๐ คำถึง รารวังบวร ๑๕ คำถึง เสด็จระ
ศรีสุทธาไสย ๑๕ คำถึง เสด็จหลวงวิจิตรมฤต ๕ คำถึง เสด็จหน้าวัดสุทธาทิเทพ ๕ คำถึง รวม ๔ ถึง ๑๐
คำถึง ไม่ให้เงินบาทหลวง กางงวดไม่ส่ง เบียดบังเอาเงินภาษีไว้สอย เจ้าจำนวนเกาะ เกาะคำหับบำรุง
ภาษีเข้าไว้ระแรงเงิน ภาษีหลวงอยู่กรุงเทพ จึงรู้ชอหาคาบาแวนเดิม.....”

๑ จดหมายเลข ร.๓ จ.ก.๑.๙ เลขที่ ๔๔ สารตราถึงเบอง "วิกรทั้งจันนอยเป็นหมื่นเทพอารักษ์" บาบอาร
สมภักดิ์

๒. จดหมายเลข ร.๓ จ.๓ ๑๖๒ เลขที่ ๓ ร่างตราตั้งผู้ดำรงรกรักทั้งวันทั้งคืนเป็นนายอำเภอ เขตตำบล

✓^๓ จดหมายเลข ร.๓ ว.๓ ๑-๔ เลขที่ สารภีถึงเมืองนครชัยศรี ตั้งนายอากรไม้ไผ่สืบ

ความเรื่องเจ้าภาษีอากรเก็บเงินราษฎรอย่างนี้เป็นธรรมดา เมื่อถึงสมัย ร.๕ ทรงตั้งพิมพ์ประกาศ โฆษณา ให้ราษฎรทราบถึงกฏอัตราภาษีอากรต่างๆ เป็นเวลาได้ราษฎรได้ทราบ และเมื่อได้ทราบอากรเจ้าภาษี ก็ปฏิบัติตามระเบียบด้วย เช่นในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ประ.ภาสได้ราษฎรรู้ถึงภาษีต่างๆ มีภาษีใหม่บ้าง ภาษีเก่าตัว เบ็ด ภาษีเนื้อสุกร เบ็ดใหม่ ภาษีสิ่งของในน้ำจืด ๖ อย่าง ภาษีสิ่งของในน้ำเค็มสองอย่างหรือ ๗ กิจกฏอัตราอากร เก็บ

ข้อรุนแรงของเจ้าภาษีอากรอีกประการหนึ่ง ก็เห็น การตั้งโรงภาษีเก็บภาษีอากรมาขายเกิน ไป ถึงปรากฏในคำประกาศ สมัย ร.๕ ว่า โรงภาษีขายอากร เจ้าภาษีมีมาจนเจ้าของเรือผ่านไปมา ในวันหนึ่ง ต้องหยุดแวะอยู่หลายสิบครั้ง จนเกิดมีเรื่องราวกันขึ้นระหว่างราษฎรกับเจ้าภาษีขายอากร ทำให้เกิดยุ่งยาก ต่อการติดต่อสินค้าความเข้าออกมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ รัชกาลที่ ๕ ทรงอาวประกาศให้เจ้าภาษีไปโรงภาษีมาตั้งอยู่ กับถนนเสียบ ๑๖ เป็นเวลาครึ่งปี หาเรื่องการค้าขายมาขายลงไปได้

๗. ปัญหาทางศุลกากรกับต่างประเทศ

ปัญหาทางศุลกากรกับต่างประเทศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่เป็นปัญหาทางการค้า และการภาษีอากรกับประเทศตะวันตกถึงตอนปี พ.ศ. ๒๓๖๔ นั้นไม่ค่อยมีปัญหาเนื่องจากสมัย ร. ๑ - ร. ๓ นั้น มีฝรั่งชาติตะวันตกเข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยน้อยมาก ในแง่ทางการค้า มีเหตุการณ์สำคัญสองครั้งคือ ในสมัย ร.๑ ปี ๒๓๔๕ ครั้งหนึ่ง โปรตุเกส ที่เมืองมาเก๊า ไค้กงทนว่าเสนเข้ามา และในปี พ.ศ. ๒๓๖๑ ให้เกิดสนธิสัญญา ชิชิโรวา กับ กรุงโรม บรรดาการเข้ามาของเรือพระราชมัตริ

การเข้ามาของโปรตุเกสทั้งสองคราวเป็นไปอย่างที่มีไมตรีต่อกันเป็นอันดี โดยฝ่ายไทยอนุญาตให้ ฝ่ายโปรตุเกสเข้ามาค้าขายได้ตามปกติ หลังปี พ.ศ. ๒๓๖๐ แล้วก็มีฝรั่งชาติต่างๆ เข้ามาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น เช่น อเมริกา อังกฤษ เป็นต้น แต่อังกฤษที่มีข้อรังเกียจเกี่ยวกับสิทธิการค้าขายของไทยอยู่ หลายประการคือ

๑. เมื่อเรือจากต่างประเทศเข้ามา เจ้าพนักงานไทยก็ลงไปตรวจสินค้าที่รัฐบาลต้องการก่อน เมื่อพบสินค้าเอาไว้มากก็ให้ขายแก่ผู้หนึ่งผู้ใดแล้วก็ซื้อเอาราคาที่ตนเห็นสมควร ต่อเมื่อสินค้าขึ้นรัฐบาลไม่ ต้องการจึงจะขายให้ผู้อื่นได้

๑ จดหมายเหตุ ร.๕ จ. ๑ ๑๒๖ เล่มที่ ๑๔๔ ประกาศให้ราษฎรรู้ถึงภาษี

๒ ประกาศ ร. ๕ จ. ๓ ๑๓๕ เล่มที่ ๑๖๔ ประกาศให้ตั้งที่เก็บภาษีรอบที่ถนน

๓ สมเด็จพระมหาพรตพราหมณ์เจ้าพระยาอภัยภูเบศร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร.๑ หน้า ๔๘๖

๖. สิ้นค่าบางอย่างเป็นของบูรณาของหลวง ผู้ใดขายสินค้านั้นๆ แะพออากาศ ร. เทตไม่ได้
พอพออากาศประเทศจะต้อง อวาทพระคลังหลวงแห่งเดียว รัฐบาลกรามรในราคาถูกลง ยกลงในน้ำไม่
ขายพอพออากาศประเทศในราคาสูง

๓. ภาษีอากรที่เก็บมาเสกกันเข้ามายังเมืองไทยนั้นก็ไม่มีให้ก่อตราแน่นอนสักแต่กับงานที่
เกี่ยวของจะเลือกโดย

เกี่ยวกับการค้าขายของไทยกับต่างประเทศในสมัยนั้น กรอเจตโกบันทีไ้ว่าหาดังว่าเมืองไทย
มีพิธีการบางอย่างที่ไทยไปยังกับอย่างเคร่งครัด เช่น มีพิธีการตรวจสินค้าอย่างละเอียดถี่ถ้วน เมื่อได้
เฉพาะพออากาศฝรั่งเท่านั้น และว่ากากรรมนิยมกับภายในอัตราปรกตินั้นไม่สูงเกินไหนๆ แะราคาสินค้าที่นำหน
ขึ้นเป็นพิเศษในระบบการบูรณาของพระเจ้าแผ่นดินนั้นทั้งสูงทั้งไม่แน่นอนเสียจนไม่อาจหาขายและว่าพอกา
จีนคุ้นเคยกับความเป็นไปและการภาษีอากร จึงมีเดทให้ขม และหาทางหักเลียดภาษีอากรทุกได้โดย
กว่าชาวยุโรป

นายเจตลา ว่าไทยทำการค้าอย่างค่าเอียงคดมีกับและทำการบูรณาอย่างขายประการ
เพราะต้องเกรงที่คนตะวันตกที่จะมาค้าขายด้วย พอฝรั่งทวงเที่ยวไปในบ้านเมืองไม่ได้ พอจะจะได้
รับอนุญาตไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จะเช่าเรือของเอกชนก็ได้เหมือนกัน เรือที่เป็นแบบฝรั่งจะต้องเสียค่า
ธรรมเนียมและภาษีในอัตราที่แพง และพอฝรั่งเท่านั้นที่จะต้องเสียภาษีเข้ารอบละ ๔ ตามราคาสินค้า
จึงเจ้าหน้าที่ไทย จะเป็นผู้กำหนดราคาเอง เรือของชาวยุโรปจะต้องเสียค่าธรรมเนียมพิเศษตามขนาด
กว้างของเรือในอัตราว่าละ ๑๑๔ บาท (ประมาณ ๓๖ ดอลลาร์สหรัฐ) เทียบอัตราธรรมเนียมที่เก็บมาเรือ
สำเภาวงของจีน จึงมีอัตรารอบละ ๔ บาท (ประมาณ ๑๔ ดอลลาร์สหรัฐ) นอกจากการรูงนิยมยัง
ต้องเสียค่าจอดเรืออีกด้วย

กรอเจต เป็นทูตของมากวิสเทศกิจส์ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษที่วาสันนา เข้ามาเพื่อ
ขอให้ไทยเลิกหรือลดหย่อนวิธีกรอื่นเป็นที่รังเกียจถึงเรามาแล้ว จึงอังกฤษถือว่าเป็นการค้าขาย และว่าภา
แก่คนกาขาย จะขอให้คนไทยกับอังกฤษไปมาค้าขายได้สะดวก และให้การค้ากับไพร่บ้านพลเมืองได้ทั่วไป
ส่วนผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยที่เคยได้จากวิธีดังกล่าวนั้น อังกฤษจะยอมให้เงินอัตราค่าป่าเรือนทดแทน
ขอให้เรียบรวมแต่เพียงอย่างเดียว

๑. หวงถิทธิสยามการ สืบหาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ หน้า ๖๖

๒. รอลเดอร์ เจฟ เวลดา ค.ก หน้า ๑๖๖

๓. ๑๖๖ - ๑๖๗

๔. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หน้า ๓๖๐

จุดประสงค์ของอังกฤษที่เข้านั้น อังกฤษก็เข้าใจอยู่แล้วว่า คงจะไม่สำเร็จได้โดยง่าย เพราะแต่
เดอชาวฝรั่งเศสที่ออกมากำชายกับประเทศทางตะวันออกคือพวกโปรตุเกสเป็นกันไต่เคยเข้ามาเบียดเบียน
กันมาที่เป็นเจ้าของเบื่อง ี่ว่ามีกำลังน้อยกว่าไว้เสียมากกว่าความหวังเท็จเสียแล้วฝรั่งเศสมีแต่ก
การทางประเทศตะวันตกทั่วไป อังกฤษจึงกำกับการเปิดไม่ให้อเมริกาได้ แะแต่ที่สร้างสถานการณ์การก่ ีไว้ได้
ขอ ด้วยแรงใจของเมืองจะเกิดความสงสัยว่า จะมาตั้งพัฒนาการอย่างฝรั่งเศสยกเข้ามาแทนตอน ส่วนการ
ที่จะต่อรองให้แก่วิทยาลัยฮาร์วาร์ดนั้น ถ้าได้ก็เป็นการดี ถ้าไม่ก็ทางประสงค์ ก็ให้ทุนหม้ายเพียงแต่
ทำควาผูกพันเป็นไมตรีกันไว้ ระหว่างสองรัฐบาล °° ถึงอัครราชทูตของเสด็จสถอนหนึ่งว่า

".....ข้าพเจ้าไม่มีภาพประสงค์ที่จะหลอกลวงที่แผนกไทย เพราะฉะฉวนการของพระองค์ ื่อว่า
ที่ออกเรือ ที่ตั้งบ้านเรือน หรือที่ปลูกไถ่สินค้า แด่อย่างหนึ่งอย่างใด แม้ ุญหมายอย่างธรรมเนียมอันใดไทย
พระราชนิพนธ์ของพระองค์ อันเนื่องด้วยการกำชายก็เพราะพระราชนิพนธ์ของพระองค์ ข้าพเจ้าก็หวังใจ
ในพระปรีชาญาณและพระราชนิพนธ์อันเป็นใบไม้ที่จะทรงพระราชนิพนธ์ไว้โดยม้วน....."

อันที่จริงไทยก็คงจะไม่ขัดข้องในเรื่องที่จะขอให้ทำหนังสือ ายอมลกจากข้าพเจ้าจากพ่อค้าอังกฤษ
และ การจะขอตั้งกงสุล ถ้าหาหนังสือยอมให้เรือไทยไปค้าขายตามเบงกอลกับแคว้นอังกฤษ ื่อหาเงินได้ขาย
ความต้องการ แด่กรอเฟ้ว่าวจะยอมให้ ื่อว่าเมื่อไทยเป็นไมตรีกับประเทศที่ติดกับอังกฤษ ึ่งก็หมายถึงว่า
เมื่อเวลาเป็นเช่นนี้ไทยก็เห็นว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่จะทำส ำคัญอังกฤษ เพราะอังกฤษจะเอาผลประโยชน์
ข้างเดียว ส่วนประโยชน์ของไทยนั้นไม่ได้ °°

การที่รัฐบาลอินเดียของอังกฤษแห่งกรอโตเข้ามากราวนี้ แม้จะไม่สำเร็จตามปรารถนา แต่ก็ได้
ประโยชน์แก่อังกฤษทั้งที่กองการค้ากับกันนั้นมาก็มีเรือพ่อค้าอังกฤษไปงากำยั้งขึ้นมากว่าแต่ก่อน จนที่สุด
ก็เกิดอังกฤษ ื่ออันเดอร์ ึ่งคนไทยเรียกว่า หันแดร เข้ามาตั้งค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ฝ่ายไทยก็ทนบารุง
ได้ไม่กล้าขายได้โดยสะดวก เป็นแต่ไม่ยอมลกหย่อนภาษีอากรให้อังกฤษ ึ่งก็กับที่เริ่มมีชาติอื่น ด้วยประ
การค้าขายในเวลานั้น ยังคงถือตามแบบเดิมที่มาแต่ครั้งกรุงเก่า °°

๑ ประชุมพงศาวดารภาค ๒๖, ๒๗, ๒๘ ในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า ๒

๒ ประชุมพงศาวดารภาค ๒๖, ๒๗, ๒๘ หน้า ๓

๓ ประชุมพงศาวดารภาค ๒๖, ๒๗, ๒๘ หน้า ๓

๔ ขงเถี่ยวหมพระยาทำรงราชานุภาพ

นายเวลาดาวิจารณ์ไว้ว่า อุปสรรคสำคัญที่ชาวตะวันตกต้องเผชิญในการเปิดสัมพันธภาพกับไทยนั้น เกิดจากความรู้สึกของชาวไทยว่าไม่จำเป็นที่จะต้องค้าขายกับฝรั่ง และไม่ยากให้ฝรั่งเข้ามาค้าแข่งขัน รวมทั้งเกรงอันตรายทางการเมืองด้วย^๑

อย่างไรก็ตามอังกฤษยังไม่สิ้นความพยายาม ใ้ส่งให้นายร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เข้ามาอีกในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ร.๓ โปรดให้เขาเผ่าอย่างแขกเมืองที่เกษียณมาแตกอน และให้เสนาคีปริรักษากับเบอร์นี ตกลงกันไ้ทำหนังสือสัญญาขึ้นเป็นฉบับแรก เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๖๕ เป็นหนังสือสัญญา ๑๔ ข้อ และอนุสัญญาเกี่ยวกับสลุมกำปั่นอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยอีก ๓ ข้อ ซึ่งสรุปได้ว่าอังกฤษยินยอมให้ไทยเก็บค่าปากเรือ ตามขนาดของเรือถ้าเป็นเรือบรรทุกสินค้าคิดวาระ ๑๕๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าเข้ามาหาซื้อสินค้าเก็บวาระ ๑๕๐๐ บาท ฝ่ายไทยยอมว่าถ้าไทยเก็บค่าปากเรือ เช่น ว่าแล้วจะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นอีกจากสินค้า รวมทั้งอนุญาตให้คนและหมากเบืองไ้บรรทุกไปมาค้าขายกันไ้โดยสะดวก^๒ (โปรดดูรายละเอียดภาคผนวก)

ทัศนะของนายเวลาดา ว่าอัตราที่เบอร์นี ทำสัญญานั้นสูงกว่าที่เบอร์นี ตั้งใจเสนอ คือ ๑๕๐๐ บาท แต่ฝ่ายอังกฤษก็ไ้ถือว่าเป็นอัตราสูงเกินไป และว่าที่สามารรถเจรจาตกลงกันทำสัญญากับไทยไ้ได้นั้นก็ด้วยอาศัยความหวาดเกรงที่ไทยมีต่ออังกฤษ^๓

การทำสัญญาครั้งนี้หนังสือพิมพ์สิงคโปร์กรอนิเกิล ฉบับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ลงบทความตำหนิสัญญาที่เบอร์นีทำนั้นมาก แต่ก็ให้เห็นข้อดีว่าสัญญานี้จะช่วยให้พ่อค้าซื้อขายไ้ตามความพอใจ โดยปราศจากการแทรกแซงของกษัตริย์ไทย ส่วนคามภาวี่อากรที่ตกลงกันแล้วอัตราจะยังสูงอยู่ แต่ก็ไ้เป็นอัตราที่ไ้รับการลดหย่อนลงไ้แล้ว^๔

^๑ วอลเตอร์ เอฟ. เวลดา. ล.ค. หน้า ๑๔๕

^๒ กระทรวงการต่างประเทศ ประมวลหนังสืออุทสนธิสัญญาของประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๖๐ - ๒๔๒๖ หน้า ๒๓ - ๒๕

^๓ วอลเตอร์ เอฟ. เวลดา. ล.ค. หน้า ๑๖๔

^๔ ๒ หน้า ๑๖๔

หลังจากองค์กษัตริย์มาทำสัญญาแล้ว สหรัฐไคสเซอร์เออมนันรอนเบิร์ก เข้ามาทำสัญญาในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ แบบเดียวกับสัญญาเบอร์นี แกโรเบ็คทางวาคีความลับของเบอร์นี เพราะมีข้อตกลงว่าด้วย ชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับอาชญากรรม และการตั้งศาลอาชญากรรม ไรท์ตามการทำสัญญาทั้ง ๒ ครั้ง ถ้าพิจารณาตามข้อสัญญาที่กระทำกันไว้แล้ว ฝ่ายไทยเรามีได้เสีย เปลี่ยนแปรประการใด ประกอบกับในสมัยนั้นทั้งในหลวงและเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ยังคงประกอบ การการทางเรือกันอยู่ใกล้แก่การส่งเรือของ ทัพไปซื้อขายสินค้าถึงนานาประเทศบ้าง เขาระวาง เรือของผู้นั้นหรือฝากสินค้าไปมาบ้าง ส่วนการการขายของ ทัพก็ยังมิมีพระคลังสินค้า สำหรับขาย สินค้าบางอย่างจึงห้ามมิให้ผู้นั้นซื้อขายเป็นประเพณีมา พวกอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเมื่อมีหนังสือ สัญญาแล้วกล่าวหาว่า ทัพมาแย่งชิงและโกง พระคลังสินค้าเก็บภาษีไทยทางอ้อมไม่ทำตามสัญญา ฝ่ายไทยว่าไม่ไ้ทำตามสัญญา เพราะพวกมอคาแซกและจีนต้องเสียภาษีอากรอยู่อย่างเดิม พวก ฝรั่งเศสขอเปลี่ยนเสียกาปากเรือแทนภาษีก็ไ้ตามสมัครใจ การที่ทำสัญญานั้นไม่ไ้หมายความว่า จะเลือกการการขาย ของหลวง หรือไมอนุญาตให้เจ้านายข้าราชการการขาย เป็นข้อขัดแย้งกันอยู่เสมอ กวญเหตุนี้เองพวกฝรั่งเศสก็ไ้พยายามเข้ามาขอแก้ไขสัญญาอีกในสมัย ร.๓ เช่น บัลเลสเตีย ทุกสหรัฐอเมริกาเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ท้องการจะมาแก้ไขหลายข้อ เช่น ว่าในหนังสือสัญญา ฉบับก่อนที่เออมนันรอนเบิร์กมาทำไว้ นั้น กล่าวไว้ว่า ทัพใดที่มีสินค้าจะซื้อขายกันไ้ได้ไม่มีไ้กรห้าม แต่ครั้ง ทั้งเจ้านายไ้แล้วไม่มีไ้กรอาจซื้อขายโดยเสรีไ้ได้ เพราะเจ้านายมาผูกขาดแทน ทำสัญญาจึงไม่เกิด ประโยชน์ เพราะเจ้านายตั้งราคาแพงเกินขนาดพอที่จะซื้อขายกันเองไ้ได้ จะซื้อขายไ้ก็ไ้แต่กับ เจ้านายเท่านั้น ทำให้เรือชาลิตทาง ๆ ที่เข้ามาซื้อไ้ได้ บัลเลสเตียกล่าวว่า เคยมีเรือสหรัฐอา หนึ่งชื่อสก็ท เข้ามาปี พ.ศ. ๒๓๘๑ จะมาซื้อน้ำตาลทรายในคลังสินค้า แต่เจ้านายที่ราคาแพงมาก จึงไม่อาจซื้อไ้ก็ต้องไปซื้อที่อื่นลืลาแทน และว่าการตั้งเจ้านายตั้งกลาวันนั้นเป็นการผิดสัญญา จึงอยาก จะขอแก้ไขสัญญาในเรื่องนี้ ๓

วอกลเวอร์ เอฟ เวลดา ด.ค.

หน้า ๑๗๓

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๖

ด.ค.

หน้า ๖๗ - ๖๘

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๖

ด.ค.

หน้า ๘๓ - ๘๔

ฝ่ายไทยก็แก้ ว่านับแต่เอกราชเปิดเข้ามาทำสัญญาไว้ ๑๐ ปี พ.ศ. ๒๓๘๑ จะ
มาขึ้นนำศาลทรายซึ่งคลังสินค้าไม่มี มีแต่ท่าศาลสูงจากทะเลเล็กน้อย ลูกกาสหรัฐให้ราคาห้าบะ
๒ คำสั่ง พอค้าไม่ยอมขายเพราะมีพวกลูกกาเมืองบอมเบย์ เข้ามาซื้อพรอม ๆ กันให้ราคาห้า
บะ ๒ คำสั่ง ๑ บาท ๒ สลึง ไทยขอราคาเท่าพวกบอมเบย์ เพราะเห็นวาสหรัฐฯ ๆ จะเข้า
มา แทนทางสหรัฐไม่ยอมซื้อเอง ๑

สรุปความว่าทางฝ่ายก็ถ้าวหาซึ่งกันและกัน ประกอบกับบาลีสเตีย เป็นคนแท้โทโส
จึงตกลงกันไม่ได้ในที่สุด

ด้านอังกฤษก็ไคส่งเซอร์เจมส์บรุก เข้ามาปี พ.ศ. ๒๓๘๓ เพื่อขอแก้ไขสัญญาที่เบอร์นี
ทำไว้เช่นกัน ฝ่ายไทยก็ให้การตอบรับเป็นอันดี แต่ก็ไม่เชื่อใจว่าการทำสัญญากันใหม่จะก่อให้เกิด
ผลอะไรขึ้น ดังพงศาวดารว่า

“....ร.๓ ทรงดำริว่า ความฝรั่งเศสครั้งนี้ควรเสนาบดีจะไต่กริณหาหารือกันข้อกา
ธรรมเนียมขอเดชะว่าจะเข้ามาขอใดลงจะขออนุญาตไหนจะขอที่จะขอมาก ๆ เราจะยอมเอาคำใดถาม
ใจดี หรือจะไม่ยอมลดก็ได้ เจ้าพระยาพระคลังเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่กว่า เสนาบดีทั้งปวง กรมมังกม
พูดพระกรุณาว่าเขาเข้ามาโดยทางไมตรีจะขอลดค่าธรรมเนียม กรันจะไม่ให้ก็จะเสียไมตรีไป ถึง
ลดได้ขอ แม้จะมีกำปั่นมากขายก็มีไม่มากสักกล่าว ฝ่ายพระเจ้าอนุวงศ์เจ้ากรมขุนเควออิหร พระยา
ศรีพิพัฒน์ พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาจุฬาราชมนตรี ไม่เห็นด้วยที่จะให้ลด” ๒

ในหนังสือเจมส์บรุกถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๕ บรุกประสงค์จะให้ลดค่าปากเรือ
ในนอยลง และอย่าให้กริณการากาสินค้า เว้นแต่เจ้าของวิ เาเอง ในพิกัดอังกฤษซื้อขายได้โดย
สะดวก และว่าสินค้าของห้าม ๆ สิ่งจะขายหรือไปก็ไม่ว่า กันว่าถ้าแต่ เมณีสาวหาบละสลึง ก็
จะโกศกภาพีมากอยู่แล้ว เมื่อจะบรรทุกลงเรือกำปั่นไม่ควรเรียกเก็บอีกเจมส์บรุกไคส่ง วังพิทักษ์
มาให้เจ้าพระยาพระคลังมีความสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

ข้อ ๑. ฝ่ายหนึ่งต้องห้ามไม่ให้ซื้อขายในกรุงเทพฯ ถ้าใครเอาเข้ามาจับได้ได้รับ และ
ถูกปรับ ๑๐๐ เหรียญ ถ้าไม่เสียค่าปรับให้จำคุก ๒ เดือน

๑ ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๒ ล.ก. หน้า ๘๘ - ๑๐๐

๒ ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๒ ล.ก. หน้า ๘๘ - ๑๐๐

ข้อ ๒. สีนกา ๙ สิ่ง คือ น้ำมัน ปืนจุกปืนคินป็น เหล็ก กะทะเหล็ก เหล็กกล้า สุรา
กั แลวแต่ไทยจะงักพิภักภานี้

ข้อ ๓. ขาวสาร ขาวเปลือก และสิ่งของอื่นที่เป็นสินค้าอย่าให้ต้องเสียภาษีเว้นไว้
แกมที่กำหยดไว้ในหนังสือนี้

ข้อ ๔. เวาภานี้ไม่มีสิทธิมิวต่งพิภักภานี้

ข้อ ๕. อักภานี้สิ่งของใดเก็บคังนี้

ขาวสาร	หาบละ ๑ สิ่ง	น้ำตาลทรายขาวหาบละ ๒ สิ่ง
ครึ่ง	หาบละ ๒ สิ่ง	เขาสัตว์ หาบละ ๑ สิ่ง
น้ำตาลทรายแดง	หาบละ ๑ สิ่ง	เกลือ เกวียนละ ๒ บาท
ไม่ต่าง	หาบละ ๑ เฟื้อง	

ข้อ ๖. ถ้าเรืออังกฤษของเขาของมาขาย บรรทุกออกไปหรือทั้งบรรทุกเข้ามาและบรรทุก
ไป ต้องใช้ค่าปากเรือวาระ ๔๐๐ บาท วานนิกเป็น ๙๔ นิวอิงกฤษ เมื่อจะชักปากเรือไว้ก
ลาดฟ้าชั้นบนก็ได ชัน ๒ ก็ได ใหวัดตามทักวางมาก ค่าปากเรือนี้ให้คิดเอาแทนภาษีของเขาออก
ขาวออก การรอนำสารพัด ถ้ากำนันให้ค่าปากเรือแล้วถึงจะจนของขึ้นที่ใดก็ไม่คงเสียอะไรอีก

ทัศนะของนายเวลลวรา ราชวาทกลองที่เจมส์ รุกเสนอมานันหาไซแคเนียงขอแก
ฎีกาที่หาไว้ปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ไม่ แดเป็นขอตกกลงใหม่โดยแท้ ถ้าใดตกลงกันแล้วก็เกือบจะไม่มีกา
รภาษีสินค้านั้นทีเดียว ส่วนที่จะเก็บภาษีได้นั้น ก็อยู่เพียงไม่กี่อย่าง กับทั้งให้ยกเลิกการห้าม
ขาวออกไปขายต่างประเทศ และให้ลดค่าปากเรือเหลือวาระ ๕๐๐ บาท ฝ่ายไทยก็ไม่ยินยอม
จะคงให้ถือสัญญาเบอร์นีต่อไป ถ้าตกลงแก้ไขตามขอเสนอของรูกแล้วก็จะกลายเป็นว่าไทยได้ยก
เลิกการภาษีเสีย สัญญาเบอร์นีและโรเบิต ซึ่งห้ามรัฐบาลทำการค้าขายนั้น ทำให้รายได้ของรัฐบาล
หยดตกต่ำลงมาอย่างน่ากลัว คอยเหตุนี้จึงทำให้ต้องหาทางใหม่ผู้ผูกขาดการเก็บภาษีมาชดเชยส่วนที่
หายไป การผูกขาดการเก็บภาษีโดยขายวงกวางออกไปมากระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๘๓ จนกลายเป็น
การผูกขาดการเก็บเหมือนที่ไทยทำมาแต่ก่อน ๒

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๖ ด.ก. หน้า ๑๕๔

วอลเกอร์ เอฟ เวลลวรา ด.ก. หน้า ๑๕๓ - ๑๕๔

ครั้งถึงสมัย ร. ๔ ทรงเปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาทำสัญญากับไทยได้อย่างสะดวก
สมัย ร. ๓ ทำให้ชาติต่างๆ สงเกตเข้ามาแก้ไขสัญญา และทำสัญญากันหลายชาติ

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ อังกฤษไคสเซอร์ จอน บาวริง เป็นทูตเข้ามาเจริญพระราชไมตรี
ทำสัญญากับไทย ทางฝ่ายไทยได้จัดการรับรองทูตในครั้งนี้อย่างสมเกียรติยิ่ง แบบครั้งสมัย
พระนารายณ์ตอนรับทูตฝรั่งเศษที่เคียว จนถึงกับเมื่อบาวริงกลับไปเขียนชมไว้ในหนังสือที่
ทงว่า เมื่อราชทูตเข้ามาคราวนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงรับรองพระราชทานเกียรติ
ไว้อย่างครั้งทูตพระเจ้าหลุยส์ ๑๔ เข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ที่เคียว ๑

การยกวางหนังสือไมตรีและการคารวะนั้น โปรดเกล้าฯ ตั้งผู้แทนพระองค์คณะหนึ่ง
ออบควย พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท กับเสนาบดีผู้ใหญ่ ๔ ท่าน ออกไปเจรจา
กับคณะทูตอังกฤษ ๒ การเจรจาเริ่มตั้งแต่วันที่ ๓ เมษายนไปเสร็จในวันที่ ๑๔ เมษายน
ลงนามในสัญญากันในวันนั้น ๓

สรุปความของสัญญาไคคังนี้

๑. ลูกกาจะซื้อสินค้าส่งออกนอกประเทศได้ทุกชนิดไม่หวงห้ามสิ่งใด แต่ ชาว
ปลา รัฐบาลสงวนสิทธิที่จะประกาศสั่งปิดห้ามส่งออกนอกประเทศ เมื่อมีเหตุพิภักดิ์ เรือ
ชนชาวออกไปใดเฉพาะที่จำเป็นจะต้องใช้เป็นสะพานระหว่างทาง เมื่อใดชาวในเมือง
เหลือกินเหลือใช้ จึงจะอนุญาตให้ส่งออกนอกประเทศได้เป็นครั้งคราว

๒. สิ่งของที่เป็นสินค้าขาออก เรียกเก็บภาษีเพียงชั้นเดียว คือภาษีภายใน หรือ
นกาขาออกอย่างใดอย่างหนึ่ง

๓. หากจะนำสินค้าเข้ามาขายได้ทุกชนิด นอกจากอาวุธ ถ้านำเข้ามาต้องขาย
รัฐบาล ถ้าเอาเข้ามาไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องขายให้แก่เจ้าภาษีนี้น ถ้าเจ้าภาษีนี้นไม่รับซื้อให้บรรทุก

ประชุมพงศาวดารภาค ๒๒ ด.ค. หน้า ๒๒๔.

จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๗ เลขที่ ๑๔ สนธิสัญญาไทย - อังกฤษ.

กระทรวงการต่างประเทศ ด.ค. หน้า ๒๗.

ไปโดยไม่ต้องเสียอะไร

๔. พอลาและลูกทำให้ซื้อขายกันโดยสะดวก ห้ามผู้อื่นเข้าแทรกแซง *

๕. ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือที่ทำไว้ปี พ.ศ. ๒๓๖๔ เสียแก่ภาษีขอเข้าเป็น
ละ ๓ จะเป็นของหรือเงินตามราคา ถ้าเสียแล้วจำหน่ายไมไ่จะเหลือกลับไปมากน้อยเท่าใด
คิดภาษีสิ่งของที่เหลือกันให้แก่เจ้าของจนครบ โดยมีเจ้าพนักงานไทยและพอลา ๑ - ๒ คน
อาพอสมควร

๖. มีสิทธิซื้อที่ดิน ตั้งบ้านเรือน ตั้งแท่งแห่งเมืองออกไป เกินด้วยกำลังเรือ
เรือพาย ทาง ๒๔ ชั่วโมง ค่าธรรมเนียมที่ท่าสวน - ไร่ ไร่หนึ่งเมืองนั้นเสียอย่างไรก็เสีย
นั้น

๗. ต้องส่งบัญชีรายชื่อสินค้าให้เจ้าพนักงานเรียกภาษีภายใน ๒๔ ชั่วโมง ถ้า
ไม่ครบจะถูกปรับ ๔๐๐ บาท แต่ยอมให้แก้ไขรายชื่อสิ่งของเดิมในเวลา ๒๔ ชั่วโมง ถ้าเปิดกระวาง
หรือลักลอบขายก่อนจะถูกปรับ ๔๐๐ บาท และริบของนั้นจนหมด

๘. ภาษีขึ้นใน เก็บเมื่อบรรทุกลงเรือ ๑

ชนิด	หาบละ	ชนิด	หาบละ
งาช้าง	๑๐ บาท	พุงทลาย	๒ สลึง
รง	๖ "	กำยาน	๔ บาท
นรมาค	๕๐ บาท	เปลือกหางไหล	๒ สลึง
กระวาน	๑๔ "	เนื้อไม้	๒ บาท
เรว	๖ "	หนังกระเบน	๓ บาท
หอยแมงภู่	๑ บาท	เขากวางแก่	๑ สลึง
หมากแห้ง	๑ "	หนังกวาง	รอยละ ๔ บาท

* ขอนี้มาแต่ครั้งสัญญาเบอรนแล้ว แต่ถึงกบเกรงว่าไทยจะไม่ปฏิบัติตามสัญญา เมื่อพอลา
จากลาจะกำหนดซื้อขายสิ่งใดก็จะมีเจ้าภาษีนายอากร หรือเจ้าพนักงานของรัฐบาลแทรกแซงเขา
ถึงกำหนดราคา หรือชักขวางควยอุปายต่างๆ

ชนนกระทุง	๑๐ สลึง	เขากวางอ่อน	สิบเอ้า ๑
กรักชี	๒ สลึง	หนังทราย	๓ บาท
หุปลีขาว	๖ บาท	หางนกยูง	รอยละ ๑๐ บาท
หุปลีดำ	๓ บาท	รังนกชน	สิบเอ้า ๒
ผดกระเบา	๒ สลึง	ปีกนกกระเต็น	รอยละ ๖ บาท
กระดูกโค	๓ ไพ	เอ็นเนื้อ	๔ บาท
หนังแรด	๒ สลึง	หนังโค กระบือ	๑ บาท
หนังควา	๑ สลึง	กระดูกข้าง	๑ บาท
อกเตา	๑ บาท	กระดูกเสือ	๕ บาท
กระดูกตะพานน้ำ	๑ บาท	เขากะบือ	๑ สลึง
ปลิงทะเล	๓ บาท	หนังข้าง	๑ สลึง
กระเพาะปลา	๓ บาท	หนังเสือ	ผืนละ ๑ สลึง
สีเสียด	๒ สลึง	เกล็ดคลุ้ม	๔ บาท
เบจ	๒ สลึง	ครั่ง	๕ สลึง
ปานใบ	๖ สลึง	เนื้อเค็มแห้ง	๒ บาท
ปลาค้าง	๖ สลึง	เปลือกโปง	๑ สลึง
ปลาใบไม้	๑ บาท	ไม้แดง	๕ สลึง
ฝาง	๒ สลึงเฟื้อง	ไม้ดำ	๕ สลึง
ขาวเกวียนละ	๔ บาท		

๒. ภาษีขึ้นนอก บรรทุกลงกว่านั้นไม่เสีย ๑

ชนิด	หาบละ	ชนิด	หาบละ
น้ำตาลทรายขาว	๒ สลึง	น้ำตาลทรายแดง	๑ สลึง
ฝ้ายเม็ด ฝ้ายบด	๑๐ เก็บ ๑	พริกไทย	๑ บาท

ปลา	หนึ่งละ ๑ บาท	ตัวทุกอย่าง	๑ สลึง
กุ้งแห้ง	๑๒ เก็บ ๑	งาเม็ด	๑๒ เก็บ ๑
ไหมลาว	๑๒ เก็บ ๑	ขี้ผึ้ง	๑๕ เก็บ ๑
ไข่น้ำ	๑ บาท	เกลือ	เกวียนละ ๖ บาท
ยาสูบ	หนึ่งละ ๖ สลึง		

หลังจากบาวริงเข้ามาทำสัญญาในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ แล้ว ในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ อังกฤษก็ส่ง แอร์ปากส์ เข้ามาขอแก้ไขสัญญาบางข้อ และขอเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิทธิของคนในบังคับอังกฤษที่ อยู่ในเมืองไทยหลายข้อ เช่น

๑. คนในบังคับอังกฤษไม่ต้องระบุว่าคนชาติอังกฤษเท่านั้น เป็นชาติในความปกครองด้วย มีสิทธิเข้ามาทำการค้าได้เท่าเทียมกัน ฝ่ายไทยยินยอมแต่ขอให้ทำหนังสือเบิกร่องสำหรับตัวเข้ามาทุกครั้ง

๒. เรือลำเลียงธอมมาจากเรือใหญ่นอกสันดอน ขอลดลง เสียเที่ยวละ ๔ บาท

๓. การซื้อที่ดินที่สวน ให้เสียค่าธรรมเนียมเหมือนคนในบังคับไทย

๔. ถ้าไทยจะห้าม ชาว ปลา เกลือ ออกนอกประเทศต้องบอกล่วงหน้า ๑ เดือน และขอจกภาษีขาเข้าเปลี่ยนเป็นเกวียนละ ๒ บาท

๕. การกั้นโรงภาษีตรวจภาษีขาเข้า - ขาออก ต้องอยู่ในบังคับของขุนนางฝ่ายไทย

๖. ภาษีใหม่ที่ไม่เคยเรียก ถ้าไทยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองจะตั้งใหม่ก็ได้ แต่ขอให้เอาแต่พอควร และเรียกขึ้นเดียว

นอกจากนี้ยังตกลงกันเกี่ยวกับพิภคการเก็บอากรสมภักศรคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษขึ้นดังนี้

ขอ ๑.

เอกสูง ๓ - ๔ วาขึ้นไป เสียคนละ	๑๓๘	ไฟ
โทสูง ๕ - ๖ วา เสียคนละ	๑๒๘	ไฟ
ตรีสูง ๗ - ๘ วา เสียคนละ	๑๑๘	ไฟ
จตุรารายออกคอกประมาณ เสียคนละ	๑๒๘	ไฟ
กำแพงสูง ๑ กว้างขึ้นไปไม่มีลูก เสียคนละ	๕๐	ไฟ
ทุกอย่างทั้งปล่องสูง ๑ สกอกขึ้นไป ๓ คนละ ๑ สลึง		
กำแพงกลาง ๕ - ๖ กว้างขึ้นไป กำแพงละ	๒๐๐	ไฟ
มะม่วง มังคุด ลางสาต วัดแกโคนถนนสูง ๓ กว้างใหญ่ ๓ กว้างขึ้นไป คนละ ๑ เฟื้อง		

ขอ ๒.

ผลไม้อย่างอื่น เจ้าพนักงานไปตรวจทุกปีมีจำนวนต้นเท่าใดก็เรียก		
พรวหวาน เป็ดดอกขาว เทพรส โอ แก้ว วัดโคนถนนใหญ่รอบ ๑ กว้างขึ้นไป ๑๐ ต้น เฟื้อง		
นอกจากนี้ วัดโคนถนนรอบ ๓ กว้างขึ้นไป ๑๕ ต้น เฟื้อง		
วัดโคนถนน ๒ สกอก ใหญ่ ๓ กว้างขึ้นไป ๑๐ ต้น	เฟื้อง	
วัดโคนถนน ๒ สกอก ใหญ่ ๓ กว้างขึ้นไป ๑๕ ต้น	เฟื้อง	
วัดโคนถนนรอบ ๑ กว้าง ใหญ่ ๒ กว้างขึ้นไป ๑๒ ต้น	เฟื้อง	
วัดโคนถนนรอบ ๑ กว้าง ใหญ่ ๑ กว้างขึ้นไป ๑๒ ต้น	เฟื้อง	
วัดโคนถนนรอบ ๑ กว้าง ใหญ่ ๓ กว้างขึ้นไป ๕ ต้น	เฟื้อง	
วัดโคนถนนรอบ ๓ สกอก ใหญ่ ๒ กว้างขึ้นไป ๕ ต้น	เฟื้อง	
๑,๐๐๐ กอ	เฟื้อง	

ขอ ๓.

ของปลูกขึ้นโคผลกราวเขียวเรียกเหมือนนาไร่ละสลึงเฟื้อง ถ้าปลูกปีเดียวใช้		
ปี ให้เรียกเป็นกาที่ คือ		
ข้าง คนละ เฟื้อง	มะขาม ๒ ต้น เฟื้อง	น้อยหน่า ๒๐ ต้น เฟื้อง
วายุ ๕๐ กอ เฟื้อง	พลู ๑๒ ค้าง เฟื้อง	พริกไทย ๑๒ ค้าง เฟื้อง

หลังจากอารีปาส์เข้ามาขอแก้ไขสัญญาในปี พ.ศ ๒๓๙๙ แล้ว ก็มีชาติอื่นๆ เข้า
 ๑ มาทำสัญญากับไทยที่กรุงเทพฯ โดยลำดับดังนี้ คือ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ปี พ.ศ ๒๓๙๙ เกเนมาร์ค
 ๒ ปี ๒๔๐๐ เยอรมัน พ.ศ ๒๔๐๑ โปรตุเกส พ.ศ ๒๔๐๒ เนเธอร์แลนด์ พ.ศ ๒๔๐๓

นอกจากที่ทำกันที่กรุงเทพฯ แล้วยังได้ตั้งตัวแทนฝ่ายไทยเพื่อทำสัญญากับประเทศ
 ๓ ในยุโรปโดยมี เซอร์จอห์น บาวริง เป็นตัวแทนในการทำสัญญา ซึ่งมีชาติต่างๆ ได้ทำสัญญาเพิ่มเติม
 ๔ ฝรั่งเศสทำสัญญาแก้ไขเรื่องสุรา ปี พ.ศ ๒๔๑๐ ที่กรุงปารีส สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยี่ยม
 ๕ ที่กรุงลอนดอนในปี พ.ศ ๒๔๑๑

บทที่ ๕

ผลของการบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก. รายได้จากการเก็บภาษีอากร

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ รายได้จากการเก็บภาษีอากร แต่ละปีจะมีจำนวนเท่าใดนั้น ไม่ทราบแน่ชัด เนื่องจากไม่มีหลักฐานทั้งทางพงศาวดารและจดหมายเหตุกล่าวถึงแต่อย่างใด แต่ก็คงจะมีเงินที่เก็บ ได้จากภาษีอากรต่างๆเป็นจำนวนมาก เพราะปรากฏในบัญชีเงินพระราชทานประจำปีแก่เจ้านาย และเงินจ่ายเบี้ยหวัดข้าราชการขุนนางในแต่ละปีมีจำนวนมิใช่น้อย จึงจะได้นำมาแสดงไว้ดังนี้

ก. เงินขึ้นแว่นนายในปีต่างๆระบะ พ.ศ ๒๓๓๑ - ๒๓๔๕ มีดังนี้

ตารางที่ ๑ ปี พ.ศ ๒๓๓๑ - ๒๓๔๖ คิดเป็นจำนวนบาท *

รายพระนาม	๒๓๓๐	๒๓๓๑	๒๓๓๒	๒๓๓๓	๒๓๓๔	๒๓๓๕	๒๓๓๖	๒๓๓๗	๒๓๓๘	๒๓๓๙	๒๓๔๐
พระราชวังบวร	๑๕,๒๐๐	๑๘,๔๐๐	๑๘,๔๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐	๑๕,๒๐๐
กรมพระยาเทพ สุขาวดี	๑๐๔๐	๕๖๐	๕๖๐	๕๖๐	๕๖๐	๑๐๔๐	๕๖๐	๕๖๐	๑๐๔๐	๑๐๔๐	๑๐๔๐
กรมพระศรีสุขาวดี	๑๐๔๐	๕๖๐	๕๖๐	๕๖๐	๕๖๐	๑๐๔๐	๕๖๐	๕๖๐	๑๐๔๐	๑๐๔๐	๑๐๔๐
เจ้าฟ้าอภัยวิเศษ	—	—	—	—	—	๓๖๐	๔๘๐	๔๘๐	๕๖๐	๕๖๐	๕๖๐
รวม	๒๑,๒๔๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐	๒๐,๕๒๐

* จดหมายเหตุ ร. ๑ จ.ก ๑๑๔๔ เลขที่ ๑ , จ.ศ ๑๑๕๖ เลขที่ ๑, จ.ศ ๑๑๕๑ เลขที่ ๓
 จ.ศ ๑๑๕๓ เลขที่ ๑ , จ.ก ๑๑๕๔ เลขที่ ๓, จ.ก ๑๑๕๕ เลขที่ ๓
 จ.ศ ๑๑๕๖ เลขที่ ๕, จ.ก ๑๑๕๗ เลขที่ ๖, จ.ศ ๑๑๕๘ เลขที่ ๑
 จ.ศ ๑๑๖๐ เลขที่ ๑ บัญชีเงินพระราชทานเจ้านาย

ตารางที่ ๒. บัญชีเงินขึ้นเจ้านายสมัย ร. ๑ ปี พ.ศ ๒๓๘๕ - ๒๓๘๖ (คิดเป็นบาท)

รายพระนาม	๒๓๘๕	๒๓๘๖	๒๓๘๗	๒๓๘๘	หมายเหตุ
กรมพระราชวังบวร	๑๕,๒๐๐	๑๖,๕๒๓	—	๘๖๓	
กรมพระราชวังหลัง	๘๓	๕๖๓	๕๖๖	๑,๐๘๐	
กรมหลวงอิศรสุนทร	๑๖๐	๔๘๐	๔๘๐	—	
กรมหลวงเทพหริรักษ์	๑๒๐	—	—	—	
กรมขุนพิทยมณเฑียร	๒๔๐	๒๔๐	๒๔๐	๒๖๐	
กรมขุนเสนานุรักษ์	๒๔๐	๒๔๐	๒๔๐	๒๔๐	
เวฬุอาภักขิเบศร	๔๘๐	๔๘๐	๔๘๐	๕๒๐	
เจ้าฟ้าแถม	๒๔๐	๒๔๐	๒๔๐	๒๖๐	
เจ้าฟ้าช่างใน ๓ องค์	๖๐๐	๖๐๐	๓๖๐	๓๕๐	
พระองค์เจ้าช่างใน ๓ องค์	๓,๔๕๖	๓,๔๕๖	๓,๖๔๐	๔,๑๑๐	
พระองค์เจ้าปฐมวงศ์	๑๒๐	๑๔๔	๑๔๔	๑๕๖	
กรมหลวงจักรเจษฎา	—	—	๔๘๐	๕๒๐	
กรมหลวงศรีสุนทรเทพ	—	—	๔๘๐	๒๖๐	
รวม	๒๔,๕๓๖	๒๓,๓๖๓	๖,๕๓๔	๘,๕๕๖	

๑ หมายเหตุ ร. ๑ จ.ก ๑๑๖๔ เลขที่ ๒ จ.ก ๑๑๖๕ เลขที่ ๒
 จ.ก ๑๑๖๓ เลขที่ ๓ จ.ก ๑๑๖๔ เลขที่ ๒
บัญชีเงินพระราชทานเจ้านายต่างๆ

ในปีที่เงินจ่ายเบี้ยหวัด ปี พ.ศ. ๒๓๘๕ มียอดเงินจ่ายถึง ๘๒๕,๘๖๔ บาท ซึ่งแยก
เป็นเงินพระราชทานเจ้านาย ๓๖,๓๖๐ บาท หรือ ๔.๒๓ % ของยอดรายจ่ายทั้งหมด พระราชทานทหาร
ในพระราชวังหลวง ๒๒๖,๔๔๔ บาท หรือ ๓๖.๓๐ % ทหารในกรมพระราชวังบวร ๘๓,๓๖๐ บาท หรือ
๑๐.๒๐% ข้าราชการของฝ่ายพระราชวังหลวง ๒๔๐,๓๕๔ บาท หรือ ๒๙.๓๐ % ข้าราชการของพระราชวัง
บวร ๘๓,๒๖๐ บาท หรือ ๑๐.๑๐ %

เฉพาะเงินส่วนพระราชทานเจ้านายต่าง ๆ มีดังนี้

พระราชวังบวร	๔๐,๐๐๐ บาท	พระราชวังหลัง	๔,๐๐๐ บาท
กรมขุนพิทยมณฑล	๒,๔๐๐ บาท	กรมขุนเสนานุรักษ์	๒,๔๐๐ บาท
เจ้าฟ้าอภิบาล	๑,๖๐๐ บาท	เจ้าฟ้าเกษ	๑,๖๐๐ บาท
กรมขุนสุนทรภู่	๓,๔๐๐ บาท	กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์	๒,๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าปาน	๑,๖๐๐ บาท	พระองค์เจ้าบัว	๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าฉิม	๔๐๐ บาท	พระองค์เจ้ากลวย	๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าสุทนต์	๔๐๐ บาท	พระองค์เจ้าขุนไทร	๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าจุย	๔๐๐ บาท	พระองค์เจ้าเมฆ	๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าเจต	๔๐๐ บาท	พระองค์เจ้ามิ่ง	๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าหมอง	๔๐๐ บาท	พระองค์เจ้าเลขา	๔๐๐ บาท
พระองค์เจ้าก้อนแก้ว	๒๔๐ บาท	พระองค์เจ้าเกตุ	๒๔๐ บาท
พระองค์เจ้าจิ	๑๖๐ บาท	พระองค์เจ้าไวย	๑๖๐ บาท
พระองค์เจ้ากนก	๘๐ บาท	พระองค์เจ้าอน	๘๐ บาท
พระองค์เจ้าจุย	๘๐ บาท	ราชินิกุล ๑๑ องค์	๑,๒๕๐ บาท

รวม

๓๖,๓๖๐ บาท

ในสมัยรัชกาลที่ ๒

จำนวนเงินผลประโยชน์ของแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๒ มีผู้ประเมินรายได้ไว้หลายท่าน เช่น J.C. Ingram กล่าววบรวมผลประโยชน์ของ ร. ๒ คงได้ราว ๕,๒๖๐,๐๐๐ บาท สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชทานภาพประเมินจากเอกสารของ ดร. ครอเพิต ว่าเก็บได้ราวปีละ ๒,๒๖๐,๐๐๐ บาท โดยแยกเป็นรายได้อันต่างดังนี้

ค่านา	๒๕๘,๐๐๐ บาท	ค่าสุรา	๒๕๘,๐๐๐ บาท
บ่อนเบี้ย	๒๖๐,๐๐๐ บาท	ตลาด	๑๖๕,๐๐๐ บาท
ค่าน้ำ	๖๕,๐๐๐ บาท	ผูกพัน	๒๐๐,๐๐๐ บาท
กำไรอากรวังนก	๑๐๐,๐๐๐ บาท	กำไรขายฝาง	๒๖๕,๐๐๐ บาท
กำไรขายคีมุก	๒๐,๐๐๐ บาท	กำไรอากรพริกไทย	๓๖๐,๐๐๐ บาท
กำไรขายของอื่นๆในพระคลังสินค้า	๑๑๐,๐๐๐ บาท		
ภาษีขาเข้าและกำไรอื่นๆในการค้า	๒๖๐,๐๐๐ บาท		

รวมผลประโยชน์แผ่นดินในปีหนึ่ง ๒,๒๖๐,๐๐๐ บาท

สำหรับจดหมายเหตุไม่ปรากฏรายละเอียดจำนวนเงินภาษีอากรอย่างละเอียดชัดเจนพอที่จะนำมาอ้างอิงได้ คงพบมีผู้กล่าวถึงเงินภาษีอากรอยู่ปีเดียว คือ พ.ศ. ๒๓๕๖ ซึ่งเป็นปีแรกของรัชกาล แสดงรายละเอียดของการเก็บภาษีอากรบางอย่างมี อากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย อากรสมภักสร อากรตลาด ค่าน้ำ ค่าเรือจ้าง ทั้งปรากฏจำนวนเงินดังนี้

อากรสุรา	๑๕๐,๕๑๔ บาท ๖ สลึง
อากรบ่อนเบี้ย	๒๐,๕๐๐ บาท
อากรสมภักสร	๑๗,๖๑๓ บาท สลึง ๕
อากรตลาด	๒๕,๐๕๕ บาท ๕
ค่าเรือจ้าง	๒๖๐ บาท

เงินอากรที่เก็บได้นั้นส่วนหนึ่งแยกไปขึ้นกับเจ้านายต่างๆเป็นเงินถึง ๓๖,๘๑๓ บาท หรือ ๑๒.๖๒ % ดังนั้นจึงแสดงรายละเอียดส่วนแบ่งแต่ละชนิดดังนี้

ตารางที่ ๓ ภาษีส่วนแบ่งเงินอากรสมัย ร. ๒

รายพระนาม	สุรา	เบียร์	สมักัส	กลาก	คาน้ำ	เรือจ้าง
กรมพระราชวังบวร	๒๑,๑๕๕	๒๘๘	๑,๒๑๕	๘๘๕	๒,๕๐๐	๘๐
กรมพระราชวังหลัง	๒๓๔	๘	๕๓	๕๓๑	-	-
กรมหลวงจักรเจษฎา	๕๔๑	๘	๑๕๕	๑๔๒	-	-
กรมหลวงศรีสุนทรเทพ	๒๐	-	๓๑๑	๑๓๘	-	-
กรมหลวงพิทักษมนตรี	๘๐๐	-	๒๘๐	-	-	-
กรมหลวงเสนานุรักษ์	๕,๕๖๐	-	๓๔๑	๒๕	๕๖๐	-
กรมหลวงเทพวดี	๑๒	-	๘๒	๕๓๓	-	-
กรมขุนอิศราอนุรักษ์	-	-	๑๖๒	-	-	-
กรมขุนกษัตราธิราช	-	-	๓๒๐	๕๐๐	-	-
เจ้าฟ้าในกรมพระศรีสุดารักษ์	๖	๑๖	๒๒๘	๑๕๖	-	-
รวม	๒๓,๒๖๔	๓๑๔	๒,๙๓๕	๓,๐๒๖	๒,๕๖๐	๘๐
คิดจ่ายเป็นร้อยละ	๑๔.๒๖	๑.๕๓	๑๓.๒๘	๑๒.๐๘	๘.๑๓	๑๒.๑๖

สมัยรัชกาลที่ ๓

รายได้ในรัชกาลนี้มีมากกว่าสมัย ร. ๒ หลายเท่าตัว ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลได้จัดเพิ่มชนิดภาษีอากรมากขึ้นกว่าสมัยก่อน สำหรับจำนวนเงินที่เก็บได้ในแต่ละปีนั้นมีผู้ประเมินไว้

สมัยรัชกาลที่ ๓

ฉบับได้รัชกาลที่ ๓ มากกว่าฉบับ ร ๒ ของเจ้าตัว อาบวงแก้ว สืบได้ ๑๖๕

๑๐ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๓

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประทานไว้ไม่ต่ำกว่า ๒๕ ล้านบาท^๑
นายเวลลาวา ระยะเวลา พ.ศ. ๒๒๖๓ - ๒๒๖๔ เฉพาะรายได้จากภาษีอย่าง
เดียวประมาณ ๒๕ ล้านบาท^๒

นายอินแกรมว่า เฉพาะปี พ.ศ. ๒๒๕๓ ประมาณรายได้ ๓๒ ล้านบาท^๓

สรุปรายได้คงอยู่ราว ๒๕ - ๓๒ ล้านบาทต่อปี

สำหรับจำนวนเงินรายได้ที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุนั้นไม่ปรากฏมีบัญชีเงิน
ยอดรวมทั้งหมด คงพบอยู่กระจัดกระจายหลายแห่ง และจำนวนเงินภาษีอากรในแต่ละชนิดก็ไม
แน่นอน บางปีเพิ่ม บางปีลด เนื่องมาจากผลกระทบของเจ้าภาษีอากรซึ่งได้กล่าวมาแล้วใน
บทก่อน เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาจึงขอตัวเลขจำนวนเงินภาษีอากรชนิดต่างๆมาแสดงไว้
เป็นแนวทางแก่ผู้สนใจ สำหรับยอดเงินที่นำมาแสดงนี้ได้มาจากเอกสารประจำรัชกาลระหว่างปี
พ.ศ. ๒๒๕๕ - ๒๒๕๓ และเป็นตัวเลขที่มียอดสูงสุดของภาษีอากรแต่ละชนิดดังนี้

อากรสุรา	๒๕,๒๕๐	บาท	ภาษีไต้ชันน้ำมันยาง	๙,๑๖๔	บาท
อากรสมภักสร	๓๖,๙๒๖	บาท	ภาษีถ่านไม้ไผ่	๒,๑๓๖	บาท
อากรไม้ไผ่สีสุก	๖๔๐	บาท	ภาษีเตาหม้อตาล	๔,๑๐๐	บาท
อากรเกลือ	๑,๑๐๐	บาท	อากรตลาด	๑๔,๐๐๐	บาท
อากรยาสูบสมภักสร	๒,๐๔๐	บาท	อากรบ่อนเบี้ย	๑๔,๑๐๐	บาท
อากรเหล็กก่อน	๑,๔๐๐	บาท	อากรวังนกเมืองไทรบุรี	๕,๔๖๒	บาท
อากรวังนกชุมพร ไชยา	๙,๖๐๐	บาท	อากรเมืองสงขลา	๔,๔๐๐	บาท
ภาษีฝาง	๕๕,๑๐๐	บาท	ภาษีพริกไทย	๓๓,๖๐๐	บาท
ภาษีเบ็ดเสร็จลงสาเก	๒๒,๐๐๐	บาท	ภาษีของทองห้าม	๑๕,๖๐๐	บาท
ภาษีเนื้อปลา	๔,๔๐๐	บาท	ภาษีฝ้ายครั้ง	๑๖,๐๓๓	บาท

^๑ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สิทธิธรรมนิยมภาค ๑๖ หน้า ๒๑.

^๒ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา

ล.ค หน้า ๓๐๔ - ๓๑๑

^๓ J.C, Ingram., op. cit p.๘๓

ภาพฉายยาสูบ	๑๕,๐๙๓	บาท	ภาพไม้เคสเสร็จสิบลด	๕,๖๔๐	บาท
ภาพน้ำตาลทราย	๕๙,๐๖๐	บาท	ภาพพื้นโรงน้ำตาล	๕,๖๐๐	บาท
ภาพน้ำตาลกรวด	๘,๖๓๓	บาท	ภาพน้ำตาลตะโหนด	๖,๙๙๔	บาท
ภาพน้ำตาลอ้อย	๑๓,๙๓๓	บาท	ภาพไม้กอไม้ไผ่	๑๐,๒๔๙	บาท
ภาพฝายบด เม็ด	๘๖๕	บาท	ภาพไม้ทอนไม้กระดาน	๔๔๘	บาท
ภาพปลาทุ	๑,๖๐๘	บาท ... ^๑			

ภาพที่มีอยู่ในรัชกาลนี้อีกหลายชนิดที่ไม่ปรากฏยอดเงินซึ่งเก็บได้ในแต่ละปี

ได้แก่

ภาพไม้แดง	ภาพไม้เกลือ
ภาพน้ำมันมะพร้าว	ภาพน้ำมันต่างๆ
ภาพกะทะ	ภาพต้นยาง
ภาพจากกระแวง	ภาพไม้คางพลู
ภาพไม้ซุง	ภาพปอ
ภาพคราม	ภาพจันทน์
ภาพปูน	

จำนวนเงินขึ้นเจ้านายต่างๆ

๑. อากรสุรา เก็บได้จากเมืองต่างๆ เหล่านี้

นครสวรรค์ ขันนาท อุทัยธานี	๓,๔๐๐ บาท ๒
สิงห์บุรี อินทร์บุรี พรหมบุรี	๒,๑๘๐ บาท ๓
กรุงเก่า อ่างทอง	๑๙,๕๘๐ บาท ๔

^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๙ เลขที่ ๕๖	<u>บัญชีเงินภาษีอากรปีเถาะ มะโรง มะเส็ง</u>
^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๔๓	<u>เรื่องตั้งขุนบำรุงเป็นนายอากร</u>
^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๔	<u>เรื่องตั้งจันทน์เป็นขุนอินอากร</u>
^๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๖๘	<u>เรื่องตั้งจันทน์มาเป็นนายอากร</u>

นกรรารสีมา

๒,๕๖๐ บาท ^๑

พิชัย

๑,๕๒๐ บาท ^๒

แยกขึ้นเจ้านายต่างๆดังนี้

ตารางที่ ๔

ราชพระ	นกรสวรรค	สิงหนวิ	กรงเภา	นกรรารสีมา	พิชัย	หมายเหตุ
พระราชวังบวร	๘๒๓	๒๓	๑,๑๔๓	๒๕๐	๓๐	
กรมขุนอิศราบุรี	๓๔	—	๒๐๔	—	—	
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์	๕๑	—	๒๐๔	—	๕	
กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ	๔๐	—	๑๖๐	—	—	
กรมหลวงวิสุทธิกระ	๘๐	—	—	—	—	
กรมหมื่นสุรินทรรักษ์	๔๐	—	—	—	—	
กรมพระศรีสุทธาโลบ	๓๔	—	—	—	—	
กรมหลวงเทพหิ	๓๔	—	—	—	—	
เจ้าฟ้ามงกุฎ	๕๑	—	—	—	—	
เจ้าในกรมหมื่นมาศยาพิทักษ์	—	๑๓	๔๐	—	—	
พระองค์เจ้าบุตรี	—	—	๘๐	—	—	
รวม	๑,๑๕๑	๔๐	๑,๘๓๕	๒๕๐	๓๕	
จ่ายตามรายไกรยบละ	๓๕.๐๓	๓๐๖๓	๕.๑๕๔	๘.๑๐	๒.๕๖	

^๑ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๓ เลขที่ ๒๓๓/๑ ตั้งขุนทรงไตรภพเป็นขุนอินสมบัติ

^๒ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๑๒ เลขที่ ๔๓ ตั้งจันทกเป็นหมื่นอินอากร

๒. อากรตลาด เก็บได้จากเมืองต่างๆดังนี้ (ไม่รวมแขวงกรุงเทพฯ)

อ่างทอง	๒๕๐ บาท ^๑	สระบุรี	๔๕๐ บาท ^๒
นครสวรรค์	๒๒๐ บาท ^๓	กำแพงเพชร ตาก	๓๐๐ บาท ^๔
กรุงเก่า	๗,๒๐๐ บาท ^๕	๕ เมืองเหนือ	๓,๔๐๐ บาท ^๖
ลพบุรี	๕๒๐ บาท ^๗		

๑.๒.๓.๔.๕.๖.๗. เงินส่วนขึ้นเจ้าหน้าทั้งนี้

แบกรายละเอียดเงินส่วนขึ้นเจ้าหน้าทั้งนี้

ตารางที่ ๕

รายพระนาม	อ่างทอง	สระบุรี	นครสวรรค์	กำแพงเพชร	กรุงเก่า	๕ เมืองเหนือ	ลพบุรี
พระราชวังบวร	—	๕๐	—	—	๗๖๐	—	—
กรมพระศรีสุลาไลย	—	—	—	๕๐	๓๑๕	—	—
กรมพระอานันทรา มาตย์	—	๕๐	—	—	—	—	—
กรมหลวงวิสุทธิกระ ษัตริย์	—	—	—	๒๐	๑๗	—	—
กรมขุนวิเศษ ราชกุมารี	—	—	—	—	๒๕	—	—
กรมขุนพิริย ภักดี	—	—	๕๐	—	—	—	—
กรมหมื่นอัคร ราชกุมารี	—	—	—	—	๕๕๐	—	—
กรมหมื่นสุ ริยราชกุมารี	—	๖	—	—	—	—	—
กรมหมื่น มณฑลราชกุมารี	—	—	—	—	๘๖	—	—
กรมขุน อัครราชกุมารี	๒๖	—	—	๑๗	๑๒	—	๑๐

- ๑ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๔ เลขที่ ๒๑/๔ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถอ่างทอง
- ๒ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๗ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถสระบุรี
- ๓ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๗๔/๑ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถนครสวรรค์
- ๔ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๔ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถกำแพงเพชร ตาก
- ๕ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๗/๑ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถกรุงเก่า
- ๖ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๖ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถ ๕ เมืองเหนือ
- ๗ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก. ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๕ เรื่องตั้งอำนาจอิมกันตลาถลพบุรี

รายพระนาม	อ่างทอง	สระบุรี	นครสวรรค์	กำแพงเพชร	กรุงเก่า	๕เมืองเหนือ	ลพบุรี
กษัตริย์รามอัคร	—	—	—	—	๑๓	—	—
เจ้าปางภู	๒๒	—	—	—	—	—	—
เจ้าในกรมหมื่น	—	—	—	—	—	—	—
มาตยาพิทักษ์	—	—	—	—	๕๔	—	—
พระองค์เจ้าสุบรรณ	—	—	—	—	—	—	๒๐
พระองค์เจ้ากนิษฐ์	๔๐	—	—	—	—	—	—
พระองค์เจ้าบุตรี	—	—	—	๒๐	๑๕๕	—	๒๐
เจ้าในกรมพระศรี	—	—	—	—	—	—	—
สุครีพ	๑๒	—	—	—	๓	—	—
พระองค์เจ้าโกเมนพร	—	—	—	—	๒๓	—	—
พระองค์เจ้าชุมสาย	—	—	—	—	๕๕	—	—
พระองค์เจ้าโสมนัส	—	—	—	—	๑๕๕	—	—
พระองค์เจ้าละม่อม	—	๒๐	—	—	๑๓	—	—
พระองค์เจ้าดวงเค็ม	—	—	๔๐	—	—	—	—
พระองค์เจ้ามาลี	—	๒๐	—	—	—	—	—
พระองค์เจ้าณัฏฐ์	—	—	—	—	๕๕	—	—
รวม	๕๖	๑๒๒	—	—	๒,๓๓๕	—	๕๑
คิดรวบละตามส่วนแบ่ง	๑๔.๑๑	๒๖.๒๕	๑๒.๕๐	๓๕.๖๖	๓๐.๓๖	—	๕.๕๔

๔. อาคารไม้ไผ่สี่ลูกเมืองนครราชสีมา สุพรรณ ๒๔๐ บาท^๑

๕. อาคารเคาหมอเคาตาล เมืองสุพรรณ ๑๐๐ บาท^๒

^๑จากหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๓ เรื่องตั้งเงินจูงเป็นนายอาคารไม้ไผ่สี่ลูก

^๒จากหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๓๕ เรื่องตั้งนายยังเป็นผู้รั้งสำรวนายอาคารเคาหมอเคาตาล

๖.ภาษีด้านไม้ไผ่ เมือง นครชัยศรี ๒๐๗๒ บาท^๕

๗.ภาษีได้ ขึ้น น้ำมันยาง รวม ๗๑๒๔ บาท^๕

๘.อากรเหล้าก่อน แหวงสรรพ - ขึ้นบาท ๒๔๐๐ บาท^๖

๙.อากรเกลือ ๒ เบื้องเหนือ ๘๐๐^๗

กรุงเก่า ๑๒๐^๘

นครไชยศรี ๑๔๐^๙

อากรตลาดคอก

อ.ทอง สระบุรี นคร กำแพงฯ เมือง
รวรภัก กรุงเทพฯ ลพบุรี
คาม

เจ้าฟ้าในกรมพระศรีสุทธาภิบาล	๑๒	—	—	—	๗	—	—
พระองค์เจ้าโสมนัส	—	—	—	—	๒๗	—	—
พระองค์เจ้าจุลฑา	—	—	—	—	๕๕	—	—
พระองค์เจ้าโสมนัส	—	—	—	—	๑๕๕	—	—
พระองค์เจ้าเกษม	—	๒๐	—	—	๑๓	—	—
พระองค์เจ้าทองเกษม	—	—	๔๐	—	—	—	—
พระองค์เจ้ามาลี	—	๒๐	—	—	—	—	—
พระองค์เจ้าเมธี	—	—	—	—	๕๕	—	—
๙ แบ่ง	๕๖	๑๒๖	๘๐	๑๐๗	๒๓๗๕	—	๕๐
กึ่งตามส่วน	๑๔.๑๑	๒๖.๖๕	๑๒.๕๐	๓๕.๖๖	๓๐.๓๐	—	๕.๕๔

^๕จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ป.๑๒๐๗ เลขที่ ๕๖/๘ ตั้งขึ้นใหม่ เป็นฐานภาษีสมบัติ เจ้าฟ้าด้านไม้ไผ่

^๕จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ป.๑๖๐๖ เลขที่ ๖๐ ตั้งขึ้นฝ่ายเป็นฐานประมุขราชทรัพย์ เจ้าฟ้าด้านขึ้น

^๖จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ป.๑๖๐๘ เลขที่ ๑๓/๑ ตั้งขึ้นของ เป็นฐานบำรุงสมบัติ นายอากร

^๗จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ป.๑๖๐๗ เลขที่ ๔๘ ตั้งขึ้นมากเป็นฐานฐานไพร่พล นายอากรเกลือ

^๘จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ป.๑๖๐๕ เลขที่ ๓๘/๑ ตั้งนายโพ เป็นฐานพนมวันสมบัติ อากรเกลือ

^๙จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ป.๑๖๐๗ เลขที่ ๒๖๔ ตั้งขึ้นพนม เป็นฐานพนมวัน นายอากร

ตาราง ๖ เงินส่วนแบ่งวันเวลานายภาพอาคารต่าง ๆ

	ใส่ลูก	เกาะตาล	เงินไปไทย	เงินไต้หวัน	เงินกรุงเก่า	นครราชสีมา	เหล็กถลุง
พระราชวังมหาร	๒๐	—	๕.๐	๕.๐	—	—	—
กรมหมื่นอัปสรสุภาเทพ	๒๐	—	—	—	๕	—	—
กรมหลวงวิจิตรวาทะ	๒๐	—	๕๐	—	—	๓	๑๕๒
กรมพระศรีสุภาโดย	๒๐	—	—	๓๖๐	—	—	๕๕
กรมขุนพิพิธโรกรเมศวร	—	—	—	—	—	—	๒๓
กรมหมื่นมาทมาทวิชัย	—	—	—	—	—	—	๒๓
กรมขุนรามอินทรี	—	—	—	—	—	—	๓๑
กรมหมื่นสุรินทรรักษ์	—	—	๕๐	๑๒๕	—	—	—
กรมขุนอิศราธิราช	—	๑	—	—	—	—	—
เจ้าในกรมหมื่นมาทมาทวิชัย	—	—	—	—	—	—	—
พระองค์เจ้าชุมสาย	—	—	—	—	—	—	๒๓
รวม	๑๒๐	๕	๒๐๐	๖๔๕	๒๔	๓	๓๓๓
กิริยอรรถตามราช	๒๓.๕๓	๘๐๐	๕.๓๗	๑๖๘	๑๓๐๕	๒๐.๑๕	๑๕.๓๐

๑๐. อาคารสมภักดิ์สรี เก็บจากเมืองต่าง ๆ ดังนี้

พิษณุโลก	๒,๕๐๐ บาท	ปราจีน	นครนายก	๑,๐๖๐	บาท
นครราชสีมา	๑๑,๕๐๐ บาท	สิงห์บุรี		๕๕๐	บาท
พิจิตร	๔,๘๖๘ บาท	กรุงเก่า		๒,๓๖๐	บาท

- ๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๕ ตั้งวันเก็บเป็นหมื่นศรีสมบัติ
- ๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๖/๑ ตั้งวันเก็บเป็นหมื่นศรีอาคาร
- ๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๕ เลขที่ ๕๘ ตั้งวันเก็บเป็นหมื่นศรีอาคาร
- ๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๗ ตั้งวันเก็บเป็นหมื่นศรีอาคาร
- ๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๘ ตั้งวันเก็บเป็นหมื่นศรีอาคาร
- ๖ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๙ ตั้งวันเก็บเป็นหมื่นศรีอาคาร

มโนรมย์	๑๕๐ บาท ^๑	อินทร์	๑๕๕ บาท ^๒
สระบุรี วิเชียร	๒๒๐ บาท ^๓	กำแพงเพชร	๒๕๐ บาท ^๔
ละเจียงเพรา	๓,๓๒๐ บาท ^๕	ชัยนาท	๑,๘๘๐ บาท ^๖

แบ่งส่วนขึ้นเจ้านายดังนี้

ตารางที่ ๓ เงินอากรสมภักดิ์รแบ่งขึ้นเจ้านาย

	พิษณุพน	อินทร์	สระบุรี	กำแพง	ละเจียงเพรา	ชัยนาท
พระราชวังบวร	—	—	—	—	—	—
กรมพระศรีสุลาไลย	—	—	๘	—	—	—
กรมขุนอิสราบุรีรักษ์	—	๑๐	—	—	—	—
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์	—	—	๕	—	—	๕
กรมหมื่นอัปสรสุดาแพ	—	—	—	—	๕๐'	—
กรมหลวงวิจิตรวาทะ	—	—	—	—	—	—
กรมหลวงเทพวดี	—	—	—	๑๕	—	—
เจ้าฟ้าอาภรณ์	๑๖๐	—	—	—	—	—
กรมขุนไคยาสุนทร	—	—	—	๑๑	—	—
กรมหมื่นมายุคยาพิทักษ์	—	—	—	—	—	—

- ๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๓๕/๑ ตั้งเงินน้อยเป็นหนี้ขุนเทพอากร
- ๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๓๑/๓ ตั้งเงินชงเงกเป็นหนี้ขุนเทพอากร
- ๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๒๑/๑ ตั้งนายแก้วเป็นหนี้พิทักษ์อากร
- ๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๒๔/๑ ตั้งนายอินเป็นหนี้ขุนเทพอากร
- ๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๑ เลขที่ ๓๕ ตั้งเงินเอี่ยมเป็นหนี้ขุนเทพอากร
- ๖ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒ เลขที่ ๔๔ ตั้งนายเพ็งเป็นหนี้วิเศษอากร

เจ้าในกรมหมื่นมัทยวาท	๑	๑๑	—	—	—	—
พระองค์เจ้ากัลยาณี	—	—	—	—	—	—
พระองค์เจ้าเล่าง	—	—	—	—	—	—
พระองค์เจ้าบุตรี	—	๘	—	๔๐	—	—
พระองค์เจ้าชุมสาย	—	—	—	๑๖๐	—	—
พระองค์เจ้าโสมนัส	—	—	—	๕๖๐	—	—
รวม	๑๗๑	๑๘	๔๑	๗๘๕	๔๐	๘
คิดเป็นส่วนแบ่งร้อยละ	๘.๖๓	๘.๑๘	—	๑๐.๖๒	๑๔.๖๔	๔.๔๔

๑๑. อากรบ่อนเบี้ย เก็บจากเมืองต่างๆคือ

บ่อนไทย	อ้างทอง ๓๐๐ บาท ^๑	กรุงเก่า ๒,๕๒๐ บาท ^๒
	นครชัยศรี ๔๐๐ บาท ^๓	
บ่อนจีน	นครชัยศรี ๔,๘๐๐ บาท ^๔	อ้างทอง ๕๖๐ บาท ^๕
	สระบุรี ๑๘๐ บาท ^๖	
บ่อนไทยจีน	ปราจีน นครนายก ๔๘๐ บาท ^๗	พรหม ๔๒๐ บาท ^๘

- ^๑ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๕ เลขที่ ๖๕/๑ ตั้งเงินน้อยเป็นหมื่นพัน สมบัติ อ้างทอง
- ^๒ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๘๘ ตั้งนายสุกเป็นขุนพันพัฒนาสมบัติ กรุงเก่า
- ^๓ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๑๒/๒ ตั้งเงินจื่อเป็นขุนพันพัฒนาสมบัติ นครชัยศรี
- ^๔ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๔๓ ตั้งเงินจื่อขุนพัน บ่อนเบี้ยจีน
- ^๕ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๑/๑ ตั้งเงินเมง เป็นหมื่นพันพัฒนาสมบัติ
- ^๖ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๓๓/๒ ตั้งเงินปันแสงเป็นหมื่นพันพัฒนาสมบัติ
- ^๗ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๖ เลขที่ ๕๕ ตั้งเงินไถโลเป็นขุนพัน บ่อนไทยจีน
- ^๘ จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๗ เลขที่ ๖๒ ตั้งเงินท้านเป็นหมื่นพันพัฒนาสมบัติ

ดินทร ๒๐ บาท ^๑	นกรราชสีมา	๑,๐๔๐ บาท ^๒
สรรมบุรี ๒๖๐ บาท ^๓	มโนรมย์	๖๐ บาท ^๔
อุทัยธานี ๖๐๐ บาท ^๕	คาถา กำนแพงเพชร	๕๔๐ บาท ^๖
กะเจิงเทรา ๔,๗๒๐ บาท ^๗	พิริตร	๕๔๐ บาท ^๘

ตารางที่ ๔. เงินส่วนแบ่งอากรบ่อนเบี้ยขนเจ้านาย

	คาถา	กรงเก่า	นกรราชสีมา	อากทอง	สรรมบุรี	อุทัย	กำแพง	พิริตร	มโนรมย์	นกร	กะเจิงเทรา	สรรมบุรี	ดินทร
พระราชวังบวร	๑๕	-	๑๑๕	-	-	๑๐๒	-	-	-	-	-	-	-
กรมพระศรีฯ	-	๗๐	๑๐๕	-	-	-	-	-	-	-	๑๒๐	-	-
กรมหลวงรักษฯ	-	๕๕	๒๗	-	๒๐	-	-	-	-	-	-	๒๐	-
กรมหลวงพิทักษฯ	-	-	-	-	-	-	๑๑	-	-	-	-	-	-
กรมขุนอิกราณบุรี	-	๒๐	๑๔	-	-	-	-	๑๕	-	-	-	-	-
กรมขุนกัลยาสุนทร	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	๕๐	-	-
กรมขุนเคชอศิร	-	-	๒๗	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
กรมหมื่นอัมพรสุดา	-	๑๑๔	-	-	-	-	-	-	-	-	๕๐	-	-
กรมหมื่นสุนทรฯ	๗	-	-	-	-	-	-	-	-	-	๒๐	-	-

- ๑ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๑๐ เลขที่ ๑๕๑ ตั้งเงินน้อยเป็นหมื่นพันสมบัตินี้
- ๒ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๗๗/๒ ตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยนกรราชสีมา
- ๓ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๗๓ ตั้งเงินหลักเป็นหมื่นพันสมบัตินี้
- ๔ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ ๑๒๐๘ เลขที่ ๓๑/๐ ตั้งเงินชำนายอากร
- ๕ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ ๑๒๐๘ เลขที่ ๔๕ ตั้งเงินยี่เป็นหมื่นพัน
- ๖ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ ๑๒๐๘ เลขที่ ๔๕ ตั้งเงินยี่เป็นหมื่นพัน
- ๗ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๑๕/๒ ตั้งเงินจันเป็นหมื่นพัน
- ๘ จกหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๘ เลขที่ ๕๐ ตั้งนายอากรบ่อนเบี้ย

		๑๓๕											
	ทางหลวง	กรุงเทพ	นครราชสีมา	ทางหลวง	สระบุรี	อุทัยธานี	กำแพงเพชร	พิจิตร	ปราจีนบุรี	พรม	ฉะเชิงเทรา	สระบุรี	อินทรีบุรี
กรมหมื่นมณฑลยา	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
กรมขุนอิศเรศ	๔	-	-	-	-	๒๕	-	๑๒	-	-	-	-	๑
เจ้าฟ้ามงกุฏ	๔	-	-	-	-	๒๕	-	-	-	๓	-	-	-
เจ้าในกรมมณฑลยา	-	๓๓	-	-	-	-	-	-	-	๒๐	-	-	-
พระองค์เจ้าบุตร	-	๕๓	-	๑๒	๓	-	-	-	๒๐	-	๕๐	๔	-
พระองค์เจ้ากนิษฐ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	๕๐	-	-
พระองค์เจ้าอนรรฆ	-	๒๑	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
พระองค์เจ้าโกเมน	-	๒๑	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
พระองค์เจ้าชมสาย	-	-	๑๔	-	-	-	-	-	-	-	๕๐	-	-
พระองค์เจ้าโสมนัส	-	๓๒	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
พระองค์เจ้าด้าววัล	๒๑	-	๑๔	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
พระองค์เจ้าลักษณา	-	-	๑๓	-	-	-	๒๔	-	-	-	๕	-	-
รวม	๕๐	๕๐๘	๒๓๘	๑๒	๒๔	๒๕	๒๒	๒๓	๒๐	๒๓	๓๘๐	๒๔	๑
	๑๓.๘๘	๒๐.๑๖	๑๓.๒๓	๔.๒๔	๑๕.๕๕	๑๐.๒๒	๑๑.๔๔	๕.๐๐	๒.๐๔	๒.๔๒	๘.๐๕	๑๕.๕๔	๑๕.๐๐

๑๒. ภาษีอากรต่างๆที่ขึ้นพระคลังสินค้า แบ่งให้เจ้านาย จากเงินรายได้ทั้งหมด ๒๔๓,๖๔๑ บาท
แบ่งให้เจ้านาย ๒๓,๘๑๓ บาท ดังนี้

ตารางที่ ๘. เงินส่วนแบ่งเจ้านายจากภาษีอากรในพระคลังสินค้า

	พระราชวัง บวร	กรม พระศรีฯ	กรมหมื่น สุรินทฯ	กรมหมื่น อัปสรฯ	กรม หลวงรักษ	กรมชน อิสเรศฯ	เจ้าคุณ วัง
ภาษีฝาง	๕๖๐๐	-	๕๐๐	-	๕๐๐	-	-
ภาษีพริกไทย	๒๔๐๐	-	๔๐๐	-	๔๐๐	-	-
ภาษีเบ็ดเสร็จ							
สำเภา	๑๒๔๐	-	๑๖๐	-	๒๔๐	-	๒๔๐
ภาษีของทองห้าม	๑๒๔๐	-	๑๖๐	-	๔๐	-	๑๖๐
ภาษีเนื้อมปลา	๔๖๐	-	๒๔๐	-	๑๖๐	-	-
ภาษีฝ้ายครึ่ง	๕๖๐	-	๔๐	-	-	-	-
ภาษีฝ้ายขาว	๔๐๐	๑๖๐	-	-	๔๐	-	-
ภาษีเบ็ดเสร็จ							
สิบลด	๗๒๐	๑๖๐	-	-	-	-	-
ภาษีงานสิบลด	๒๔๐	๒๐๐	๑๖๐	-	-	-	-
ภาษีน้ำตาลทราย	๑๒๐๐	๒๔๐	๒๔๐	๑๓๖๐	๖๐	-	๑๖๐
ภาษีพื้นโรง							
น้ำตาล	๔๐๐	-	-	-	-	-	-
ภาษีน้ำตาล ตะโหนด		๔๔๐	๔๐	๔๐๐	๔๐	-	-
ภาษีรังนกไวยา							
ชุมพร	๒๗๖	๑๔๒	๓๔๕	-	๔๕	๑๓๑	๔๑๔
ภาษีไมไผ่	๑๗๒๐	-	-	๓๔๐	๓๔๐	-	-
ภาษีน้ำตาลกรวด	-	-	-	๔๐๐	-	-	-
ภาษีน้ำตาลออย	-	-	-	๑๖๐๐	-	-	-
รวม-บาท	๑๗,๗๑๖	๒,๐๐๒	๒๖๖๕	๔,๑๐๐	๒,๔๓๕	๑๓๑	๔๗๔
ร้อยละจาก ส่วนแบ่ง	๖.๒๑	๐.๗๔	๐.๗๓	๑.๔๑	๐.๘๖	๐.๐๔	๐.๓๓

สมัยรัชกาลที่ ๔

สมัย ร. ๔ เป็นสมัยที่รายได้จากการเก็บภาษีอากรของรัฐบาลเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยก่อน มีผู้ประเมินรายได้ในสมัยรัชกาลนี้ไว้เช่น สังฆราชปาเลกัวซ์ ว่าประมาณปีละ ๒๖,๕๖๔,๔๐๐ บาท^๑ โดยให้ตัวเลขจำนวนเงินไว้ดังนี้

อากรนา	๒,๔๐๐,๐๐๐	บาท	อากรสวน	๕,๕๕๕,๐๐๐	บาท
อากรไม้ยืนต้น	๕๐๐,๐๐๐	บาท	อากรตลาด	๑๐๐,๐๐๐	บาท
อากรบ่อนพนัน	๕๐๐,๐๐๐	บาท	อากรสุรา	๕๐๐,๐๐๐	บาท
อากรค่าน้ำ	๓๐,๐๐๐	บาท	อากรหอย ก.ข	๒๕๐,๐๐๐	บาท
ภาษีขง	๔๐,๐๐๐	บาท	ภาษีฝาง	๑๐๐,๐๐๐	บาท
ภาษีน้ำแม่พระนาง	๕๐๐,๐๐๐	บาท	ภาษีน้ำตาล	๒๕๐,๐๐๐	บาท
ภาษีน้ำตาลตะโหนด	๑๐,๐๐๐	บาท	ภาษีข้าวนำออก	๑๐๐,๐๐๐	บาท
ภาษีเกลือ	๕๐,๐๐๐	บาท	ภาษีพริกไทย	๔๐๐,๐๐๐	บาท
ภาษีกระวาน	๑๐,๐๐๐	บาท	ภาษีแร่	๒๐,๐๐๐	บาท
ภาษีครึ่ง	๑๒,๐๐๐	บาท	ภาษีคิง	๒๐,๐๐๐	บาท
ภาษีเหล็ก	๒๐,๐๐๐	บาท	ภาษีงาช้าง	๔๕,๐๐๐	บาท
ภาษีรัง (ยางไม้)	๒๔,๐๐๐	บาท	ภาษีนอแรด	๒,๐๐๐	บาท
ภาษีเขากวาง	๔,๐๐๐	บาท	ภาษีเขาควาง	๕๐๐	บาท
ภาษีหนังสัตว์	๒,๖๐๐	บาท	ภาษีกำยาน	๑,๐๐๐	บาท
ภาษีรังนก	๑๐๐,๐๐๐	บาท	ภาษีงูเห่า	๒,๐๐๐	บาท
ภาษีน้ำขึ้นบาง	๔,๐๐๐	บาท	ภาษีไม้แดงจีน	๔๐,๐๐๐	บาท
ภาษีหอย	๑๒,๐๐๐	บาท	ภาษีไม้เสา	๔,๐๐๐	บาท
ภาษีปลาแห้ง	๓๐,๐๐๐	บาท	ภาษีงาปี	๑๐,๐๐๐	บาท

ภาษียางสน ชัน	๗,๐๐๐	บาท	ภาษีไต้	๒๐,๐๐๐	บาท
ภาษีเปลือกยาง	๑๐,๐๐๐	บาท	ภาษีไม้ไผ่	๕๐,๐๐๐	บาท
ภาษีใบจาก	๑๕,๐๐๐	บาท	ภาษีฝืน	๑๕,๐๐๐	บาท
ภาษีฝืน	๒๐๐,๐๐๐	บาท	ภาษีไม้หอม	๔๔,๐๐๐	บาท
อากรรั้งยาเกาะ	๖,๐๐๐	บาท	ภาษีขาเข้า (สุลกากร)	๓๐๐,๐๐๐	บาท
ค่าเวนราชการพวงเหล็ก ไพรม์	๑๒,๐๐๐,๐๐๐	บาท	รั้งรูปการหรือผูกปิ่น	๒,๐๐๐,๐๐๐	บาท
ค่าธรรมเนียมปากเรือยุโรป อาหรับ	๔๐,๐๐๐	บาท	รายโคบของบางตะพาน	๑๐,๐๐๐	บาท
ค่าธรรมเนียมหญิงโสเภณี	๕๐,๐๐๐	บาท	การธรรมเนียมความ	๑๕,๐๐๐	บาท
รายโคจากฉลฝ่ายเหนือ	๕๐,๐๐๐	บาท	รายโคจากฉลฝ่ายใต้	๕๐,๐๐๐	บาท
รวมเงิน			๒๖,๕๖๔,๐๐๐ บาท		

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับจำนวนเงินภาษีอากรต่างๆ ซึ่งเป็นยอดเงินรวมทั้งหมด
ในแต่ละปีนั้น ไม่ปรากฏในบัญชีจากหมายเหตุ คงพบแต่รายละเอียดของภาษีอากรบางประเภทซึ่งจะขอตัวเลข
จำนวนเงินมากล่าวไว้ใหญ่ที่สนใจก็ยกมาทราบดังนี้

๑. ภาษีเหล็กก้อนปีละ	๒๐,๗๒๐	บาท ^๑
๒. อากรค่าน้ำเชิงเรือ ปีละ	๒๕,๖๐๐	บาท ^๒
๓. ภาษีนูน ปีละ	๑,๗๖๐	บาท ^๓
๔. อากรชักลากทางโยง ปีละ	๑,๔๔๔	บาท ^๔
๕. ภาษีน้ำตาลทราย ปีละ	๔๔,๐๐๐	บาท ^๕
๖. ภาษีฝืนโรงน้ำตาล ปีละ	๔,๔๐๐	บาท ^๖

^๑ จากหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๔ เลขที่ ๕๒ ตั้งจำนวนเป็นชุนบำรุงสมบัติเจ้าภาษีเหล็กก้อน

^๒ จากหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๔ เลขที่ ๕๓ ตั้งนายวาการ เรียกค่าน้ำเชิงเรือ

^๓ จากหมายเหตุ ร. ๔ เลขที่ ๑๒๑๔ เลขที่

^๔ จากหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๕ เลขที่ ๕๗ ตั้งนายวาการชักลากทางโยง

^๕ จากหมายเหตุ ร. ๔ จ. ๓ ๑๒๑๕ เลขที่ ๕๘ ตั้งเจ้าภาษีน้ำตาลทราย

๓. ภาพที่ผลไม้ม้วน ปี่ละ ๔๔๐ บาท
๔. ภาพการพนันเรือนก ชนไก่ วัว ปี่ละ ๑๓,๖๐๐ บาท^๒
๕. ภาพน้ำตาลอ้อย ปี่ละ ๑๑,๖๐๐ บาท^๓
๑๐. ภาพน้ำตาลกรวด เกวียนจันทน์ ปี่ละ ๑๖,๘๐๐ บาท^๔
๑๑. ภาพเงิน ปี่ละ ๓๖๐,๐๐๐ บาท^๕
๑๖. ภาพพริกไทยขายทะเลตะวันออก ปี่ละ ๘,๐๐๐ บาท^๖
๑๓. ภาพวังนกไฮยา ชุมพร ปี่ละ ๑๘,๔๐๐ บาท^๗
๑๔. ภาพสมุดกินสอและของ ๒๒ สิ่ง ปี่ละ ๘,๐๐๐ บาท^๘
๑๕. ภาพเนื้อสุกร เบ็ด ไก่ ฟองเบ็ด ปี่ละ ๔๘,๘๐๐ บาท^๙
๑๖. ภาพจาก กระแวง ปี่ละ ๓,๐๔๐ บาท^{๑๐}
๑๗. ภาพละคร ปี่ละ ๔,๔๐๐ บาท^{๑๑}
๑๘. ภาพหัก หมอหวด โอง อ่าง ปี่ละ ๘,๖๐๐ บาท^{๑๒}

-
- ๑ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๕๓ ตั้งเงินวังเป็นหมื่นพรหมอากร
 - ๒ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๕๓/๒ ตั้งเจ้าภาพบ่อนการพนัน
 - ๓ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๓ ตั้งเจ้าภาพน้ำตาลอ้อย
 - ๔ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๕๖ ตั้งเจ้าภาพค้ำผลไม้คน
 - ๕ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๕๖ ตั้งเจ้าภาพเงิน
 - ๖ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๕๖ ล. ก
 - ๗ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๘ เลขที่ ๕๖ ล. ข
 - ๘ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๐ เลขที่ ๔๘ ตั้งเจ้าภาพสมุดกินสอ
 - ๙ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๐ เลขที่ ๔๘ ตั้งเจ้าภาพเนื้อสุกร เบ็ดไก่
 - ๑๐ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๐ เลขที่ ๖๐ ตั้งเงินตลเป็นธนวิเทศอากร
 - ๑๑ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๐ เลขที่ ๖๓ พระบรมราชโองการเรื่องการเดินละคร และตั้งเจ้าภาพ
 - ๑๒ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ. ก ๑๖๘๐ เลขที่ ๗๕ ตั้งเจ้าภาพหมอหวด

ภาษีพื้น เตาปูนปีละ	๑๐,๐๐๐ บาท ^๑
ภาษีฝ้ายบาตูป ปีละ	๔๔,๐๐๐ บาท ^๒ /
ภาษีถ่วงาเม็ก ปีละ	๑๐,๐๔๐ บาท ^๓
ภาษีสุกร ปีละ	๑๑๑,๒๐๐ บาท ^๔

มีส่วแบ่งเงินขึ้นเจ้านายกังนี้ (บางชนิด)

ตารางที่ ๑๐.

	สมุดดินสอ	กาน้ำ	เหล็กกอน	จักลาก	ถ่วงา
พระราชวังบวร	—	๒,๕๐๐	๑,๕๖๐	๑๐๐	๔๐๐
กรมหลวงวงศาธิราชสนิท	๑๒๐	—	—	—	—
กรมหมื่นเทพพรแก้ววิลาศ	๓๖๐	—	—	—	๑๖๐
กรมหมื่นวิมลนาถนิภาธร	๓๖๐	—	—	—	—
กรมหมื่นพิธิโกภานุเบณทร	—	๔๐	—	—	—
กรมหลวงภาณุเนตรนรินทรฤทธิ	—	๕๐	—	—	—
กรมขุนเพชรอศิธร	—	๑๖๐๐	—	—	—
กรมพระพิทักษ์เทเวศร์	—	๔๐	—	—	—
กรมขุนสรวรรพศิลป์ปรีชา	—	๕๐	—	—	—
กรมหมื่นมณฑลยาพิทักษ์	—	—	๒๓	—	—
กรมหมื่นบรรลือวิกรม	—	—	๒๓	—	—

^๑จดหมายเหตุ ร. ๕ จ.ก ๑๒๖๖ เลขที่ ๓๕/๒ ตั้งเงินขึ้นเป็นเจ้านายพื้นเตาปูน

^๒จดหมายเหตุ ร. ๕ จ.ก ๑๒๖๖ เลขที่ ๑๐ ตั้งเงินขึ้นเป็นเจ้านาย

^๓จดหมายเหตุ ร. ๕ จ.ก ๑๒๖๖ เลขที่ ๓๕ ตั้งเงินเนียมเป็นขุนบัญชีราชการ

^๔จดหมายเหตุ ร. ๕ จ.ศ ๑๒๖๖ เลขที่ ๑๕/๔ เรื่องกรมหลวงวงศาธิราชสนิทกราบทูลเรื่องสุกร

	สมุดทึนสอ	คาน้ำ	เหล็กเกอน	ซังลาก	ถังงา
กรมพระศรีสุลาไลย	—	—	๕๕	๖๐	—
กรมพระรามธิศเรก	—	—	๓๖	—	—
พระองค์เจ้ามณฑานพรัตน์	๑๒๐๐	—	—	—	—
พระองค์เจ้ามณฑานพวณ	—	๕๐	—	—	—
หม่อมไกรสร	—	—	๑๔๒	๕๐	—
กรมหมื่นสุรินทรรักษ์	—	—	—	๕๐	—
พระองค์เจ้าบุตรี	—	—	—	๑๕๐	—
เจ้าฟ้าอาภรณ์	—	—	—	๕๐	—
กรมหมื่นวรจักรธรรมาภาพ	—	—	—	๕๐	—
กรมหมื่นอุดมรัตนรังษี	—	—	—	๕๐	—
พระองค์เจ้าสุบรรณ	—	—	—	๕๐	—
พระองค์เจ้าทักษิณ	—	—	—	๕๐	—
พระองค์เจ้ามณฑานพรัตน์	—	—	—	๕๐	—
พระองค์เจ้าอนุกรมพร	—	—	—	๕๐	—
หม่อมเจ้าพรณราย	—	—	—	๕๐	—
รวม	๑,๕๖๐	๕,๐๐๐	๓,๓๑๒	๕๖๐	๕๖๐
คิดเป็นร้อยละ	๒๔.๕๐	๑๖.๕๐	๑๖.๐๐	๔๕.๖๐	๕.๕๕

ภาษีขึ้นพระคลังสินค้า (คิดเฉพาะบาท)

๒๔. ภาษีฝาง ปีละ ๒๕,๒๐๐ บาท
 ๒๕. ภาษีเบ็ดเสร็จ ๒๗,๓๖๐ บาท
 ๒๖. ภาษีของตองห้าม ๑๓,๕๕๐ บาท
 ๒๗. ภาษีเนือปลา ๖,๕๐๐ บาท

๒๕. ภาชนะน้ำตาลทราย	ปีละ	๔๐,๖๘๐ บาท
๒๕. ภาชนะยาสูบลิบลก	ปีละ	๑๓,๕๖๐ บาท
๓๐. ภาชนะฝ้ายครึ่งลิบลก	ปีละ	๑๐,๘๐๐ บาท
๓๑. ภาชนะน้ำหอยหลอด	ปีละ	๔,๖๐๐ บาท
๓๒. ภาชนะลิบลก	ปีละ	๘,๕๖๐ บาท
๓๓. ภาชนะน้ำตาลกรวด	ปีละ	๘,๐๐๐ บาท
๓๔. ภาชนะพื้นโรงน้ำตาล	ปีละ	๔,๔๐๐ บาท
๓๕. ภาชนะงาบี	ปีละ	๓,๕๐๐ บาท
๓๖. ภาชนะน้ำตาลตะโหนด	ปีละ	๕,๐๐๐ บาท
๓๗. ภาชนะจากกรังนก ๓ แห่ง	ปีละ	๑๓,๕๕๕ บาท
๓๘. ภาชนะบอยเบ๊บจัน	ปีละ	๓๖,๐๐๐ บาท
๓๙. ภาชนะหอย ก.๗	ปีละ	๑๓๕,๗๓๕ บาท
๔๐. ภาชนะพริกไทย (หั่วไป)	ปีละ	๓๐,๗๐๐ บาท
๔๑. ภาชนะกาน้ำโรงหอย	ปีละ	๒๔,๖๓๐ บาท
๔๒. ภาชนะไม้กระดาน	ปีละ	๑๑ บาท
๔๓. ภาชนะป่าใบดงสำเภา	ปีละ	๓๐๐ บาท
๔๔. ภาชนะถั่ว	ปีละ	๗๔๔ บาท
ภาชนะปลาทุ	ปีละ	๕,๕๕๐ บาท

รวม ๕๕,๕๕๖ บาทเศษ

แยกเป็นเงินขึ้นเจ้านาย ๒๕,๗๔๐ บาท หรือประมาณ ๕.๓๐%

ตารางที่ ๑๑ เงินส่วนแบ่งขึ้นเจ้านายจากพระคลังสินค้า (ร. ๕)

	พระราช วังบวร	กรมหมื่น สุรินทรา	กรม พระศรี	กรมขุน อิศรา	กรมหมื่น นาคยา	หม่อม ไกรสร	เจ้าฟ้า อนารถ	พระองค์ เจ้า อรรพ	พระองค์ เจ้าเฉลิม วงศ์	พระองค์ เจ้า โสน
ภาษี ผาง	๘๐๐	๘๐๐	—	—	—	๘๐๐	—	—	—	—
ของเบิกเสร็จ	๑๒๐๐	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ของคองห้าม	๑๒๐๐	๑๒๐	—	—	—	๘๐	—	—	—	—
เนือปลา	๕๖๐	๒๔๐	—	—	—	๑๖๐	—	—	—	—
น้ำตาลทราย	๑๒๐๐	๒๔๐	๒๔๐	—	—	๑๖๐	—	—	—	—
ฝ่าย ขาดุลสิบลก	๘๐๐	๑๖๐	—	—	—	๘๐	—	—	—	—
ฝ่ายกรัง สิบลก	๕๖๐	๘๐	—	—	—	—	—	—	—	—
เบิกเสร็จสิบลก	๗๒๐	๑๖๐	๑๖๐	—	—	๒๔๐	—	—	—	—
เงินรอน้ำตาล	๔๐๐	—	—	—	—	—	—	—	—	—
งาสิบลก	๒๔๐	๑๖๐	๒๐๐	—	—	—	—	—	—	—
น้ำตาลกะโหลก	๔๐๐	๘๐	๔๔๐	—	—	๘๐	—	—	—	—
รังนก	๓๒๓	๓๔๕	๑๔๓	—	—	๑๑๑	—	—	—	—
ยริกไทย	๒๔๐๐	๔๐๐	—	—	—	—	—	—	—	—
หอย ก.ข	๒๒๒๕	๔๕๘	๑๘๓๕	๑๓๓	๑๑๕๓	๑๖๓๖	๘๐	๑๓๑	๕๑	๑๖๐
รวม	๑๔,๕๓๕	๓,๒๕๓	๓,๐๑๓	๑๓๓	๑๑๕๓	๓,๓๔๘	๘๐	๑๓๑	๕๑	๑๖๐
กิดเป็นราย	๕๔,๕๐	๑๒,๓๕	๑๒,๐๑	๕๓	๔,๖๓	๑๓,๑๐	๓๑	๑๖๖	๓๕	๑๖๑

ภาษีขึ้นพระคลังมหาสมบัติ

รวม ๔๐๑,๕๒๕ บาทเศษ

๑. สมภักดิ์ฝ้าย	๑๒,๐๘๔ บาท	๒. ฝ้าย	๑,๔๐๐ บาท
๓. ฝ้าย	๑๔,๔๔๐ บาท	๔. สมภักดิ์ฝ้าย	๒๕,๘๒๖ บาท
๕. น้ำตาลทรายออบ	๕๕,๓๘๖ บาท	๖. ถั่วงา	๑๓,๐๐๓ บาท
๗. พริก หอมกระเทียม	๑๐,๓๖๖ บาท	๘. ปอ กรวย	๖,๓๙๔ บาท
๙. สักรวจ	๑๓,๒๕๐ บาท	๑๐. ป่านใบ	๖,๓๘๖ บาท
๑๑. สี่ฝง	๑.๐๘๖ บาท	๑๒. ขาสุม	๒๕,๓๔๑ บาท
๑๓. เรว กระวาน	๓๓๐๘ บาท	๑๔. พริกไทย	๒๕,๕๔๐ บาท
๑๕. ผลมะพร้าว	๑๘๖,๕๙๔ บาท	๑๖. เกลือ	๒๕,๓๖๖ บาท
๑๗. จาก	๕,๑๓๗ บาท	๑๘. ฝาง	๓๖,๐๑๖ บาท
๑๙. กรัง	๖,๒๓๕ บาท		

แต่ไม่มีเงินขึ้นเจ้านายไว้ในบัญชีนี้

อากรสมภักดิ์ เมืองต่างๆ ที่เก็บปรากฏดังนี้

๑. พิษณุโลก ๓๕๖๐ บาท ^๖	๒. สวรรคโลก ๑,๕๐๐ บาท ^๗
๓. ดพบุรี ๑,๔๔๐ บาท ^๘	๔. กรุงเก่า ๒,๗๖๐ บาท ^๕
๕. มโนรมย์ ๒๐๐ บาท ^๖	๖. สุโขทัย ๕๓๖๐ บาท ^๗

มีเงินขึ้นเจ้านายดังนี้

- ๑ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๖ เลขที่ ๑๔๔ บัญชีเงินภาษีขึ้นพระคลังมหาสมบัติเรียกเก็บ ๒๖ เมือง
- ๒ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๘ เลขที่ ๕๕ ตั้งขึ้นสิ่งเป็นหมื่นกรัสมบัตินายอากร
- ๓ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๘ เลขที่ ๖๐ ตั้งขึ้นเปี่ยมเป็นหมื่นจำเรตุสมบัตินายอากร
- ๔ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๘ เลขที่ ๔๓ ตั้งขึ้นหอบเป็นหมื่นกรมอากรนายอากร
- ๕ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๘ เลขที่ ๔๐ ตั้งขึ้นขึ้นเป็นหมื่นวิเษสมบัตินายอากร
- ๖ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๘ เลขที่ ๒๗ ตั้งขึ้นรวมเป็นหมื่นวิเษอากรนายอากร
- ๗ จกหมายเหตุ ร. ๔ จ.ก ๑๖๒๘ เลขที่ ๒๑ ตั้งขึ้นถาเป็นหมื่นนักกัอากรนายอากร

ตาราง ที่ ๑๖ บัญชีเงินอากรสมทบสำหรับส่วนขึ้นเจ้านาย (ร. ๘)

	พิษณุโลก	สวรรคโลก	กรุงเทพฯ	มโนรมย์
	๓,๕๖๐	๑,๒๕๐	๒,๓๒๐	๒๐๐
พระราชวังบวร	๒๖	๑๑๐	—	๘
พระที่นั่งเกล้า	—	—	—	๘
สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี	๒๕	—	—	—
สมเด็จพระศรีสุลาไลย	๘๕	—	—	—
กรมพระพิทักษเทเวศร์	—	—	๒๐	—
กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์	—	๒๒	๒๐	—
กรมขุนอิศราธิราช	๘	—	—	—
กรมหลวงกลียาสุนทร	๒	—	—	—
กรมหมื่นสุรินทรรักษ์	๕	—	—	—
กรมหมื่นมาศยาพิทักษ์	๘	—	—	—
กรมหมื่นอัปสรสุภาเทพ	๔๕	๒๒	—	—
กรมหมื่นอ่วมเรนทรบดินทร	๒	—	—	—
กรมหมื่นราชสีหวิกรม	๕	—	—	—
กรมหมื่นภมรินทร์ภักดี	๒	—	—	—
พระองค์เจ้าดิถีเสนา	๕	—	—	—
พระองค์เจ้าจางอนรณ	๒	—	—	—
พระองค์เจ้าดวงเคื่อน	๕	—	—	—
พระองค์เจ้าบุตรี	๘๐	๒๒	—	—
พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี	๒๐๐	—	—	—
พระองค์เจ้าจางกูร	—	๒๐	—	—
พระองค์เจ้าพนพวง	—	—	๘๐	—
			๘๐	๘
				๘๐.๐๐

สรุปวิเคราะห์รายไ้ร้จกากลาง ๆ

ร.๒

ตามจกหมายเหตุที่มีรายกวเงินอากรบางชนิด เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันที่ คร.ครอเฟิด
กล่าวไว้แตกต่าง ดังนี้

	ครอเฟิด	จกหมายเหตุ		
อากรสุรา	๒๑๔,๐๐๐	๑๙๐,๕๑๔	ซึ่งน้อยกว่า	๓๓,๔๘๖ บาท
บอนเบี้ย	๒๖๐,๐๐๐	๒๐,๔๒๐	"	๒๓๙,๕๘๐ "
กลา	๑๖๕,๐๐๐	๒๕,๐๒๔	"	๑๑๔,๙๗๖ "
คาน้ำ	๖๕,๐๐๐	๓๖,๒๕๒	"	๒๘,๗๔๘

จากการเปรียบเทียบบางส่วนของเงินอากร จะเห็นได้ว่า จำนวนเงินรายไ้ที่ปรากฏอยู่ใน
จกหมายเหตุเฉพาะอากร ๔ อย่าง น้อยกว่าที่ คร.ครอเฟิดประมาณไว้ถึง ๔๔๖,๕๓๔ บาท สมัยที่
ครอเฟิดมาถึงเมืองไทย พ.ศ.๒๓๖๕ หลังจากที่เกิดจกหมายเหตุบันทึกรายไ้ไว้ ๑๒ ปี รายไ้ในสมัย
หลังอาจจะเพิ่มมากขึ้นก็ได้ แต่เพื่อให้แน่นอนจะขอนำรายไ้ที่ครอเฟิดประมาณไว้ไปเปรียบเทียบ
กับเงินตราสมัย ร.๓ ซึ่งเป็นสมัยที่เก็บภาษีอากรไ้มากกว่า ร.๒ ดังนี้

	ครอเฟิด	ร.๒	ร.๓
อากรสุรา	๒๖๔,๐๐๐	๑๙๐,๕๔๑	๒๙๓,๒๔๐ (บางเมือง)
บอนเบี้ย	๒๖๐,๐๐๐	๒๐,๔๒๐	๒๘,๐๐๐
กลา	๑๖๕,๐๐๐	๒๕,๐๒๔	๑๔,๐๐๐
คาน้ำ	๖๕,๐๐๐	๓๖,๒๕๒	๓๘,๔๒๔
สมภัก	-	๒๖,๐๐๐	๓๘,๔๒๔

จะเห็นได้ว่ารายไ้ที่ครอเฟิดประมาณไว้นั้นมากกว่าทุกจำนวน ซึ่งถ้าจะวิเคราะห์ตามตัวเลข
ที่ปรากฏแล้ว เงินภาษีอากรในสมัย ร.๒ คงจะต่ำกว่าที่ คร.ครอเฟิดประเมินไว้ แต่เนื่องจาก
ไม่มีตัวเลขที่ครบถ้วนมาวิเคราะห์จึงไม่อาจจะสรุปอย่างแน่ชัดลงไปว่า เงินภาษีอากรสมัย ร.๒
จะมีปีละเท่าใดแน่ แต่ถึงจะเก็บได้น้อย เมื่อดึงจกการว่า เก็บได้น้อยดังกับไม่จ่ายเบี้ยหวัด
ให้แกข้าราชการ ขุนนาง" ก็จะจริงดังที่ไ้วิเคราะห์อยู่มาก แต่สำหรับตัวเลขที่
ประเมินไว้ ถึง ๕ ล้านบาทเศษ ดูจะมากเกินไป

วิเคราะห์เงินอากรสุรา มีบัญชีเงินอากรสุราในสมัย ร.๓ กล่าวถึงเงินอากรที่เก็บได้ ๑๓ ปี
มียอดเงินอากรสุรา กรุงเทพฯ และหัวเมืองรวมกัน ๑๓ ปี ๔,๘๕๔,๕๖๘ บาทเศษ^๑
ซึ่งตกเฉลี่ยปีละ ๒๘,๙๙๑ บาทเศษ แสดงให้เห็นถึงเงินอากรสุราลดลงกว่าสมัย ร.๒ ซึ่งมีปรากฏ
ตามบัญชีข้างต้น และใกล้เคียงกับจำนวนเงินอากรสุราในสมัย ร.๓ ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้น

วิเคราะห์เงินภาษีอากรตามที่น่ายเวลา ประเมินไว้

นายเวลา ประเมินไว้ว่าเก็บภาษีได้ปีละ ๒๕ ล้านบาท เฉพาะภาษีอากรอย่างเดียวนั้น ซึ่งเมื่อกำหนดแล้วไม่ว่าจะเป็นไปได้ ก็จะได้ตัวเลขที่แสดงไว้ข้างต้นมาเปรียบเทียบดังนี้

อากรสุรา ๒๕,๒๔๔ บาท	อากรสมักกัศร ๓๖,๙๒๖ บาท
อากรไผ่สีสุก ๖๕๐ บาท	อากรเกวียน ๑,๑-๐ บาท
สมักกัศรยาสูบ ๒,๐๕๐ บาท	อากรเหล็กกอน ๒,๕ บาท
ไต้ขึ้น ๙,๑๖๔ บาท	ถ่านใบไม้ ๒,๑๓๒ บาท
เตาหม้อตาล ๔๒๐ บาท	ตลาด ๑๔,๐๐๐ บาท
บอนเบี้ย ๑๔,๑๐๐ บาท	

เงินภาษี ๒๑ ชนิดตามที่ปรากฏปี ๒๓๘๙ เงิน ๓๐,๒๖๖ บาท^๒

รวมด้วยกัน ๔๑๔,๑๙๖ บาท

ซึ่งถ้าจะรวมกับเงินภาษีอากรที่ไม่ทราบอีก ๑๓ ชนิด(หน้า๑๗๒) ก็คงจะมีตัวเลขไม่เกิน

๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท อย่างแน่นอน

ต่อไปนี้จะขอเสนอเอาตัวเลขที่ปรากฏในจดหมายเหตุมาวิเคราะห์ถึงการเก็บเงินรายได้บางส่วน
ในสมัย ร.๓ ในปี ๒๓๘๖ - ๒๓๘๘ ดังนี้

๑จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๒๑๒ เลขที่ ๔๖ บัญชีอากรสุรากรุงเทพฯ และหัวเมืองขึ้น
พระคลังรวม ๑๓ ปี
กุดหน้า

^๒จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๒๐๖ เลขที่ ๓ บัญชีเงินอากรขึ้น พระคลังมหาสมบัติ ๓ ปี

	พ. ศ. ๒๓๘๖	พ. ก. ๒๓๘๗	พ. ก. ๒๓๘๘	หมายเหตุ
วังนกเมืองไทร	๑,๘๖๒	เทาเดิม	เทาเดิม	+ หมายถึงเพิ่มหรือลด
ฝาง	๔๑,๒๐๐	"	"	→ จากปี ๒๓๘๖ ไปเท่าใด
พริกไทย	๓๓,๖๐๐	"	"	
พื้นโรงน้ำตาล	๕,๖๐๐	"	"	
อากรเมืองสงขลา	๔,๔๐๐	"	"	
ไม้ทอนไม้กระดาน	๒๔๘	"	"	* ปี ๒๓๘๗ เก็บได้ ๒๔๙๑
น้ำตาลตะโหนดเพชรบุ	๖,๔๕๕	"	- ๔๕๕	ไม่ทราบลดลงมากเพราะเหตุใด
" นนท	๒๖๐	"	+ ๖๐	
" สุพรรณ	๑๙๕	"	- ๑๕	
วังนกชุมพร ไชยา	๓,๖๐๐	"	เทาเดิม	
ปลาทุ	ยังไม่มี	๑,๖๐๘	"	
ของทองหาม	๒๕,๖๐๐	+ ๒,๐๐๐	+ ๒,๐๐๐	
ไม้ไผ่สีสุก ๓ ราย	๑๐,๒๔๓	เทาเดิม	- ๘๖๔	
ฝ่ายบกเม็ดปราบ	๑๐๑	"	+ ๓๒๓	
น้ำอ้อย	๒๑,๒๐๐	+ ๒,๕๓๓	+ ๑,๖๐๐	
น้ำตาลกรวด	๔,๒๓๓	+ ๔๐๐	- ๒๓๓	
น้ำตาลทราย	๕๓,๖๕๐	+ ๓,๕๐๐	- ๓๖๐	
งาปีลีบลค	๒,๓๔๔	+ ๓๑๓	+ ๑,๙๘๐	
เบ็ดเสร็จลีบลค	๘,๓๕๓	+ ๙๔๓	- ๒๐๓	
ฝ่าย-ยาสูบ	๑๓,๕๙๓	+ ๑,๑๒๐	- ๓๓	
ฝ่าย-ครึ่ง	๑๕,๓๔๐	+ ๖๕๓	- ๕๔๐	
เนื้อปลา	๖,๖๔๔	+ ๑,๓๖๐	+ ๒,๑๖๐	
เบ็ดเสร็จกิ่งสำเภา	๒๒,๔๐๐	- ๒,๐๐๐	+ ๑,๖๐๐	
รวม				
ที่เพิ่มขึ้น				

ร.๔

วิเคราะห์รายได้^๑ จากจดหมายเหตุ ร.๔ ฉบับหนึ่งกล่าวถึงรายได้กรมนา ๑๔ ปี^๒ โดยการเปรียบเทียบรายได้อื่นคล้งนอก คล้งใน ดังนี้.

พ.ศ.	เงินคล้งนอก-ใน เก็บ บาท	กรณามาก-น้อยกว่า บาท	คงได้ บาท
๒๓๙๙	๒๒๔,๒๔๔	๑,๑๓๒	๒๒๓,๑๑๒
๒๓๙๘	๒๙๒,๔๓๓	๒๒๒	๒๙๒,๒๑๑
๒๓๙๗	๓๑๔,๖๓๑	๖,๓๒๐	๓๒๐,๓๑๑
๒๔๐๐	๓๕๓,๖๘๘	๕๕๔	๓๕๔,๒๓๙
๒๔๐๑	๓๖๙,๔๙๔	๑๒,๕๐๑	๓๘๑,๙๙๕
๒๔๐๒	๒๙๒,๖๐๒	๑๐,๘๖๓	๓๐๓,๗๖๕
๒๔๐๓	๔๔๒,๕๙๒	๑๙,๓๓๙	๔๒๓,๒๕๓
๒๔๐๔	๓๓๔,๐๕๔	๑๑,๘๖๖	๓๔๕,๙๒๐
๒๔๐๕	๔๑๐,๕๕๒	๒๘,๖๘๘	๓๘๑,๘๖๔
๒๔๐๖	๔๒๕,๔๑๖	๔๓,๔๔๙	๔๖๘,๘๖๕
๒๔๐๗	๒๒๕,๖๙๙	๔๓,๔๕๘	๒๖๙,๑๕๖
๒๔๐๘	๔๐๘,๓๖๙	๒,๑๘๘	๔๑๐,๕๕๗
๒๔๐๙	๕๐๔,๙๙๑	๒๔,๓๕๕	๕๒๙,๓๔๖
๒๔๑๐-๑๑	ไม่บอกจำนวนไว้		

ตัวเลขที่น่าวิเคราะห์จะเห็นได้ว่าเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับที่สังฆราชปาเลกัวกล่าวไว้ว่า เก็บได้ปีละ ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท แล้วจะผิดความจริงมาก

เฉพาะปี ๒๔๐๙ เก็บได้น้อยเนื่องจากฝนแล้งเท่านั้น ทำนาได้น้อย จนถึงกับประเทศห้ามจำหน่ายข้าวออกนอกประเทศ^๓

^๑จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๖๒ เลขที่ ๑๙๕ บัญชีงบประมาณเงินคลังเทียบงบประมาณกรมนา ๑๔ ปี
^๒ตัวเลขในข้อนี้ เป็นตัวเลขที่ผู้เขียนนำรายได้เงินคลังนอก- นุกนส่วนมากน้อยกว่าของกรณามารวม
^๓ประกาศ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๖๒ เลขที่ ๒๕๖ เรื่องประกาศไม่ให้อำนาจจำหน่ายข้าวออกนอกประเทศ

วิเคราะห์รายไ้รายจ่ายคลังมหาสมบัติ

	บัญชีเงินขึ้นพระคลังมหาสมบัติที่เก็บได้บ้างปี และรายจ่ายดังนี้ *			เงิน %
	เก็บโค-บาท	จ่าย-บาท	คงเหลือ-บาท	
พ.ศ. ๒๔๐๒	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	๑,๖๙๐,๓๖๒	
๒๔๐๓	๓,๖๐๘,๖๕๖	๒,๑๓๑,๖๖๕	๑,๔๗๗,๔๓๑	๔๑
๒๔๐๔	๒,๑๕๖,๔๔๐	๑,๑๓๘,๓๔๔	๑,๐๑๗,๐๙๖	๔๙.๒
๒๔๐๕	๒,๕๘๒,๘๖๓	๑,๖๔๘,๖๒๑	๙๓๔,๓๔๒	๓๖.๕
๒๔๐๖	๒,๖๔๔,๐๖๑	๑,๙๓๕,๔๕๔	๗๐๘,๕๖๒	๓๔.๓

รายไ้ของพระคลังมหาสมบัติผู้เขียนเข้าใจว่าคงจะเป็นเงินรายไ้แผ่นดินในแต่ละปี เพราะจากการศึกษาข้อความนี้ได้นับว่าเงินที่เก็บไ้จากคลังต่างๆมารวมกันแล้วมีจำนวนไ้ใกล้เคียงกันมาก ดังจะขอยกมาวิเคราะห์ดังนี้

ภาษีอากรขึ้นคลังมหาสมบัติ	๔๐๑,๕๒๘	บาท (พ.ศ. ๒๓๙๙)
ภาษีอากรขึ้นพระคลังสินค้า	๔๖๕,๕๘๒	บาท (พ.ศ. ๒๓๙๔) **
เงินขึ้นคลังนอก-ใน	๒๖๔,๒๔๘	บาท (พ.ศ. ๒๓๙๙)
เงินกรมนา	๔๖๓,๑๙๙	บาท (พ.ศ. ๒๓๙๙)
รวม	๑,๕๙๔,๕๕๗	

ยังขาดเงินพระคลังราชการซึ่งมีเงินอากรสวนจาก ภาษีไ้ชั้น น้ำมันยางและพื้น
 - เงินกรมท่ากลาง ซึ่งมีภาษีใหม่, จาก, ผึ้ง, เรว, มะพร้าว, ข้าว, ไม้ไผ่ป่า, ไม้กระดาน
 รักษาเกาะ ภาษีเบ็ดเสร็จ สินค้าขาเข้าขาออก
 - เงินกรมท่าซ้าย มีภาษีเกลือ ภาษีเรือวิ่งเรือ
 สำหรับตัวเลขจำนวนเงินที่ยังขาดอยู่ วิเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่ปรากฏไ้ดังนี้

* รายจ่ายนี้จดหมายเหตุเดิมไม่บอกไว้ผู้เขียนไขยออก ๑๖ - ๑๒)

๑ จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๒๐๙ บัญชีเงินจำนวนปีของพระคลังมหาสมบัติ ปี

** ไม่ไช่ยอดเงินในปี ๒๓๙๙ แต่นำมาเป็นส่วนเทียบเคียงเพราะในปี ๒๓๙๙ ไม่มีบัญชี

ภาพจาก ๙,๘๔๘ บาท^๑

ภาพโทรทัศน์ ๙,๐๐๐ บาท^๓

ภาพไม้ไผ่ ๕๐,๐๐๐ บาท^๕

ภาพผนัง ๑,๘๔๒ บาท^๙

ภาพผนังมณฑป ๑๐๐,๕๐๕ บาท^๔

ภาพไม้กระดาน ๒๑,๙๖๒ บาท^{๑๑}

สินค้าขาเข้า-ออก ๓๐๐,๐๐๐ บาท^{๑๓}

ภาพพื้น ๑๐,๐๐๐ บาท^๒

ภาพขาว ๑๐๐,๐๐๐ บาท^๕

การรักษาเกาะ ๖,๐๐๐ บาท^๖

ภาพเรือ ๓,๓๘๔ บาท^๘

ภาพไม้กระดาน ๑๑ บาท^{๑๐}

ภาพเกลือ ๒๕,๓๖๒ บาท^{๑๒}

รวมประมาณ ๖๕๔,๑๒๓ บาท

ผู้เขียนประเมินค่าให้สำหรับภาพที่รายการที่ยังไม่ทราบรวมเข้าไปด้วยคงให้ยอดสูงสุดประมาณ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท เมื่อรวมกับที่ได้วิเคราะห์มาข้างต้นก็คงอยู่ในราว ๒,๐๐๐,๐๐๐ - ๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท ต่อปี ซึ่งนับว่าเป็นตัวเลขที่ใกล้เคียงกับที่ได้จากพระคลังมหาสมบัติข้างต้น เพื่อให้ใกล้เคียงความจริงผู้เขียนขอกราบได้ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ มาวิเคราะห์ ดังนี้

รายได้จากกรรมนา ๔๒๑,๙๓๑ *

รายได้คลังใน- นอก ๔๘๒,๕๘๒ *

เงินขึ้นพระคลังมหาสมบัติประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ บาท **

เงินขึ้นพระคลังสินค้า ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท **

เงินคลังต่าง ๆ ประมาณ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท **

คงโดยออกเงินประมาณ ๓,๕๒๔,๐๐๐ บาท

ซึ่งใกล้เคียงกับยอดเงินของพระคลังมหาสมบัติที่เก็บได้ในปี ๒๕๐๓ คือ ๓,๖๐๘,๖๕๖ บาท มา

^๑ จกหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ.๑๒๒๑ เลขที่ ๖๐ ล.ค.

^๒ จกหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ.๑๒๒๑ เลขที่ ๙๕/๒ ล.ค.

๓. ๔.๕.๖. ๗. ล.ค. หน้า ๒๙๑ - ๔๔

* จากวิเคราะห์รายได้นำ หน้า ๑๕๓

** ประมาณค่าสูงขึ้นจากยอดเดิมประมาณ ๒๕%

อย่างไรก็ดีการวิเคราะห์ของผู้เขียนเกี่ยวกับเรื่องเงินรายได้ของ ร.๕ นี้ ถ้ามองดูตามตัวเลขที่วิเคราะห์ เปรียบเทียบกับสังฆราชปาเลกัวซ์ ก็เขียนไว้แล้วจะมีจำนวนทางไกลกันมาก ซึ่งผู้เขียนเชื่อแน่ว่าคงจะไม่มีใครเมื่อทำการวิเคราะห์นั้นผู้เขียนตั้งใจเพียงแก้ไขวิเคราะห์ขึ้นใหญ่ จนใจก็ท้อไปไหนไปเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาเท่านั้น หากจะหักล้างข้อเขียนของผู้หนึ่งผู้ใดไม่หวังว่าความจริงคงจะปรากฏขึ้นสักวันหนึ่งถ้าได้มีการวิเคราะห์กันอย่างจริงจังขึ้น

อนึ่งผู้เขียนขอนำตัวเลขจำนวนเงินภาษีอากรบางอย่างที่ได้จากจดหมายเหตุมาเปรียบเทียบกับว่านวนเงินของปาเลกัวซ์ บางส่วน เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจดังนี้

ชนิดภาษีอากร	ปาเลกัวซ์	จดหมายเหตุ
คานา	L,๔๔๐,๐๐๐ บาท	๕๒๘,๙๔๖ บาท
บ่อนการพนัน	๕๐๐,๐๐๐ "	๑๓,๖๔๔ "
หอย ก.ช.	๒๐๐,๐๐๐ "	๑๓๕,๙๓๘ "
ฝาง	L๐๐,๐-๐ "	๖๘, L๐๐ "
น้ำตาลตะโหนด	๑๐,๐๐๐ "	๕๖๖๐ "
เกลือ	๕๐,๐๐๐ "	L๘,๓๖L "
พริกไทย	๔๐๐,๐๐๐ "	๓๐,๙๐๐ "
เรว กระวาน	๓๐,๐๐๐ "	๓,๓๐๔ "
ครึ่ง	๑๒,๐๐๐ "	L,๒๙๘ "
เหล็ก	๖๒,๐๐๐ "	L๐,๙๒๐ "
งาปี	๑๐,๐๐๐ "	๓,๒๐๐ "
ใบจาก	๑๕,๐๐๐ "	๘,๑-๙ "
ยาสูบ	๒๐๐,๐๐๐ "	L๘,๙๔๑ "
อื่น	๔-๐,๐๐๐ "	๓L๐,๐๐๐ "

ฯลฯ

สรุปการวิเคราะห์ในส มัยต่าง ๆ ที่โลกลาวมานั้นทราบว่าจำนวนเงินภาษีอากรที่เก็บได้ กว้างที่มีปรากฏอยู่ในเอกสารต่าง ๆ มาก ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงสำหรับผู้สนใจในเรื่องการภาษีอากรจะได้นำไปเป็นข้อคิดในการศึกษาต่อไป

๖. ผลจากการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ

ก่อนเมื่อยังไม่ได้มีการทำสัญญาทางไมตรีและการกำกับทางประเทศนั้น การค้าระหว่างไทยกับชาติตะวันตกมีน้อย เพราะกองเรือค้าปากเรือแพ่งไม่ค่อยคุ้มกับผลประโยชน์ที่จะได้ ในตำนานศุลกากร กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสินค้าขาออกของไทยในระยะหลังการทำสัญญากับต่างประเทศจาก Report by Government of Prince of Wales Islands ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ มีสินค้าเขาราคา ๑๔๘,๖๖๕ เหรียญ สินค้าขาออกราคา ๒๑๘,๕๕๕ เหรียญ พ.ศ. ๒๓๘๔ ราคาสินค้าขาเข้าเป็นเงิน ๔๔๕,๔๖๓ เหรียญ และราคาสินค้าขาออก ๒๖๕,๘๘๑ เหรียญ

และจาก British consul report on the trade of Siam in 1866 NO.17 ว่า ระยะเวลา ๑๔ ปี จำนวนราคาสินค้าขาเข้า ขาออก สูงขึ้นเพียง ๒๗๒,๐๐๐ เหรียญเท่านั้น ถ้าเทียบกับจำนวน พ.ศ. ๒๔๐๔ ซึ่งเป็นเวลาว่างมาอีก ๑๖ ปี ในรัชกาลที่ ๔ จำนวนสินค้าขาเข้าคิดเป็นเงินได้ ๙๔๕,๘๖๖ ปอนด์สเตอร์ลิง และสินค้าขาออกคิดเป็นเงิน ๕๒๕,๘๑๔ ปอนด์สเตอร์ลิง ถ้าคิดอัตราแลกเปลี่ยนในสมัยนั้น ๑๕ บาทต่อปอนด์หนึ่งจะเป็นเงิน ๒๕ ล้านบาทเศษ นิดกับเมื่อ ๑๖ ปีก่อนราว ๔๐ เท่าตัว ภายหลังเมื่อทำสัญญาแล้วมีกำปั่นเข้ามาถึง ๖๐ ลำ จำนวนเรือที่เข้ามาในปีหนึ่งถึง ๖๐ ลำนั้น ในเวลานั้นเห็นจะมากจริง เพราะในระยะต่อมาเพียง ๑๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ ในหนังสือ Siam Repository ลงข่าวว่า เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ มีเรือกลไฟออกจากกรุงเทพฯ ไปเมืองสิงคโปร์ในสัปดาห์นั้น ถึง ๓ ลำ นับว่าเป็นของหายากที่สุด แต่ถ้าเทียบกับจำนวนในปัจจุบันก็ทางไกลกันมากที่สุด เหมือนกัน

นาย Ingram ได้แสดงรายการต่าง ๆ เกี่ยวกับสินค้าขาเข้าออก ซึ่งได้มาจากหนังสือ Siam some general By Malloch

ขอ

เกี่ยวกับสินค้าขาออกของไทยภายหลังการทำสัญญามีหลายรายการคือ

สินค้าออกในปี พ.ศ.๒๕๔๓ มีราคาดังนี้

เปลือกไม้ ๑๑๐,๑๐๐ บาท

กระวาน ๑๒๘,๐๐๐ บาท

เขาะและตีนอน ๒๑๑,๕๐๐ บาท

เหล็กภาชนะเหล็ก ๑๘๐,๐๐๐ บาท

น้ำมัน ๑๐๑,๐๐๐ บาท

งาขาว ๘๐,๐๐๐ บาท

ขาว ๑๕๐,๐๐๐ บาท

ยาสูบ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

ครึ่ง ๒๕๕,๐๐๐ บาท

น้ำมันหมูไขมัน ๑๕๖,๐๐๐ บาท

ฝาง ๓๕๐,๐๐๐ บาท

รังนก ๑๙๒,๘๐๐ บาท

ฝ้ายดิบ ๕๕๐,๐๐๐ บาท

ปลา ๒๑๓,๕๐๐ บาท

เนื้อแห้ง ๑๒๐,๐๐๐ บาท

หนังเขาสัตว์ ๕๖๓,๐๐๐ บาท

รง ๓๑,๐๐๐ บาท

พริกไทย ๔๔,๐๐๐ บาท

คีมุก ภาชนะคีมุก ๒๕๓,๕๐๐ บาท

น้ำตาล ๙๐๕,๐๐๐ บาท

ไม้อากีลา ๑๐,๐๐๐ บาท

อื่น ๆ รวม ๑,๑๐๙,๒๐๐ บาท

รวมสินค้าออก ๕,๕๔๕,๐๐๐ บาท ๑

สำหรับมูลค่าสินค้าขาเข้าในปีต่าง ๆ เปรียบเทียบกับส่งออก ดังนี้

ปี ค.ศ.	รวมนำเข้า	รวมส่งออก
ค.ศ.	(ล้านบาท)	(ล้านบาท)
๑๘๕๐	๔.๓๓	๕.๕๕
๑๘๕๔	๔.๐๓	
๑๘๖๒	๔.๗๐	
๑๘๖๓	๖.๓๐	
๑๘๖๔	๔.๓๔	๑๐.๕๐
๑๘๖๕	๔.๑๖	๔.๒๐
๑๘๖๖	๖.๓๖	๗.๔๐
๑๘๖๗	๖.๓๔	๘.๑๑ ^๑

ซึ่งเฉลี่ยแต่ละปีจะเห็นได้ว่าได้เปรียบดุลการค้าทุกปี

นายเวลดาเขียนไว้ว่าในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ มีเรือกำปั่นใน ๕๕ ลำเข้ามาจอดที่ท่ากรุงเทพฯ ส่วนมากเป็นเรืออังกฤษ นอกจากที่มาจากอังกฤษโดยตรง ๓-๔ ลำแล้ว มีอยู่ ๔ ลำ ที่ติดต่อค้าขายกับกรุงเทพฯ เป็นประจำ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากบอมเบย์ จีนและสิงคโปร์ ในตอนต้นศตวรรษเป็นสินค้าออกที่สำคัญระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๕ - ๒๓๘๓ การส่งน้ำตาลเพิ่มขึ้นจาก ๖๐,๐๐๐ หาบ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ เป็นประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ หาบ^๒

นายเวลดา กล่าวต่อไปว่า พระมหากษัตริย์ทรงยินยอมไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศ และไม่เก็บภาษีขาออก แต่พระองค์ทรงเห็นว่าไม่จำเป็นจะต้องเลย การกักข้ายกยเรือส่วนพระองค์หรือเรือของข้าราชการ ทั้งทรงเห็นว่าการเก็บภาษีภายในต่าง ๆ จากผลิตภัณฑ์ที่จะส่งเป็นสินค้าออก จึงมิได้ระบุไว้อย่างชัดแจ้งในสัญญานั้นไม่เป็นการละเมิดข้อสัญญาแต่อย่างใด

^๑ J.C, Ingram ., op.cit p. 240

^๒ วอลเตอร์, เอฟ เวลดา ล.ค. หน้า ๑๗๗

พระองค์ทรงตอบโต้คำร้องทุกข์ของชาวต่างประเทศในเรื่องการเก็บภาษีสินค้าแบบเก็บแล้วเก็บเล่า อีกว่า ภาษีนี้มิได้เรียกเก็บจากชาวต่างประเทศ และกษัตริย์ยอมจะทรงกระทำการใดตามพระราช ทฤทัยก็ได้ เพื่อพลเมืองของพระองค์เอง แต่ถึงแม้จะมีเรื่องร้องเรียน พอค่าตะวันตกก็ทรงทำการ ค่าขายมีกำไรมากพอที่จะไม่เสียเที่ยวหนักที่เข้ามาเมืองไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ ไทยกลับไปใช้วิธี การควบคุมการกาน้ำตาลใหม่ เมื่ออีก ๒ ปีต่อมา เมื่ออังกฤษไม่คัดค้านก็เข้าควบคุมการกาน้ำตาล อย่างเต็มที่ เป็นสาเหตุให้ราคาน้ำตาลสูงขึ้นร้อยละ ๔๐ เมื่อปี ๒๓๔๓ ปริมาณน้ำตาลที่ส่งออกลดลง จาก ๒๕๐,๐๐๐ ตาบ , เหลือ ๕๐,๐๐๐ ตาบ ^๑

การทำสัญญากับต่างประเทศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการทางด้านการบริหาร ภาษีภายในประเทศ บวรวิง บันทึกไว้ในหนังสือของเขาภายหลังว่า

..... เป็นความสำเร็จที่นำไปสู่การปฏิรูปครั้งใหญ่ เกี่ยวกับกลไกการบริหารทางด้านการ คลัง ซึ่งเป็นการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบภาษีอากรทั้งหมด การทำสัญญาทำให้ภาษีใหม่ ยังคงอยู่ แต่เป็นการถอนรากถอนโคน และเอกลักษณ์ซึ่งมีมานานและมีอิทธิพลอย่างมากในหมู่นักชั้น สูงของรัฐลง.....^๒

กล่าวของบวรวิงจะเป็นความจริงในแง่การค้าของรัฐบาล ซึ่งมีขุนนาง ข้าราชการชั้นสูง เกี่ยวข้องด้วย รวมทั้งสิทธิการผูกขาดสินค้าต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น ข้าว ปลา เกลือ เป็นต้น ได้สิ้นสุดลง

อีกประการหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงคือการปฏิรูประบบภาษีอากร ซึ่งแต่เดิมมีอยู่น้อยชนิดใหม่ มากขึ้น เริ่มตั้งแต่ครั้ง ร.๓ หลังจากทำสัญญาเบอรินแล้ว ก็ได้มีการปรับปรุงระบบภาษีอากรใหม่ ได้แก่ สินค้าบางอย่างที่รัฐบาลเคยขายเอง เช่น ฝ้าย กรัง เหว กระวาน ของป่าต่าง ๆ เป็นต้น หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่เดิมเคยเรียกว่า ส่วย และอากรต่าง ๆ ก็ได้ตั้งเป็นภาษีขึ้นตัดตอนให้เจ้าภาษี รับประมูลไปเรียกเก็บแทนรัฐบาลอีกทอดหนึ่ง ดังปรากฏในคอนตันที่ได้อ้างถึงมาแล้ว ดังนั้นการที่ บวรวิงอ้างว่าการทำสัญญาของเขาทำให้การเลิกอภิสิทธิของรัฐบาลสิ้นสุดนั้นจริง แต่รัฐบาลก็มีวิธีการ ใหม่โดยให้เจ้าภาษีรับประมูลไปเสีย รัฐบาลเก็บเงินจากเจ้าภาษีแทน ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะไม่ผูกขาด

แต่สิทธิการผูกขาดตกไปอยู่ในมือเจ้าภาษีแทนสมดังที่นายเวลดากล่าว " การทำสัญญากับต่างประเทศ ทำให้ระบบภาษีอากรของไทยขยายตัวเพื่อเป็นการเลี้ยงช้อกกองในสัญญาการค้าที่ทำพหุกับอังกฤษและอเมริกาที่ไม่ยอมให้รัฐบาลมีการผูกขาดของหลวง " ๑

อย่างไรก็ตามการทำสัญญากับต่างประเทศของไทยมีผลในทางที่ทำให้การค้าขายขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีผลลดยโคแก่รัฐบาลในด้านเก็บภาษีสินค้าเขา - ออกไ้มากขึ้น ดังปรากฏในประกาศ ร.๕ ฉบับหนึ่งกล่าวว่า " กงเตเซอร์จอน โบวริงเขามาทำหนังสือสัญญาความจนถึงเดือนอ้ายมีมะโรงนักษัตร อัฐฤก มีเรือลูกกลางประเทศเขามาขาย ณ กรุงเทพฯถึง ๑๔๓ ลำ เป็เรือลูกกรุงเทพบานครตกแกงออกไปกาขายต่างประเทศถึง ๓๗ ลำ " ๒ ทาเรือกรุงเทพากลับก็คักควยเรือแพถึงกับต้องออกกฎหมายควบคุมการเดินเรือใหญ่ในแม่น้ำ ดังปรากฏในประกาศร.๕ ในฉบับหนึ่งกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

....ทุกวันนี้เรือลูกกาเมืองต่างประเทศเขามาขายมาก เรือใหญ่ทอดกาวกายกันไปไม่ เป็นอันคับกัน แลก็ป็นนายเรือก็ลงเรือเล็กก็กรเรียงเหี่ยวขึ้นล่องใบลำนน้ำมิได้ขาด เกิดความขึ้น เพราะเรือโชนกัน และความอื่น ๆ เป็นหลายอย่าง ขอพระราชทานพระราชบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย สำหรับลำนน้ำฉบับหนึ่ง ถ้ามีความเกี่ยวข้องไปข้างหน้าได้คักสืบตามพระราชบัญญัติ นี้ทรงโปรดไว้..

๑ วรุต เทอร เอฟ เวลดา , ล.ก หน้า ๑๓

๒ ประกาศ ร.๕ จ.ศ. ๑-๑๘ เลขที่ ๘๖ เรื่องประกาศให้ใช้เหรียญเงินนอก(ครั้งที่ ๑)

๓ ประกาศ ร.๕ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๑๘๖ พระราชบัญญัติกฎหมายทองคำ

ค. ผลต่อเนื่องถึงสมัยปรับปรุงด้านภาษีอากร
สมัย ร.๕

การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่สมัยรัชการที่ ๑ จนถึงสมัยรัชการที่ ๔ รวมระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๑ รวมเวลา ๘๖ ปีได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการอยู่ตลอดเวลา ซึ่งย่อมเหมาะสมกับเหตุการณ์ในแต่ละสมัยอยู่มาก ถึงได้กล่าวมาแล้วในบทต้น ๆ

กรั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การบริหารภาษีอากรก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยรัชการก่อน ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุหลายประการ เช่น

๑. การทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ ครั้งรัชการที่ ๓ เป็นต้นมาทำให้ระบบงานบริหารภาษีอากรเปลี่ยนแปลงไปให้สอดคล้องกับข้อสัญญาเหล่านั้น

๒. การค้าขายของรัฐบาลได้สิ้นสุดลง ทำให้รัฐบาลขาดรายได้ส่วนหนึ่งจากการค้าขายโดยตรงไป ทำให้หันมาใช้วิธีการใหม่ ๆ หดแทนเงินรายได้ที่ขาดลง ได้แก่การจัดตั้งฉันทนาภาษีอากรต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น

๓. ในสมัย ร.๕ ระยะแรกเริ่มขึ้นครองราชสมบัติ ปรากฏว่ารายได้ของแผ่นดินเก็บได้ไม่พอจ่าย เพราะเวลาที่เป็นนายอากรต่างงวดปีมากทำให้เงินในท้องพระคลังไม่พอจ่ายใช้สอยในการแผ่นดิน จนถึงกับรัฐบาลต้องเป็นหนี้สิน

๔. ระบบการบริหารงานยังสับสนอยู่มาก การเก็บเงินรายได้ยังแยกกรมกองเก็บอยู่เป็นหลายชั้นหลายตอน ทำให้เงินรั่วไหลไปมาก

๕. การค้าขายกับต่างประเทศเจริญรุ่งเรืองขึ้นมากกว่าเดิมหลายสิบเท่าตัว แต่ระเบียบวิธีการบริหารของเจ้าหน้าที่รัฐบาลยังเป็นแบบเก่าอยู่ ทำให้มีปัญหาขัดแย้งกันกับต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายอยู่เสมอ

ความสับสนวุ่นวายของการบริหารภาษีอากรในระยะเริ่มแรกของรัชกาลนั้นมีอยู่มาก ถึงจะได้ขอยกเอาสำเนาพระราชหัตถเลขาคราวไว้เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความยากลำบากใจของพระองค์ดังนี้

พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยระเบียบวิธีปฏิบัติราชการ
ฉบับที่ ๕ ฉบับที่ ๑๕๖

สวนดุสิต

วันที่ ๒๘ ตุลาคม รักษาราชการแทน ๑๖๖

กรมการปกครอง

ไหน ๆ ก็ไล่เลี่ยว่าเรื่องพระคลังข้างที่แล้ว เสาปรับทุกตัวเสียให้ตลอด
สักเรื่องพอเป็นนิตินัยในความลำบากยากแค้นอย่างไร อนุสนธิ์ข้อความที่ไหลไปแล้ว
~~โดยระเบียบพระคลังข้างที่ในรัชกาลที่ ๕~~ ยังมีอยู่จนหนึ่งก็เงินภาษีอากรขึ้น
แบ่งขึ้นเจ้านาย เงินขึ้นเดิมของทุลกระหม่อมมีอยู่บ้างเล็กน้อย ยกขึ้นเรียกว่าพระคลังเดิม เมื่อ
ประมุขภาษีอากรขึ้นใหม่ เงินพระคลังเดิมมีอยู่ในอากรรายโค นายอากรก็จะหาความชอบเฉพาะ
พระองค์ก็ประมุขขึ้นถวายบ้างตามใจชอบ แต่คงอยู่ใบประมาณใบเกินร้อยละ ๕ ของเงินแผ่นดิน
ซึ่งเรียกว่า เงินงวค แต่มีสว่นแบ่งไปแจกตรงเฉพาะเจ้านายลูกเธอเสียบ้างในเงินร้อยละ ๕ นั้น
เงินพระคลังข้างที่จึงไต่ขึ้นน้อย รวมเงินแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีเถาะ นพศก* หมดด้วยกันปีละ
๔๐,๐๐๐ ซึ่งเท่านี้

ครั้นถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ เงินขึ้นเดิมมีประมาณสัก ๑๐๐๐ ซึ่งยกขึ้นพระคลังเดิม
บวกเข้ากับเงินพระคลังเดิมในรัชกาลที่ ๕ เงินพระคลังข้างที่จึงเดิมกะเป็นจำนวนร้อยละ ๕ นั้น
คงอยู่ แต่เงินคานาซึ่งเคยได้กวาร้อยละ ๕ ก็เป็นปีละ ๒,๐๐๐ ซึ่ง ควรจะเป็นส่วนของเจ้าพระยา
พลเทพ แห่หาแล้วพระยาพลเทพก็ถึงพระกรุณาพระคลังเดิมที่ไต่ขึ้นเป็นเสนาบดี จึงส่งมา
ถวายปีละ ๒,๐๐๐ ซึ่งกราวเดี๋ยวนั้น เมื่อส่งมาถวายกราวได้ก็ไม่มีพระราชกฤษฎีกาขอขมยของ
ว่ามีพระกรุณาพระองค์และบุตรภรรยา เจ้าพระยาพลเทพได้รับกำยของอย่างนี้เสมอ ถ้าเขาใจนึก
เสียเหมือนเสนาบดีทั้งหวงจึงเข้าใจว่าเงินภาษีอากรขึ้นกระทรวงใด กระทรวงนั้นจำต้องส่งเพียง
เท่าที่กะส่งให้ตามเคย เหลือออกนั้นเป็นของเสนาบดี เงินที่มันคงอยู่แต่เฉพาะในคลังสินค้า และ
คลังมหาสมบัติ

* ความปรากฏอยู่ใน "พระราชกฤษฎีกาฉบับที่ ๑๕๖" ทั่วถึงรายไก่อของแผ่นดินและเงินพระคลังข้างที่

ที่แท้เงินที่ได้ในรัชกาลที่ ๔ เป็นลำเป็นสันแก่เงินระคลังมหาสมบัติซึ่งกรมวิศุณนาค กรม
มหศวร เป็นผู้ตรวจตรากันต่อมา คลังสินค้าก็อยู่ในมือกรมหลวงวงศา ซึ่งถือเป็นเสนาบดีองค์หนึ่ง
เพราะฉะนั้นเงินพระคลังข้างที่ที่ได้ในส่วนอื่น ๆ นอกจากเงินล้านา จึงมีจำนวนปรากฏว่าปีละ ๒๔๐๐
ซึ่ง แท้แท้ไม่แน่นัก เพราะหักขาดและบวกขึ้นพอจะเรียกกันล้านา ๒๔๐๐ ซึ่ง จึงเป็นสำคัญ เพราะได้
ตัวเงินมาจริงทันที เมื่อเจ้าพระยาพลเทพศักดิเงิน ๒ - ๔ ซึ่ง นั้นเสีย เงิน ระคลังข้างที่ที่คงอยู่เหลือ
มีชื่อว่า ๒๔๐๐ ซึ่ง ตามเดิม

แต่บัดนี้ก็มีขึ้นแก่รัชการที่ ๔ คือมาว่าประเทศเอาสุราเข้ามาขายไปยอมเสียภาษี จึงเป็น
เหตุให้แก่งูทูตออกไปปารีสครั้งแรก ทำเงินอากรสุรากรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ในกระทรวงกลาโหมลดลงมาก
ในคลังมหาสมบัติสุราหัวเมืองก็ลดบ้างแต่ไม่มากนัก ภายหลังสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
รัฐบาล ก็หักพระคลังข้างที่หมดไปเป็นโคเตาไฟรสงคลัง เงินขึ้นเจ้าหน้าก็พลอยขาดไปหมดด้วย ที่
แท้เงินคลังนั้นหาได้สงไม่ ผลประโยชน์สุราเกิดขึ้นเท่าใดก็เป็นของเจ้าพระยาสุรวงศ์ หมด
ครั้นเมื่อนายบุตรอาหารว่า กรมนาถียกเงิน ๒๔๐๐ ซึ่งที่เคยเป็นของพระคลังข้างที่นำไปให้สมเด็จพระเจ้า
พระยา

ในเวลารุ่งปีต่อมา เงินภาษีอากรก็ลดเกือบหมดทุกอย่าง ลดลงไปเป็นลำดับถึงปีมะแม
ตรีศก เงินแผ่นดินที่ไทยได้อยู่ปีละ ๕๐,๐๐๐ - ๖๐,๐๐๐ ซึ่ง นนก็เหลือจำนวนอยู่ ๕๐,๐๐๐ ซึ่ง
แต่ไม่ไถ่ตัวเงินก็มากนัก แต่เงินเบี้ยหัวปลีละ ๑๑,๐๐๐ ซึ่ง ก็วิ่งตามตก ได้เงินในคลังมหาสมบัติ
ซึ่งเป็นของเจ้าหน้าที่ยังมาหาเป็นพัน นอกนั้นก็พลอยบ้าง ที่ได้เงินตัวจริงมีประมาณ ๒๔,๐๐๐ ซึ่ง
เท่านั้น เงินไม่พอจ่ายราชการก็ต้องเป็นหนี้ ถึงแก่พระบรมมหารัชมณเฑียรมาจนถึงปีมะแมนี้เป็นเงิน
๑๐๐,๐๐๐ ซึ่ง เพราะเหตุนี้หม่อมฉันจึงนั่งอยู่ไม่ได้ จับจัดการคลังมหาสมบัติและบ่อนเบี้ยจึงรวมกัน
จับแยกออกให้มีผู้ประมูลจริงๆ เดิม ๔๔๐๐ ซึ่ง ขึ้นเป็น ๔๐๐๐ ซึ่ง ในปีแรกเป็นต้นไป ทำได้ก็แก่
ภาษีคลังมหาสมบัติที่ซ่อนอยู่ จึงกองจับกรมนา เหตุว่ากรมการราษฎรชาวออกต่างประเทศเท่าใด
มีจำนวนมากเจนนอยู่ที่โรงภาษี ที่กินกันเสียในบ้านไม่กิก แกร่แผนนี้แล้วถ้าคิดเป็นนาตามจำนวนชาว
มากกว่า ๕๐,๐๐๐ ซึ่ง ที่สงเป็นอันมาก จึงได้ความเป็นใหญ่ครั้งนายขุนลงมา เก็บค่าภาษีแรกได้
๔๐๐๐ ซึ่ง ปีที่ ๒ ๑๖๐๐๐ ซึ่ง แท้แท้ได้จากการได้ก็อย่างไรขึ้นอย่างแค้นเอง เปลี่ยนแก้ตัวบุคคล
และจับภาษีอื่น ๆ ต่อไป

ในเวลานี้เงินขึ้นเจ้านายทุก ๆ คนตัดจากสุรา ถูกเฉลี่ยร้องขาดเงินแผ่นดินตกถูกต้องไป
 หวงเอง พอกายเจกไมย่ำเกรง มันก็โหมางไม่โหมาง ตัวอย่างขอมผู้ใดน้อยที่สุดก็อสุรีพัฒนาและ
 เสมอ เงินที่สมควรจะได้รับมีอยู่ปีละ ๒ ล้าน แต่ความจริงไม่ได้รับเลย เพราะไปหวงไม่ไถ่คงได้
 แต่เบี้ยหวัดปีละ ๒ ล้าน เป็นที่น่าสังเวชถึงเพียงนี้ ผู้ที่ได้รับเงินขึ้นมากนอกจากพระคลังข้างที่ที่มี
 อยู่ช้อยกน พวกอื่นจนลงไปเนิ่นนี้ จึงต้องลงมือทำการให้ชักเคื่องกันขึ้น เมื่อได้เงินมาจึงเปลี่ยน
 ธรรมเนียมเสียใหม่ไม่ให้เจ้านายไปหวงเจก แจกออกจากคลังเลยทีเดียว ที่เป็นต้นเดิมของเงิน
 กลางปีที่เกิดขึ้นก่อน แต่ฝ่ายวังหน้าถูกฟ้องขาดลงได้พร้อมกับวังหลวง ครั้นจัดการใหม่ไปไม่ได้ให้บวก
 ขึ้น เหตุว่าชาววังหลวงเขาเลิกเบิกขึ้นเจ้านายเสียแล้ว แกรู้กันว่าไม่ไต่ขึ้นบ้าง แต่มีใครสักใคร
 เว้นไว้แต่สมเด็จพระยาก็ไม่เอามาพูดความจริงอันอยู่จนไปฟ้องฝรั่ง เงินพระคลังข้างที่ครั้งนั้น
 บวกขึ้นร้อยละ ๕ ตามแบบเดิม แต่เฉพาะพระคลังสินค้า คลังมหาสมบัติ

มาจนถึงรัตนโกสินทรศก ๑๑๐ หรือ ๑๑๑ เงินแผ่นดินขึ้นมากเสนาบดีจึงปรึกษากันขึ้นเป็น
 ร้อยละ ๒๐ มาจนถึงศก ๑๑๙ ครั้น ๑๑๘ จึงเปลี่ยนไป เห็นว่าเงินราชการที่ต้องจัดขึ้นใหม่มาก
 แบ่งมาเป็นพระคลังข้างที่เสียบ้าง เงินใช้ราชการน้อยไป ยิ่งยอมกำหนดเป็นส่วนพระคลังข้างที่และ
 เงินใช้ในกระทรวงวัง การพระราชกุศลให้กะงบประมาณไว้เพียง ๒ ล้านบาท แต่มีทางที่จะขึ้นได้
 เมื่อไม่พอ แกรู้ถึงกำหนดแล้วยังเหลือใจไม่เคยขอขึ้นเลย

รวมเงินทั้งสิ้นเมื่อแรกเป็นพระเจ้าแผ่นดินกำหนดไว้ว่าจะได้ ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท ในราชการ
 ทั้งแผ่นดินทั่วไป แกรู้ว่าจริงไม่มาจนป็นนี้ เงินแผ่นดินขึ้นเป็น ๔๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท

สยามินทร์

การที่ได้มีเหตุพระราชนัดตเลขนามากแล้วไว้ก็เพื่อเป็นคำอธิบายเกี่ยวกับความยากลำบาก
 ในการบริหารภาวภายในสมัยของพระองค์ จึงพอจะสรุปได้ว่า

๑. เงินที่ได้รับไม่พอจ่ายราชการแผ่นดินจนถึงกับต้องไปยืมผู้อื่นมาจ่ายราชการแผ่นดิน
 คือ ๔,๕๐๐,๐๐๐ ล้านบาท

๒. เงินขึ้นเจ้านายเจ้าภาษีไม่ยอมส่งตามกำหนด เป็นเหตุให้เงินส่วนแบ่งของเจ้านาย
 คงค้างอยู่มาก ต้องไปหวง ซึ่งโดยบางไม่โดยบางตามพระคลังข้างที่

๓. เงินขึ้นกรมกอง มักจะไม่คอยส่งเข้าหวงพระคลัง เสนาบดีมักถือเอาเป็นผลประโยชน์
 ส่วนตน ทำให้เงินราชการขาดแคลนลง

ควยเหตุนี้เองจึงทรงเข้าจับงานบริหารเสียเอง เพื่อไขว่คว้าเหตุการณ์ทั้งห้วงนั้น แม้จะต้องมีเรื่องกระทบกระทั่งกับบางบุคคลก็ทรงยอมเสียผลประโยชน์ของแผ่นดินดังกล่าวแล้ว ส่วนวิธีการปรับปรุงทั้งหลายนั้นผู้เขียนขอไม่อธิบายโดยละเอียด เพราะเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้อ่านที่สนใจอาจศึกษาได้จากงานเขียนของผู้อื่นที่เขียนถึง "การปรับปรุงด้านภาษีอากรของ ร.๕" ต่อไปสำหรับงานปรับปรุงโดยขอของรัชกาลที่ ๕ ทางด้านภาษีอากรนั้นสรุปโดยย่อได้ดังนี้

๑. ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ทรงโปรดเกล้าให้ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นให้เป็นที่ทำการของเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ และให้มีเจ้าพนักงานกลางสำหรับรวบรวมบัญชีเงินผลประโยชน์แผ่นดิน และตรวจตราการเก็บภาษีอากรซึ่งกระทรวงต่าง ๆ เป็นเจ้าหน้าที่เก็บนั้นให้รู้ว่าเป็นจำนวนเงินเท่าใด และเร่งเรียกเงินของแผ่นดินในกาภาษีอากรให้ส่งเข้าพระคลังมหาสมบัติตามกำหนด

๒. ออกพระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น ๑ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องการประมูลเงินภาษีอากรของเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งพอสรุปได้ว่า

- ก. เงินที่เจ้าภาษีนายอากรประมูลไปให้แบ่งส่งปีละ ๑๒ งวด ๆ ละ เดือน
- ข. เมื่อประมูลภาษีไปให้ส่งเงินงวดล่วงหน้าก่อน ๓ งวด
- ค. การฟ้องขาด ต้องครบงวดครบปีก่อนจึงจะยื่นเรื่องราวได้
- ง. การประมูลภาษีให้มีการประมูลกัน ใครประมูลให้มากที่สุดก็ได้ทำ
- จ. นายประกันต้องเป็นที่เชื่อถือได้ ถ้านายประกันไม่ใดก็ไม่ยินยอมให้ทำจนกว่าจะหานายประกันได้

ฉ. เมื่อครบกำหนดส่งเงิน ถ้าพ้นกำหนด ๗ วัน ถ้าไม่ส่งก็หักจากเงินงวดล่วงหน้านั้นจนครบ ๓ เดือน หลังจากนั้นงวดต่อไปถ้าไม่ส่งอีกจะถูกจับกุมเป็นโทษ

ช. เงินงวดทั้งหลายให้ส่งที่พระคลังมหาสมบัติแห่งเดียว

๓. ออกพระราชบัญญัติกรมพระคลังมหาสมบัติ ปี พ.ศ. ๒๔๑๕ มีทั้งหมด ๑๓ หมวดมาตรา สรุปได้ว่ากล่าวถึงตำแหน่งเจ้าหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินแห่งต่าง ๆ และเกี่ยวกับเรื่องเจ้าพนักงานบัญชีกรมกองต่าง ๆ ๒

๔. ปีพ.ศ. ๒๔๓๓ ทรงแก้ไขงานบริหารใหม่ เปลี่ยนกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๓ แบ่งแยกหน่วยงานที่ขึ้นในกระทรวงนี้เป็นกรมต่าง ๆ ๑๓ กรม ดังนี้

๑ กฎหมายราชการที่ ๕ เล่ม ๑ หน้า ๕๔ - ๕๗

๒ หน้า ๒๖๖

๓ หนังสือราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๔ หน้า ๒๔๖ - ๒๔๐ เล่มที่ ๙

ก. กรมพระคลังกลาง สำหรับประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน

ข. กรมสารบาญชี สำหรับรับจ่ายเงินแผ่นดิน และทำบาญชีรักษามาญชีพระราชทรัพย์ และสรรพบาญชีหนี้หลวง ใบนำ ใบเบิก ทั้งสิ้น

ค. กรมตรวจ สำหรับตรวจบาญชี ตรวจราคา ตรวจรายงานการรับจ่ายเงินแผ่นดิน

ง. กรมเก็บ สำหรับรักษาพระราชทรัพย์ทั้งสิ้น

จ. กรมพระคลังข้างที่ สำหรับจัดการเงินในองค์พระเจ้าอยู่หัว

ฉ. กรมกระสาปสนธิ์การ มีหน้าที่ทำเงินตราแผ่นดิน

ช. กรมการพิมพ์บัตร มีหน้าที่ทำเงินกระดาษและตั๋วตราแผ่นดิน

ญ. กรมราชพัสดุ รักษาสมบัติพัสดุ และรับจ่ายของหลวง รับจ่ายของส่วย จัดการทางหลวงทั้งสิ้น

ค. กรมส่วย มีหน้าที่เก็บบาญชีเร่งค่าธรรมเนียม เร่งเงินการราชการทั่วเลก และผูกปิ่น เก็บเงินส่งพระคลังมหาสมบัติ

ด. กรมสรรพากร มีหน้าที่เก็บเงินอากร ซึ่งเก็บจากการให้ใบอนุญาตมีอากรสุรา อากรฝิ่น อากรบ่อนเบี้ย เป็นต้น

ด. กรมสรรพบาญชี มีหน้าที่เก็บเงินภาษีชั้นใน ซึ่งเก็บจากการชักภาษี มีภาษีเสา ภาษีน้ำศาล ภาษีเกลือ เป็นต้น

ท. กรมที่ดิน มีหน้าที่เก็บเงินอากรค่าที่ มีอากรสมมุติสร อากรค่าน้ำ อากรเกลือเป็นต้น

ธ. กรมศุลกากร มีหน้าที่เก็บเงินภาษีขาเข้าขาออก ซึ่งเก็บจากผู้บรรทุกสินค้าออกไปต่างประเทศ และบรรทุกเข้ามาในประเทศ

๕. ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้ประกาศยกเลิกเจ้าภาษีนายอากรประมุขผูกขาด เปลี่ยนมาเป็นรัฐบาลเก็บเอง

ปรากฏว่าการเก็บเงินค่าภาษีอากรของรัฐบาลมีสถิติสูงขึ้นกว่าวิธีการประมุขหลายเท่า ดังปรากฏในหนังสือกรมพระราชนิพนธ์บางเรื่องของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในสำเนาสมเด็จเจ้าวชิรญาณวิเศษแสดงเงินรายได้แผ่นดินระหว่าง ร.ศ. ๑๑๔ ถึง ร.ศ. ๑๒๕ มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปีดังนี้

ร.ศ. ๑๑๔ (๒๔๓๕) จำนวนเงินรายได้ ๑๘,๐๗๒,๖๔๔ บาท

๑๑๕	๒๐,๖๔๔,๕๐๐	๒,๕๖๔,๘๑๐	๑๒.๔
๑๑๖	๒๔,๘๐๘,๐๐๑	๔,๑๖๓,๕๐๑	๑๗.๓
๑๑๗	๒๘,๔๖๔,๐๕๒	๓,๖๘๘,๐๒๘	๑๓.๑
๑๑๘	๒๙,๙๒๐,๓๖๕	๑,๔๒๔,๓๓๖	๔.๗๖
๑๑๙	๓๕,๖๑๑,๓๐๖	๕,๖๙๐,๙๔๑	๑๖.๒
๑๒๐	๓๖,๑๕๗,๙๖๔	๕๔๖,๖๕๗	๑๕.๑
๑๒๑	๓๙,๑๕๒,๑๒๔	๒,๙๙๔,๑๖๑	๒.๖๑
๑๒๒	๔๓,๔๕๘,๘๖๗	๔,๓๐๖,๖๙๓	๙.๙๕
๑๒๓	๔๖,๐๔๖,๔๐๔	๒,๕๘๗,๕๘๗	๕.๖๑
๑๒๔	๕๑,๖๕๗,๕๓๙	๕,๖๑๑,๑๓๕	๑๑.๐๑
๑๒๕	๕๗,๐๑๔,๘๐๕	๕,๓๕๗,๒๖๖ ^๑	๙.๔

ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่เพิ่มพูนมากขึ้นทุกปีเนื่องมาจากผลของการปรับปรุงภาษีอากร
ในสมัยนั้นนั่นเอง

กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ชุมนุมพระราชนิพนธ์บางเรื่อง หน้า ๓๘ - ๓๙
และสาส์นสมเด็จ ฉบับลงวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๓๔๔

บทที่ ๖

สรุป

การบริหารภาษีอากรเป็นงานสำคัญของรัฐบาลในแต่ละสมัยได้ปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมานับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมทั้งถึงในสมัยปัจจุบันนี้ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเงินรายได้ของแผ่นดิน ซึ่งผู้บริหารประเทศได้นำมาใช้จ่ายในการแผ่นดินคานทาง ๆ ทำให้ประเทศชาติได้เจริญก้าวหน้าด้วยดีสืบต่อกันมาโดยลำดับ ซึ่งถ้าจะพูดว่า "ภาษีอากรเป็นหัวใจสำคัญของรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย" ดูจะถูกต้องที่สุด

เกี่ยวกับการเก็บเงินผลประโยชน์แผ่นดินในสมัยก่อน ๆ ซึ่งรัฐบาลจัดเก็บจากประชาชนในประเทศนั้น เรียกว่า "ส่วยสาอากร" โดยเก็บจากผู้ประกอบอาชีพการเกษตรและพาณิชยกรรมเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากอาชีพทางอุตสาหกรรม และวิสาหกิจในสมัยก่อนยังไม่เจริญนั่นเอง คำว่าส่วยสาอากร นี้ยังคงใช้ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเปลี่ยนไป ส่วยสาอากรเท่าที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยและอยุธยา นั้นมี ๔ ประเภท คือ

๑. จังกอบ หรือ จกอบ เป็นการเก็บจากส่วนเปลี่ยนผลกำไรในการประกอบการค้าสัตว์และสิ่งต่าง ๆ ที่นำเข้ามายาขายและนำออกไปขายนอกประเทศ กับเก็บผลประโยชน์ตามขนาดยานพาหนะที่ขนส่งสินค้า เช่น เรือผ่านขนอนทางน้ำให้เก็บจังกอบตามพิถัดขนาด หรือยาววาละกี่บาท เป็นต้น ซึ่งคำว่า จกอบหรือจังกอบนี้เริ่มปรากฏมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย แต่เป็นการยกเว้นไม่เก็บจกอบจากราษฎร

ครั้นถึงสมัยอยุธยา นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทองปรากฏว่าได้มีการเก็บจังกอบในเรือสำเภานาวาใหญ่หนอย จากเรือที่ผ่านขนอนทางน้ำ ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ การเก็บจังกอบได้ขยายออกไปกว่าแต่ก่อน โดยมีขนอนต่าง ๆ กอบเก็บจังกอบหลายประเภท เช่น ขนอนบก ขนอนน้ำ ขนอนตลาด ซึ่งกอบเก็บจากเรือสำเภานาวา และเกวียนซึ่งเข้ามาค้าขายในอัตรา ๑๐ เก็บ ๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ปรากฏจากบันทึกของมองซิเออร์ ลาตูแยร์ว่า จังกอบเก็บจากเรือบรรทุกสินค้าตามขนาดปากเรือ คือถ้าปากกว้าง ๖ ศอก เก็บลำละ ๖ บาท กับจังกอบสินค้าเก็บทั้งสิ่งสินค้าเข้าและสินค้าออก

๖. อากร การเก็บอากรในสมัยก่อนคงมิได้เก็บเป็นตัวเงินเสมอไป แต่เก็บเป็นสิ่งของ แทนตัวเงินด้วย สำหรับชนิดอากรในสมัยอยุธยา ครั้งสมเด็จพระนารายณ์ ปรากฏว่ามีอากร กำนาน อากร คาสวน อากรสุรา อากรค่าน้ำ อากรบอนเบี้ย อากรตลาด และอากรคาคอญเอาให้ตั้งโรงหิมนกร โสเภณี

๓. ส่วย เก็บจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้บุคคลบางพวกส่งสิ่งของต่างตอบแทนการเข้ามาประจำทำราชการด้วยแรงของตน ซึ่งวิธีการนี้ปรากฏมีอยู่มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในจดหมายเหตุ เรียกว่า "ไพร่ส่วย" สิ่งสิ่งของต่างตามแต่ท้องถิ่นที่พวกไพร่ส่วยเหล่านั้นอยู่ เช่นไพร่ส่วยเมืองสุพรรณบุรี ส่งเสาส่วย ไพร่ส่วยเมืองราชบุรีส่ง น้ำรีส่วย ไพร่ส่วยลาวตะวันออกเฉียงเหนือส่งส่วย ทอง ผ้าไหม ผดเรือ งามาง นอระมด เป็นต้น

๔. ฤชา คือค่าธรรมเนียมความ คাত্রา กำไลนก ฯลฯ เป็นเงินที่เรียกกับราษฎรผู้มาขอบริการความสะดวกจากทางรัฐบาลในเรื่องนั้นๆ และรัฐบาลได้อำนวยความสะดวกให้ เช่นค่าธรรมเนียมการรังวัดโฉนดนา สวน ราษฎร เป็นต้น

การบริหารภาษีอากรในสมัย ร. ๑ - ร. ๕ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นก็ได้อาศัยหลักการทั้งหลายจากกรุงศรีอยุธยา จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างใดแก่ เรื่องอากร ซึ่งปรากฏว่ามีเพิ่มขึ้นกว่ากรุงศรีอยุธยา คือ อากรสมภักดิ์ อากรเตาหม้อเตาตาล อากรเตาถ่าน อากรรังนก อากรหมึก และที่แปลกไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชน รับผูกขาดประมูลไปจากรัฐบาล โดยมีการประมูลเงินอากรชนิดนั้นต่อรัฐบาล เป็นรายปีว่าจะส่งเงินตอบแทนแก่รัฐบาลปีละเท่าใด โดยแบ่งเป็นเงินขึ้นพระคลังมหาสมบัติ กับเงินส่วนแบ่งขึ้นเจ้านายต่างๆ การส่งเงินกำหนดลงเป็นงวดๆ ละเท่าๆ กัน อาจเป็นงวดเดียวหรือหลายงวดแล้วแต่จำนวนเงินมากน้อย เช่นอากรสุราเมืองเพชรบุรี มีผู้ประมูลทำปีละ ๔๐ ชั่ง เงินขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๒๕ ชั่ง ขึ้นพระราชวัง ๕ ชั่ง ขึ้นกรมหลวงเสนาบดี ๒ ชั่ง กำหนดส่งปีละ ๓ งวด เป็นต้น

อากรที่รัฐบาลจัดเก็บเองได้แก่กำนาล และอากรสวนใหญ่ ซึ่งค่านั้นคงเก็บเป็นหางข้าวไรละ ๑ ถึง ส่วนอากรสวนนั้นเก็บเป็นตัวเงินตามพิกัดตนผลไมแต่ละชนิด

สำหรับอากรที่รัฐบาลให้ผู้อื่นประมูลผูกขาดไปนั้น บางชนิดนายอากรผู้ประมูลเป็นผู้ทำขึ้นและจำหน่ายเองในเขตเมืองที่ตนประมูลได้ เช่นอากรสุราเมืองนครราชสีมา ก็ทำขายเฉพาะเมืงนครราชสีมา อากรสุราเมืองเพชรบุรีก็ทำขึ้นจำหน่ายเขตเมืองเพชรบุรีเท่านั้น เป็นต้น อากรบางอย่างที่นายอากรมิได้ทำ

เอง เป็นแต่คอยไปเก็บผลประโยชน์จากราษฎรแทนรัฐบาล เช่นอากรสมภักสร อากรค่าน้ำ อากรตลาด รัฐบาลจะตั้งพิศค้อตราไว้ให้นายอากรไปเรียกเก็บจากราษฎรตามพิศค้อนั้น เช่นอากรสมภักสร เก็บจาก ผู้ทำไร่พืชผลต่างๆ เช่นกล้วยใหม่ไรละ ๑ บาท กล้วยตอไรละ ๒ สลึง ดังนี้ เป็นต้น

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน ในสมัย ร. ๑ - ร. ๒ อีกประการหนึ่งนอกเหนือจาก ส่วย ฤชา คาบธรรมเนียมปากเรือ ก็คือ สมัยนี้รัฐบาลได้มีการค้าทางเรือ โดยส่งเรือบรรทุกสินค้าต่างๆจากท้องพระคลังสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศ เช่น จีน อินเดีย ปรากฏในสมัย ร. ๒ การค้าของรัฐบาลรุ่งเรืองมาก

อย่างไรก็ดี ผลของการบริหารภาษีอากรในสมัยนี้ เงินผลประโยชน์แผ่นดินคงเก็บ ใ้ค่น้อย เพราะมีอากรที่เก็บอยู่น้อยชนิด โดยเฉพาะสมัย ร. ๒ นั้น พงท้าวการได้บันทึกไว้ว่า เงิน ผลประโยชน์แผ่นดินเก็บใ้ค่น้อยจนถึงกับไม่พอจ่ายเบี้ยหวัดให้แก่ข้าราชการ ขุนนาง

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมการเก็บผลประโยชน์ของแผ่นดิน ขึ้นใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากรายจ่ายของแผ่นดินได้เพิ่มทวีมากขึ้น นับตั้งแต่การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ การ ปราบกบฏในรัฐประเทศราชมลายู การจรรจาจัดทัพเหี้ยภายในประเทศ การทำสงครามกับญวน ซึ่ง ต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของ ร. ๓ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุง วิธีการเก็บส่วยสาอากรขึ้นใหม่ ให้ใ้เงินผลประโยชน์ของแผ่นดินเพียงพอต่อการบริหารบ้านเมือง ค่านอากรใดแก้ไขเกี่ยวกับการเก็บค่านา โดยเปลี่ยนจากการเก็บทางชาวม้าเป็นเก็บเป็นเงินแทน ไรละ สลึงเพื่อ รวบรวมทั้งเพิ่มชนิดอากรขึ้นอีกหลายอย่าง คือ อากรกงแห่งสงขลา อากรนูน อากร ไม้ไผ่สีสุก อากรเกลือ อากรผึ้ง อากรเกวียน อากรเหล็กกอง ขึ้น ให้ให้นายอากรรับประมูลผูกขาด ไปเก็บตามพิศค้อตราที่กำหนดไว้ และยกเลิกอากรบางอย่างที่ขัดต่อพระราชวิธีวิชาทางพระพุทธศาสนา ของพระองค์ คืออากรค่าน้ำ และอากรรักษาเกาะ

นอกจากนี้แล้วยังได้ตั้งภาษีขึ้นใหม่อีกหลายสิบชนิด ภาษีชนิดต่างๆที่ทรงตั้งขึ้นนี้ นับ เป็นครั้งแรกในประวัติการบริหารภาษีอากร ซึ่งผิดแปลกไปจากสมัยก่อนๆมาก และนับตั้งแต่สมัยนี้ไป คำว่า " ส่วยสาอากร " จะหายไป ปรากฏคำว่า " ภาษีอากร " ขึ้นมาแทนที่ คำว่า " ภาษี " นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยสุนทร ทรงอธิบายความจากคำภาษาจีนแต่ใจว่า " ภาษี " ซึ่งแปลว่า สำนักเจ้าพนักงานทำการเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน ภาษีที่ตั้งขึ้นใหม่นี้รัฐบาลเปิดใ้ให้ประมูลผูกขาดรับ

ไปดำเนินการจัดเก็บแทนรัฐบาลอีกต่อหนึ่ง ภาษีดังกล่าวนี้นี้ ได้แก่ ภาษีน้ำตาล ภาษีพริกไทย ภาษีของ
ทองหาม ภาษีฝาง ภาษีฝิ่น ภาษีฝ้าย ภาษีเยื่อเคย ภาษีเกลือ เป็นต้น ซึ่งมีไม่น้อยกว่า ๓๐ ชนิด
ดังที่ปรากฏในพงศาวดารว่ามีถึง ๓๔ ชนิด

เจ้าภาษีนายอากรที่รับประมูลผูกขาดไปจัดทำนั้น ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น หมื่น
ขุน หรือหลวง เช่น หมื่นอินอากร หมื่นเทพอากร ขุนอินอากร นายอากรสุรา หมื่นพัฒนสมบัติ
ขุนพัฒนสมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ย เป็นต้น ซึ่งส่วนมากเป็นจีน เกือบ ๘๐ % เจ้าภาษีนายอากรทั้งหลาย
มีศักดินาเหมือนข้าราชการค่วย หลังจากประมูลภาษีอากรผูกขาดได้แล้วจะได้รับการแต่งตั้งจาก
สมุหนายก หรือ สมุหกลาโหม ให้ไปทำการเก็บภาษีอากรในเมืองที่ตนประมูลได้ แล้วแล้วเมืองนั้น
จะสังกัดอยู่ฝ่ายเหนือหรือฝ่ายใต้ ในคำสั่งแต่งตั้งจะกำหนดพิทักษ์ตราให้ถือเป็นข้อปฏิบัติในการเก็บ
ภาษีอากรชนิดนั้นๆ พร้อมทั้งบทกำหนดห้ามการกระทำเป็นโจรผู้ร้าย ฉก ฉิง วิ่งราว ฉก โกง หรือ
ทำลาย โบสถ์ สถูป เจดีย์ วิหาร ศาลาการเปรียญ พระพุทธรูป ห้ามการสูบฝิ่น ซื่อขายฝิ่น เป็นต้น
ขาด เพราะในสมัย ร. ๓ ได้มีการประกาศห้ามการสูบฝิ่นทั่วพระราชอาณาจักร เจ้าภาษีนายอากร
ผู้ใดละเมิดจะถูกลงโทษอย่างหนัก นอกจากนั้นยังกำหนดให้เจ้าภาษีนายอากรกระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์-
สังจา ปิละ ๒ ครั้ง ในวัน ตรุษ สารท เหมือนดังข้าราชการทั้งหลายอีกด้วย

ในสมัย ร. ๓ เป็นครั้งแรกที่ได้มีการทำสัญญาทางไมตรีและการค้ากับ
ประเทศทางตะวันตก อนุสนธิมาจากการที่พวกฝรั่งได้เข้ามาติดต่อค้าขายกับฝ่ายไทยแล้วไม่ได้รับ
ความสะดวกหลายประการ อาทิ การซื้อสินค้าต่างๆจะต้องซื้อจากพระคลังสินค้าแห่งเดียวไม่สามารถ
จะติดต่อซื้อขายกับราษฎรได้โดยตรง รวมทั้งข้อจำกัดในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานในการตรวจ
สินค้าสิ่งของจากเรือที่เข้ามาค้าขาย ถ้าสิ่งของใดต้องพระราชประสงค์จะรับซื้อไว้ โดยกำหนด
ราคาตามใจชอบ กับรังเกียจการต้องให้คำตอบแทนเป็นสิ่งที่อยู่ในเรือเป็นค่าตรวจคนของเจ้าพนักงาน
ซึ่งไม่มีเงินเดือนเหล่านั้น ปรากฏว่าชาติที่เข้ามาทำสัญญาได้สำเร็จเป็นชาติแรกก็คืออังกฤษ ได้ส่ง
เบอร์นีเข้ามาทำสัญญาทางไมตรีและการค้าในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ และหลังจากนั้น อเมริกาก็ได้ส่ง
เอเดมันต์ รอเบิตเข้ามาทำสัญญาบ้าง ซึ่งมีข้อความคล้ายคลึงกันกับสัญญาเบอร์นี

การทำสัญญากับฝรั่งชาติตะวันตกได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่
ทางด้านการบริหารภาษีอากรของไทยมาก กล่าวคือในสัญญาไครเบรูให้ฝ่ายไทยเลิกระบบการผูกขาด

การซื้อขายสินค้าต่างๆในท้องพระคลัง เปิดให้มีการซื้อขาย ค่อนข้างเสรี เป็นผลทำให้การค้าของรัฐบาลต้องเสื่อมโทรมลงตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา

อีกประการหนึ่งคือการที่รัฐบาลได้เปลี่ยนชนิดสินค้าที่เคยผูกขาดการซื้อขายเป็นพาณิชย์กิจต่างๆ เช่น ฝ้าย ฝักไทย เรว ครั่ง ฝ้าย ยาสลบ ฯลฯ ซึ่งบรรดาสิ่งของเหล่านี้เดิมเป็นสิ่งที่รัฐบาลเก็บได้จากพวกส่วยไพร่ ซึ่งส่งสิ่งของมาแทนแรงงานรับราชการซึ่งเมื่อมีมากก็ได้ตั้งคลังสินค้าขึ้นจำหน่ายเอง หรือบรรทุกลงเรือหลวงส่งออกไปขายยังต่างประเทศ เมื่อทำสัญญากับฝรั่งแล้ว รัฐบาลไม่สามารถจะดำเนินการค้าใดสะดวกอีกต่อไปสิ่งของเหล่านี้ เมื่อเก็บมาเข้าระคลังสินค้าก็จะซื้อขายกันก็ขัดกับข้อสัญญาที่ทำไว้ จึงแก้ไขเปลี่ยนเป็นภาษีเสีย โดยให้เจ้าภาษีรับประมูลผูกขาดไปเก็บซื้อขายแทนรัฐบาล ซึ่งนับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สมัย ร. ๓ มีชนิดภาษีอากรเพิ่มมากขึ้น

แต่ผลประโยชน์จากการทำสัญญากับต่างประเทศของรัฐบาลก็คือการเก็บค่าปากเรือ ในสัญญากำหนดให้ฝ้ายไทยเก็บจากเรือที่มีสินค้าถึงวาละ ๑๓๐๐ บาท เรือไม่มีสินค้าเข้ามาวาละ ๑๕๐๐ บาท ซึ่งนับว่าเป็นตัวเงินสูงกว่าสมัย ร. ๒ เป็นอันมาก

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ชนิดภาษีอากรกลับเพิ่มมากขึ้นกว่าสมัย ร. ๓ อีกหลายชนิด จากที่เพิ่มได้แก่อากรสวนจาก อากรคานอไม้ อากรการพนันและหัวเบี้ยการพนัน และยกเลิกอากรเกวียน อากรชักลากทางโยง กับตั้งอากรที่ ร. ๓ ไม่โปรดให้ยกเลิก คือ ค่าน้ำ และรักษาเกาะขึ้นใหม่ รวมทั้งเปลี่ยนอากรตลาดมาเก็บเป็นภาษีเรือแพโรงงานแทน ส่วนเงินค่าน้ำนั้นโปรดเกล้าให้ลดการเก็บเงินค่าน้ำตราแดงลงเหลือร้อยละ ๑ สลึง

ค่าน้ำนี้ไ้ตั้งภาษีเพิ่มขึ้นใหม่ เช่น ภาษีใหม่ ฝั่ง ถังวา ปลาทุ สุก ร ป่านใบ มะพร้าว สมุดคินสอ เครื่องดีขาว ตะกร เป็นคน สำหรับภาษีอีกชนิดหนึ่งที่ ร. ๓ ไม่โปรดให้ตั้งในสมัยของพระองค์คือ ภาษีเงิน ก็ได้ตั้งขึ้นในสมัยนี้ แต่มีข้อบัญญัติกำหนดให้ ขุนนางข้าราชการสุบ สำหรับคนไทยที่สูบตึกเล็กไม่ไค้ให้เสียเงินผูกปีแบบจีนกับให้ไ้ยอมเสียเป็นคนจีนด้วย สำหรับเงินกาผูกปีคนไทยสูบตึกปีละ ๒๐ บาท ซึ่งแพงกว่าคนจีนซึ่งเสียปีละ ๖ บาทเท่านั้น นับว่าเป็นการรุนแรงมากพอควร แต่ได้ผลในแง่ที่ทำให้คนไทยไม่คิดเป็นแบบคนจีนเป็นอันมาก

ส่วนการปรับปรุงการบริหารได้เปลี่ยนแปลงไปหลายประการ อาทิ การยุบโรงภาษีของเจ้าภาษีซึ่งมีอยู่มากมายทั่วไป มารวมกันเป็นแห่งเดียวเสีย เพื่อความสะดวกแก่

ราษฎรที่เดินทางผ่านไปมาต้องแวะให้เจ้าหน้าที่นายอากรตรวจ กับทั้งหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาทระหว่างเจ้าหน้าที่อากรกับราษฎร ซึ่งปรากฏมีเรื่องราวถึงโรงศาลอยู่เป็นจำนวนมาก การพิมพ์ประกาศโฆษณาพิทักษ์ตราภาษีอากรให้ราษฎรทราบก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ให้ประโยชน์แก่ราษฎรเป็นอันมาก เพราะราษฎรเป็นจำนวนมากมักไม่ค่อยรู้จักตราที่จะต้องเสียเงินภาษีอากรให้กับเจ้าหน้าที่นายอากร หรือถูกเจ้าหน้าที่นายอากรขูดรีดเอาผลประโยชน์นอกเหนือจากอัตรา เป็นการป้องกันซึ่งนับว่าเกิดประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ยังทรงปรับปรุงภาษีอากรบางอย่างที่ไม่เหมาะสมกับกาลเวลาเสียใหม่ เช่น อากรสมักสรยาสูบ โปรดเกล้าให้เปลี่ยนมาเก็บในอัตราใหม่ โดยให้เรียกเป็นค่าที่เป็นไรแทนการนับจำนวนหลุมดังแต่ก่อน เปลี่ยนวิธีการเก็บภาษีพริกไทยที่เรียกตามจำนวนคาง เช่น เก็บอย่างสมักสร ภาษีน้ำมันมะพร้าว เปลี่ยนมาเก็บตามจำนวนตัน ซึ่งต่อมาโปรดให้ยกเลิกเสียทีเดียวเป็นต้น

ภาษีอากรบางอย่างที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อน ซึ่งถ้าหากจะเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้ราษฎรต้องเดือดร้อนก็ไม่ทรงโปรดเกล้าให้มีอยู่ในประมวลต่งขึ้น อาทิเช่น ภาษีพสุ ภาษีเกาหุงขาว เป็นต้น นับได้ว่าเป็นการช่วยผ่อนคลายความเดือดร้อนของราษฎรจากการคิดหาวิธีตั้งภาษีอากรของผู้หวังผลประโยชน์ได้อย่างดียิ่ง

เกี่ยวกับการทำสัญญากับต่างประเทศนั้น ในสมัย ร.๔ ได้เปิดโอกาสให้นานาประเทศได้เข้ามาทำสัญญาได้อย่างเสรี จึงเป็นเหตุให้ต่างชาติพากันเข้ามาทำสัญญามากขึ้น ดังปรากฏว่าในสมัยของพระองค์มีชาติต่าง ๆ เข้ามาทำสัญญาถึง ๑๑ ประเทศ อาทิ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เยอรมัน ฝรั่งเศส ปรัสเซีย เป็นต้น โดยไทยยอมยกเลิกการเก็บค่าปากเรือมาเก็บเป็นภาษีศุลกากร อัตรา

ร้อยละ ๓ สืบแทนต่อมา

ผลของการทำสัญญากับต่างประเทศ ได้ทำให้การค้าระหว่างไทยกับประเทศตะวันตก เพิ่มขึ้นจำนวนสินค้าขาเข้า - ขาออกมากขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่าตัว และรัฐบาลก็ได้ผลประโยชน์จากการเก็บภาษีขาเข้า - ออก ปีหนึ่งเป็นจำนวนมาก

สำหรับสินค้าที่รัฐบาลห้ามจำหน่ายออกนอกประเทศมาแต่เดิม คือ ข้าว ปลา เกล็ด ก็ได้เปิดโอกาสให้มีการจำหน่ายออกนอกประเทศได้ ทำให้มีเรือต่างประเทศเข้ามารับซื้อข้าวจากเมืองไทยกันมาก ตามบันทึกของหมอริคเลย์ ว่าในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ มีเรือพ่อค้าต่างประเทศเข้ามาพร้อมกันถึง ๑๐๐ ลำ เพื่อจะซื้อข้าวออกจำหน่ายยังเมืองจีน ทำให้ราคาข้าวแพงมาก เป็นเหตุ

การที่ไม่เคยมีมาก่อนจนถึงกับรัฐบาลต้องประกาศปิดข้าวส่งออกนอกประเทศ ถึง ๘ เดือน
แต่อย่างไรก็ดีปรากฏว่าชาวนา ในสมัยนี้ได้มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน และพากันสนใจทำ
นากันมากขึ้น

ผลต่อเนื่องจากการบริหารภาษีอากรในสมัย ร.๑ - ร.๔ ได้สะท้อนผลต่อเนื่องจาก
ภาวะการณ์ในสมัยนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปมากมาย ทั้งภาวะเศรษฐกิจและการค้า แต่การดำเนินงาน
ด้านภาษีอากรยังคงเป็นแบบเดิมอยู่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นเหตุให้ผลประโยชน์ของแผ่นดินรั่ว
ไหลไปมาก งานปรับปรุงการบริหารภาษีของ ร.๕ ได้ทำให้ผลประโยชน์ของแผ่นดินเพิ่มพูนมาก
ขึ้นทุกปี จนทำให้รัฐบาลสามารถนำเงินผลประโยชน์มาบริหารประเทศในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเต็ม
ที่

จากการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการบริหารภาษีอากรในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้เขียน
มีทัศนะว่า การบริหารภาษีอากรในสมัยนี้ นับว่าเป็นจุดเชื่อมโยงอันสำคัญระหว่างการบริหารภาษีอากร
แบบเก่า กับการบริหารภาษีอากรแบบใหม่ กรัง ร.๕ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งถ้าศึกษาโดยละเอียดคงแท้
แล้วของนับได้ว่าสมัย ร.๓ นับเป็นสมัยสำคัญของการปฏิรูปปรับปรุงภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์
นับตั้งแต่ใคร่เริ่มจัดตั้งภาษีต่าง ๆ ขึ้นมากมายอันเป็นตัวอย่างสืบต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการ
เริ่มทำสนธิสัญญาทางการค้ากับชาติตะวันตก ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของเศรษฐกิจ
ของไทยให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น การทำสนธิสัญญาทางการค้าอย่างเสรีในสมัย ร.๔ ก็นับได้ว่ามีส่วนช่วย
ผลักดันให้ประเทศชาติได้รอดพ้นวิกฤตการณ์ทางการเมืองซึ่งแผ่มาในรูปการค้าสมัยนั้นอันอาจจะ
เป็นเหตุถึงกับต้องทำให้ชาติต้องสูญเสียอธิปไตย

ด้วยเหตุเหล่านี้เองจึงนับได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถือว่าเป็นยุคสำคัญของไทย
ยุคหนึ่งในด้านภาษีอากร และวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง จากผลการค้นคว้างานเอกสารชั้น ๑ ในหอสมุดแห่งชาติ หรือที่เรียกว่าจดหมายเหตุ
หรือรูปการต่าง ๆ นั้น ก็พบว่า มีอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและมีเอกสารสำหรับการค้นคว้าอยู่มากมาย
คือเรื่องส่วย ซึ่งผู้เขียนมิได้บรรยายละเอียดมากแล้วไว้ในกรเขียนครั้งนี้มากนัก ถ้าท่านนักศึกษ
และท่านผู้สนใจในเรื่องเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจของไทยได้มีโอกาสทำการศึกษาทบทวนกว่าโดยละเอียด
แล้วเชื่อแน่ว่าคงจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่งเรื่องหนึ่ง เพราะเรื่องส่วยนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวพันกับภาวะ
เศรษฐกิจของหมู่บ้านชนบทต่าง ๆ ของไทยอย่างแท้จริง ซึ่งผู้เขียนหวังว่าในอนาคตคงจะได้รายละเอียด
ในเรื่องนี้จากผลงานของท่านผู้สนใจคนกว่าไม่มากนัก

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

๑. ประเภทเอกสารต้นคน (Primary Sources)

ก. เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๔๔

เลขที่ ๘/ ๑ - ๔ ลำดับเสนาบดีกรุงเทพฯ

เลขที่ ๕ บัญชีเงินพระราชทานอุทิศเป็นมูลจากุปัจจัยถวายพระสงฆ์

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๔๓

เลขที่ ๑ สำเนาบัญชีขายข้าวสงกอนทัพ

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๔๔

เลขที่ ๑ บัญชีตั้งโรงทาน

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๔๔

เลขที่ ๑ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๐

เลขที่ ๑ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๑

เลขที่ ๓ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเหตุน ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๓

เลขที่ ๑ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๔

เลขที่ ๓ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๕

เลขที่ ๑ บัญชีเงินเกณฑ์บุญสร้างพระไตรปิฎก

เลขที่ ๓ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๖

เลขที่ ๕ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๗

เลขที่ ๖ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๘

เลขที่ ๑ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

๐

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๕๙

เลขที่ ๔ เรื่องวิเศษขอทานว่าควยเบี้ยหว่าคนทำครัวหลวง

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๖๐

เลขที่ ๑ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเทศน์ ร. ๑ จ. ก ๑๑๖๑

เลขที่ ๓ สำเนาจารึกแผ่นถ้ำควยการปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม

จดหมายเหตุ ร. ๑ จ. ๘ ๑๑๖๔

เลขที่ ๒ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเหตุ ร. ๑ จ. ๙ ๑๑๖๕

เลขที่ ๒ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเหตุ ร. ๑ จ. ๙ ๑๑๖๖

เลขที่ ๓ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

จดหมายเหตุ ร. ๑ จ. ๙ ๑๑๖๘

เลขที่ ๒ บัญชีเงินพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญประจำปี

เลขที่ ๕ บัญชีจ่ายเงินเบี้ยหวัด พระคลังข้างหน้า ข้างใน พระราชทานทหาร พลเรือน

จดหมายเหตุ ร. ๑ จ. ๙ ๑๑๗๐

เลขที่ ๑๑ และ ๑๒ ^{หนังสือ}เรื่องให้เจ้าพระยาบวรราชนายกเอาเงินอากรและส่วยคืนผู้ซื้อผ้าที่เกาะหมาก

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ. ๙ ๑๑๗๑

เลขที่ ๒ บัญชีเงินช่วยภาษีอากร สมภักดิ์ และตลาด

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ. ๙ ๑๑๗๓

เลขที่ ๑๒ ร่างทองตราถึงหัวเมืองเรื่องข้าหลวงรังวัดนาออกตราของที่ดิน

เลขที่ ๕๔ หนังสือกรมหมื่นศักดิพลเดชถึงเจ้าเมืองนครเรื่องเงินอากรค่าน้ำ รังนก

เลขที่ ๖๖ ร่างทองตราถึงหัวเมืองเรื่องข้าหลวงรังวัดนาออกโฉนดตราแดง

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ก ๑๑๙๔

เลขที่ ๘๖ - หนังสือนายสั่งจางวาง เรื่องอากรรังนก

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ก ๑๑๙๖

เลขที่ ๑๑ - ทอกราถึงพระยานครไทเอาอากรรังนกช่วยค้ำชูหมอบให้ขาดลงไปซื้อ
มาลายกระบวนที่เกาะหมาก

เลขที่ ๑๒ - หนังสือถึงพระยาศรีธรรมโกกราชเมืองนคร ให้ส่งเงินค่าจ้าง ค่าค้ำชู

เลขที่ ๑๔ - หนังสือถึงเมืองนคร เรื่องหลวงชำนาญขอทำอากรรังนกเมืองไชยา

เลขที่ ๑๔๓ - หนังสือกรมหมื่นทักษิณเสด็จถึงเมืองนคร ให้เร่งเงินลูกหนี้

เลขที่ ๑๖๒ - หนังสือถึงพระยาศรีธรรมโกกราช ถึงพระยาอภัยนุราชเป็นนายอากร
รังนกฝ่ายทะเลตะวันตก

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ก ๑๑๙๘

เลขที่ ๒ - หนังสือถึงเมืองนครให้คงช่วยเงินอากรรังนกเหลือจากซื้อค้ำชูข้าวไว้
สำหรับราชการ

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ก ๑๑๘๐

เลขที่ ๑๓ - ทอกราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงพระยาศรีธรรมโกกราชให้เจ้าเมือง
แต่งกรรมการออกลาดตระเวนอย่าให้โจรสลัดปล้นเรือลูกกาได้

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ ๑๑๘๑

เลขที่ ๑ - ทอกราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงเมืองนครให้จ่ายอากรมอญเมียและ
สุราซื้อพริกไทยบ้านคอนสัก บ้านกระแคะแขวงนครศรีธรรมราช ตามราคาตลาด
เมืองจันทร์ให้ส่งเขาไปกรุงเทพฯให้สิ้นเชิง

จดหมายเทศุ ร. ๒ จ. ๓ ๑๑๘๒

เลขที่ ๑ ให้เอาเงินอากรรังนกเมืองไทรบุรีมาส่งไปกรุงเทพฯ

เลขที่ ๔ หนังสือนายขุนจางวางถึงหลวงภักดีสมบัติให้พระยานกรจัดเงินอากรรังนก
และเงินส่วยเลขมอบให้หมื่นสนิท นายมี ไปจัดซื้อสิ่งของที่เกาะหมาก .

จดหมายเทศุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๘๖

เลขที่ ๒ เรื่องตราภูมิคุ้มหามเล็กไพรหลวง

เลขที่ ๓๒ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงนายอากรต่างๆเรียกตราภูมิคุ้มหามคืน

จดหมายเทศุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๘๘

เลขที่ ๒/๓ สารตราถึงนายทองดีเป็นหมื่นสำรวจ นายอากรเกาะหม้อเตาตาล

เลขที่ ๑๕ บัญชีเงินรายจ่ายในการสร้างพระสมุทรเจดีย์

จดหมายเทศุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๘๙

เลขที่ ๘ รายชื่อเจ้าเมือง ลาว เขมร ต่างๆที่เป็นเมืองขึ้น

เลขที่ ๙ บัญชีค่าธรรมเนียมปลูกก่อกำปั่น

จดหมายเทศุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๙๑

เลขที่ ๑๑ สารตราตั้งขุนจำเรียวรักษาเป็นเจ้าภาษีไม้ขนสั๊ก

เลขที่ ๓/๑ ร่างสารตราตั้งอ่ำแดงเอียดเป็นกำนันตลาดชัยนาท

เลขที่ ๑๐๔ ร่างสารตราเรื่องพิทักษ์อากรสวน

เลขที่ ๑๐๘ คำสาบานฆ่าหัวลงเดินวังวัดสวนผลไม้

จดหมายเทศุ ร. ๓ จ. ๓ ๑๑๙๔

เลขที่ ๒๖ สุกอักษรมืองจำปากกั๊ก

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๕

เลขที่ ๓๖ ใบรับเงินกาภาษีอากร เมืองนครราชสีมา

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๖

เลขที่ ๑ เรื่องบัญชีภาษีต่างๆ

เลขที่ ๖๐ บัญชีรับเงินเบี้ยหวัดตามหัวเมืองต่างๆ

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๗

เลขที่ ๔๑ หนังสือรับประกันตัวนายอากรน้ำมันยาง

เลขที่ ๕๑ ใบบอกพระยาสุรินทรภาไชยเรื่องเมืองเพชรบุรีส่งค่าปากเรือ

เลขที่ ๕๓ บัญชีเบี้ยหวัดนายกอง ปลัดกองลาว

เลขที่ ๕๕ บัญชีรายจ่ายพระราชทรัพย์ในการกุศลประจำปี

เลขที่ ๗๙ เรื่องให้ส่งตัวผู้มีข้อวิวาทกับนายอากรน้ำเมืองกรุงเก่า

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๘

เลขที่ ๑๖ สารตราตั้งจันยู่ที้ เป็นขุนพัฒน์สมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ยนครชัยศรี

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๑๔๙

เลขที่ ๔ สารตราตั้งจันกิม เป็นหีบ้นวิเศษภักดี นายอากรยาสูบสระบุรี

เลขที่ ๗๖ บัญชีรายจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศลต่างๆ

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๔๐

เลขที่ ๒๓ บัญชีหมื่นสนิท เรื่องจ่ายเงินภานาจำนวนปี จอ กุน ชวค ฉลุ

เลขที่ ๖๕ บัญชีจ่ายเบี้ยหวัดกรมมหาดไทย

เลขที่ ๗๙ สารตราตั้งจันอิดเป้า เป็นเจ้าภาษีไต้วัน น้ำมันยาง รัตนาท กรุงเก่า

เลขที่ ๔๕/๓ สารตราตั้งเงินอุดหนุน เจ้าภาษีไต่สวน น้ำมันยาง (ฉบับที่ ๒)
เลขที่ ๔๕ บัญชีเบี้ยหวัดวิเศษกลาง,นอก

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๑

เลขที่ ๓๓ หนังสือพระยากรีสหเทพถึงเจ้าเมืองพิจิตรตั้งขุนภักดีทำภาษีน้ำมันยาง
เลขที่ ๒๗๑ สำเนาแปล เสกอาใบ ขอทำอากรรังนก
เลขที่ ๒๘๐ ความเรื่องภาษีอากร

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๓

เลขที่ ๒ หนังสือตอบเมืองโพธิสัตว์เรื่องคานา
เลขที่ ๑๕/๑ ร่างจดหมาย เรื่องชำระบัญชีคานา นครราชสีมา
เลขที่ ๗๑ หนังสือหลวงอภัยภักดีปรึกษาหมื่นสมบัติไพศาลนายอากรน้ำมันยาง
เลขที่ ๔๕ บัญชีรายได้อะไหล่ของและเครื่องใช้สำหรับพระราชทานเจ้าเมืองกรมการ
หัวเมืองต่างๆเมืองแขก
เลขที่ ๕๑/๒ ร่างสารตราตั้งอัครทรัพย์เป็นกำนันตลาดสุพรรณ
เลขที่ ๕๖ ร่างตรา ตอบเมืองฉะเชิงเทราเรื่องนายอากรไปเรียกสมภักสรตามจำเอย
ใจหาเอากำนันไปไม่
เลขที่ ๕๖/ ๒ และ ๓ เรื่องให้ผูกอากรสมภักสรแก่นายอากรเสียใหม่เมืองสระบุรี

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ก ๑๒๐๔

เลขที่ ๔ ตั้งนายตั้งเป็นหมื่นภักดีสมบัติ เจ้าภาษีเสาอ่าวทอง
เลขที่ ๑๐/๒ สารตราตั้งเงินค้ำเป็นขุนพัชรมัธินายอากร มอนเบี้ยเมืองอ่างทอง
เลขที่ ๒๑/ ๔ สารตราตั้งอัครอิมเป็นกำนันตลาดวิเศษชัยชาญ
เลขที่ ๓๔ เรื่องราวของทองตรา ไปเก็บสมภักสรที่อ่างทอง
เลขที่ ๓๕ เรื่องราวขุนวิเศษนายอากรกล่าวโทษผู้รักษาเมืองกรมการ และกำนัน
ราชคัศวามให้เก็บอากร

เลขที่ ๗๗/๑ สารตราตั้งนายอึก เป็นหมื่นอินทรสมบัติ นายอากรยาสูบกรุงเก่า อ่างทอง

เลขที่ ๗๗/๒ สารตราตั้งจีนเส็ง เป็นขุนอินอากร นายอากรสุราปราจีน จ.เชิงเทรา

นครนายก พนัสนิคม

เลขที่ ๗๘/๑ สารตราตั้ง กำนันตลาดหัวเมืองฝ่ายเหนือ ๕ เมือง

เลขที่ ๗๘/๑ สารตราตั้งจีนน้อยเป็นขุนเทพอากร นายอากรสมภักสร กว้างเพชร

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ๗ ๑๒๐๕

เลขที่ ๓๒/๒ เรื่องพระราชทานเงินให้น้ำให้เป็นบำเหน็จแก่กองด่านจับฉนวน

เลขที่ ๓๔/๑ สารตราตั้งนายโพเป็นขุนพนมวันนายอากรเกวียนกรุงเก่า

เลขที่ ๕๓ สารตราตอบพระยามหาเทพให้แกงชาหลวงกรมการขึ้นไปตรวจนาเมือง

ลพบุรี อ่างทอง

เลขที่ ๕๔ สารตราถึงเมืองกรุงเก่า ให้ประเมินค่านาว่าชนิดใดจะเป็นนาคุไค

เลขที่ ๕๔/๑ สารตราถึงเมืองอ่างทอง สุพรรณ ลพบุรี ให้ประเมินนาคุไค

เลขที่ ๕๕/๑ สารตราตั้งจีนหอยเป็นหมื่นศรีสมบัตินายอากรสมภักสร เมืองพิษณุโลก

เลขที่ ๕๖/๑ สารตราตั้งจีนเส็งเป็นขุนศรีอากร นายอากรสมภักสร เมืองนครนายก

ปราจีน

เลขที่ ๕๗ สารตราตั้งอ่าวแดงจับเป็นกำนันตลาดสระบุรี

เลขที่ ๕๘ สารตราตั้งจีนโพเป็นหมื่นศรีอากรนายอากรสมภักสร เมืองนครชัยศรี

เลขที่ ๖๕/๑ สารตราตั้งจีนน้อยเป็นขุนพัฒน์สมบัตินายอากรบอนเบี้ยอ่างทอง

เลขที่ ๑๓๗/๑ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงเมืองนครชัยศรีให้บอกจำนวนโรงทึบ

สวนออยคอก ออยปลูกใหม่

เลขที่ ๑๓๗/๒ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ ถึงเมืองพรหม สระบุรี ลพบุรี กรุงเก่า

ให้ตรวจนำฝนตนชาว

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖

เลขที่ ๑๗/๓ ร่างตราถึงพระยานครสวรรค์ให้กำกับกันผูกปิ่นเงินตราครั้งประจำข้อมือเงิน

เรียกเอาเงินคนละ ๑ ตำลึง ๒ บาท

เลขที่ ๒๕/๑ สารตราตั้งจีนแถมเป็นขุนพัฒนสมบัตินายอากรบ่อนเบี้ยนครชัยศรี

เลขที่ ๒๕ สารตราตั้งอากรพรมเป็นหลวงบำรุงพานิชจากวางเงินชัยนาท

เลขที่ ๒๕/๒ สารตราตั้งนายคล้ายเป็นหมื่นภักดีสมบัตินายอากรยาสูบ สวรรคโลก สุโขทัย

เลขที่ ๒๕/๓ สารตราตั้งขุนอินอากรเตาสุราเมืองอ่างทอง

เลขที่ ๓๐/๒ สารตราตั้งจีนชงเงกเป็นหมื่นทิพอากรนายอากรสมภักสรเมืองอินทร์

เลขที่ ๓๑/๒ เรื่องให้ชำระค่าชาวจาย และคาง

เลขที่ ๓๑/๓ สารตราตั้งจีนชงเงกเป็นนายอากรเตาหม้อตาลสรรค์บุรี

เลขที่ ๔๗/๓ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงเมืองต่างๆให้ลงไปเฝ้าพลล่องมาปรึกษาเรื่อง

การทอนาปีละ ๒ ครั้ง

เลขที่ ๕๖ สารตราตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยเงินนครชัยศรี

เลขที่ ๕๘/๑ สารตราตั้งจีนไถโลเป็นขุนพัฒนสมบัตินายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีนปราจิณ นครนายก

เลขที่ ๖๐ สารตราตั้งจีนฉายเป็นขุนประมุขราชนิเทศเจ้าภาษีไต้ขันน่านนียง ชัยนาท กรุงเ

เลขที่ ๖๑/๑ สารตราตั้งนายแก้วเป็นนายอากรสมภักสรสระบุรี วิเชียร

เลขที่ ๖๒/๑ สารตราตั้งจีนทานเป็นหมื่นพัฒนสมบัตินายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีนเมืองพรหม

เลขที่ ๖๒/๒ เรื่องตั้งหมื่นวิเศษพระคลังในขวาไปเก็บเงินชาวยาสูบไทยจีนกรุงเก่า

เลขที่ ๖๔/๑ สารตราตั้งนายอากรสมภักสรเมืองชัยนาท

เลขที่ ๖๔/๒ เรื่องความนายอากรสุราเมืองพรหม

เลขที่ ๑๖๖/๖ ร่างตราจากคุณฝ่ายเหนือ ถึงเมืองกรุงเก่าดูการทำนาของราษฎรแล้วแจ้งให้ทราบ

เลขที่ ๑๗๖/๑ และ ๒ ข้าราชการความผูกคืบขึ้นไม่เสียภาษีน่านนียงเมืองกำแพงเพชร

เลขที่ ๑๘๒/๓ ร่างสารตราตั้งจีนคุเป็นหมื่นพัฒนสมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ย

เลขที่ ๑๘๕ เรื่องตั้งข้าหลวงเสนาไปเรียกเงินค่านาแก่ราษฎร เมืองพรหม เพชรบุรี

นครชัยศรี นครนายก กรุงเก่า

เลขที่ ๑๕๐/๑ รัชตราพระยามหาอำมาตย์ ถึงพระยาชัยนาท ให้เอาตัวขุนวิเศษนายอำเภอ
มาไต่สวน

เลขที่ ๑๕๑/๑ สารตราให้ยกเที่ยงออกจากกำนันตลาดลพบุรีให้ออนแทน

คสขท ๑๕๔/๑ สารตราตอบเมืองสุโขทัย เรื่องจ่ายเงินซื้อข้าวมอบให้หลวงน่านนำมาซื้อ
ที่สุโขทัย

เลขที่ ๒๑๓ บัญชาพิทักษ์ภาณุกระดาน

จดหมายเหตุ ร. ๓ จ. ก ๑๒๐๗

เลขที่ ๑๓/๒ เรื่องหมื่นรักษาพลขอกฎภาษีนันเมืองลพบุรี

เลขที่ ๔๖/๔ ร่างสารตราตั้งเงินทกเป็นขุนภักดีสมบัติ เจ้าภาชีถ่านไม้ไผ่นครชัยศรี

เลขที่ ๔๔/๑ สารตราตั้งเงินมากเป็นขุนชำนาญไพรสาล นายอากรเกวียน ห่อ สาลี่

๒ เมืองเหนือ

เลขที่ ๕๖ หนังสือถึงเมืองสุพรรณเรื่องฝางส่วย

เลขที่ ๖๖ เรื่องอำแดงนุ่นผิดส่งเงินค่าน้ำสุรา

เลขที่ ๒๔๔/๑ หนังสือตั้งขุนนาเป็นขุนพรหมนายอำเภออินทร์

เลขที่ ๒๔๔/๒ หนังสือถึงพระยาสระบุรีถึงขุนราชสาลี เป็นขุนศรีนายอำเภอสระบุรี

เลขที่ ๒๕๗/๒ ร่างทรานอภัยถึงเมืองพิชิต เรื่องคำภาษีนัน นำนันยาง ที่ราษฎรติดค้าง

เลขที่ ๒๖๑/๔ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงเมืองสิงห์ให้ตั้งนายอนเป็นกำนันความเดิม

เลขที่ ๒๖๓/๒ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงเมืองพิษณุโลก ให้เอาตัวผู้ซื้อคางคานาส่ง

ไปกรุงเทพฯ

เลขที่ ๒๖๒/๓ เรื่องไต่สวนคำอากรสวนที่ราษฎรไม่ยอมชำระ เมืองนครนายก

เลขที่ ๒๖๔/๒ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระปลัด หลวงมหาคไทย เมืองสุพรรณให้

หาทางปรามปรามผู้ทำรายนายอากร

เลขที่ ๒๖๔/๑ ร่างสารตราตั้งเงินพุม เป็นขุนพมวันเก็บอากรเกวียน เมืองนครชัยศรี

เลขที่ ๒๗๐/๖ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยานครชัยศรีเรื่องให้ส่งนายตางตัวขุนพัน

แก้คดีกับนายเอี่ยม

เลขที่ ๒๓๐/๘ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงหลวงคลัง หลวงทูลกระหม่อมฯ ให้ส่งผู้ซื้อไปชำระความที่

กรุงเทพฯ

- เลขที่ ๒๓๓/๑ ทั้งจีนลักเป็นขุนพัฒน์สมบัติ บอนเบี้ยไทยจีน ฉะเชิงเทรา นครนายก
- เลขที่ ๒๓๔ สารตราตั้งนายบ่งเป็นหมื่นศรีสำราญ นายอากรเตาหม้อตาลสุพรรณ
- เลขที่ ๒๓๕/๑ หนังสือถึงเมืองสุพรรณ เรื่องฝางส่วย
- เลขที่ ๒๓๖ สารตราตั้งจีนสอน เป็นหมื่นภักดีสมบัตินายอากร สวรรคโลก สุโขทัย
- เลขที่ ๒๓๗/๒ สารตราตั้งนายอากรบอนเบี้ยไทยจีน นครราชสีมา
- เลขที่ ๒๓๘/๒ เรื่องไต่สวนขุนศรีนายอากร เคาสุรา จีนบ่อนเป็นโหวตฟ้อง
- เลขที่ ๒๓๘/๓ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยานกรธวัชร์ให้นำหมายแก้ต่างขุนพัฒน์ซึ่งถูกลงโทษ

กรุงเทพฯ

- เลขที่ ๒๔๘/๒ เรื่องขุนพัฒน์ฉะเชิงเทรา คอบ้างเงินอากรบอนเบี้ยเอาตัวไปจำที่กรุงเทพฯ
- เลขที่ ๓๐๐/๑ สารตราตั้งนายเอี่ยมเป็นหมื่นพัฒน์สมบัตินายอากรยาสูบ

จดหมายใหญ่ ร. ๓ จ. ๓ ๑๒๐๘

- เลขที่ ๑๓/๑ สารตราตั้งจีนทอง เป็นขุนบำรุงสมบัตินายอากร เหล็กถนนสรรพกิจ ชัยนาท
- เลขที่ ๑๔/๒ สารตราตั้งจีนฉิวเป็นขุนพัฒน์สมบัตินายอากรบอนเบี้ยสรรพกิจ
- เลขที่ ๑๗/๑ สารตราตั้งกำนันตลาดกรุงเทพฯ
- เลขที่ ๑๘/๑ สารตราตั้งอำเภอสาคเป็นกำนันตลาด กำแพงเพชร ตาก
- เลขที่ ๓๑/๑ สารตราตั้งจีนแสงเป็นขุนพัฒน์สมบัตินายอากรบอนเบี้ยมโนรมย์
- เลขที่ ๔๓ สารตราตั้งขุนบำรุงเป็นขุนพัฒน์ นายอากร เคาสุรา ชัยนาท นครสวรรค์
- เลขที่ ๔๔ สารตราตั้งจีนคือเป็นหมื่นทิชอากร นายอากรสมภักดิ์ศรีสิ่งหมูรี
- เลขที่ ๔๕ สารตราตั้งจีนเป็นขุนพัฒน์สมบัตินายอากรบอนเบี้ยอุทัยธานี
- เลขที่ ๔๖ สารตราตั้งอำเภอนุ เป็นกำนันตลาด ๕ เมืองเหนือ
- เลขที่ ๔๗ สารตราตั้งนายสุก เป็นขุนพัฒน์นายอากร บอนเบี้ยสุพรรณบุรี
- เลขที่ ๔๘ สารตราตั้งจีนเฒ่าเป็นหมื่นศรีสมบัตินายอากรสมภักดิ์ศรีสิ่งหมูรีโลก

จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ.๑๒๘๘ เลขที่ ๒๐/๒ เรื่องพระราชทานเงินแจกกรมกษัตริย์ที่มีความชอบ

เลขที่ ๕๖ สารตราตั้งเงินดุษฎีเป็นขุนอินทร์อากร นายอากรเฝ้าสุรา
พรหม อินทฯ สงท

เลขที่ ๕๘ ตั้งนายอ่ำแดงเอี้ย เป็นกำนันตลาดลพบุรี

เลขที่ ๕๖ สารตราตั้ง ขุนเทพอากรจอกเป็นนายอากรสบกัศกร กรุงเก่า

เลขที่ ๕๗ ร่างสารตราใหญ่ พระราชกำหนดภานิชอากรต่าง ๆ

เลขที่ ๑๓๓/๒ สารตราตั้งเงินปันเสง นายอากรบ่อนเบี้ย สระบุรี

เลขที่ ๑๔๑ ร่างตราถึงพระลพบุรี เรื่องให้หมื่นสมบัติขึ้นไปชำระผู้ขัดขึ้น
ไมยอมผูกอากร

จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ.๑๒๑๐

เลขที่ ๑๘/๑ สารตราตั้งเงินดุษฎีเป็นขุนอินทรนายอากรเฝ้าสุรา กรุงเก่า อ่างทอง

เลขที่ ๕๖ สารตราตั้งเนี้ยเสงเป็น... ทัติ นายอากรบ่อนเบี้ย อ่างทอง

เลขที่ ๕๗/๑ สารตราตั้งเงินเอี้ยม เป็นหมื่นภักดีสมบัติ นายอากรยาสูบ นครชัยศรี

เลขที่ ๕๘ สารตราตั้งเงินอั้งมันเป็นขุนพัฒน์สมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ย ไทยจีน อุทัยธานี

เลขที่ ๖๐/๑ สารตราตั้งนายบุญนาคเป็นขุนพรหมสมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ย สระบุรี (เบี้ยไทยจีน)

เลขที่ ๑๘๐/๑ เรื่องไตสวนเงินอากรสมพัศกร อุทัย

เลขที่ ๑๘๐/๓ เรื่องจับเงินเพียวค่างเงินอากรที่กรุง เทพฯ

เลขที่ ๑๘๑/๓ สารตราตั้งเงินผูก เป็นหมื่นพัฒน์สมบัติ บอนเบี้ยไทยจีน อินทร์

เลขที่ ๒๐๘ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยา... เรื่อง... กรมกำนาลกรุงเก่า

จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ.๑๒๑๐

เลขที่ ๒๐/๑ สารตราตั้งนายเอี้ยมเป็นขุน... สมบัติ อากรยาสูบ พิษณุโลก พิษัย พิจิตร

เลขที่ ๓๘ สารตราตั้งเงินเอี้ยมเป็นหมื่นเทพอากร นายอากรสบกัศกร เมืองฉะเชิงเทรา

เลขที่ ๔๕ หนังสือเจ้าพระยาตากลาใหม่ถึงเมืองสงขลาตอบรับเงินภานิชอากรต่าง ๆ

เลขที่ ๕๘/๒ เรื่องให้เลิกส่วยเมืองสวรรคทำส่วยเสา

เลขที่ ๑๓๓/๑ เรื่องให้ข้าหลวงออกมาชำระเรื่องเงินอากรเกวียนที่ติดค้าง สุพรรณ

เลขที่ ๑๒๖ ใบบอกพระยาสุรินทร์ฯ ถึงเมืองเพชรบุรี ถึงพระนายภักดี...

เลขที่ ๑๒๘ ใบบอก... กรมกำนาล...

จดหมายเหตุ ร.๓ จ.ก. ๑๒๑๒

- เลขที่ ๘๖ สารทกถึง เมือง เพชรบูรณ์ให้เร่งเก็บเงินอากรบ้านาส่ง
- เลขที่ ๘๓ สารตราถึงนายแยมเป็นหนังสือวิเศษสมบัติ อากรสมพัตร กรุงเก่า
- เลขที่ ๘๑/๑ เรื่องราษฎรซัดขึ้นไม่เสียค่าอากรเกวียน (๒เมืองเหนือ)
- เลขที่ ๘๔/๒ สารตราถึงนายเซงเป็นหนังสือฎาตรา
- เลขที่ ๘๕ สารตราถึงขุนพิพิธสมบัตินายอากรสภักสร อ่างทอง
- เลขที่ ๘๗ สารตราถึงจันทก เป็นหนังสืออากร สุราเมืองพิษย
- เลขที่ ๘๘/๑ ถึงนายเพ็งเป็นหนังสืออากร เมืองมโนรมย์(สารตราถึง เมืองศรีสิทธิกันเมืองมโนรมย์)
- เลขที่ ๘๘/๒ หนังสือเจ้าพระยาจักรี ถึงพระยาสุพรรณบุรี ให้เร่งบอกรายการนำแผ่นต้นข้าวราษฎร
- เลขที่ ๘๖ บัญชีเงินอากรสุรากองเทพาและหัวเมืองขึ้นพระคลังรวม ๑๗ ปี
- เลขที่ ๑๘๖ เรื่องให้เรียกเก็บค่านาตามจำนวนจากกมมีชื่อตกค้าง เมืองนครราชสีมา(สารตราถึง)
- เลขที่ ๑๗๒/๒ สารตราถึงพระยานครสวรรค์นำคั้งเงินहुเป็นหนังสือพัฒนาสมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ยไทยจน นครสวรรค์

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๒๑๓

- เลขที่ ๘๖ ถึงขุนพิพิธสมบัตินายอากรบ่อนเบี้ยสระบุรี
- เลขที่ ๑๒๖ บัญชีพระราชนัดดาของท้าวคหฬเมือง
- เลขที่ ๓๕ แต่งตั้งนายอากรสุรากองเก่า อ่างทอง
- เลขที่ ๓๘ เรื่องตั้งเจ้าภาษีเหล็กก้อน สุพรรณ ชัยนาท
- เลขที่ ๓๘ ถึงหลวงเสนาหัวนาข หลวงอนุรักษวานิช ขุนศรีสมบัติ เป็นเจ้าภาษีฝิ่น
- เลขที่ ๕๓ เรื่องภาษีฝิ่น
- เลขที่ ๕๓/๑ พ.ร.บ.ห้ามข้าราชการสูบฝิ่น และตั้งเจ้าภาษี
- เลขที่ ๕๘ ตั้งกำนันตลาดแขวงกรุง เทพา
- เลขที่ ๘๘ ตั้งและเลื่อนบรรดากักก็ขุนนาง
- เลขที่ ๑๗๒๖ บัญชีตั้ง โรงทาน
- เลขที่ ๑๗๓๗ เงินอากรขึ้นพระคลังในซ้าย

- เลขที่ ๑๘๖ บัณฑิตเงินภาษีอากรบ่อนเบี้ยขึ้นเจ้าตางกรมและหากรมมิได้
- เลขที่ ๑๘๓ บัณฑิตรายชื้อผู้ทางอากรสุรา สมภักสร ประจำปี
- เลขที่ ๑๘๔/๑ บัณฑิตเงินขึ้นประกัลงสินค้า ในพระบรมมหาราชวังและบวรราชวัง
- เลขที่ ๑๘๔/๒ ธรรมเนียมการประมูลภาษีอากร
- เลขที่ ๑๘๕ คำธรรมเนียมและตำแหน่งเจ้าเมืองกรมการ หัวเมือง ำทย ลาว เขมร
- เลขที่ ๑๘๕/๒ คำธรรมเนียมคาบปลากัด

จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔

- เลขที่ ๔๐ ร่างตราถึงกรุงเก่า ตั้งจีนฮินเป็นนายอากรสมภักสร
- เลขที่ ๔๓ ร่างตราเมืองลพบุรี ตั้งจีนหวงเป็นหัวหน้าพกาบอากร นายอากรสบภักสร
- เลขที่ ๕๒ ร่างทราน้อยถึง เมืองชัยนาท เมืองสรรค์ ตั้งจีนฮูเป็นเจ้าภาษีเหล็ก
- เลขที่ ๕๓ สารตราถึงเมืองต่าง ๆ ตั้งพระศรีชัยบานเป็นนายอากรเรียกกำน้ำเชิงเรือน
- เลขที่ ๕๓/๒ ร่างตราถึง เมืองพิจิตรและเมืองต่าง ๆ นำตั้งเป็นภักดี้อากร เจ้าภาษีนุ่น
- เลขที่ ๕๔ ร่างทราน้อยถึง เมืองอ่างทองนำตั้งจีนฮั่งเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีน
- เลขที่ ๕๕ สารตราถึงพระพุทธานนท์ ตั้งจีนรังเป็นหมื่นตรีสมบัติ นายอากรสบภักสร พิษณุโลก
- เลขที่ ๖๐ ร่างตราถึงพระยาสุวรรณโลก ตั้งหลวงศรีโพธิ์ดาเป็นนายอากรสมภักสร ✓
- เลขที่ ๖๑ ร่างตราถึงเมืองสุโขทัย ตั้งจีนฉายเป็นหมื่นภักดี้อากร นายอากรสบภักสร ✓
- เลขที่ ๖๖ สารตราถึงเมืองพิษณุโลก และ ๖ เมืองเหนือ ตั้งจีนกดเป็นขุนชำนาญไพรสรรณต์
นายอากรเกรียน ✓
- เลขที่ ๖๗ สารตราถึงเมืองมโนรายห์ ตั้งจีนฮูปเป็นหมื่นวิเศษอากร นายอากรสมภักสร
- เลขที่ ๑๗๖ บัณฑิตเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๕

- เลขที่ ๔๑ ตั้งขุนพันธานกร เจ้าภาษีมาปีเมืองฉะเชิงเทรา
- เลขที่ ๔๗ ร่างตราถึงเมืองนครไชยศรี ตั้งนายละมุด เป็นขุนชำนาญขัตติมารด นายอากรจักลากหางโยง
- เลขที่ ๔๗/๒ ร่างตราทอเบเมืองฉะเชิงเทราเรื่องราษฎรขัดไม่เสียเงินให้นายอากรน้ำ

- เลขที่ ๖๖ ร่างตราถึงเจ้าเมืองกรมการ โปรคให้ข้าหลวงเดินสวนใหญ่
เลขที่ ๖๖/๒ ถึงข้าหลวงเดินสวนจาก
เลขที่ ๗๐ ร่างตราตั้งขุนภักดีอากรเป็นเจ้าภาษีน้ำตา ทวาย
เลขที่ ๗๐/๒ หนังสือนำตั้งเจ้าภาษีพื้น โ ร ง น้ำ ตา ต
เลขที่ ๗๑ ตราพระราชสิทธิ์เรื่องภาษีอากร
เลขที่ ๗๓ ถึงเมืองกรุงเก่า โปรคให้ข้าหลวง ๔ นายขึ้นไปรังวัดนารามฎ
เลขที่ ๗๓/๒ เรื่องเรียกนาคูโค
เลขที่ ๗๔ กระแสพระบรมราชโองการเรื่องเงินก่านาญโก ค ขึ้นกับวัด
เลขที่ ๘๑ เรื่องเจ้าพระยาสุรียวงศ์ขอลอเงินค่านาตราแดง คู โ ค
เลขที่ ๘๒/๑ พระราชกระแสเรื่องความเล้าลือ ๓ ประการ
เลขที่ ๘๒/๒ เรื่องยกภาษีภาษีบางส่วน
เลขที่ ๑๖๔ บัญชีอากรส่วนเล่ม ๑
เลขที่ ๑๘๗ ร่างตราเมืองนครสวรรค์ เรื่องรวบรวมกับเจ้าภาษีน้ำตาบางวิลา

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๖

- เลขที่ ๘๗/๖ เมืองมโนรมย์ตั้งก่านันสิ่ง เป็นขุนภักดีนายอำเภอ
เลขที่ ๗๒ เรื่องข้าหลวงรังวัดนาขึ้นวัดแขวงกรุงเก่า
เลขที่ ๗๔ ร่างตราถึงกรุงเก่าและเมืองต่าง ๆ ตั้งเงินเนียมเป็นขุนภักดีวิชากร
เลขที่ ๑๒๕ ประกาศให้ราษฎรรู้พิทักษ์
เลขที่ ๑๒๔/๔ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทกราบทูลเรื่องภาษีสุกร
เลขที่ ๑๒๔/๑๑ เรื่องภาษีฝ้ายยาสูบ
เลขที่ ๑๓๔ บัญชีงบประมาณเงินคลัง เทียบกับงบประมาณกรมนา ๑๔ ปี
เลขที่ ๑๔๔ บัญชีเงินภาษีที่พระคลังมหาสมบัติเรียกเก็บ ๒๒ หัวเมือง

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๒๑๓

- เลขที่ ๑๘/๒ ร่างสารกราถึงหัวเมืองต่าง ๆ เกณฑ์ทัพไปเชียงตุง
เลขที่ ๒๕ เรื่องเจ้าพนักงานฟ้องนายอากรขอเงินสืบลด
เลขที่ ๑๐๘ พิกัดภาษีอากร
เลขที่ ๑๒๓ เรื่องกำปรึกษาเรื่องอากรค่าน้ำ
เลขที่ ๑๓๑ บัญชีแจกเบี้ยหวัดกรบหมื่นพระองค์เจ้าหมอบเจ้า ภิกขุ

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ก. ๑๒๑๔

- เลขที่ ๑๒ เรื่องตั้งอากรค่าที่ผลไม้และสดอากรสบกัศร
เลขที่ ๕๓ ตั้งเงินรัง เป็นหมื่นพรหม นายอากรค่าที่ผลไม้ยืนต้น
เลขที่ ๕๓/๒ ตั้งนายอากรบ่อนชนนิก โก ปลา โ ค กระบือ
เลขที่ ๒๒ ประกาศกำหนดพิกัดค่าน้ำตามเครื่องมือ
เลขที่ ๓๔ ประกาศผู้ใครบหัวภาษีอากรให้ยื่นตามกรบ
เลขที่ ๓๕ ให้ทุกคำทั้งหวงจำหน่ายข้าวเปลือกกับลูกค้านานาประเทศ
เลขที่ ๑๒๔-๑๒๕ เรื่องค่าน้ำ
เลขที่ ๑๕๓ ใบบอกนครศรีธรรมราช เรื่องส่งค่าปากเรือภาษีใบกระดาน

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๕

- เลขที่ ๓ ตั้งหลวงบริบูรณ์สุรารกร เจ้าภาน้ำตาลกรวด เรื่องเงินอับ
เลขที่ ๓๔ เรื่องนายอากรเก็บค่าน้ำหัวเบี้ยการพนัน
เลขที่ ๔๐ หนังสือถึงพระยาชลบุรีให้หมื่นจำเนียรอารีมาตรวจภาน้ำข้าว
เลขที่ ๔๖ ตั้งเงินหยงเป็นขุนนครสถิตอากร เจ้าภาน้ำตาลกรวด เรื่องเงินอับ
เลขที่ ๔๖ ตั้งเจ้าภาน้ำตาลทรายฝ่ายตะวันออกตะวันตก
เลขที่ ๕๓ ตั้งเจ้าภาน้ำตาลทรายฝ่ายเหนือ
เลขที่ ๗๗ เรื่องราษฎรท่งเสียภาษีอากร
เลขที่ ๘๖ ตั้งเจ้าภาน้ำดิน พริกไทย รังนก
เลขที่ ๑๐๓ เรื่องราษฎรร้องทุกข์ภาษีอากร

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๐

- เลขที่ ๓๕ ประกาศให้ราษฎรหักรางดางนาบกขึ้น
เลขที่ ๔๖ ตั้งเจ้าภาษีฝิ่น โ ร ง น้ำตาล
เลขที่ ๔๗ ตั้งเจ้าภาษี ถึง งา ปลาชู่
เลขที่ ๔๘ สารตราถึง ๒๑ เมือง ตั้งเจ้าภาษีสมุคคินสอดของ ๒๑ สิ่ง
เลขที่ ๔๘ สารตราถึง ๒๔ เมือง ตั้งเจ้าภาษีสุกร เป็ด ไก่ ฟองเป็ด
เลขที่ ๑๔๖ บัณฑิตรวมเงินภาษีอากรขึ้นเาะ พระคังสินคำในบวรราชวัง
เลขที่ ๑๔๖ บัณฑิตเงินอากรสมภักสร และตลาดประจำปี

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๐

- เลขที่ ๖๐ เรื่องตั้งนายอากรเจ้าภาษีจาก กระบอง เป็ดบเพชร นานาเมือง
เลขที่ ๖๔ ต้นร่างภาษีละคร
เลขที่ ๗๒ ตั้งเงินของหัวเป็นที่หมื่นนักตั้งเจ้าภาษีถั่ว
เลขที่ ๗๕ ตั้งเงินตราเป็นเจ้าภาษีผักบ่อหวดโองอ่างและของ ๒๗ สิ่ง
เลขที่ ๗๕/๒ ตั้งเงินอินเป็นเจ้าภาษีฝิ่นเมืองต่าง ๆ
เลขที่ ๗๗ สารตราตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีนชียนาท
เลขที่ ๗๘ สารตราตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีนมโนราย
เลขที่ ๘๐ สารตราตั้งนายอากรบ่อนเบี้ยไทยจีน ลพบุรี
เลขที่ ๘๐ สารตราถึงกรุงเก่าห้ามเก็บภาษีฝิ่นในสมภักสร
เลขที่ ๘๑ ร่างสารตราถึงเมืองตาก กาแพงเพชร เรื่องภาษีฝิ่น
เลขที่ ๘๒ ร่างสารตราถึงเมืองชียนาท อินพรหม ราษฎรชักภาษีเรือ แพ โรงกัน
เลขที่ ๘๒/๑ เรื่องภาษีโรงทำสีข้าวชาย เมืองชียนาท กรุงเก่า

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๐

- เลขที่ ๓ เรื่องก้านฉดเงินกานาหลวง
เลขที่ ๒๓ ตั้งนายแก้วนายอากรยาสูบ เพชรบูรณ์
เลขที่ ๔ ตั้งขุนบักจพิชชากร เจ้าภาษีต่าง ๆ

- เลขที่ ๓๖ - ๔๘ ไบบอกลเมืองต่าง ๆ ส่งคานา
- เลขที่ ๓๕ เลิศมภักสร ๔ อย่าง
- เลขที่ ๔๖ หนังสือสำคัญประทับตราภูมิพิเศกคุ้มห้ามพระราชทานยกคานาไพร่หลวงกรมอาสาจาม
- เลขที่ ๔๗ หนังสือสำคัญประทับตราภูมิพิเศกคุ้มห้ามพระราชทานยกคานา วาพรวน วาทรงคำ
- เลขที่ ๑๑๔ เรื่องอากรคุ้มกำหลังสวน
- เลขที่ ๑๒๔ ตั้งเงินให้เป็นเจ้าภาษีน้ำตาลกรวด และตั้งเงินเตงมูเป็นเจ้าภาษีไหบ ผัง
- เลขที่ ๑๓๓ ตั้งพระภาษีสมบัติบริบูรณ์เป็นเจ้าภาษีน้ำอ้อย
- เลขที่ ๑๓๔ ตั้งเจ้าภาษีไค้น
- เลขที่ ๑๓๕ ตั้งเจ้าภาษีทุ่งปลา
- เลขที่ ๑๔๐ ตั้งเจ้าภาษีถ่วงปลาปู
- เลขที่ ๑๕๑ ตั้งเจ้าภาษีพื้นเมืองเหนือ
- เลขที่ ๑๕๗ ตั้งเจ้าภาษีไม้ไผ่สีสุก ๑๑ เมือง
- เลขที่ ๒๐๗ บัญชีเงินจำนวนปีของพระคลังมหาสมบัติ จ.ศ. ๑๒๒๒ - ๒๒

จดหมายเหตุ ร.๔ ร.ศ. ๑๒๒๓

- เลขที่ ๒๔ ตั้งขุนนิพัทธ์วันพิทักษ์เจ้าภาษีนุ่น
- เลขที่ ๑๒๑ ประกาศภาษีอากรแก่เจ้าของสวน
- เลขที่ ๒๓๗ ห้ามเจ้าภาษีเก็บภาษีเกาหุงข้าว

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๔

- เลขที่ ๑๕ ตั้งภาษีเก็บเงินหัวเบี้ยบน
- เลขที่ ๑๕๖ เรื่องการประเมินคานา และอากรคานา
- เลขที่ ๑๖๖ ความเห็นเสนาบดี การเก็บภาษีหัวเบี้ย
- เลขที่ ๒๗๓ สารตราถึง เมืองอ่างทอง เรื่องความเจ้าภาษีฝ้ายยาสูบกับราษฎร

จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๕

- เลขที่ ๒๐๔ เรื่องเจ้าภาษีพื้น เกาเก็บภาษีเงินพิทักษ์
- เลขที่ ๒๑๑ เรื่องให้เจ้าภาษีเก็บเงินภาษีอากรคานาพิทักษ์
- เลขที่ ๒๔๗ ไบบอกลเมืองฉะเชิงเทราชำระความอากรน้ำ

ช. เอกสารพิมพ์แล้ว

๑. การต่างประเทศ, กระทรวง ประมวลหนังสือชุดสนธิสัญญาของประเทศไทย พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๔๑๒ โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๑๑, ๒๒๓ หน้า
 ๒. คุรุสภา, องค์การฯ กฎหมายตราสามดวง ชุด ๔ เล่ม โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๕
 ๓. ศิลปากร, กรม กฎหมายรัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑ โรงพิมพ์วิชาการนานหมอ ร.ศ. ๑๑๒ หน้า ๕๕ - ๙๙
 ๓. ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๑ - ๑๑๙๓ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๓, ๑๓๙ หน้า
 ๔. ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๓ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๔, ๑๓๙ หน้า
 ๕. ศิลปากร, กรม ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ และ ๒๔๐๕- ๒๔๑๑ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ เมื่อ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑, โรงพิมพ์ดำรงธรรมชนบุรี และโรงพิมพ์เหรียญทองการพิมพ์ รวมอยู่ในเล่มเดียวกัน, ๔๕๔ หน้า และ ๔๑๙ หน้า
 ๖. ศิลปากร, กรม ประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๙๙, ๑๖๔ หน้า
 ๗. ศิลปากร, กรม หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๘ เล่มที่ ๙ แผ่นที่ ๓๒
8. Crawford, John; Journal of Embassy to the Courts of Siam and Cochin china , Oxford University Press, London, 1976, 598P.
9. J.C, Ingram; Economic Change in Siam Since 1850 Stanford University Press 1954, 254 p.p.

ค. พงศาวดาร

๑. คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้า พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ โรงพิมพ์-
พระจันทร์ ๒๔๙๔, ๓๒๕ หน้า
๒. คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้า พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๒
เล่ม ๑ และเล่ม ๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๕, ๒๔๔ หน้า และ ๒๐๙ หน้า
๓. คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้า ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖ ไทยรบพม่า
สำนักพิมพ์คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๘๐๙ หน้า
๔. คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้า ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๕ ว่าด้วยอังกฤษเข้า
มาหาญสู้รบกับไทย โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๙๓, ๓๑ หน้า
๕. คุรุสภา, องค์การฯ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒ จดหมายเหตุหมอบลัดเลย์
รวมอยู่ในประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๕, ๓๒๔ หน้า
๖. คุรุสภา, องค์การฯ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ สิ่งก่อสร้างในรัชกาลที่ ๔ ๒๕๐๙,
เล่มที่ ๑๕, ๓๒๒ หน้า
๗. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๑ สำนักพิมพ์ศึกษาภัณฑ์-
พานิช ๒๕๐๓, ๓๖๒ หน้า
๘. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๒ องค์การฯ คุรุสภา
๒๕๐๔, ๓๐๖ หน้า
๙. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๓ องค์การฯ คุรุสภา
๒๕๐๔, ๔๘๒ หน้า
๑๐. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร. ๔ องค์การฯ คุรุสภา
๒๕๐๔, ๒๙๑ หน้า
๑๑. นังเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ โคลงปราบดาภิเษกพระพุทธเลิศหล้า, เมือง
ไทยในรัชกาลที่ ๓ (แปลจากหนังสือของ ด.ร เวลดา) พิมพ์ในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพ พระชาติตระการ เมื่อ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๑, ไม่ปรากฏ
โรงพิมพ์และหน้า

๗/๑๒. ✓ คีตปากร, กรม

คำให้การของชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราช-
พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ไม่ปรากฏโรงพิมพ์

๒๕๐๓

๗/๑๓. ✓ คีตปากร, กรม

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์กร ๒๔๖๕, ๒๗๔ ห

๗/๑๔. คีตปากร, กรม

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ ชุดฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
โรงพิมพ์โสภณพิพรรณากร ๒๔๙๙, ๔๙๒ หน้า

๗/๑๕. ✓ คีตปากร, กรม

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ
(เจริญ) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.อ.พระยาสิทธิสุวงค์
โรงพิมพ์เดลิเลย์ ๒๔๔๐, หน้า ๒๑ - ๒๓

๗/๑๖. คีตปากร, กรม

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๙๖ จดหมายเหตุโยส เช้าแทน
ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจียรน พิรัชสินี ๒๕๐๔,
โรงพิมพ์บริษัทชุมนุมช่างจำกัด หน้า ๔๙๓

ง. หนังสือประเภทหลักฐานชั้นสอง

๑. จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา
พิมพ์ในงานฉานกิจศพนายไถลง พรปรธภา โรงพิมพ์ทางหุ่นส่วนจำกัด-
กิจพร ๒๕๑๑, ๘๑๑ หน้า

๒. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชหัตถเลขา องค์การ ศาครุสภา
๓ เล่ม ๒๕๐๖, หน้า ๓๘-๓๘

๓. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชหัตถเลขา โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
๒๔๙๒, ๒๔๘๘ หน้า

๔. คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ หม่อมพระราชนิพนธ์บางเรื่อง โรงพิมพ์คุรุสภา
พิมพ์ในงานศพนางแก้ว ขวลิศธำรง ๒๕๐๓, หน้า ๓๘-๓๘

๕. คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ตำนานเงินตราและปาฐกถาเรื่องเงินตราสยาม
โรงพิมพ์ธรรม มรรคาการ ๒๕๐๓, ๓๘ หน้า

๖. คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ลัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๑๖ พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงพระศพ หม่อมเจ้าหญิงสรีสวัสดิ์ ๒๐ มีนาคม ๒๔๖๖, โรงพิมพ์โสภณ-
พิพรรฒธนากร, ๖๙ หน้า

๗. ขวัญ รัตนวิภาติ เมืองไทยในทัศนะฝรั่ง โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น ๒๕๐๙, ๑๘๖ หน้า

๘. นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้านครมงคลเชอกรมพระ (แปด) จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม ๒
คุรุสภาจัดพิมพ์ ๒๕๐๕, ๒ เล่ม

๙. พิสูจน์พานิชลักษณะ, หลวง มหารัษฎาธิเบศร์ โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๘๑, ๓๘ หน้า

๑๐. สังฆราชปาเลกัวซ์ (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) เล่าเรื่องเมืองไทย สำนักพิมพ์ก้าวหน้า
๒๕๐๖, ๕๕๕ หน้า

๑๑. สหิทธิสยามการ, หลวง สัญญาพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ โรงพิมพ์พระจันทร์
๒๕๐๖, ๓๔๑ หน้า

๑๒. สุจริต ถาวรสุข มาตราเงินไทย โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์ ๒๕๐๓, ๑๖๘ หน้า

๗๑. ✓ วิจิตรมาตรา, ชุน ประวัติการ คำไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสง่า วรรณดิษฐ์
๑๗ กันยายน ๒๕๑๑ โรงพิมพ์บริษัทพิตรจำกัด (แผนกการพิมพ์)
๓๐๐ หน้า

๗๒. ✓ อนุমানราชชน, พระยา ท่านานศุกลการ พิมพ์ในงานฌาปกิจ พนายเหมงกิจ และนางจันทร์
ชมตระกูล ๑๑ มิถุนายน ๒๔๔๔ โรงพิมพ์พระจันทร์ , ๑๑๖ หน้า

15. Bowring., Sir John, The Kingdom and People of Siam, Vol. I
London, Oxford University Press, 1969, 2V.

16. Ingram, James C Economic change in Thailand Since 1850,
Stanford, Calif; Stanford University Press. 1955, 254 P.

ภาคผนวก

จดหมายเหตุ ร. ๒ จ.ศ. ๑๔๔๖/๒ เรื่อง ตราภูมิคุ้มห้าม

สารตราทานเจ้าพระยาจักรีศรีสุมนายก อัครมหาเสนาบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ ใ้มา
แก่พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น เจ้าเมือง กรมการ แขนงนายบัน นายอำเภอ นายนำ นายอากร
ขนอนตลาด การควยทั้งปวง ควยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถนเรนทรพระโพธิ์เจ้าอยู่หัวมีพระราช
โองการ มา ณ พระบัณฑูรสุรสิงหนาทคำรัสหรือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่า แด่ก่อนนี้ไพร่หลวง
ไ้รับพระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามแก่มุขีฝ่าย เรือพระที่นั่งศรีสักราช เรือพระที่นั่งกราบทรง เรือ
พระที่นั่งกราบรอง เรือทองแขวนฟ้า ฝั่พายบ้านไม้โพธิ์เรียง เรือคังอาสาวิเศษ อภิรมอุทยานล้อม
พระราชวังหลวง หมู่โหล่งรามัญ คังทองซ้ายขวา คาบสองมือ อาสาจามกองทะเล นายท่าย นาย
ใบชักนำ และหมู่ไพร่หลวงนอกออกไปจากนี้ หาไ้รับพระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามไม่ ควยเหตุว่า
ราชการ พนักงานหนักเบาไม่เหมือนกัน ทุกวันนี้ทรงผ่อนปรน ใ้การหนักเบาให้เท่าเสมียนทั่วไป
โดยพระทัยกอปรไปควยพระมหากรุณาไ้ไ้ความเคื้อครอนแก่บรรดา เลกลักสองมือเป็นหมู่ไพร่
หลวงทองจ่ายเทเค็น ทว่าราชการงานโยชอาญนั้นจะพระราชทานตราภูมิคุ้มห้าม และตราภูมิคุ้ม
สมเด็จเจ้าพระยาเจ้าหลวงผู้ทรงคุณธรรมอันมหาประเสริฐโปรดพระราชทานไว้แต่ก่อนนั้น จำนวนเลก
รายชื่อคนตัวขวาน ก็ขึ้นลงไม่ตรงท้องตราพันเพือนอยู่ ให้เรียกตราภูมิคุ้มห้ามเกาคืนมาให้สิ้น จะ
พระราชทานไ้ใหม่ ให้เชิญตราพระนารายณ์ทรงนาคกระสินธุ์สมุทรดวงที่ปิดตราคนลัก ถ้ากรมชั้น
ฝ่ายทหารปิดตราพระ ราชสีห์ประจำตัว ปิดตราพระราชสีห์ประจำชื่อคน ไ้ไว้แก่เลกหมู่ไพร่หลวง
มีชื่อทั้งนี้คนละฉบับ จะไ้รับพระราชทานทามาหากินต่อไป เป็นกำลังราชการสนองพระเดชพระคุณ
สืบไป แลหมื่นภูเบศรบุรุษ สมุหนุ่ยชี้ทำหวงวาวเลกหมู่ไพร่หลวงชาวที่ใหญ่ ซ้าย ขวา

คนมีตัวราชการอยู่ (ชื่อคน) (ประทับตรา) คนหนึ่งห้ามอย่าใ้ผู้รักษาเมือง
ผู้รั้ง กรมการ นายบัน นายอำเภอ แลข้าหลวงผู้ไปมากิจการ กะเกณฑ์ เกาะกุม เลก หมู่ไพร่
หลวงนี้ แลบุตรภรรยาทาสชายหญิงซึ่งอยู่ในเรือนไปใ้ราชการงานโยช สรรพมาตราเกณศ อย่า
สืบสารคัดเชือกหนัง (เลื่อน) คนใ้ซึ่งมิไ้เป็นเจ้าพนักงานและใ้การเบ็ดเสร็จ
ไ้ไ้ความยากแค้นเคื้อครอนแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อนึ่งมิไ้ค้ทำบลไ้ควางร้างใ้ทำเนเปเลมิไ้ไ้เป็นที่พักปลา
ที่สักพระ สักสงฆ์ และที่พระราชทานแก่ผู้ใด หมู่ไพร่หลวง แลบุตรภรรยา ทาส ชาย หญิง จะไป

เล็กรางธางป่า ทำที่ไร่นา ที่สมภักศร แลซื้อชายสิ่งของสารพัด นอกจากสิ่งของต้องห้ามตาม
 ขรรมนิยมทำมาหากิน ในที่น้ำที่บก ณ หัวเมืองปักษ์ใต้ ฝ่ายเหนือถือเป็นกำลังราชการ และมี
 อากรรคาน้ำ สมภักศร ตลาด แต่คำสั่งหนึ่งลงมา ห้ามอย่าให้ผู้รัก เมืองผู้รังกรมการ นายบ้าน
 นายอำเภอ ขนอนตลาด เบิกเรียกเอาสมภักศร หัวป่า ค่าที่ คำนวณเชิงเรือนตลาด แลเก็บเรือ
 ยืมเรือแจวจังกุก กรรเชียง **ขอพาท** ช่าง มา โค กระบือ เครื่องอัญมณี ของหมู่ไพร่หลวง แลบุตร
 ภรรยาไปให้ ได้ความยากเย็น เตือครอนเป็นอันชาติที่เคียว ถ้าเป็นอากรมากกว่าคำสั่งหนึ่งขึ้นไป
 จึงให้เรียกเอาตามพิศค้อย่างขรรมนิยม อนึ่งแลถาแลหมู่ไพร่หลวงเกิดวิวาทกันเป็นแต่เนื้อความ
 มโนสำเร เบ็ดเสร็จแต่ในกรม ห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมือง ผู้รัง กรมการ นายบ้าน นายอำเภอ
 นายอำเภอ เกาะกุมไปพิจารณาเรียกพดขสากรละการ สิ้นไหม พินัยแกหมู่ไพร่หลวงทางหมู่จะฟ้อง
 กลาวโทษแกหมู่ไพร่หลวงจะฟ้องกลาวโทษไพร่ทางหมู่ จึงให้ผู้รักษาเมือง ผู้รัง กรมการ เอาไป
 พิจารณาสอบสวนตามพระราชกำหนดกฎหมาย ให้นายหมวดนายกองไปนั่งฟังผิดแลชอบ ถ้าแลหมู่
 ไปร่หลวงต้องปรับเป็นเงินพินัยมากน้อยเท่าใด ทรงพระกรุณาฯให้เสวยอย่าให้เรียกเอาเงินพินัย
 แกหมู่ไพร่หลวงเลย อนึ่งห้ามอย่าให้หมู่ไพร่หลวงกระทำโจรกรรมคบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์
 ลักขาง มา โค กระบือ เครื่องอัญมณีของ สมณ ชี พราหมณ์ แลชาติลละของสุลัพระบาทแลอนา
 ประชาราษฎร ลูกควาณิช ทางบก ทางเรือ แลคบหากันสูบฝิ่น กินฝิ่น ซ้อมฝิ่น ขายฝิ่น ฆ่าช้าง
 เอางา และขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณ ตักต้อนไม้อันมีผล ทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระ
 ศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ แลสิ่งหนึ่งสิ่งใดใด ถ้าแลหมู่ไพร่หลวง มีพัง
 คบหากัน กระทำให้ผิดคดียพระราชกำหนดกฎหมายประการใด มีผู้มาฟ้องร้องพิจารณาเป็นสำคัญ
 เอาตัวผู้กระทำผิด และนายหมวดนายกอง เป็นโทษ โดยโทษานุโทษ

สารตราให้ไว้ ณ วัน..... เดือน....จุลศักราช... ปี

(ประทับตราราชสีห์)

จดหมายเหตุ ร. ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕/๓๑ ตราพระราชสีห์โรงภาษีอากร เมืองพังงา

หนังสือเจ้าพระยา**จักร**มหาเสนาบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุสมุหพระกลาโหม มาถึงพระยา
บุรีรักษ์ภูธรบรรจวามักคึกคักคึกคึกเสนาพลามาตย์มนตรีพิริยพาหะ ผู้สำเร็จราชการ เมืองพังงา
ควมมีหนังสือบอกเขาไปว่า พระยาพังงาได้จัดเงินอากร เมืองพังงาจำนวนปีชวดจัตวาศก ซึ่งค้างอยู่
๑๔๐ ภารา คึกการาละ ๔๔ เหยียญ เป็นเงิน ๖๓๒๐ เหยียญ อากร เมืองภูเก็ต จำนวนปีชวด
จัตวาศก ๕๕ ภารา คึกการาละ ๔๔ เหยียญ เป็นเงิน ๒๖๔๐ เหยียญ กับเงินเศษคึกบึกบึก คึกบึกย่อย
เมืองพังงา เมืองภูเก็ต ซึ่งนายอากรถูกคึกพาออกไปจำหน่าย ณ เมืองเกาะหมาก แล ณ เดือน
๕ มาจนถึงเดือน ๑๐ ปีชวดจัตวาศก กรมการได้รับเรียกเศษการาละ ๒ เหยียญ ได้เป็น
เงินเมืองพังงา ๕๕ เหยียญ เมืองภูเก็ต ๔๓๐ เหยียญ รวมกัน ๒๔๔๕ รวมกันเป็นเงินอากร
๑๑,๔๔๕ และนางจังกอบเก็บแต่ลูกคึกซึ่งพาพรรณดาเข้ามาขายรอยผืนเก็บเป็นจังกอบ ๔ ผืนตาม
อย่างแตกอน เป็นจำนวนผืนเก็บที่เมืองพังงาได้เป็นผืนยาว ๔๔ ศอก ๔ พับ ผืนยาว
ยาว ๕๐ ศอก ๕ พับ ผืนคำยาว ๑๖ ศอก ๗๖ พับ ผืนเขียวยาว ๑๕ ศอก ๓๖ พับ รวมกัน
๑๒๕ พับ ผืนลายอย่างขนาดใหญ่ ๑๐ ผืน ขนาดน้อย ๔ ผืน รวม ๑๔ ผืน ผืนลายอาหรับ ๒ ผืน
รวมกันผืนลายชายสัตรี ขนาดใหญ่ กลาง น้อย รวม ๓๔ ผืน รวมกันผืนลาย ๑๕๕ ผืน รวมกัน
เป็นผืน ๒๕๐ พับผืน พระยาพังงา กรมการ ได้อาเงินอากร เงินเศษตรวจนับใส่หีบ ๖ หีบ
นางจังกอบห้อมคึก ๖ มัด ปิดตราครุฑประจำหีบเงินมัดผืน ให้พระยาภูเก็ต หลวงรัตนพิมล
ขุนแก้วคุมเข้ามาส่ง มีความในบอกเป็นหลายประการนั้น ได้นำหนังสือบอกขึ้นกราบบังคมทูล
พระกรุณาทรงทราบไต่ถามละเอียดของขลุ้พระบาทแล้ว เจ้าพนักงานได้นำพระภูเก็ต หลวงรัตนพิมล
ขุนแก้วคุมเข้ามาส่ง เงินอากรคึกบึก เศษคึกบึก พรรณนางจังกอบไปส่งกับเจ้าพนักงานกรมพระ
คลังมหาสมบัติ ตรวจนับรับไว้ ไต่เงินอากรคึกบึกเมืองพังงา จำนวนปีชวดจัตวาศก ๑๔๐ ภารา
เงิน ๖๓๒๐ เหยียญ เมืองภูเก็ต จำนวนปีชวดจัตวาศก ๕๕ ภารา เงิน ๒๖๔๐ เหยียญ รวมกัน
๖๓๖๐ เหยียญ เงินเศษคึกบึกเมืองพังงา ๒๐๕๕ เหยียญ เมืองภูเก็ต ๔๓๐ เหยียญ รวมกัน
๒๔๔๕ เหยียญ รวมกับเงินอากรคึกบึก เศษคึกบึก เป็นเงิน ๑๑,๔๔๕ เหยียญ พนักงานข้างใน
ตรวจนับรับนางจังกอบไว้ได้ ผืนยาว ๕๐ ศอก ๕ พับ ผืนยาวคึกยาว ๔๐ ศอก ๔ พับยาว
๕๐ ศอก ๔ พับ รวมกัน ๔ พับ ผืนเขียวน้ำเงินยาว ๑๕ ศอก ๓๖ พับ ผืนคำยาว ๑๖ ศอก
๗๖ พับ รวมกัน ๑๒๕ พับ ผืนลายอาหรับเรียกวิลาส ๒ ผืน ผืนลายอย่างขนาดใหญ่ ๑๐ ผืน

ผ้าลายน้อย ๔ ผืน เข้ากัน ๑๔ ผืน ผ้าลายชายสะบัดขนาดใหญ่ ๔๓ ผืน ขนาดกลาง ๙ ผืน
ขนาดน้อย ๓๔ ผืน รวมกับผ้าชายสะบัด ๑๓๔ ผืน รวมกัน ๑๕๕ ผืน รวมกัน ๒๔๐ ผืน ผืนครบ
ตามจำนวนบอกแล้ว และเงินส่วยแลกชำระเมืองพังงา เมืองถลาง เมืองภูเก็ต ยังคงอยู่
จำนวน ปิณทุ ตรีกษ ปิซวกจัตวาศก ปิณดูเบญจก ๓ จำนวน กับคิณุกสวรับดวงยังคงอยู่จำนวน
ปิจอโทศก คิณุก หนัก ๑ หาบ ๙๖ ซึ่ง กับสวรับดวงคงจำนวนปิณทุตรีกษ ปิซวก จัตวาศก
ปิณดูเบญจก ๓ จำนวน ยังหาส่งเข้าไปไม่ ให้พระยาบริรักษ์ภูธรตักเตือนเร่งรัด นายหมวด
นายกอง ให้เอาสวแลกชำระสวเลกรับดวงเข้าไปส่งให้ครบโดยเร็ว อย่าให้สวของหลวง
ค้างหลวง ค้างงวด หลวงไปต่อไปอีก เป็นอันขาดทีเดียว หนังสือมา ณ วันจันทร์ เดือนธันวาคม
๔ คำ ปิณดู เบญจก

ประทับตราพระครุฑ

ประวัติของผู้เขียน

นายสมคิด ตรีสี ี เกิดวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๖ ตำบลตะกร้อ
อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

ประวัติการศึกษา	จบการศึกษาระดับชั้นประถมที่โรงเรียน วัดหนองหลวง อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑
	จบชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นที่ โรงเรียนเกษตรกรรมชลบุรี จังหวัดชลบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๖
	จบชั้นประโยคครูประถมกสิกรรม (ป.ป.ก.) ที่วิทยาลัยเกษตรกรรมสุรินทร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑
	จบการศึกษาระดับปริญญาการศึกษามัธยมศึกษา สาขาวิชา (กศ.บ. ประวัติศาสตร์) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔
	จบการศึกษาระดับปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต สาขาอุดมศึกษา และการฝึกหัดครู ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑